STEVEN RUNCIMAN ISTORIA CRUCIADELOR

VOL. I – CRUCIADA I ŞI ÎNTEMEIEREA REGATULUI IERUSALIMULUI

NEMIRA

BYZANTIVM

Colecție coordonată de Vasile Adrian Carabă

Sir STEVEN RUNCIMAN (1903–2000) este una dintre figurile proeminente ale Medievisticii și Bizantinologiei britanice din secolul XX care, din perspectiva metodei, amintește mai degrabă de istoricii secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, ca Edward Gibbon sau George Finlay, metodă moștenită, probabil, de la profesorul său de la Trinity College, John Bagnell Bury. El însuși se autodefinea ca „istoric de modă veche". Spre deosebire de majoritatea savanților, Runciman a fost în cea mai mare parte a vieții sale un liber profesionist, fapt datorat și moștenirii unei averi uriașe în anul 1937 de la bunicul său. A predat doar între 1929 și 1937 la Cambridge și în perioada 1942–1945 la Istanbul, unde a primit titlul de profesor. A călătorit foarte mult, ținând conferințe sau prelegeri, iar datorită prieteniei cu mulți dintre aristocrații și politicienii țărilor răsăritene a obținut unele documente greu accesibile. Runciman a devenit celebru atât pentru teme ca: istoria cruciadelor, relațiile bizantino-apusene, islamul și lumea creștină, căderea Constantinopolului sau ortodoxia bizantină și postbizantină, cât și pentru stilul său narativ captivant, atipic pentru un cercetător. În viziunea sa, istoria este ca o poveste în care nu interpretarea evenimentului este cel mai important lucru, ci sentimentele, trăirile personajelor, gravitatea întâmplărilor. Steven Runciman chiar își începe una dintre lucrări cu: „A fost odată."

Dintre cărțile sale, care cunosc multe reeditări și traduceri, amintim: *The Emperor Romanus Lecapenus and his Reign* (Cambridge, 1929); *A History of the First Bulgarian Empire* (Londra, 1930); *The Medieval Manichee: a Study of the Christian Dualist Heresy* (Cambridge, 1947); *A History of the Crusades,* vol. 1: *The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem* (Cambridge, 1951); vol. 2: *The Kingdom of Jerusalem and the Frankish East* (Cambridge, 1952); vol. 3: *The Kingdom of Acre and the Later Crusades* (Cambridge, 1954); *The Eastern Schism: A Study of the Papacy and the Eastern Churches during the XIth and XIIth Centuries* (Oxford, 1955); *The Sicilian Vespers: A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth Century* (Cambridge, 1958 – *Vecerniile siciliene,* Nemira, 2011); *The Fall of Constantinople 1453* (Cambridge, 1965 – *Căderea Constantinopolului,* Nemira, 2011); *The Great Church in Captivity* (Cambridge, 1968); *The Last Byzantine Renaissance* (Cambridge, 1970); *The Orthodox Churches and the Secular State* (Auckland, 1972); *The Byzantine Theocracy* (Cambridge, 1977 – *Teocrația Bizantină,* Nemira, 2012); *Mistra: Byzantine Capital of the Peloponnese* (Londra, 1980); *A Traveller's Alphabet. Partial Memoirs* (Londra, 1991).

STEVEN RUNCIMAN

ISTORIA CRUCIADELOR

Cruciada I
şi întemeierea Regatului Ierusalimului

Traducere din limba engleză
OVIDIU CRISTEA
MARIAN COMAN
MARIA PAKUCS-WILCOCKS

Cuvânt introductiv
OVIDIU CRISTEA

NEMIRA

Coperta: Alexandru CSUKOR
Ilustrația copertei: Mozaic din biserica mănăstirii Nea Moni din Chios (detaliu)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
RUNCIMAN, STEVEN
Istoria cruciadelor / Steven Runciman; trad.: Ovidiu Cristea, Marian Coman, Maria Pakucs-Wilcocks; pref.: Ovidiu Cristea. - București: Nemira Publishing House, 2014
3 vol.
ISBN 978-606-579-865-6
Vol. 1: Cruciada I și întemeierea Regatului Ierusalimului. - Bibliogr. - ISBN 978-606-579-866-3

I. Cristea, Ovidiu (trad.)
II. Coman, Marian (trad.)
III. Pakucs-Wilcocks, Maria (trad.)
IV. Cristea, Ovidiu (pref.)

94(4)"10/12"

Steven Runciman
A HISTORY OF THE CRUSADES.
Vol. I: The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem
Copyright@ Cambridge University Press 1951

© Nemira, 2014

Redactor: Oana IONAȘCU
Lector: Viorica DUMITRENCO
Tehnoredactor: Alexandru CSUKOR

Tiparul executat de Monitorul Oficial R.A.

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări, fără acordul scris al editorului, este strict interzisă și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

ISBN 978-606-579-866-3

Cuvânt introductiv

Steven Runciman (pe numele său adevărat James Cochran Stevenson Runciman) este un nume bine cunoscut iubitorilor de istorie din România. Dintre cele douăzeci și șapte de cărți ale sale[1], o bună parte precum *Căderea Constantinopolului*, *Vecerniile Siciliene*, *Teocrația bizantină*, *Marea Biserică în Captivitate* au fost deja traduse și s-au impus grație incontestabilelor calități de povestitor ale autorului, combinate cu o erudiție copleșitoare și cu abilitatea de a împleti marile procese ale istoriei cu detalii anecdotice pline de savoare.

A fost una dintre marile figuri ale bizantinologiei britanice și europene (unic elev al unui alt „titan", John Bagnell Bury[2]) și, din multe puncte de vedere, un istoric atipic. Cu excepția unor scurte perioade (la Cambridge între 1932–1938 și la Istanbul între 1942–1945) a fost în majoritatea timpului un cercetător independent datorită unei importante averi pe care a moștenit-o în 1937. Această independență i-a permis să călătorească mult, să vină în contact cu diferite locuri și oameni,

---

[1] Anthony Bryer, „Sir Steven Runciman: the Spider, the Owl and the Historian", în *History Today*, 51, 201, no. 5.

[2] Interviu acordat de Steven Runciman revistei grecești *Pemptousia* la 14 iulie 2000 pe site-ul http://www.impantokratoros.gr/b8be43f5.en.aspx (ultima accesare 30 august 2014). J.B. Bury era o fire solitară și taciturnă, care nu agrea ideea de a avea discipoli. A acceptat să-l primească pe Runciman ca student doar după ce a aflat că acesta cunoștea limba rusă.

să cunoască ceva din farmecul regiunilor despre care a scris. Era ferm convins că istoricii nu pot înțelege corect felul în care s-a derulat o bătălie dacă nu studiază atent particularitățile locului de desfășurare a înfruntării.[3]

Pe lângă particularitatea de a fi fost un cercetător independent, Steven Runciman se distinge și ca tip de istoric. Era chiar și pentru perioada în care a elaborat *Istoria cruciadelor* (publicată între 1951 și 1954) un istoric „de modă veche", fiind continuatorul unor savanți precum Edward Gibbon, J.B. Bury sau Norman Baynes.[4] Crezul său era că „suprema datorie a istoricului este să scrie istorie, cu alte cuvinte, să încerce să înregistreze într-o expunere cuprinzătoare marile evenimente și mutații care au influențat destinul omenirii".[5] Era convins, totodată, că istoricii epocii sale, copleșiți, din ce în ce mai mult, de un munte de informații și de spiritul critic al colegilor de breaslă, se ascund în spatele unor cercetări de detaliu, lipsite de anvergură. În consecință, astfel de contribuții, în ciuda valorii lor, erau privite de Runciman drept „fortărețe ușor de apărat"[6] de criticile colegilor, dar, în egală măsură, drept cercetări lipsite de finalitate pentru că eșuau în încercarea de a oferi o imagine globală asupra trecutului. Expresia strălucită a acestei convingeri o constituie monumentala monografie a *Istoriei cruciadelor* a cărei traducere în limba română este oferită de Editura Nemira.

Proiectul lucrării pare să fi fost schițat încă din 1938, pe când autorul se afla la Damasc.[7] Cartea a fost elaborată într-un moment în care medievistica americană, aflată într-o continuă ascensiune după Al Doilea Război Mondial, pregătea o monumentală istorie a cruciadelor ce urma

---

[3] În prezentul volum poate fi citat în sprijinul acestei afirmații modul în care este descrisă lupta de la Dorylaeum, în urma căreia cruciații și-au putut continua drumul prin Asia Mică.

[4] Vezi articolul medievistului american Giles Constable, *Sir Steven Runciman*, în *The Times Literary Supplement*, 2 februarie 2001 (accesibil on-line la adresa http://www.myriobiblos.gr/texts/english/constable1.html) (ultima accesare 1 septembrie 2014).

[5] Prefață la vol. I din *A History of the Crusades. The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem*, Cambridge University Press, 1951, p. XIII.

[6] *Ibidem*.

[7] Giles Constable, *art. cit.*

să fie elaborată de un colectiv de autori.[8] Departe de a se lăsa descurajat de o astfel de inițiativă, Sir Steven Runciman și-a urmat neabătut proiectul, convins că, deși un singur autor nu poate avea autoritatea unei adunări de savanți, poate, în schimb, oferi cititorului o povestire coerentă, marcată de accente epice, pe care nicio operă colectivă nu o poate realiza.[9] Elaborată cu mai bine de o jumătate de secol în urmă, lucrarea savantului britanic rămâne astăzi un reper fundamental pentru orice lucrare care își propune să trateze unul sau mai multe aspecte ale istoriei cruciadelor. Asemenea fortărețelor cruciate din Țara Sfântă pe care le-a descris admirabil, lucrarea lui Steven Runciman este un monument. Cu greu ar mai îndrăzni astăzi un medievist, chiar și unul care cunoaște foarte bine sursele și bibliografia istoriei cruciadelor, să mai elaboreze, de unul singur, o astfel de sinteză.

Erudiția autorului este copleșitoare, neexistând nici măcar un singur aspect, fie el minor, care să fie lăsat la o parte. Istoria politică și militară, preponderent prezentă în paginile cărții, se împletește cu capitole consistente despre viața economică, socială, culturală a Orientului Latin. Deopotrivă surprinde și rămâne foarte greu de egalat abilitatea istoricului de a prezenta, într-o viziune echilibrată, felul în care contemporanii occidentali, bizantini, armeni, evrei, sirieni, musulmani au judecat și au reacționat la mutațiile politice aflate în plină desfășurare. Steven Runciman a încercat să-i înțeleagă pe oamenii epocii cruciadelor și să le explice opțiunile. Chiar dacă a emis în unele cazuri judecăți de valoare, a făcut-o nu din postura unui judecător care condamnă, ci a unui istoric care a înțeles că oamenii au deopotrivă calități și defecte.

Erudiției și prezentării nuanțate a faptelor li se adaugă un talent de povestitor ieșit din comun. Deși pare greu, dacă nu imposibil pentru orice slujitor al muzei Clio să ordoneze într-o expunere clară hățișul de fapte, Steven Runciman a reușit să găsească, capitol după capitol, firul călăuzitor al poveștii cruciadelor. Rând pe rând istoricul îl poartă pe cititor de la Roma la Constantinopol și de aici la Ierusalim, Antiohia,

---

[8] *A History of the Crusades*, vol. I *The First Hundred Years*, ed. Marshall W. Baldwin, University of Pennsylvania Press, 1955.

[9] Steven Runciman, Prefață la vol. I din *A History of the Crusades*.

Acra, Tyr, Alep, Damasc sau Cairo în încercarea de a oferi un tablou cât mai cuprinzător al epocii respective. Cititorul va putea simți câte ceva din forța predicii papei Urban al II-lea la Clermont, din asprimea încleștărilor militare, din duritatea asediilor sau din suferințele de zi cu zi din tabăra cruciată.

Talentul narativ este astăzi din ce în ce mai rar în rândurile istoricilor poate și din cauza prejudecății că un stil prea literar s-ar răsfrânge negativ asupra caracterului științific al operei. *Istoria cruciadelor* scrisă de Steven Runciman pare să sugereze, dimpotrivă, că în absența dramatismului, expunerea istoricului se rezumă la simpla enumerare de fapte, personaje și date și ar reduce fenomenul cruciat la o simplă dezlănțuire irațională de violență.

Erudiția, echilibrul și eleganța stilului au fost posibile grație unei cunoașteri inegalabile a surselor elaborate într-o multitudine de limbi și care, la data la care Runciman și-a redactat opera, nu dispuneau – cele mai multe dintre ele – de ediții critice, fapt ce a îngreunat și mai mult munca de documentare și, implicit, formularea unor concluzii. Cu o minuțiozitate de bijutier, Steven Runciman a căutat, de câte ori a fost posibil, să urmărească reacțiile tuturor părților implicate într-un eveniment. Desigur, pedanții ar obiecta astăzi că, de multe ori, autorul a preluat *ad litteram* relatările cronicarilor medievali fără să țină cont că un text a plătit adeseori tribut unor modele consacrate, că a utilizat felurite clișee și că a fost scris cu o anumită intenție. Ar fi însă o judecată nedreaptă pentru că, la data redactării lucrării, istoricii acordau prea puțină atenție unor astfel de aspecte. Critica surselor avea, la data respectivă, alte priorități și Steven Runciman a reușit ca nimeni altul să reunească în paginile operei sale informații din surse occidentale, bizantine, musulmane, armene, ebraice, siriace.

A fost, de asemenea, extrem de atent la achizițiile cognitive ale diferitelor școli istoriografice și și-a exprimat deschis gratitudinea față de colegi americani (J.L. La Monte, D.C. Munro) sau francezi (Claude Cahen) care, prin acribia lucrărilor lor, i-au ușurat considerabil munca de redactare a monumentalei sale lucrări.

Toate aceste elemente explică de ce *Istoria cruciadelor* va rămâne un reper istoriografic fundamental. Deși în răstimpul în care s-a scurs de la publicarea primei ediții bibliografia istoriei Războiului Sfânt a ajuns

la proporţii inimaginabile, deşi unele datări sau interpretări ale lui Steven Runciman nu mai sunt astăzi acceptate de specialiştii domeniului, deşi unii cercetători i-au reproşat interesul minim pentru cruciadele derulate în Penisula Iberică sau ţinuturile baltice, deşi istoriografia şi-a rafinat în ultimele trei decenii foarte mult metodele şi abordările, cartea savantului britanic va oferi mereu o informaţie abundentă şi o lectură foarte plăcută.

OVIDIU CRISTEA

Mamei mele

Prefață

Această carte intenționează să fie primul din cele trei volume dedicate istoriei mișcării cunoscute sub numele de Cruciadă, de la nașterea ei în secolul al XI-lea și până la declinul survenit în secolul al XIV-lea, și a statelor create în Țara Sfântă și în regiunile învecinate. Sper ca în al doilea volum să ofer o istorie și o descriere a regatului Ierusalimului și a relațiilor cu popoarele din Orientul Apropiat, dar și a Cruciadei din secolul al XII-lea, iar volumul al treilea să fie dedicat regatului Acrei și cruciadelor târzii.

Indiferent dacă le considerăm aventurile cele mai spectaculoase și cele mai romantice ale creștinătății sau ultimele invazii barbare, cruciadele constituie un fapt esențial al istoriei medievale. Înainte de declanșarea lor centrul civilizației noastre se afla la Bizanț și în ținuturile stăpânite de Califatul arab. Înainte de declinul acestora hegemonia civilizației a trecut în Europa Occidentală. Din această mutație s-a născut istoria modernă, dar pentru a o înțelege corect trebuie deslușite nu numai circumstanțele occidentale care au dat naștere fenomenului cruciat, ci și contextul oriental care a oferit cruciaților ocazia, le-a modelat progresul și le-a provocat, în cele din urmă, retragerea. Spațiul avut în vedere cuprinde zona de la Atlantic până în Mongolia. A spune povestea doar din punctul de vedere al francilor sau doar din perspectiva arabilor ori a victimelor lor principale, creștinii din Orient, înseamnă a-i ignora

semnificația pentru că, după cum remarca Gibbon, este povestea unei confruntări mondiale.

Întreaga istorie nu a fost spusă prea des în limba engleză, după cum nu a existat în Marea Britanie o școală istoriografică dedicată cruciadelor. Capitolele scrise de Gibbon în lucrarea sa *Decline and Fall* merită încă atent studiate, în ciuda prejudecăților și a vechimii lor. Ceva mai recent dispunem de strălucita sinteză a mișcării scrisă de Sir Ernest Barker, publicată mai întâi în *Encyclopaedia Britannica*, și de scurta, dar admirabila istorie a regatelor cruciate, publicată de W.B. Stevenson. Contribuțiile britanice constau mai ales în studii erudite, în editarea unor surse orientale și în câteva lucrări de popularizare.

Franța și Germania au o tradiție mai îndelungată și de mai mare amploare. Marile istorii germane ale cruciadelor încep cu cea a lui Wilken, apărută la începutul secolului al XIX-lea. Lucrarea lui Von Sybel din 1841 este încă de primă importanță, iar către sfârșitul secolului doi mari savanți, Röhricht și Hagenmeyer, nu numai că au reunit și au publicat documente, ci au și scris lucrări despre subiect. În anii din urmă tradiția germană a fost menținută de Erdmann prin studiul său exhaustiv despre mișcările religioase din Occident care au dat naștere cruciadelor.

În Franța, țara de unde au provenit cei mai mulți cruciați, interesul cercetătorilor a fost ilustrat de publicarea la mijlocul secolului al XIX-lea a celor mai importante surse occidentale, grecești și orientale în masiva colecție *Recueil des Historiens des Croisades*. Ampla sinteză a lui Michaud a apărut la puțin timp după 1817. Spre sfârșitul veacului, Riant și colaboratorii săi din *Société de l'Orient Latin* au publicat multe lucrări importante. În secolul XX doi distinși bizantinologi francezi, Chalandon și Bréhier, și-au îndreptat atenția spre studiul cruciadelor, iar la puțin timp după război Grousset a redactat o istorie a cruciadelor în trei volume care, în buna tradiție franceză, combină erudiția cu stilul elegant și cu o fărâmă de patriotism.

Cu toate acestea, în momentul de față cea mai activă școală istoriografică dedicată cruciadelor se află în Statele Unite. A fost creată de D.C. Munro, a cărui operă istoriografică, regretabil de mică, s-a răsfrânt negativ asupra carierei sale de profesor. Istoricii americani s-au concentrat până acum pe chestiuni de detaliu și niciunul dintre ei nu a încercat

să elaboreze o sinteză generală. Au promis însă să realizeze un volum compozit cu colaborarea unor specialiști de peste ocean care să acopere întreaga istorie a cruciadelor. Regret că nu a apărut la timp pentru a beneficia atunci când am redactat acest prim volum.

Ar părea prea puțin înțelept pentru un condei britanic să concureze cu elita cercetătorilor americani. În realitate, nu este vorba de o competiție. Un singur autor nu poate vorbi cu autoritatea unei adunări de savanți, dar poate reuși să dea lucrării sale o viziune integratoare și chiar o calitate epică pe care niciun volum colectiv nu o poate atinge. Homer, la fel ca Herodot, a fost un părinte al Istoriei, fapt de care Gibbon, cel mai mare dintre istoricii britanici, a fost conștient și este greu, în ciuda anumitor critici, să credem că Homer a întrupat o întreagă comisie de savanți.

Scrierea istoriei astăzi a intrat într-o „eră alexandrină" în care criticismul a copleșit creația. Confruntat cu creșterea exponențială a cunoștințelor și cu supravegherea severă a colegilor, istoricul modern se refugiază adeseori în articole erudite sau disertații extrem de specializate, mici fortărețe ușor de apărat de orice atac. Munca sa poate fi de mare valoare, dar nu reprezintă un scop în sine. Cred că suprema datorie a unui istoric este să scrie istorie, cu alte cuvinte, să încerce să surprindă într-o secvență cuprinzătoare marile evenimente și mutații care au influențat destinele omenirii. Autorul suficient de îndrăzneț să realizeze o sinteză a cruciadelor nu ar trebui criticat pentru ambiția sa, deși ar putea merita observații în cazul în care instrumentele sale de lucru ar fi inadecvate sau dacă rezultatele muncii sale ar fi inutile.

Am precizat în aparatul critic referințele la sursele pe baza cărora mi-am întemeiat concluziile, iar în bibliografie lista de lucrări pe care am consultat-o. Față de multe dintre aceste lucrări recunoștința mea este uriașă, chiar dacă nu le-am menționat în note. Prietenii care mi-au oferit observații folositoare sunt mult prea numeroși pentru a fi menționați. [...]

În final, aș dori să mulțumesc reprezentanților și secretariatului editurii Cambridge University Press pentru bunătatea și sprijinul lor fără cusur.

Londra, 1950

Steven Runciman

CARTEA I

LOCURILE SFINTE ALE CREŞTINĂTĂŢII

I

URÂCIUNEA PUSTIIRII

„Deci, când veți vedea urâciunea pustiirii ce s-a zis prin Daniel proorocul, stând în locul cel sfânt."

Matei, 24:15

Într-o zi de februarie a anului 638 d.Hr., califul Omar intra în Ierusalim călare pe o cămilă albă. Era îmbrăcat în haine îndelung purtate și murdare, iar armata ce îl urma era neîngrijită și nespălată, dar cu o disciplină impecabilă. Alături de el se afla patriarhul Sofronie, ca principal conducător al orașului capitulat. Omar s-a îndreptat direct către Templul lui Solomon, de unde prietenul său Mahomed se ridicase în ceruri. Privindu-l, patriarhul își aminti cuvintele lui Hristos și murmură printre lacrimi: „Vedeți urâciunea pustiirii ce s-a zis prin Daniel proorocul."

Califul ceru după aceea să vadă altarele creștinilor. Patriarhul îl duse la Biserica Sfântului Mormânt și îi arătă tot ce se afla acolo. În timp ce erau în biserică, se apropie ora rugăciunii musulmane. Califul întrebă unde putea să își întindă covorul de rugăciune. Sofronie îl rugă să rămână acolo, dar Omar ieși în pridvorul Martyrionului, de teamă ca nu cumva locul unde s-ar fi rugat să fie revendicat pentru islam de către supușii săi mai zeloși. Așa s-a

şi întâmplat: pridvorul a fost preluat de către musulmani, dar biserica a rămas ceea ce fusese şi până atunci, cel mai sfânt locaş al creştinătăţii.[1]

Totul se petrecea conform acordului de capitulare a oraşului. Însuşi Profetul rânduise ca, în vreme ce păgânilor li se oferea şansa de a alege între convertire şi moarte, oamenii cărţii – creştinii şi evreii (alături de care îi inclusese, cu generozitate, şi pe zoroastrieni) – puteau să îşi păstreze lăcaşele de cult şi să le folosească fără îngrădire, dar nu mai puteau construi altele, neavând dreptul nici să poarte arme şi nici să călărească pe cai, urmând să plătească şi un impozit special, *jizya*[2]. Sofronie nu putea spera la clauze mai bune atunci când, protejat de un salvconduct, urcase pe Muntele Măslinilor călare pe un măgar ca să îl întâlnească pe calif. El refuzase să predea oraşul unui dregător de rang inferior. Ierusalimul fusese sub asediu timp de un an, iar arabii, lipsiţi de experienţă şi nepregătiţi pentru asedii, erau neputincioşi în faţa noilor fortificaţii. Proviziile însă erau pe terminate, iar şansele de a primi ajutor erau infime. Toată regiunea din jur era în mâinile arabilor, ce reuşiseră să cucerească şi oraşele din Siria şi Palestina unul câte unul. Cea mai apropiată armată creştină se afla în Egipt, în afară de garnizoana ce rezista pe coastă la Cezareea, protejată fiind de flota imperială. Sofronie a obţinut promisiunea ca, pe lângă termenii uzuali ai capitulării, cuceritorul să permită dregătorilor imperiali şi familiilor acestora să se retragă în siguranţă, cu ceea ce puteau lua asupra lor, pe coastă, la Cezareea.

Aceasta a fost ultima reuşită oficială a patriarhului, un trist apogeu al lungii sale vieţi dedicate ortodoxiei şi unităţii creştinilor. Încă din tinereţe, aflat într-un periplu al mănăstirilor din răsărit în compania prietenului său Ioan Moscul, când a adunat material

---

[1] Theophanes, ad ann. 6127, p. 333, Eutychius, *Annales*, col. 1099; Mihail Sirianul, vol. II, pp. 425-426; Elias de Nisibin, p. 64. Un rezumat excelent al surselor la Vincent şi Abel, *Jérusalem Nouvelle*, vol. II, pp. 930-932.

[2] Vezi articolul „Jizya" de Becker în *Encyclopaedia of Islam* şi Browne, *The Eclipse of Christianity in Asia*, pp. 29-31.

pentru zicerile şi vieţile sfinţilor din *Livada duhovnicească*, şi până în anii din urmă, când a fost numit patriarh al Ierusalimului de către împăratul căruia i se opusese, Sofronie luptase fără preget împotriva ereziilor şi a naţionalismului incipient, anticipându-i rolul în dezmembrarea imperiului. Munca şi predica „apărătorului credinţei cu limba dulce ca mierea" fuseseră în zadar, iar cucerirea arabă era dovada eşecului său. Patriarhul a murit de inimă rea după câteva săptămâni.[3]

Este evident că mişcările centrifuge din provinciile răsăritene ale imperiului erau de neoprit. Întrega istorie a Imperiului Roman a fost marcată de conflictul latent dintre Răsărit şi Apus. Apusul a câştigat la Actium, dar Răsăritul şi-a depăşit cuceritorii. Egiptul şi Siria erau cele mai bogate şi mai populate provincii din imperiu. Aici se aflau cele mai importante centre de producţie, vasele şi caravanele acestora controlau comerţul cu Orientul, iar cultura materială şi spirituală erau mult mai avansate decât cele ale Apusului, trăgându-şi seva nu numai din tradiţiile bogate, ci şi din impulsul oferit de apropierea de regatul sasanid al Persiei, singurul rival pe măsură al civilizaţiei romane. În mod inevitabil, influenţa Răsăritului a crescut, astfel că, în cele din urmă, împăratul Constantin cel Mare a adoptat religia răsăriteană şi şi-a mutat capitala către est, în Bizanţul de pe Bosfor. De-a lungul secolului următor, atunci când imperiul s-a confruntat cu invaziile barbarilor, Apusul a decăzut, în vreme ce Răsăritul a supravieţuit, mulţumită în mare parte deciziei lui Constantin. Apusul a asistat la întemeierea regatelor barbare în Galia, Spania, Africa, îndepărtata Britanie şi în cele din urmă în Italia, dar împăratul a continuat să îşi guverneze provinciile răsăritene de la Constantinopol. Autorităţile de la Roma nu fuseseră niciodată foarte iubite în Siria sau Egipt. Conducerea de la Constantinopol a devenit foarte repede

---

[3] „Ζωφρόνιος, ὁ μελίγλωσσος ἀληθείας πρόμαχος", în Mansi, *Concilia. Nova collectio*, vol X, col. 607. Se ştie cu certitudine că patriarhul Sofronie şi Sofronie prietenul lui Moscul sunt aceeaşi persoană. Vezi Usener, *Der Heilige Tychon*, pp. 85-104.

şi mai hulită, mai ales din cauza unor circumstanţe exterioare. Sărăcirea Apusului a însemnat pierderea acestor pieţe pentru negustorii sirieni şi meşterii egipteni. Războaiele dese cu Persia întrerupeau drumul comercial care ducea prin deşert către Antiohia şi oraşele din Liban. După aceea, căderea regatului Abisiniei şi haosul din Arabia au închis şi căile maritime din Marea Roşie, controlate de marinarii egipteni şi de conducătorii de caravane din Petra, Transiordania şi Palestina de sud. Constantinopolul devenea principala piaţă a imperiului, iar comerţul cu Orientul îndepărtat, sprijinit de politica externă a împăratului, a căutat o rută mai directă către oraş prin nord, prin stepele Asiei Centrale. Noua realitate a fost o lovitură pentru locuitorii din Alexandria şi Antiohia, care urmăreau cu îngrijorare apariţia noului oraş ce ameninţa să le pună într-un con de umbră. Sirienii şi egiptenii erau şi mai enervaţi de faptul că noua guvernare se baza pe centralizare: drepturile locale şi autonomiile erau reduse progresiv, iar dările erau adunate cu mai mult zel decât pe vremea romanilor. Nemulţumirea a învigorat naţionalismul Răsăritului, deşi acesta nu lâncezea niciodată pentru mult timp.

Conflictul deschis a izbucnit din cauze religioase: împăraţii păgâni fuseseră toleranţi faţă de cultele locale, iar zeii locului şi-au găsit repede loc în panteonul roman. Persecuţiile izbucnite câteodată se îndreptau doar spre monoteiştii îndărătnici - creştinii şi evreii. Împăraţii creştini însă nu puteau fi la fel de toleranţi. Creştinismul este o religie exclusivă, o forţă de coeziune ce uneşte supuşii în jurul autorităţii politice. Deşi nu a avut un punct de vedere clar în privinţa teologiei, Constantin nu a pregetat să încerce unificarea Bisericii divizate de controversa ariană. O jumătate de secol mai târziu, Teodosie cel Mare a ridicat conformitatea la rang de politică imperială, cu toate că aceasta nu era uşor de obţinut. Răsăritul a îmbrăţişat creştinismul cu pasiune. Grecii au încercat să rezolve controversele creştine cu gustul lor pentru disputele subtile, care au fost însă exacerbate de ardoarea extraordinară a orientalilor elenizaţi, degenerând rapid în ură şi intoleranţă. Subiectul principal al disputelor era natura lui Hristos, chestiunea fundamentală şi cea

mai dificilă a teologiei creştine. Dezbaterea era pur teologică, dar în acele vremuri chiar şi oamenii de pe stradă erau interesaţi de disputele teologice, care erau depăşite în ierarhia distracţiilor doar de reprezentaţiile de la circ. În joc mai erau şi alţi factori. Sirienii şi egiptenii de rând preferau un ritual mai simplu decât cel plin de pompă al Bisericii Ortodoxe; ei se simţeau jigniţi de luxul afişat în acele vremuri de sărăcie. Mai mult, prelaţii şi preoţii Bisericii erau priviţi ca agenţi ai autorităţilor de la Constantinopol. Înaltul cler din aceste regiuni putea fi convins uşor să schimbe invidia în ostilitate. Patriarhii vechilor scaune ale Alexandriei şi Antiohiei erau iritaţi să îl vadă pe rivalul lor din oraşul abia întemeiat ridicat în rang deasupra lor. Apariţia ereziilor era inevitabilă, mai ales sub forma unei mişcări naţionaliste, centrifuge.

Cu excepţia Abisiniei, arianismul a dispărut din Răsărit, însă ereziile veacului al V-lea au prins rădăcini mai adânci. La începutul secolului, Nestorie, patriarhul Constantinopolului de origine siriană, a adoptat o doctrină ce sublinia natura umană a lui Hristos. Aceasta era o direcţie preferată de teologii din şcoala de gândire din Antiohia, astfel că Nestorie a avut mulţi adepţi în nordul Siriei. Doctrina lui a fost acuzată de erezie la Sinodul Ecumenic de la Efes din anul 431, ceea ce a dus la ruperea multor congregaţii siriene. Nestorienii, fiind proscrişi în imperiu, s-au stabilit în Mesopotomia, în teritoriile regatului persan, de unde au iniţiat misiuni de convertire în Orientul Îndepărtat, în India, Turkestan şi chiar China. Biserici nestoriene au continuat să existe în secolele al VI-lea şi al VII-lea în Siria şi Egipt, mai ales în sânul comunităţilor de negustori implicaţi în comerţul la mare distanţă cu Extremul Orient.

Din controversa nestoriană s-a născut o alta, şi mai înverşunată. Teologii din Alexandria au depăşit la rândul lor, în direcţia opusă, limitele stabilite ale ortodoxiei, savurând dubla victorie asupra doctrinelor antiohiene şi asupra patriarhului Constantinopolului. Doctrina lor implica negarea naturii umane a lui Hristos. Denumită uneori eutichianism, după numele unui puţin cunoscut preot, Eutiches, care ar fi sugerat-o primul, doctrina este cunoscută ca

monofizitism. Al patrulea Sinod Ecumenic din 451, întrunit la Calcedon, a denunţat monofizitismul drept erezie. Ca urmare, monofiziţii s-au desprins din comunitatea ecumenică, luând cu ei şi majoritatea creştinilor din Egipt şi un număr de congregaţii din Siria. Biserica armeană, a cărei delegaţie a ajuns prea târziu la Calcedon pentru a participa la dezbateri, a refuzat să accepte deciziile conciliului şi s-a alăturat monofiziţilor. Împăraţii de după aceea au încercat fără încetare să găsească o formulă de împăcare care să repare ruptura şi care, cu susţinerea unui sinod ecumenic, să poată fi acceptată ca o confirmare a Crezului. Doi factori le-au fost însă potrivnici: mai întâi, ereticii nu erau foarte dornici să revină în sânul bisericii-mamă decât în termeni care erau inacceptabili, iar Roma şi Biserica Apuseană erau tot mai ostile compromisului. Papa Leon I, pornind de la ideea că succesorul Sfântului Petru, şi nu Sinodul Ecumenic, avea menirea să formuleze Crezul şi, fiind prea puţin răbdător cu subtilităţile dialectice pe care nu le înţelegea, a emis o declaraţie definitivă despre opinia corectă în această cauză. Declaraţia, cunoscută în istorie drept *Tomus*-ul papei Leon, deşi nu ţinea seamă de rafinamentul dezbaterilor, a fost acceptată de către autorităţile Sinodului de la Calcedon ca bază pentru discuţii, fiind inclusă şi în deciziile finale. Învăţătura lui Leon I era aspră şi precisă şi nu lăsa loc de glose sau modificări: orice compromis în faţa ereticilor însemna abandonarea ei şi schisma cu Roma. Aceasta era o atitudine imposibilă pentru împăraţii care aveau ambiţii şi interese în Italia şi în Occident. Prinşi în această dilemă, autorităţile imperiale nu au avut o politică destul de consecventă în acest sens, oscilând între persecuţii şi toleranţă faţă de eretici, care între timp prindeau puteri în provinciile răsăritene, favorizaţi şi de resurgenţa naţionalismului în sânul orientalilor.[4]

---

[4] Cea mai bună abordare a istoriei timpurii a bisericilor nestoriene şi monofizite este oferită de Vacant şi Mangenot, *Dictionnaire de Théologie Catholique*, articolele „Nestorius" de Amann şi „Monofizitismul" de Jugie, precum şi capitolele scrise de Bardy în vol. IV şi Bréhier în vol. IV şi V din *Histoire de l'Eglise*, ed. Fliche şi Martin.

Alături de nestorieni și monofiziți, a mai existat în provinciile răsăritene o altă comunitate care se opunea constant autorităților centrale: evreii. Aceștia locuiau în grupuri numeroase în toate orașele importante din Est. Nu beneficiau de toate drepturile cetățenești și uneori erau afectați (ei și proprietățile lor) în timpul răscoalelor. În schimb, evreii nu pierdeau nicio ocazie să îi submineze pe creștini. Resursele lor financiare și relațiile lor de anvergură reprezentau un potențial pericol pentru autorități[5].

Situația s-a înrăutățit în secolul al VI-lea. Războaiele duse de Iustinian în Apus erau costisitoare și prea lungi, fiind o piedică pentru politica religioasă a împăratului, iar pentru supușii din Răsărit aduceau impozite mai mari și niciun beneficiu. Cea mai afectată a fost Siria; poverii fiscale ridicate i s-au adăugat și o serie de incursiuni armate pline de cruzime ale armatelor persane și un șir de cutremure dezastruoase. Singurii care prosperau erau ereticii. Monofiziții sirieni, deveniți o forță datorită lui Iacob Baradeus din Edessa, erau sprijiniți și de împărăteasa Teodora. Biserica lor va fi cunoscută de acum încolo sub numele de „iacobită". Monofiziții din Egipt, ce se numeau acum „copți", cuprindeau aproape întreaga populație locală a provinciei. Nestorienii, adăpostiți dincolo de frontiera persană, se extindeau cu repeziciune către răsărit și își consolidaseră deja poziția în cadrul imperiului. Cu excepția orașelor din Palestina, ortodocșii erau în minoritate. Erau pe bună dreptate numiți, în dispreț, „melkiți", adică „oamenii împăratului", deoarece existența lor depindea de puterea și prestigiul administrației imperiale.[6]

În 602, centurionul Phocas a pus mâna pe tronul imperial. Domnia lui a fost sălbatică și incompetentă, astfel că în vreme ce Constantinopolul era supus unui regim de teroare, provinciile au fost cuprinse de răscoale și de războiul civil între diferite facțiuni

---

[5] Pentru legislația imperială privind evreii, arbitrară fără a fi opresivă, vezi Bury, *Later Roman Empire (A.D. 395-565)*, vol. II, p. 366, și Krauss, *Studien zur byzantinisch-jüdischen Geschichten*, pp. 1-36.

[6] Bréhier, *op. cit.*, vol. IV, pp. 489-493; Devresse, *Le Patriarchat d'Antioche*, pp. 77-99.

ale circurilor din oraşe şi secte religioase rivale. Patriarhii iacobit şi cel nestorian ai Antiohiei au participat la un conciliu comun pentru a decide calea de acţiune împotriva ortodocşilor. Phocas i-a pedepsit trimiţând o armată care a măcelărit un număr mare de eretici. Evreii i s-au alăturat cu bucurie, însă doi ani mai târziu ei înşişi se răsculau şi îl ucideau prin tortură pe patriarhul ortodox al oraşului.[7]

În anul 610, Phocas a fost înlocuit de un tânăr aristocrat de origine armeană, Heraclius, fiul guvernatorului Africii. În acelaşi an, regele Chosroes al II-lea al Persiei încheia pregătirile pentru invazia în imperiu şi dezmembrarea acestuia. Războiul persan a durat 19 ani, iar în primii 12 ani imperiul s-a aflat în defensivă: în vreme ce o armată persană ocupa Anatolia, o alta cucerea Siria. Antiohia a căzut în 611, Damascul în 613. În primăvara anului 614, generalul persan Shahrbaraz intra în Palestina, jefuind satele şi incendiind bisericile din calea lui. Biserica „Naşterea Domnului" din Betleem a fost cruţată doar pentru că mozaicul de deasupra uşii îi reprezenta pe cei trei magi în veşminte persane. Pe 15 aprilie Ierusalimul se afla sub asediu. Patriarhul Zaharia era gata să predea cheile oraşului ca să evite un masacru, dar locuitorii creştini au refuzat să se supună cu atâta docilitate. Pe 5 mai, cu ajutorul evreilor din cetate, persanii au reuşit să pătrundă în Ierusalim. Au urmat scene groaznice: cu bisericile şi casele pradă flăcărilor, creştinii au fost măcelăriţi fără cruţare, unii de către persani, dar cei mai mulţi de către evrei. Se spune că 60 000 de creştini au pierit, iar alţi 35 000 au fost vânduţi ca sclavi. Relicvele sfinte ale oraşului, Sfânta Cruce şi uneltele Patimii fuseseră ascunse, dar au fost dezgropate după cucerire şi trimise împreună cu patriarhul spre est, ca un dar oferit reginei Persiei, nestoriana Meryem. Distrugerile

---

[7] Teophanes, ad ann. 6101, p. 296; Ioan de Nikiu, p, 166, Sebeos, pp. 113-114; Eutichius, *Annales*, col. 1084 (despre răscoalele din Tir); *Chronicon Pascale*, p. 699 (în care uciderea patriarhului este atribuită soldaţilor); Kulakovksy, „Critica dovezilor la Theophanes" (în limba rusă), în *Vizantijski Vremennik*, vol. XXI, pp. 1-14, şi *Istoria Bizanţului*, vol. III (în limba rusă), pp. 12-15, unde autorul strânge dovezile şi stabileşte data evenimentului.

din interiorul şi din preajma oraşului au fost atât de mari, încât zona înconjurătoare nu s-a refăcut complet niciodată.[8]

Trei ani mai târziu, persanii au intrat în Egipt, pe care l-au cucerit într-un singur an. În acelaşi timp, armatele lor ajunseseră în nord până la Bosfor.[9]

Căderea Ierusalimului a reprezentat un şoc imens pentru creştinătate. Rolul jucat de evrei nu a fost uitat sau iertat niciodată, iar războiul împotriva persanilor a devenit un război sfânt. Atunci când, în anul 622, împăratul Heraclius a reuşit să pornească ofensiva împotriva duşmanilor, a închinat armata şi pe sine însuşi lui Dumnezeu, asumându-şi poziţia unui războinic creştin ce lupta cu puterile întunericului. Generaţiile următoare l-au considerat primul dintre cruciaţi. Guillaume din Tyr, atunci când scria istoria cruciadelor cinci secole mai târziu, a inclus şi istoria războiului persan. Mai mult, o veche traducere franceză a cărţii sale se numea *Livre d'Eracle*[10].

Cruciada a fost un succes. După multe neajunsuri, momente de nelinişte şi disperare, Heraclius a învins în cele din urmă armata persană la Ninive, în decembrie 627. La începutul anului 628, regele Chosroes a fost asasinat, iar succesorul său a cerut pacea. Aceasta a fost stabilită doar în 629, atunci când şi provinciile cucerite au revenit la imperiu. În august, Heraclius şi-a sărbătorit triumful la Constantinopol. Primăvara următoare a coborât din nou spre sud, ca să primească Sfânta Cruce şi să o returneze cu mare fast la Ierusalim.

---

[8] Antioh Strategul, pp. 9-15; Sebeos, pp. 130-131; *Anon. Guidi.*, p. 3; *Chronicon Pascale*, pp. 704-705; Teophanes, ad. ann. 6106, pp. 300-301. Întâmplarea cu mozaicurile din Betleem este povestită în scrisoarea patriarhilor din Răsărit către Teophilus, în Migne, *Patrologia Graeco-Latina*, vol. XCV, col. 380-381.

[9] Pentru istoria războiului persan vezi Kulakovsky, *Istoria Bizanţului*, vol. III, pp. 33-49; Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*, pp. 51-66; Bréhier, *op. cit.*, pp. 79-101; Pernice, *L'imperatore Eraclio*, pp. 58-119, *passim*.

[10] Guillaume de Tyr, I, 1-2, vol. I, partea I, pp. 9-13. Titlul întreg al traducerii franceze este *L'Estoire de Eracles, Empereur, et la Conqueste de la Terre d'Outremer.*

Acesta a fost un gest impresionant, deşi creştinilor din Răsărit nu le mersese prea rău sub stăpânirea persană. La scurt timp după cucerire, Chosroes le-a retras sprijinul evreilor şi i-a alungat din Ierusalim. Curtea regelui înclina spre nestorieni, dar acesta se arăta în mod oficial la fel de binevoitor şi faţă de monofiziţi şi ortodocşi. Toţi şi-au primit bisericile înapoi, care au fost şi renovate. Un sinod reunit sub patronajul regelui la Ctesifon, capitala persană, a pus în discuţie reunificarea sectelor. Odată ce entuziasmul iniţial s-a stins, a devenit clar că revenirea administraţiei imperiale era doar în favoarea ortodocşilor. Heraclius moştenise o vistierie goală, iar pentru finanţarea marilor sale campanii a avut nevoie de un împrumut uriaş de la Biserică. Prada de război din Persia nu acoperea datoria, astfel că sirienii şi egiptenii s-au văzut siliţi să plătească din nou impozite mari, care umpleau cuferele prelaţilor ortodocşi.[11]

Nici politica religioasă a lui Heraclius nu a uşurat situaţia. Mai întâi, el a luat măsuri împotriva evreilor. Împăratul nu nutrise sentimente adverse faţă de evrei, dar a aflat despre rolul jucat de aceştia în căderea Ierusalimului în timp ce se găsea în casa unui evreu ospitalier la Tiberias, în drumul său spre oraş. Influenţat fiind probabil şi de o profeţie vagă conform căreia o rasă de circumcişi va distruge imperiul, Heraclius a poruncit botezarea obligatorie a tuturor evreilor de sub domnia lui şi le-a scris şi regilor din Apus să facă acelaşi lucru. Ordinul însă era imposibil de dus la îndeplinire, dar a oferit creştinilor ocazia să masacreze evreii pe care îi urau. Rezultatul final al acestor acţiuni a fost doar intensificarea urii pe care evreii o aveau faţă de autorităţile imperiale.[12] După aceea, împăratul s-a aventurat pe apele primejdioase ale teologiei creştine. Patriarhul Sergiu al Constantinopolului, monofizit sirian

---

[11] Sinodul de la Ctesiphon a fost descris de Sebeos, pp. 189-192 şi *Anon. Guidi*, p. 20, acesta din urmă exagerând probabil rolul jucat de nestorieni şi de succesul lor.

[12] Bréhier oferă întreaga istorie, cu referinţele de rigoare, *op. cit.*, pp. 108-111. Principalele surse sunt Theophanes, ad. ann. 6120, pp. 328-329 şi Eutichius, col. 1089. Pentru decretul privind botezarea evreilor vezi Dölger, *Regesten*, nr. 206, vol. I, p. 24. Vezi şi *Doctrina Jacobi*, ed. Bonwetsch, p. 88.

prin naştere, elaborase o doctrină menită să îi împace pe monofiziţi şi pe ortodocşi. Heraclius a aprobat-o, iar noua doctrină, cunoscută în istorie ca monoenergism, a fost promulgată în întregul imperiu imediat după terminarea războaielor persane. Doctrina a fost nepopulară în toate provinciile, în ciuda susţinerii imperiale şi patriarhale şi a aprobării prudente din partea pontifului roman Honorius. Ierarhia monofizită a respins-o imediat, iar majoritatea ortodocşilor, conduşi de marele mistic Maxim Mărturisitorul la Constantinopol şi de Sofronie în Răsărit, a socotit-o la rândul ei neacceptabilă. Împăratul Heraclius a încercat din răsputeri să o impună tuturor supuşilor lui, cu mai mult entuziasm decât tact, dar doctrina nu a prins rădăcini, cu excepţia curtenilor imperiali şi a câtorva armeni şi libanezi, cunoscuţi mai târziu ca maroniţi. Încercarea de a rescrie doctrina şi edictul *Ekthesis,* publicat în 638, ce promova monotelismul, nu a avut niciun rezultat. Întregul episod, pe care abia Sinodul Ecumenic din 680 îl va rezolva, nu a făcut decât să sporească nemulţumirile şi confuzia care domneau în sânul creştinismului răsăritean.[13]

Aflat la Constantinopol în 629, Heraclius primea solii de felicitare din colţuri îndepărtate ale lumii, precum Franţa şi India. Se spune că tot atunci a sosit şi o scrisoare trimisă de o căpetenie arabă, care se prezenta ca profet al lui Dumnezeu şi îi cerea împăratului să îi adopte credinţa. Scrisori similare au fost trimise şi regilor Persiei şi Abisiniei, precum şi guvernatorului din Egipt. Probabil că povestea este apocrifă. Putem presupune că Heraclius nu avea cunoştinţă de marile evenimente care transformau peninsula Arabiei. La începutul veacului al VII-lea, Arabia era ocupată de triburi independente, unele nomade, altele ocupându-se cu agricultura, iar câteva locuind în oraşele comerciale aflate pe rutele caravanelor. Fiind o ţară idolatră, fiecare regiune îşi avea idolii proprii, dar cel mai sfânt dintre aceştia era *kaabah* din Mecca, cel mai important centru comercial. Adorarea idolilor apunea

[13] Cea mai bună sinteză privind monoenergismul şi monotelismul este oferită de Bréhier, *op. cit.*, pp. 111-124 şi 160-200.

deja, graţie misionarilor evrei, creştini şi zoroastrieni care predicau de multă vreme în Arabia. Zoroastrienii avuseseră succes doar în regiunile aflate sub influenţa politică a Persiei, în nord-est şi mai târziu în sud. Evreii aveau colonii în multe oraşe arabe, mai ales în Medina, şi făcuseră şi prozeliţi. Creştinii au reuşit să pătrundă în cele mai multe regiuni: în Sinai şi Arabia Petraea erau mulţi creştini ortodocşi, iar nestorienii, ca şi zoroastrienii, se aflau în regiunile protejate de Persia. Monofiziţii însă aveau congregaţii de-a lungul marilor drumuri comerciale, până în Yemen şi Hadhramaut; multe triburi de la marginea deşertului, precum Banū Ghassan sau Banū Taghlib, erau monofizite în totalitate. Negustorii arabi ce călătoreau frecvent în oraşele din Siria, Palestina şi Irak erau expuşi în mod constant la religiile lumii civilizate. Mai mult, în Arabia exista deja o lungă tradiţie monoteistă reprezentată de *hanif*. În paralel, nevoia de expansiune se făcea tot mai simţită. Resursele modeste ale peninsulei, reduse şi mai mult după distrugerea sistemului de irigaţii de către regatul himyarit, erau tot mai insuficiente pentru o populaţie în creştere. De-a lungul istoriei, populaţiile din deşert se revărsaseră tot timpul spre ţinuturile cultivate din jur. În acel moment, presiunea era neobişnuit de puternică.[14]

Geniul de o factură aparte al lui Mahomed s-a potrivit întru totul acestei situaţii. Originar din Mecca, oraşul sfânt, el era o rudă săracă a marelui clan al Koreişiţilor. Mahomed călătorise mult, văzuse lumea şi îi studiase religiile. Creştinismul de factură monofizită îl atrăsese cel mai mult, dar doctrina trinităţii nu era în acord cu monoteismul pur, pe care Mahomed îl admira, al tradiţiei *hanif*. Doctrina pe care el a dezvoltat-o nu respingea creştinismul întru totul, ci oferea o versiune modificată şi simplificată a acestuia, care putea fi acceptată mai uşor de către poporul său. Succesul de lider religios al lui Mahomed se explică tocmai prin faptul că el i-a înţeles foarte bine pe arabi. Deşi era de departe cel mai strălucit dintre ei, Mahomed împărtăşea aceleaşi sentimente şi prejudecăţi cu arabii.

---

[14] Browne, *op. cit.*, cap. 1, şi Lammens, *L'Arabie Occidentale avant l'Hegire*, passim.

La aceasta se adăuga şi un talent politic ieşit din comun. Conjuncţia acestor calităţi l-a ajutat ca în răstimp de zece ani să creeze din neant un imperiu ce era pregătit să cucerească lumea. În 622, anul Hegirei, Mahomed era urmat de familia sa şi de un grup mic de prieteni. La moartea lui, în 632, el era stăpânul Arabiei, iar armatele sale îi treceau frontierele. Ascensiunea rapidă a unor asemenea aventurieri nu este un fenomen neobişnuit în Orient, dar de obicei căderea lor este la fel de vertiginoasă. Mahomed, în schimb, a lăsat în urma lui o structură politică a cărei durabilitate era garantată de Coran. Această lucrare extraordinară, întocmită de Profet şi prezentată ca fiind cuvântul Domnului, conţine nu numai maxime şi povestiri înălţătoare, ci şi reguli de bună purtare, reguli pentru cârmuirea unui imperiu şi un cod de legi. Simplitatea Coranului l-a impus repede în sânul arabilor, iar universalitatea lui a reprezentat fundamentul pentru construirea unui imperiu de către urmaşii lui Mahomed. Puterea islamului rezida în simplitatea lui: un singur Dumnezeu în cer, un Conducător al credincioşilor pe pământ şi o singură lege, Coranul, conform căruia se guverna. Spre deosebire de creştinism, care propovăduia o pace pe care nu a reuşit să o instaureze niciodată, islamul, fără urmă de timiditate, şi-a făcut apariţia cu sabia.[15]

Sabia islamului a lovit provinciile Imperiului Roman încă din timpul vieţii Profetului, odată cu micile şi puţin reuşitele incursiuni armate în Palestina. Sub succesorul lui Mahomed, Abu Bakr, politica de expansiune a devenit evidentă. Cucerirea Arabiei a fost însoţită de alungarea persanilor din Bahrein, în vreme ce o armată arabă traversa Petraea de-a lungul drumului comercial către litoralul sudic al Palestinei. Aici l-a învins pe guvernatorul local Sergius într-o confruntare undeva lângă Marea Moartă, avansând spre Gaza şi capturând-o după un scurt asediu.

---

[15] Pentru cea mai bună sinteză critică despre Mahomed şi apariţia islamului vezi Caetani, *Annali dell'Islam,* vol. 1. Vezi şi articolul „Muhammed" al lui Buhl în *Encyclopaedia of Islam.* Pentru o discuţie privind influenţa monofiziţilor asupra islamului vezi Grégoire, „Mahomet et la Monophysisme", în *Mélanges Charles Diehl,* vol. 1, pp. 107-119.

Locuitorii cetăţii au fost cruţaţi, dar soldaţii garnizoanei au devenit primii martiri creştini căzuţi sub sabia islamului.[16]

După Abu Bakr, Omar a preluat conducerea arabilor în 634, nutrind aceeaşi ambiţie de a extinde puterea musulmană. Împăratul Heraclius, aflat încă în nordul Siriei, a înţeles că invaziile arabe trebuie luate în serios, dar nu avea destui soldaţi. Pierderile din timpul războiului cu Persia fuseseră grave. După încetarea ostilităţilor, împăratul şi-a demobilizat multe regimente pentru a ajuta economia, şi nimeni nu era prea încântat să revină în armată. În întregul imperiu domnea o atmosferă de pesimism şi oboseală, care de regulă îi cuprinde pe victorioşi şi pe învinşi deopotrivă la terminarea unui război de durată. În ciuda acestor realităţi, împăratul l-a trimis pe fratele său, Theodor, în fruntea trupelor siriene să restaureze ordinea în Palestina. Theodor s-a confruntat cu două dintre armatele arabe la Gabatha sau Ajnadain, la sud-vest de Ierusalim, şi a fost înfrânt decisiv. Arabii, instalaţi în sudul Palestinei, au pornit mai departe pe drumul comercial ce mergea la răsărit de râul Iordan spre Damasc şi valea Orontesului. Oraşele Tiberias, Baalbeck şi Homs au căzut în mâinile lor fără să opună rezistenţă, iar Damascul a capitulat, după un scurt asediu, în august 635. Heraclius începuse să se îngrijoreze de-a binelea. Cu dificultate a reuşit să adune şi să trimită două armate către sud. Una era formată din recruţi armeni, conduşi de prinţul Vahan, şi dintr-un număr mare de arabi creştini, sub comanda unui şeic din tribul gassanizilor (Banu Ghassan). A doua armată era condusă de Theodor Trithyrius şi era compusă din trupe amestecate. La auzul veştii despre apropierea celor două armate, musulmanii au părăsit valea fluviului Orontes (Nahr al-Asi) şi Damascul, retrăgându-se către râul Iordan. Trithyrius i-a ajuns din urmă la Jabbia în Houran, dar a fost învins. A reuşit să îşi

---

[16] Theophanes, ad ann. 6123-6124, pp. 335-336; „Thomas the priest", în *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Scriptores Syri*, vol. IV, p. 114; Mihail Sirianul, vol. II, p. 413. Istoria martirilor din Gaza este publicată în *Passio LX Martyrum et Legenda Sancti Floriani*, ed. de Delehaye, în *Analecta Bollendiana*, vol. XXIII, pp. 289-307.

păstreze pozițiile pe râul Yarmuk, la sud-est de Marea Galileei, până când Vahan i s-a alăturat. Aici s-a purtat în data de 20 august 636 bătălia decisivă, în mijlocul unei orbitoare furtuni de nisip. Creștinii dispuneau de o armată mai mare, dar au fost depășiți. În timpul luptei, prințul gassanid împreună cu 12 000 de creștini arabi, monofiziți care îl urau pe Heraclius și care nu își mai primiseră solda de multe luni, au trecut de partea dușmanului. Trădarea nu fusese greu de aranjat, ea punea doar lucrurile la punct. Victoria musulmanilor a fost completă. Trithyrius și Vahan au pierit în luptă alături de majoritatea soldaților lor. Palestina și Siria se aflau acum la dispoziția cuceritorilor.[17]

Heraclius se afla la Antiohia când vestea pierderii bătăliei a ajuns la el. Imediat a fost cuprins de deznădejde: era mâna lui Dumnezeu ce îl pedepsea pentru căsătoria incestuoasă cu Martina, propria nepoată. Împăratul nu dispunea de resursele financiare și umane pentru a proteja Siria. După o slujbă de mijlocire în catedrala din Antiohia, Heraclius a coborât pe litoral și s-a îmbarcat spre Constantinopol, strigând cu durere la plecare: „Adio și bun-rămas Siriei![18]"

Arabii au ocupat Siria în scurt timp, iar creștinii eretici s-au supus fără împotrivire. Evreii le-au oferit ajutorul, servindu-le drept călăuze. Singurele orașe care s-au opus arabilor au fost cele două mari orașe ale Palestinei – Cezareea și Ierusalimul – și fortărețele

---

[17] Pentru bătălia de la Ajnadain vezi Teophanes, ad ann. 6125, pp. 336-337; Sebeos, p. 165. Teophanes numește câmpul de luptă „Gabitha"; conform lui Sebeos, a cărui relatare este cam neclară, acesta se numea „Rabboth-Moab". Pentru bătălia de la Yarmuk, vezi Teophanes, ad ann. 6126, pp. 337-338; Nikephorus, pp. 23-24; Mihai Sirianul, vol. II, pp. 420-424; Sebeos, pp. 166-167; Eutychius, col. 1097. Sursele arabe sunt adunate de Pernice, *op. cit.*, pp. 279-281 și *ibidem*, pp. 321 pentru localizarea bătăliei.

[18] Povestea slujbei de mijlocire și a despărțirii e oferită de Mihail Sirianul, vol. II, pp. 424, autor care îl acuză pe nedrept pe împărat că a jefuit orașele siriene înainte de plecare. Tradiția acestei atitudini resemnate este repetată de Agapius, *Kitab al-Unvan*, p. 471, unde se spune că împăratul ar fi refuzat să lupte împotriva voinței lui Dumnezeu. Nikephorus, p. 23, Theodorus punea aceste dezastre pe seama căsătoriei incestuoase a împăratului cu nepoata lui.

Pella şi Dara de la frontiera persană. La auzul ştirilor despre Yarmuk, Sofronie a reconsolidat fortificaţiile oraşului. Atunci când duşmanii au ajuns la Ierihon, a adunat relicvele sfinte ale lui Hristos şi le-a trimis pe timp de noapte către coastă, să fie duse în siguranţă la Constantinopol. Ele nu trebuiau să mai cadă încă o dată în mâinile păgânilor. Ierusalimul a făcut faţă unui asediu mai lung de un an. Cezareea şi Dara au rezistat până în 639, dar trebuie ţinut cont de faptul că ele erau avanposturi izolate. Metropola Orientului, Antiohia, căzuse cu un an înainte, astfel că întreaga ţară, de la istmul Suez până la munţii Anatoliei, se afla în mâinile musulmanilor.[19]

Vechiul duşman al Romei, Persia, fusese deja învins. Victoria de la Kadesh în 637 le-a oferit arabilor Irakul, iar a doua victorie, cea de la Nekhavend, le-a dat platoul iranian. Ultimul rege sasanid, Yazdegerd al III-lea, a mai rezistat în Khorasan până în 651. La acea dată arabii ajunseseră deja la frontierele răsăritene ale regatului, pe râul Amudaria (Oxus) şi dealurile afgane.[20]

În decembrie 639, generalul musulman 'Amr, împreună cu patru mii de oameni, invada Egiptul. De la încetarea ocupaţiei persane, administraţia acestei provincii se afla în haos, iar guvernatorul din acea vreme, patriarhul Cirus al Alexandriei, era deopotrivă nesăbuit şi corupt. Convertit de la nestorianism, Cirus era un adept înfocat al doctrinelor monotelite ale împăratului, fiind hotărât să le-o impună copţilor. Guvernarea lui era atât de detestată, încât 'Amr şi-a găsit foarte uşor aliaţi printre supuşii egipteni. La începutul anului 640, 'Amr a intrat în marea fortăreaţă de hotar Pelusium, după un asediu de două luni. Aici i-au sosit ajutoare din partea califului. Următoarea destinaţie a fost Babilonul (vechiul Cairo), unde se afla garnizoana imperială. Bătălia de la Heliopolis din august 640

---

[19] Vezi Caetani, *op. cit.*, vol. III, p. 1119 şi urm., şi de Goeje, *Mémoire sur la Conquête de la Syrie,* passim; Pernice, *op. cit.*, pp. 267-289; Kulakovsky, *op. cit.*, vol. III, pp. 152-156. Rolul jucat de evrei este evidenţiat de toate sursele, în special Sebeos, pp. 173-174, şi în *Doctrina Jacobi,* pp. 86-88, scrisă de un evreu din Constantinopol, care la vremea aceea se afla la Cartagina.

[20] Caetani, *op. cit.*, vol. III, p. 629 şi urm.; Christensen, *L'Iran sous les Sassanides,* pp. 494-503.

i-a silit pe romani să se retragă în cetatea Babilonului, care a rezistat până în aprilie 641. Între timp arabii cuceresu Egiptul de sus. La căderea Babilonului, 'Amr a intrat și în orașul Fayyum (Al Fayyum), ai cărui guvernator și garnizoană au fugit dinaintea lui, adăpostindu-se la Alexandria. Cirus fusese deja chemat la Constantinopol, sub suspiciunea că ar fi ajuns la o înțelegere cu 'Amr. Heraclius însă a murit în februarie, iar văduva lui, împărăteasa Martina, se afla într-o poziție vulnerabilă la Constantinopol și nu putea apăra Egiptul. Cirus a fost trimis înapoi în Egipt, ca să negocieze ce se mai putea: în noiembrie s-a dus la Babilon la 'Amr și a semnat capitularea Alexandriei. În acest răstimp, Martina a fost detronată și noul împărat l-a repudiat pe Cirus și tratatul semnat de el. 'Amr deja încălcase partea lui de înțelegere, invadând Pentapolis și Tripolitania. În condițiile în care întregul Egipt se afla în mâinile arabilor, păstrarea Alexandriei era imposibilă pentru imperiali. Orașul a capitulat în noiembrie 642. Mai exista însă o umbră de speranță. În 644 s-a răspândit vestea că 'Amr căzuse în dizgrație și fusese chemat la Medina. Constantinopolul a trimis o nouă armată pe mare, care la începutul anului 645 a reocupat Alexandria cu ușurință și care s-a îndreptat apoi spre Fostat, noua capitală fondată de 'Amr lângă Babilon. 'Amr s-a întors în Egipt și a alungat trupele imperiale de lângă Fostat. Generalul lor, armeanul Manuel, s-a refugiat la Alexandria. Aici a fost dezamăgit de indiferența populației creștine față de eforturile lui de a recâștiga teritoriile imperiului, astfel că s-a reîmbarcat cu destinația Constantinopol fără a mai încerca să apere orașul. Patriarhul copt Beniamin a redat Alexandria lui 'Amr.[21]

Egiptul era pierdut pentru totdeauna. Până în anul 700, arabii erau stăpânii Africii romane, iar 11 ani mai târziu cuceresu Spania. În anul 717, imperiul lor se întindea de la Pirinei până în India Centrală, iar războinicii arabi băteau la porțile Constantinopolului.

---

[21] Bréhier, *op. cit.*, pp. 134-138; Amélineau, „La conquête de l'Egypte par les Arabes", în *Revue Historique*, vol. CXIX, pp. 275-301. O relatare completă este oferită de Butler, *The Arab Conquest of Egypt*, care este încă utilă, deși depășită pe alocuri.

2

DOMNIA ANTIHRISTULUI

„Din turnul nostru ne-am uitat departe spre un popor al cărui ajutor nu vine."

Plângeri, 4:17.

Creştinii din Răsărit acceptaseră cu bunăvoinţă stăpânirea necredincioşilor şi nici nu aveau de ales. Era foarte puţin probabil că Bizanţul va ridica oastea, ca pe vremea persanilor, ca să salveze Locurile Sfinte. Arabii, mai înţelepţi decât persanii, şi-au construit o flotă la Alexandria, care le lua astfel bizantinilor puterea cea mai de preţ: dominaţia maritimă. Pe uscat, arabii au rămas în ofensivă pentru următoarele trei secole. Orice speranţă de salvare din partea principilor creştini nu avea noimă.

Mai mult, sectele eretice nici nu ar fi primit cu entuziasm o asemenea salvare, deoarece schimbarea cârmuirii a adus cu sine pace şi mulţumire. Mihail Sirianul, patriarhul iacobit al Antiohiei, scriind la cinci secole distanţă, în vremea regatelor latine, readucea în discuţie vechea tradiţie a poporului său prin cuvintele: „răzbunarea lui Dumnezeu, care singur este Atotputernic... a ridicat din miazăzi pe copiii lui Ismael ca să ne izbăvească din mâinile romanilor." Această izbăvire, adăuga Mihail, „a fost un folos mare

pentru noi".[1] Nestorienii împărtășeau aceleași sentimente. „Inimile creștinilor", scria un anonim cronicar nestorian, „s-au bucurat de stăpânirea arabilor - Dumnezeu să o întărească și să o înflorească!"[2] Copții egipteni erau mai critici, dar nemulțumirea lor fusese stârnită mai degrabă de necruțătorul cuceritor 'Amr, de trădarea și de cererile lui exagerate, decât de poporul sau religia lui.[3] Până și ortodocșii și-au acceptat soarta fără prea multe întrebări după ce au fost cruțați de persecuțiile de care se temeau și datorită impozitelor (*jizya* plătită de toți creștinii) mai mici decât în vremea romanilor. Doar câteva triburi montane, mardaiții din Liban și Taurus, au opus rezistență, dar aceasta provenea din disprețul pentru autorități și mândria lor, nicidecum din apărarea credinței[4].

Efectul cel mai important al cuceririi arabe a fost consolidarea permanentă a Bisericilor din Răsărit pe pozițiile lor. Spre deosebire de Imperiul creștin, care încercase să impună tuturor cetățenilor săi o uniformitate religioasă (un ideal imposibil de atins, pentru că evreii nu au putut fi convertiți sau expulzați), arabii, la fel ca și persanii înaintea lor, erau gata să accepte minoritățile religioase atâta timp cât erau „oameni ai cărții". Astfel, creștinii, zoroastrienii și evreii au devenit *dhimmi* sau „popoare protejate". Libertatea religioasă le era garantată de plata a *jizya,* care a evoluat de la un impozit per capita la o taxă plătită în schimbul serviciului militar. Acesteia i s-a adăugat în timp și un impozit pe pământ, *kharaj*-ul. Fiecare grup religios era considerat un *milet,* o comunitate semiautonomă în cadrul statului arab, fiecare având un lider religios ce răspundea de buna purtare față de autoritatea califului. Aveau voie să își păstreze locașurile de cult pe care le posedau la vremea cuceririi; această convenție îi favoriza mai mult pe

---

[1] Mihail Sirianul, vol. II, pp. 412-413 (textul siriac, p. 412).

[2] *Cronica lui Seers,* partea a II-a, paragraful XCIV, în *Patrologia Orientalis,* vol. XIII, p. 582.

[3] Ioan de Nikiu, pp. 195, 200-201.

[4] Statutul de nelegiuiți al mardaiților sub califul Moawiya este descris de Teophanes, ad ann. 6169, p. 355. Vezi și Sathas, *Bibliotheca Graeca Medii Aevii,* vol. II, p. 45 și urm.

ortodocşi decât pe eretici, deoarece Heraclius le redase multe biserici. Ultima regulă nu a fost însă strict respectată. Musulmanii au preluat anumite biserici creştine, precum marea catedrală Sfântul Ioan din Damasc, şi au şi distrus periodic multe altele. În acelaşi timp, sinagogi şi biserici se construiau mereu. Juriştii musulmani mai târzii au acceptat dreptul *dhimmii*-lor de a construi, sub anumite restricţii: clădirile lor să nu le depăşească pe cele musulmane, iar clopotele şi liturghiile să nu fie auzite de urechi musulmane. Alte reguli au fost însă strict respectate: *dhimmi*-i trebuiau să poarte îmbrăcăminte specială şi nu aveau voie să călărească pe cai, nu aveau voie să aducă ofense publice obiceiurilor musulmane, nu puteau coverti musulmani, nu li se permitea căsătoria cu femei musulmane, nu aveau voie să ia în derâdere islamul şi trebuiau să rămână fideli statului.[5]

Sistemul de *milet* redefinea conceptul de naţionalitate, care timp de multe secole în Răsărit se bazase nu pe rasă, cu excepţia evreilor ce nu îşi prea amestecaseră sângele din cauza restricţiilor religioase, ci pe tradiţiile culturale, pe poziţia geografică şi pe interesele economice. Loialitatea faţă de o religie înlocuia acum loialităţile naţionale. Un egiptean, de pildă, nu se mai considera un cetăţean al Egiptului, ci se definea ca musulman, copt sau ortodox, în funcţie de caz. Apartenenţa lui era acum dictată de religie sau de *milet*. Ortodocşii erau din nou avantajaţi de noua situaţie. Ei încă se numeau melchiţi şi se considerau oamenii împăratului. Chiar dacă, forţaţi de cruzimea istoriei, se aflau sub dominaţia păgânilor şi erau obligaţi să urmeze legile acestora, împăratul era locţiitorul lui Dumnezeu pe pământ şi adevăratul lor suveran. Sfântul Ioan Damaschinul, el însuşi dregător la curtea califului, îl numea mereu pe împărat stăpân şi domn, chiar dacă nu erau de acord asupra teologiei, în vreme ce califul era doar un „emir". Patriarhii răsăriteni apelau la termeni similari atunci

---

[5] *Encyclopaedia of Islam*, articolele „Djizya" de Becker şi „Kharadj" de Juynboll; Browne, *op. cit.*, cap. V; Tritton, *The Caliphs and their non-Muslim Subjects*, cap. XV; Vincent şi Abel, *op. cit.*, vol. II, pp. 935-944.

când, în secolul al IX-lea, i se plângeau împăratului Teofilus de politica sa religioasă. Împăraţii au acceptat această îndatorire şi au avut în vedere statutul ortodocşilor din afara graniţelor în relaţiile militare şi diplomatice cu califii arabi. Nu era vorba de o simplă chestiune administrativă, deoarece nu aveau dreptul şi puterea să se amestece în treburile zilnice din teritoriile musulmane. Mai mult, patriarhii de la Constantinopol nu aveau nicio jurisdicţie asupra patriarhilor din Răsărit. Era însă o chestiune sentimentală şi ca atare, cu atât mai puternică, a menţinerii creştinismului ca unul singur şi indivizibil, cu împăratul un simbol al unităţii sale.[6]

Bisericile eretice nu aveau un asemenea protector laic şi depindeau în totalitate de bunăvoinţa califului. Influenţa şi prestigiul lor au avut astfel de suferit. Mai mult, ereziile porniseră de la dorinţa orientalilor de a simplifica practicile şi credinţele creştine. Islamul, care era destul de apropiat de creştinism ca să poată fi considerat o formă avansată a acestuia şi care acum avea şi imensul avantaj social de a fi religia clasei conducătoare, părea uşor de acceptat pentru mulţi eretici. Nu există izvoare care să ateste câţi creştini s-au convertit la islam, dar putem fi siguri că marea lor majoritate proveneau din rândul ereticilor, şi nu al ortodocşilor. La un secol de la cucerire, Siria, a cărei populaţie fusese preponderent creştin-eretică, devenise o ţară majoritar musulmană. Numărul creştinilor-ortodocşi nu s-a redus prea mult. Copţii din Egipt, datorită averii lor, au pierdut teren cu mai puţină repeziciune, deşi şi ei duceau o bătălie pierdută. Pe de altă parte, sistemul *milet*-ului a asigurat continuitatea comunităţilor eretice şi a împiedicat unificarea bisericilor creştine.

Răspândirea islamului în Siria şi Palestina nu s-a datorat vreunui val de arabi veniţi din deşert: armatele cuceritorilor nu fuseseră niciodată foarte mari. Ele nu au făcut decât să creeze o castă militară suprapusă populaţiei locale. Compoziţia rasială a locuitorilor

---

[6] Runciman, „The Byzantine «Protectorate» in the Holy Land", în *Byzantion*, vol. XVIII, pp. 207-215.

a fost foarte puţin modificată. Orăşenii şi sătenii, indiferent dacă au îmbrăţişat islamul sau au rămas creştini, au adoptat repede limba arabă pentru nevoile cotidiene. Ei sunt ceea ce azi numim cu un termen foarte larg „arabi", dar reprezintă un amestec de multe rase, de triburi care au locuit în acele părţi înainte de exodul evreilor din Egipt: e vorba de amalekiţi sau iebuziţi, moabiţi sau fenicieni, de triburi precum filistinii, care se aflau acolo de la fel de multă vreme, sau de arameii, care de-a lungul istoriei au pătruns imperceptibil în ţinuturile mănoase şi de acei evrei care, asemenea primilor apostoli, s-au alăturat Bisericii lui Hristos. Doar evreii practicanţi au rămas separaţi din punct de vedere etnologic, dar nici măcar ei nu şi-au putut păstra puritatea rasială.

În Egipt populaţia hamitică era mai puţin amestecată, dar crescuse numeric prin căsătorii mixte cu imigranţi din Siria şi deşerturi, din regiunea Nilului de sus şi întregul litoral al bazinului mediteraneean.

Imigraţia arabă era cea mai deasă în zonele învecinate deşertului şi în oraşele de pe drumurile caravanelor înşiruite pe marginea lui. Declinul comerţului maritim pe Mediterana, provocat de cucerirea arabă, a dat un impuls acestor oraşe în detrimentul centrelor urbane elenistice din apropierea ţărmului. Alexandria a fost singurul port mare pe care arabii l-au păstrat. Aici, ca şi în alte oraşe elenistice din Siria, creştinii au continuat să trăiască în comunităţi largi, probabil mai numeroase decât musulmanii. Aceeaşi diferenţă exista şi în provincia siriană: câmpiile şi văile din interior au devenit preponderent musulmane, dar între Liban şi Mediterana sectele creştine erau majoritare. În Egipt, variaţiile existau mai degrabă între sat şi oraş. Ţăranii, agricultorii şi fermierii (*fellahin*), au trecut la islam cu timpul, dar oraşele au rămas precumpănitor creştine. În Palestina, distincţia a fost mai confuză. Deşi zonele rurale erau musulmane în majoritatea lor, mulţi săteni şi-au păstrat credinţa creştină. Oraşele importante pentru creştini, precum Nazaret sau Betleem, erau aproape exclusiv creştine. Chiar şi Ierusalimul, în ciuda interesului musulmanilor, rămăsese cu preponderenţă creştin. Creştinii din Palestina aparţineau *milet*-ului

ortodox. Alături de ortodocși, la Ierusalim se aflau multe colonii de evrei; la fel și în orașe mai mărunte, precum Safed și Tiberias. Cel mai important oraș musulman era și noua capitală administrativă, Ramla. Populația din Siria, Palestina și Egipt a păstrat aceste caracteristici pentru următoarele patru secole.[7]

Al cincilea calif, omeiadul Moawiya, fusese guvernator al Siriei; după urcarea pe tron în 660 și-a stabilit capitala la Damasc. Urmașii lui au domnit de acolo timp de un secol, o perioadă de prosperitate pentru Siria și Palestina. Califii omeiazi, cu puține excepții, au fost bărbați extrem de abili și de toleranți. Prezența Curții lor în Siria a asigurat buna guvernare a provinciei și o activitate comercială vie. Califii au încurajat și cultura locală, de factură creștin-elenistică, influențată de gusturile și ideile pe care noi le asociem de regulă cu Bizanțul. Creștinii vorbitori de greacă au fost angajați în funcții publice. Timp de multe decenii, socotelile statului au fost ținute în greacă. Artiști și artizani creștini lucrau în slujba califului. Cupola Stâncii din Ierusalim, construită pentru califul Abdul-Malik în 691, este exemplul suprem al construcțiilor de tip-rotondă din arhitectura bizantină. Mozaicurile cupolei, împreună cu și mai frumoasele mozaicuri din curtea Marii Moschei din Damasc, ridicate pentru fiul califului, Walid I, sunt considerate printre cele mai reușite produse ale artei bizantine. Este greu de stabilit în ce măsură ele sunt rezultatul muncii artiștilor locali și cât au fost aceștia ajutați de meșteri și materiale pe care Walid mai mult ca sigur că le-a importat din Bizanț. Mozaicurile respectă cu strictețe interdicția Profetului de a reprezenta ființe vii. Pentru palatele lor din provincie, aflate departe de dezaprobarea *mullah*-ilor (cum ar fi de pildă palatul din deșert de la Kasr al-Amra din stepele de dincolo de Iordan), omeiazii au acceptat fresce înfățișând figuri umane, chiar și nude. Domnia lor, așadar, nu a întrerupt dezvoltarea culturii

---

[7] Pentru structura societății din Palestina și Siria sub califi vezi Le Strange, *Palestine under the Moslems*, passim; Gaudefroy-Demombynes și Platonov, *Le monde musulman*, pp. 233-247; Browne, *op. cit.*, cap. V; O'Leary, *How Greek Science passed to the Arabs*, pp. 135-139.

elenistice în Orientul Apropiat, care şi-a atins în această perioadă înflorirea maximă, deşi a fost cea din urmă.[8]

Drept urmare, creştinii nu aveau motive să regrete victoria islamului. În pofida unui singur episod de persecuţie şi a câtorva regulamente umilitoare, creştinilor le mergea mai bine decât sub domnia împăraţilor de aceeaşi religie cu ei. Era mai multă ordine, comerţul era profitabil, iar taxele mult mai mici. Mai mult, în cea mai bună parte a veacului al VIII-lea, împăratul creştin fusese un eretic, un iconoclast, un prigonitor al tuturor ortodocşilor care cinsteau sfintele imagini. Creştinii buni erau mai fericiţi sub stăpânirea necredincioşilor.

Această perioadă fericită a fost însă de scurtă durată. Declinul omeiazilor şi războaiele civile care au dus la instalarea califilor abbasizi la Bagdad în anul 750 au provocat haos în Siria şi Palestina. Guvernatori locali fără scrupule şi scăpaţi de sub control făceau bani confiscând biserici creştine şi obligându-i pe enoriaşi să le răscumpere. Au existat şi valuri de fanatism, cu persecuţii şi convertiri forţate.[9] Victoria abbasizilor a restabilit ordinea, dar cu o diferenţă. Bagdadul era departe, iar administraţia provincială mai puţin supravegheată. Comerţul era înfloritor de-a lungul rutelor de caravane, dar nu exista o piaţă destul de puternică pentru un comerţ local. Abbasizii erau musulmani mai stricţi decât omeiazii, mai puţin toleranţi faţă de creştini. Cu toate că şi ei îşi trăgeau seva dintr-o cultură anterioară, aceasta nu era elenistică, ci persană. Bagdadul se afla pe vechiul teritoriu al regatului sasanid. Persanii au primit funcţiile cele mai importante în administraţie, iar obiceiurile cotidiene şi arta persană au fost adoptate. La fel ca şi omeiazii,

---

[8] Pentru civilizaţia omeiadă vezi Diehl şi Marçais, *Le Monde Oriental de 395 à 1081*, pp. 335-344, şi Lammens, *Etudes sur le Siècle des Ommayades*. Pentru arta ei, vezi Creswell, *Early Muslim Architecture*, în special cap. V, despre mozaicuri al lui M. van Berchem. Pentru construcţii vezi Richmond, *The Dome of the Rock*, şi cele două volume *Kuseir Amra*, publicate de Kaiserliche Akademie der Wissenschaften din Viena.

[9] Diehl şi Marçais, *op. cit.*, pp. 345-348; Gaudefroy-Demombynes şi Platonov, *op. cit.*, pp. 260-268.

abbasizii au angajat și creștini la Curte. Aceștia însă erau, cu foarte puține excepții, nestorieni, care priveau către Răsărit și nu spre Apus. Curtea abbasidă s-a arătat mult mai interesată de chestiunile intelectuale decât predecesorii omeiazi: nestorienii erau folosiți la traducerea operelor filosofice și tehnice din greaca veche, iar savanții și matematicienii, chiar și cei din Bizanț, erau încurajați să vină să predea în școlile din Bagdad. Acest interes nu era decât superficial. Civilizația abbasidă nu a fost deloc influențată de gândirea greacă, preferând să urmeze tradițiile moștenite de la regatele anterioare din Mesopotamia și Iran. Civilizația elenistică a mai supraviețuit doar în Spania, acolo unde s-au refugiat omeiazii.

În ciuda circumstanțelor schimbate, creștinii nu au fost nefericiți nici sub domnia abbasidă. Scriitori musulmani, precum al-Jahiz în veacul al IX-lea, mai scriau cu vehemență împotriva creștinilor, dar asta doar pentru că erau bogați și deveneau aroganți, nesocotind regulamentele ce îi priveau.[10] Patriarhul Ierusalimului, scriind în aceeași perioadă confratelui său din Constantinopol, spunea că autoritățile musulmane „sunt drepte, nu ne fac rău și nici nu sunt violente împotriva noastră"[11]. Simțul dreptății și cumpătarea califilor erau adesea notabile. Atunci când, în veacul al X-lea, în vremea războaielor cu Bizanțul, lucrurile nu mergeau în favoarea arabilor, iar gloate arabe atacau creștinii din cauza cunoscutei lor simpatii pentru dușmanii acestora, califul îi despăgubea întotdeauna pentru pagubele suferite. Cauza acestei atitudini poate să fi fost renăscuta putere a împăratului bizantin, care avea și supuși musulmani în stăpânirea lui, pe care i-ar fi putut persecuta din răzbunare.[12] Bisericile ortodoxe și-au menținut întotdeauna

---

[10] Al-Jahiz, *Three Essays*, ed. Finkel, p. 18. Labourt, *De Timotheo I, Nestorianorum Patriarcha*, pp. 33-34 oferă exemple despre influența nestorienilor la Curtea califului.

[11] Despre scrisoarea lui Theodosius din Ierusalim către Ignatius din Constantinopol vezi Mansi, *Concilia*, vol. XVI, pp. 26-27.

[12] În 923 și 924 gloate musulmane au distrus bisericile ortodoxe din Ramla, Ascalon, Cezareea și Damasc; califul al-Muqtadir i-a ajutat pe creștini să le refacă (Eutychius, col. 1151).

o poziţie privilegiată, mulţumită sprijinului din afară. La începutul secolului al X-lea, în timpul disputei cu patriarhul ortodox al Antiohiei, catolicosul nestorian, Abraham al III-lea, îi scria marelui vizir că „noi, nestorienii, suntem prietenii arabilor şi ne rugăm pentru victoriile lor", adăugând: „să nu îi priveşti pe nestorieni, care nu au alt rege în afara arabilor, ca pe grecii ai căror regi nu încetează să poarte războaie împotriva arabilor"[13]. Darul de 2 000 de galbeni l-a ajutat însă mai mult decât vorbele să îşi apere cauza. Singurul grup de creştini care a fost ţinta animozităţilor continue din partea arabilor au fost creştinii de origine pur arabă, precum Banū Ghassan sau Banū Tanūkh. Mulţi dintre membrii acestor triburi au rezistat convertirilor forţate, fugind dincolo de graniţă şi căutând adăpost în Bizanţ.[14]

Emigraţia creştinilor în teritoriile împăratului a fost continuă, dar musulmanii nu au încercat să o împiedice, la fel cum nu au existat preocupări, nici măcar în vreme de război, de a-i împiedica pe creştinii dinăuntrul şi dinafara califatului să păstreze legături strânse între ei. În cea mai mare parte a perioadei abbaside împăratul bizantin nu fusese suficient de puternic pentru a putea interveni în favoarea coreligionarilor săi. Eşecul arab sub zidurile Constantinopolului în 718 a asigurat continuitatea imperiului, dar a fost nevoie de două secole până când Bizanţul a putut să ia în considerare o ofensivă serioasă împotriva arabilor. Între timp, ortodocşii din Răsărit îşi găsiseră un alt aliat străin. Ridicarea imperiului carolingian în secolul al VIII-lea nu a trecut neobservată în Răsărit. Interesul arătat faţă de situaţia Locurilor Sfinte de către Carol cel Mare, ce în curând urma să fie încoronat împărat la Roma la sfârşitul secolului, a fost foarte bine primit. Califul Harun al Rashid, bucuros de un aliat împotriva Bizanţului, l-a încurajat să ctitorească în Ierusalim şi să trimită ajutoare băneşti pentru biserica din oraş. Pentru o vreme, Carol cel Mare l-a

[13] Bar Hebraeus, citat în Assemani, *Bibliotheca Orientalis*, vol. II, pp. 440-441.

[14] Balādhurī, text în arabă, p. 142, tradus de Hitti şi Murgotten, pp. 208-209. Vezi Nau, *Les Arabes Chrêtienes de Mésopotamie et de Syrie*, pp. 106-111.

înlocuit pe împăratul bizantin în rolul de monarh a cărui putere îi proteja pe ortodocşii din Palestina. Aceştia l-au răsplătit trimiţându-i simboluri onorifice ale respectului lor. Colapsul imperiului carolingian sub descendenţii lui şi renaşterea Bizanţului au făcut ca intervenţia francilor să fie de scurtă durată şi repede uitată, cu excepţia câtorva spitale şi aziluri construite de Carol cel Mare, a liturghiilor în latină din Biserica Sfânta Maria a Latinilor şi a călugăriţelor ce slujeau la Mormântul Sfânt. Apusul însă nu a uitat acest episod, mult exagerat prin legende şi tradiţie. La scurt timp a apărut ideea unui protectorat legal al lui Carol cel Mare asupra Locurilor Sfinte, ajungându-se până la legenda unui pelerinaj personal al acestuia. Dreptul legitim al francilor de a stăpâni Ierusalimul era astfel recunoscut şi confirmat.[15]

Creştinii răsăriteni erau însă mult mai interesaţi de renaşterea puterii bizantine. La începutul veacului al IX-lea, Imperiul Bizantin se afla încă în defensivă, cu Sicilia şi Creta pierdute în favoarea musulmanilor şi cu câte o incursiune armată arabă în inima Asiei Mici aproape în fiecare an. La mijlocul veacului, datorită politicii fiscale prudente a împărătesei Theodora, flota bizantină a fost reorganizată şi reechipată şi, datorită puterii acesteia, sudul Italiei şi Dalmaţia au reintrat în stăpânirea Bizanţului. La începutul secolului al X-lea, califatul abbasid a început să decadă rapid. Au apărut dinastii locale, cele mai importante dintre ele fiind Hamdanizii din Mosul şi Alep şi Ikshizii din Egipt. Aceştia din urmă erau buni luptători şi musulmani înfocaţi, reuşind pentru o vreme să ţină piept agresiunii bizantine, fără să poată opri decăderea puterii musulmane. Din contră, au grăbit-o prin luptele interne pe care le-au provocat. În cursul acestor războaie civile, Ikshizii au obţinut controlul asupra Palestinei şi sudului Siriei. Bizantinii au profitat de noua situaţie. Ofensiva lor a fost prudentă la început, dar până în 945, cu toată vitejia prinţului hamdanid, Saif ad-Daula, generalul Ioan Courcouas cucerise pentru Imperiu

---

[15] Runciman, „Charlemagne and Palestine", în *English Historical Review*, vol. I, p. 606 şi urm.

oraşe şi regiuni din Mesopotamia superioară care nu mai văzuseră o armată creştină de trei secole.[16] Lucrurile au început să se mişte mai rapid după anul 960, când marele strateg Nikephor Phocas a preluat comanda armatelor imperiale. În 961, a recucerit Creta. În 962 a dus o campanie la graniţa cu Cilicia, cucerind oraşele Anazarba şi Maraş (Germanicia Cezareea) şi izolând astfel Cilicia musulmană. În 963, Nikephor a fost reţinut acasă, punând la cale lovitura de stat care, cu ajutorul armatei şi al împărătesei regente, i-a asigurat tronul. În 964, s-a întors în Răsărit, terminând cucerirea Ciliciei în 965 şi trimiţând o expediţie în Cipru ce a restabilit controlul bizantin asupra insulei. În 966 se afla în campanie pe Eufratul mijlociu, pentru a tăia liniile de comunicaţie între Alep şi Mosul.[17] Întreaga creştinătate a Răsăritului îl urmărea, văzându-şi izbăvirea aproape. Patriarhul Ioan al Ierusalimului îi scria ca să îi grăbească venirea în Palestina, însă acest gest de trădare a fost picătura care a umplut paharul pentru musulmani. Ioan a fost arestat şi ars pe rug de către populaţia furioasă.[18]

Speranţele patriarhului fuseseră premature. În 967 şi 968, Nikephor a fost ocupat la frontiera de nord, dar în 969 şi-a îndreptat din nou armatele către sud, direct spre centrul Siriei. Urcând pe valea râului Orontes, împăratul a cucerit şi jefuit unul după altul măreţele oraşe Shaizar, Hama şi Homs în drum spre ţărm, spre suburbiile oraşului Tripoli. Apoi a pornit din nou către nord, lăsând în urmă Tortosa, Jabala (Jableh) şi Latakia pradă flăcărilor, în vreme ce aghiotanţii lui asediau Antiohia şi Alep. Vechea metropolă a Antiohiei a fost cucerită în octombrie. Alepul s-a predat la sfârşitul aceluiaşi an.

Antiohia, oraşul în care creştinii erau mai numeroşi decât musulmanii, a fost integrată în imperiu şi se pare că musulmanii au

---

[16] Vassiliev, *Bizanţul şi arabii* (în limba rusă), vol. II, pp. 229-237; Runciman, *The Emperor Romanus Lecapenus,* pp. 135-150.

[17] Schlumberger, *Un Empereur Byzantin, Nicéphore Phocas,* cap. VIII şi X.

[18] Yachya de Antiohia, în *P.O.,* vol. XVIII, pp. 799-802. Data este discutată de Rosen, în *Împăratul Vasile Bulgaroctonul* (în limba rusă), p. 351.

fost obligați să emigreze. Alepul, care era un oraș aproape exclusiv musulman, a devenit un stat vasal al Bizanțului.

Tratatul încheiat cu autoritățile locale desemna cu grijă frontiera dintre noua provincie imperială și orașele plătitoare de tribut. Conducătorul Alepului urma să fie numit de către împărat. Statul vasal, cu excepția supușilor creștini, urma să plătească taxe mari direct către fiscul de la Constantinopol. Negustorii și caravanele din imperiu erau apărați de privilegii și protecție speciale. Acești termeni umilitori păreau să prevestească sfârșitul dominației musulmane în Siria.[19]

Înainte ca Alepul să cadă, împăratul a fost ucis la Constantinopol de către împărătească și iubitul acesteia, Ioan Tzimiskes. Nikephor fusese un bărbat aspru și greu de iubit. În ciuda victoriilor sale, Constantinopolul îl ura pentru taxele impuse, corupție și conflictul cu Biserica. Ioan Tzimiskes, ce se făcuse cunoscut drept un general strălucit, a urcat fără probleme pe tron și, alungând-o pe amanta lui de la putere, s-a împăcat cu Biserica. Următorii patru ani au fost dedicați războiului cu Bulgaria, răstimp în care islamul a renăscut sub dinastia Fatimizilor, instalați în Egipt și sudul Siriei. În 971, aceștia au încercat chiar să recucerească Antiohia. Ioan și-a putut îndrepta atenția către Răsărit abia în 974. În toamna acelui an a coborât spre estul Mesopotamiei, cucerind orașul Nisibin, trecând Mosulul în rândul orașelor vasale și încercând chiar un marș-surpriză către Bagdad. Împăratul a realizat însă că fatimizii erau mai de temut decât rivalii lor abbasizi, astfel că în primăvara următoare a intrat în Siria. Urmând traseul străbătut de Nikephor cu șase ani înainte, Ioan a urcat pe valea râului Orontes, prin Homs, care s-a supus fără nicio opoziție, apoi Baalbek, pe care l-a cucerit prin forță, direct spre Damasc, care a promis să plătească tribut și să fie aliat supus. De acolo a intrat în Galileea, către Tiberias și Nazareth, și mai apoi pe țărm la Cezareea. Ierusalimul a trimis soli înaintea lui cu rugămintea de a-i cruța de jaf. Împăratul nu putea să se îndrepte către Orașul Sfânt înainte să cucerească

[19] Schlumberger, *op. cit.*, cap. XIV.

oraşele de pe coasta feniciană, astfel că s-a retras spre nord, cucerindu-le unul după altul, cu excepţia oraşului-fortăreaţă Tripoli. Iarna era aproape, şi împăratul s-a văzut nevoit să îşi amâne planurile cu un anotimp. Pe drumul de întoarcere către Antiohia a cucerit şi instalat garizoane în cele două măreţe castele din munţii Nosairi – Barzuya şi Saihyun. Apoi a revenit la Constantinopol. Campania însă nu a mai fost reluată niciodată: împăratul a murit pe neaşteptate, în luna ianuarie a anului 976.[20]

Aceste războaie au făcut din nou din Imperiul creştin o mare putere a Răsăritului, dar misiunea lor de a-i elibera pe creştini le dădea şi caracterul unor războaie religioase. Până atunci, războaiele împotriva musulmanilor erau purtate pentru apărarea imperiului şi erau considerate parte a vieţii cotidiene. Deşi câte un învingător musulman, în fanatismul lui, le oferea prizonierilor creştini alegerea între apostazie sau viaţă, iar martiriul acestora era ulterior sărbătorit cu sfinţenie, aceste cazuri erau foarte rare. Opinia publică din Bizanţ nu distingea între moartea pe câmpul de luptă întru apărarea Imperiului de necredincioşii arabi sau de creştinii bulgari, iar atitudinea Bisericii nu era diferită. Nikephor şi Ioan Tzimiskes declarară că de acum încolo lupta se ducea pentru gloria creştinismului, pentru eliberarea Locurilor Sfinte şi pentru nimicirea islamului. Atunci când împăratul sărbătorea o victorie asupra sarazinilor, corurile cântau: „Slavă Domnului Care i-a învins pe sarazini."[21] Nikephor sublinia că războaiele lui erau războaie creştine, motivat poate în parte de dorinţa de a repara proastele relaţii cu Biserica. Cu toate acestea nu a reuşit să îl convingă pe patriarh să sprijine un decret prin care toţi soldaţii morţi pe frontul de Răsărit erau consideraţi martiri. Pentru

---

[20] Schlumberger, *L'Epopée Byzantine*, vol. I, cap. IV.

[21] Constantin Porfirogenetul, *De Ceremoniis* (ed. Bonn), vol. I, pp. 332-333, ed. de Vogt, vol. II, pp. 135-136. Cel mai probabil că aceste cântări au fost folosite prima dată pentru victoria din 863 a lui Mihail al III-lea asupra sarazinilor. Vezi Bury, „The Ceremonial Book of Constantine Porphyrogenetos", în *English Historical Review*, vol. XXII, p. 434.

Biserica Răsăriteană faptele de arme nu erau o scuză credibilă pentru ucidere.[22] În manifestul jignitor pe care l-a trimis califului înaintea începerii campaniei din 964, împăratul se vedea un campion al creştinătăţii, ameninţând chiar cu atacarea Meccăi şi instalarea tronului lui Hristos în oraş.[23] Ioan Tzimiskes a apelat la acelaşi limbaj. În scrisoarea trimisă regelui armean, ce descria campania sa din 974, spunea că „dorinţa noastră este să eliberăm Mormântul Sfânt de sub grozăviile musulmanilor", arătând cum a cruţat oraşele Galileei de jaf datorită rolului lor în istoria credinţei creştine. Atunci când aminteşte oprirea în faţa oraşului Tripoli, el adaugă că, dacă lucrurile ar fi stat altfel, ar fi mers şi în sfântul oraş al Ierusalimului şi s-ar fi rugat în Locurile Sfinte.[24]

Arabii au fost mereu mai dispuşi să confere războiului o aură religioasă, dar chiar şi ei devenisă neglijenţi. Acum, speriaţi de creştini, au încercat să revigoreze vechea fervoare. Revoltele din Bagdad din anul 974 l-au obligat pe calif, deşi acesta personal se bucura de înfrângerea fatimizilor, să declare un *jihad,* un război sfânt.[25]

Se părea că, în cele din urmă, Ţara Sfântă urma să ajungă din nou în mâinile creştinilor, dar speranţele ortodocşilor din Palestina au fost zădărnicite. Succesorul legitim la tron al lui Ioan Tzimiskes, Vasile al II-lea, nu a avut ocazia să continue avansul spre sud, deşi a devenit la rândul lui un războinic de temut. Atenţia lui a fost ocupată de războaiele civile, urmate de lungul război împotriva bulgarilor. A avut ocazia doar de două ori să viziteze Siria: o dată în 995, ca să restabilească dominaţia bizantină asupra Alepului, şi a doua oară în 999, când s-a deplasat de-a lungul ţărmului până la Tripoli. În anul 1001, împăratul a ajuns la concluzia că era inutil să mai facă alte cuceriri. Astfel, a semnat un armistiţiu pe zece ani

---

[22] Zonaras, vol. III, p. 506.

[23] Schlumberger, *Un Emperor Byzantin,* pp. 427-430, citând un manuscris arab de la Viena.

[24] Matei din Edessa, pp. 13-20.

[25] Miskawaihi, „The Experiences of Nations", în Amedroz şi Margoliouth, *Declinul Califatului Abbasid,* vol. II, pp. 303-305 (text arab) şi vol. V, pp. 326-328 (traducerea în limba engleză).

cu suveranul fatimid, iar pacea iniţiată atunci a durat fără incidente majore timp de o jumătate de secol. Graniţa dintre cele două imperii a fost stabilită de-a lungul coastei între Banyas şi Tortosa până la Orontes, la sud de Cezareea-Shaizar (Larissa). Oficial, Alepul a rămas în sfera de influenţă bizantină, dar dinastia mirdasită stabilită acolo în 1023 şi-a obţinut foarte rapid independenţa de facto. În 1030, emirul din Alep a înfrânt zdrobitor o armată bizantină. Pierderea Alepului a fost compensată în anul următor de includerea Edessei în Imperiul Bizantin.[26]

Pacea le-a convenit atât bizantinilor, cât şi fatimizilor, deoarece ambele puteri priveau cu îngrijorare renaşterea califatului de la Bagdad sub conducerea aventurierilor turci din Asia Centrală. Monarhul fatimid fusese acceptat de toţi musulmanii şiiţi drept adevăratul calif şi nu îşi putea permite nicio revigorare a pretenţiilor abbaside. În acelaşi timp, Bizanţul socotea că frontiera răsăriteană era mai vulnerabilă decât cea din sud. Teama de turci l-a împins pe Vasile al II-lea să anexeze provinciile armene cele mai apropiate de Imperiu, iar apoi să cucerească principatul de Vaspurakan, teritoriu aflat la extremitatea sud-estică a ţării. Succesorii împăratului au continuat această politică. În anul 1045, regele din Ani, principalul suveran în Armenia, şi-a cedat ţinuturile împăratului, iar în 1064 a fost absorbit în Imperiu şi ultimul stat armean independent, principatul de Kars.[27]

Anexarea Armeniei a fost motivată de necesităţi militare. Experienţa arătase că principii armeni nu erau parteneri de încredere.

---

[26] Activitatea lui Vasile al II-lea în Siria este descrisă de surse arabe (Kemal ad-Din, Ibn al-Athir şi Abu'l Mahāsin) în Rosen, *op. cit.*, pp. 239-266, 309-311. În 987-988, Vasile al II-lea a trimis ambasadori la Cairo care au oferit bani pentru întreţinerea Sfântului Mormânt la Ierusalim: *ibidem*, pp. 202-205, citând un text dintr-un manuscris al lui Abu'l Mahāsin. Pentru graniţă vezi Honigmann, *Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches*, pp. 106-108, 134 şi urm., precum şi de acelaşi autor articolul „Shaizar" din *Encyclopaedia of Islam*. Shaizar a fost administrat de un episcop în numele împăratului până în 1081 (Mihail Sirianul, vol. II, p. 178.).

[27] O sinteză completă, cu referinţe bibliografice, a istoriei Armeniei din această perioadă la Grousset, *Histoire de l'Arménie*, p. 531 şi urm.

Deşi erau creştini şi nu aveau nimic de câştigat de pe urma unei cuceriri musulmane, armenii erau eretici şi, ca atare, îi urau pe ortodocşi mai mult decât pe oricare asupritor musulman. În pofida relaţiilor comerciale şi culturale neîntrerupte şi chiar în pofida numărului mare de armeni care au imigrat în Imperiu, ajungând şi în poziţiile cele mai înalte, animozitatea nu s-a stins niciodată. Era foarte uşor să pătrunzi în inima Asiei Mici din văile Armeniei, aşa cum fusese demonstrat de luptele de graniţă din trecut. Autorităţile militare nu puteau permite ca un punct atât de periculos pentru Imperiu să rămână în afara controlului lor. Din punct de vedere politic însă, anexarea nu a fost o mişcare la fel de înţeleaptă. Armenii urau stăpânirea bizantină. Trupele bizantine păzeau frontiera, dar în interiorul acesteia se afla o populaţie numeroasă şi nemulţumită, neloială noii stăpâniri şi de aceea reprezenta un potenţial pericol; mai mult, în absenţa principilor locali care o ţineau ancorată, populaţia a început să se deplaseze, răspândind nesupunerea în tot Imperiul. Oameni politici mai pricepuţi şi mai puţin obsedaţi de considerente militare, precum împăraţii-soldaţi ai Bizanţului, ar fi ezitat în crearea unei probleme armeneşti care periclita omogenitatea imperiului şi crea în rândul supuşilor o minoritate disonantă.

Siria de nord intrase în stăpânire creştină, dar nici creştinii din sudul Siriei şi din Palestina nu aveau motive să se plângă de dominaţia fatimidă. Au avut de suferit doar o scurtă perioadă de persecuţii, atunci când califul Hakim, născut de o mamă creştină şi crescut mai degrabă în comunitatea creştinilor, s-a revoltat brusc împotriva influenţelor din tinereţea sa. Timp de zece ani, din 1004 până în 1014, în pofida obiecţiilor de la Constantinopol, Hakim a emis ordonanţe împotriva creştinilor, a început să confişte averile Bisericii, apoi să ardă cruci şi să construiască mici moschei pe acoperişurile bisericilor, sfârşind prin a da foc lăcaşurilor sfinte. În 1009 a poruncit distrugerea bisericii Sfântului Mormânt, motivând că minunea anuală a focului sfânt, ce se petrecea în ajunul Paştelui, era doar un fals lipsit de evlavie. Până în anul 1014 au fost incendiate sau jefuite aproape 30 000 de

biserici, iar mulţi creştini au adoptat islamul de faţadă pentru a-şi salva vieţile. Măsuri similare au fost luate şi împotriva evreilor. Trebuie menţionat şi că musulmanii, la rândul lor, erau pasibili de persecuţie arbitrară din partea imamului lor, care nu renunţase în tot acest răstimp la slujbaşii creştini. În anul 1013, ca o concesie făcută împăratului, li s-a permis creştinilor să se stabilească în teritoriul bizantin. Persecuţiile au încetat doar atunci când Hakim a început să creadă că el însuşi este divin. Divinitatea i-a fost proclamată în public în 1016 de către prietenul său Darazi. Musulmanii erau mai susceptibili de a fi şocaţi de o asemenea atitudine decât non-musulmanii, astfel că Hakim a început să îi favorizeze pe creştini şi pe evrei şi să lovească în musulmani, interzicându-le postul Ramadanului şi pelerinajul la Mecca. În 1017 creştinilor şi evreilor le-a fost acordată deplina libertate a conştiinţei religioase. La scurt timp, aproape şase mii de apostaţi au revenit la creştinism. În 1020, bisericile şi-au primit înapoi proprietăţile confiscate, incluzând şi materialele luate de la clădirile distruse. Tot atunci a fost abolită şi legea privind îmbrăcămintea distinctivă. Furia musulmanilor împotriva califului era deja declanşată, mai ales că acesta înlocuise cu numele său numele lui Allah în slujbele din moschei. Darazi a fugit în Liban, unde a creat secta druzilor, după numele său. Hakim a dispărut şi el în 1021, cel mai probabil ucis de ambiţioasa lui soră, Sitt al-Mulk. Soarta lui a fost şi este încă un mister. Druzii au credinţa că el va reveni la momentul potrivit.[28]

După moartea lui Hakim, Palestina a fost stăpânită un timp de către emirul din Alep, Salih ibn Mirdas, însă în 1029 dominaţia fatimidă a fost reinstaurată pe deplin. În anul 1027 fusese semnat un tratat prin care împăratul Constantin al VIII-lea avea permisiunea să restaureze biserica Sfântului Mormânt, iar creştinii apostaţi puteau să se reconvertească la creştinism fără repercusiuni. Acest tratat a fost înnoit în 1036, dar lucrările de reconstrucţie au

[28] Vezi articolul „Hakim" de Graefe în *Encyclopaedia of Islam;* de asemenea Browne, *op. cit.*, pp. 60-62.

început doar cu zece ani mai târziu, sub împăratul Constantin al IX-lea. Trimişii imperiali călătoreau nestingheriţi pentru a supraveghea şantierul la Ierusalim, oraş care, spre oroarea cetăţenilor şi călătorilor musulmani, părea a fi în mâna creştinilor.[29] Atât de mulţi bizantini se plimbau pe străzile din Ierusalim, încât în rândul musulmanilor circula vestea că însuşi împăratul făcuse călătoria până în oraş.[30] Prospera colonie de negustori din Amalfi, aflată sub protecţia califului, proclama şi vasalitatea oraşului-mamă faţă de împărat, doar ca să se bucure de privilegiile bizantinilor.[31] Teama de puterea bizantină îi apăra pe creştini. Călătorul persan Nasir-i-Khusrau, vizitând oraşul Tripoli în 1047, descria numărul mare de corăbii greceşti încărcate cu marfă ancorate în port, precum şi teama locuitorilor de un atac al flotei bizantine.[32]

La mijlocul secolului al XI-lea, soarta creştinilor din Palestina era mai bună ca niciodată. Autorităţile musulmane erau tolerante, iar împăratul le apăra interesele. Comerţul prospera şi devenea tot mai activ cu ţările creştine din Apus, iar Ierusalimul beneficia mai mult ca niciodată de atenţia şi bogăţia aduse de pelerinii veniţi de acolo.

---

[29] Guillaume din Tyr, vol. I, partea I, pp. 391-393; Schlumberger, *L'Epopée Byzantine*, vol. III, pp. 23, 131, 203-204; Riant, *Donation de Hugues, Marquis de Toscane*, p. 157; Mukaddasi, *Description of Syria*, trad. Le Strange, p. 37. Aflăm de la Mukaddasi (p. 77) că în Siria şi Palestina scribii şi medicii erau aproape toţi creştini, în timp ce tăbăcarii, vopsitorii şi bancherii erau evrei.

[30] Nasir-i-Khusrau, *Diary of a Journey through Syria and Palestine*, trad. Le Strange, p. 59.

[31] Guillaume de Tyr, vol. 1, 2, pp. 822-826; Aimé, *Chronicon*, p. 320.

[32] Nasir-i-Kushrau, *op. cit.*, p. 6-7; Mukaddasi, *op. cit.*, pp. 3-4, scriind despre anul 985 spunea că în Siria „oamenii trăiau permanent cu teama de bizantini... deoarece frontierele lor sunt atacate tot timpul, iar fortăreţele lor sunt mereu distruse".

3

PELERINII LUI HRISTOS

„Stăteau picioarele noastre în curţile tale, Ierusalime!"
Psalmul 121: 2

Dorinţa de pelerinaj este adânc înrădăcinată în natura umană. Să stăm în acelaşi loc unde au stat şi cei pe care îi venerăm, să vedem locurile unde aceştia s-au născut, au muncit şi au murit ne dau sentimentul unui contact mistic cu ei şi este expresia directă a omagiului nostru. În condiţiile în care oameni importanţi pentru istoria omenirii îşi au sanctuare care atrag admiratori din toate colţurile lumii, un număr şi mai mare de oameni este atras de locurile în care au credinţa că divinitatea a sfinţit pământul.

În primele secole ale creştinismului, pelerinajele erau rare. Teologia creştină din acea vreme sublinia mai degrabă caracterul divin şi universalitatea lui Hristos în raport cu latura sa umană. Mai mult, autorităţile romane nu încurajau călătoriile în Palestina. Ierusalimul însuşi, distrus de Titus, a rămas în ruine până când Hadrian l-a reconstruit drept oraşul roman Aelia. Dar creştinii aveau vie în memorie topografia în care s-a desfăşurat viaţa lui Hristos. Respectul creştinilor faţă de Muntele Calvarului era atât de mare, încât Hadrian a construit acolo intenţionat un templu

pentru Venus Capitolina. În secolul al III-lea, peştera din Betleem unde s-a născut Hristos era deja un loc bine cunoscut creştinilor, care călătoreau să îl vadă, urmată de Muntele Măslinilor, Grădina Getsimani şi locul Înălţării. O vizită la aceste Locuri Sfinte pentru rugăciune şi pentru obţinerea meritelor spirituale devenise parte a practicii creştine.[1]

Odată cu triumful Crucii, această practică a înflorit şi ea. Împăratul Constantin sprijinea bucuros religia pe care o alesese. Mama sa, împărăteasa Elena, arheologul de cel mai înalt rang şi cu cel mai mare succes dintre marii arheologi ai lumii, a plecat spre Palestina ca să sape pe Muntele Calvarului şi să găsească relicvele Patimilor. Împăratul şi-a arătat sprijinul pentru descoperirea ei construind acolo o biserică ce, în ciuda vicisitudinilor vremii, a rămas principalul locaş al creştinătăţii, Biserica Sfântului Mormânt.[2]

Dintr-odată, un val de pelerini s-a abătut asupra şantierului împărătesei Elena. Nu putem şti numărul lor exact, deoarece cei mai mulţi dintre ei nu au lăsat nicio urmă a călătoriei lor. Dar deja în 333, înainte ca săpăturile împărătesei să se încheie, un călător care a descris itinerarul său a făcut pelerinajul în Palestina tocmai de la Bordeaux.[3] Imediat după aceasta avem descrierea drumului făcut de neobosita doamnă cunoscută sub numele de Aetheria şi uneori ca Sfânta Silvia de Aquitania.[4] Aproape de sfârşitul acelui

---

[1] Sf. Ieronim, *Epistolae*, XLVI, 9, *M.P.L.*, vol. XXII, col. 489, se referă la pelerinaje timpurii în Palestina. Primul pelerin al cărui nume îl cunoaştem a fost un episcop de Cezareea în Asia Mică la începutul veacului al III-lea, pe nume Fermilian (Sf. Ieronim, *De Viris Illustribus*, *M.P.L.*, vol. XXIII, col. 665-666). Mai târziu în acelaşi secol aflăm despre un episcop din Cappadocia, Alexandru, care a vizitat Palestina (Eusebiu, *Historia Ecclesiastica*, pp. 185-186). Origene (*In Joannem*, VI, 29, *M.P.G.*, vo. XIV, col. 269) vorbeşte despre dorinţa creştinilor de „a căuta urmele paşilor lui Hristos".

[2] Eusebiu, *Vita Constantini*, cap. XXV-XL, cf. *Palestine Pilgrims' Text Society*, vol. 1.

[3] *Itinerary of the Bordeaux Pilgrim*, în *P.P.T.S.*, vol. I, trad. A. Stewart.

[4] Pelerinajul Aetheriei este publicat în traducere engleză de J.H. Bernard în *P.P.T.S.*, vol. I, sub titlul *The Pilgrimage of Saint Silvia of Aquitaine*, cu care editorul în mod eronat o identifică.

veac, unul din Părinţii Bisericii, Sfântul Ieronim, se stabilea în Palestina, atrăgând după sine un cerc de doamne bogate şi din societatea bună care se aflaseră la picioarele lui în Italia. În chilia sa din Betleem, el primea în mod constant procesiunea de călători care veneau să i se închine după vizitarea Locurilor Sfinte.[5] Sfântul Augustin, cel mai spiritual dintre Părinţii occidentali ai Bisericii, nu acorda importanţă pelerinajelor, considerându-le periculoase, iar Părinţii din Răsărit aveau aceeaşi opinie.[6] Ieronim, dimpotrivă, în vreme ce declara că şederea în Ierusalim nu avea vreo valoare spirituală, era de părere că rugăciunea în locurile unde au păşit picioarele lui Hristos era un act de credinţă.[7] Opinia lui a fost mai populară decât cea a lui Augustin, iar pelerinajele, încurajate de autorităţi, s-au înmulţit. Se pare că la începutul veacului următor existau deja peste două sute de mănăstiri şi aziluri construite special pentru a adăposti pelerini şi aflate aproape toate sub patronajul împăratului.[8]

Această primă modă privind Ierusalimul a atins apogeul la mijlocul veacului al V-lea. Împărăteasa Evdochia, fiica unui filosof păgân din Atena, s-a stabilit aici după o viaţă nefericită la Curte şi

---

[5] Scrisoarea trimisă de Paula şi Eustochion Marcellei, în care este descrisă viaţa lor din Palestina în cercul Sfântului Ieronim, este publicată împreună cu scrisorile acestuia sub nr. XLVI (col. 483 şi urm. în *M.P.L.*, vo. XXII). Ieronim recomanda prietenului său Desiderius, în scrisoarea nr. XLVII, 2 (*ibidem*, col. 493), vizitarea Locurilor Sfinte. Tot el spune că vizita în Palestina l-a ajutat să înţeleagă mai bine Sfintele Scripturi (*Liber Paralipumenon*, prefaţă, în *M.P.L.*, vol. XXVIII, col. 1352-1356). În momentele lui de nemulţumire, precum în scrisoarea LVIII, 2, către Paulinus din Nola (*ibidem*, vol. XXII, col. 580), era însă de părere că nu avea nimic de pierdut dacă nu vizita Ierusalimul.

[6] Sfântul Augustin, scrisoarea LXXVIII, 3, în *M.P.L.*, vol. XXXIII, col. 268-269, *Contra Faustum* XX, 21, *ibidem*, vol. XLII, col. 384-385. Sfântul Grigore de Nyssa se împotrivea puternic pelerinajelor (scrisoarea nr. II în *M.P.G.*, vol. XLVI, col. 1009). Sfântul Ioan Gură de Aur le dezaproba şi el (*Ad Populum Antiochenum*, V, 2, în *M.P.G.*, vol. XLIX, col. 69), deşi în altă parte ar fi dorit ca îndatoririle să îi permită să plece în pelerinaj (*In Ephesianos*, VIII, 2, *ibidem*, vol. LXII, col. 57).

[7] Vezi nota 55.

[8] Couret, *La Palestine sous les Empereurs grecs*, p. 212.

multe alte personaje pioase din rândul aristocrației bizantine au urmat-o. În pauzele de la compunerea de imnuri, Evdochia a încurajat și gustul crescând pentru moaște, ea însăși punând bazele marii colecții de moaște de la Constantinopol cu un portret al Fecioarei Maria pictat de Sfântul Luca.[9]

Exemplul împărătesei a fost urmat atât de pelerini din Apus, cât și de cei veniți de la Constantinopol. Din timpuri imemoriale Răsăritul a fost furnizorul produselor de lux pentru întreaga lume. Acum, acesta trimitea spre Occident și obiecte religioase de mare preț. Creștinismul a fost mai întâi o religie orientală, iar majoritatea sfinților și martirilor din creștinismul timpuriu au fost orientali. Tendința de venerare a sfinților era în creștere. Figuri cu greutate precum Prudentius sau Ennodius spuneau că ajutorul dumnezeiesc se găsea la mormintele acestora și că trupurile sfinte puteau face minuni.[10] Bărbați și femei deopotrivă străbăteau distanțe mari pentru a vedea sfinte moaște. Mai mult, ei vor încerca să obțină una, să o ducă acasă pentru biserica locului. Deocamdată principalele odoare rămăseseră în Orient: cele ale lui Hristos la Ierusalim până la mutarea lor la Constantinopol, iar cele ale marilor sfinți, în majoritatea lor în locurile acestora de baștină. Relicvele minore însă au început să pătrundă în Occident, fie aduse de pelerini norocoși, de negustori cu spirit întreprinzător, fie trimise în dar vreunui potentat local. La puțin timp au urmat și părți din relicvele însemnate, iar apoi chiar moaște neatinse. Toate acestea au atras

---

[9] Vezi Bury, *Later Roman Empire (A.D. 395-565)*, vol. I, pp. 225-231. Pentru vânătoarea de relicve a Evdochiei vezi Nicephorus Callistus, *Historia Ecclesiastica*, în *M.P.G.*, vol CXLVI, col. 1061.

[10] Prudentius, *Peristephanon*, VI, pp. 132, 135; Ennodius, *Libellum pro Synodo*, p. 315. Sfântul Ambrozie credea cu tărie în puterea moaștelor, fiind el însuși convins să le caute (scrisoarea XXII în *M.P.L.*, vol. XVI, col. 109 și urm.). Sfântul Victricius în a sa *Liber de Laude Sanctorum* afirmă că relicvele dețin virtute și har (*M.P.L.*, vol. XX, col. 453-454). Sfântul Vasile cel Mare însă dorea să fie absolut sigur de autenticitatea acestora. Vezi scrisoarea către Sfântul Ambrozie despre trupul unui episcop din Milan, scrisoarea nr. CXCVII, în *M.P.G.*, vol. XXXII, col. 109-113.

atenţia Occidentului către Orient. Cetăţenii din Langres, mândri posesori ai unui deget al Sfântului Mamas, trebuiau să viziteze Cezareea în Cappadocia, oraşul unde sfântul a locuit.[11] Călugăriţele de la Chamalières au devenit direct interesate de Seleucia isauriană, oraşul în care s-a născut Sfânta Tecla, ale cărei oase se aflau în capela lor.[12] Atunci când o doamnă din Maurienne s-a întors din călătorie cu un deget al Sfântului Ioan Botezătorul, prietenele ei au luat şi ele calea mării pentru a vedea trupul sfântului la Samaria şi capul aflat la Damasc.[13] Delegaţii întregi erau trimise în speranţa obţinerii unor asemenea comori, precum o fiolă cu Sfântul Sânge sau o bucată din Sfânta Cruce. În Occident s-au construit biserici cu hramul sfinţilor din Răsărit sau al Sfântului Mormânt, iar de cele mai multe ori o parte din venituri se păstra pentru a fi trimisă către Locurile Sfinte de la care se revendicau.

Această interdependenţă a fost favorizată de comerţul care încă se făcea de-a lungul ţărmurilor Mediteranei. Sărăcirea Occidentului a dus la declinul acestui comerţ, care uneori se şi întrerupea, precum la mijlocul veacului al V-lea, când, din cauza piraţilor vandali, mările deveniseră nesigure pentru negustorii neînarmaţi. Nemulţumirile şi ereziile din Orient nu făceau decât să sporească lista problemelor. Există, pe de altă parte, numeroase itinerarii scrise în secolul al VI-lea de pelerini occidentali care au călătorit spre Răsărit în nave comerciale greceşti sau siriene, iar negustorii înşişi purtau veşti religioase şi mondene alături de pasageri şi marfă. Datorită negustorilor şi călătorilor Grigore din Tours era bine informat despre situaţia din Orient. Există o mărturie a unei conversaţii dintre Sfântul Simeon Stâlpnicul şi un negustor sirian care l-a văzut pe stâlpul său din preajma Alepului, conversaţie în cursul căreia sfântul îi cerea veşti despre Sfânta Genevieva din Paris şi îi

---

[11] *Historia Translationum Sancti Mamantis vel Mammetis*, în *Acta Sanctorum*, 17 august, vol. III, pp. 441-443.

[12] Mabillon, *Annales Ordinis Sancti Benedicti*, vol. I, p. 481.

[13] Grigore din Tours, *De Gloria Martyrum*, în *M.P.L.*, vol. LXXI, col. 719-720. Vezi şi Delehaye, *Les Origines du Culte des Martyres*, p. 99.

trimitea un mesaj personal.[14] În pofida disputelor religioase și politice dintre autoritățile politice, relațiile dintre creștinii occidentali și cei orientali au rămas apropiate și cordiale.

Cucerirea arabă a pus capăt acestei situații. Negustorii sirieni nu mai ajungeau pe țărmurile Franței sau Italiei cu mărfuri și știri. Mediterana era din nou navigată de pirați. Stăpânii musulmani ai Palestinei îi priveau cu suspiciune pe călătorii creștini veniți din afară. Călătoria era costisitoare și primejdioasă, iar lumea creștină din Apus nu mai dispunea de bogății. Contactele nu fuseseră întrerupte complet. Creștinii occidentali aveau nostalgia și dorința de a vizita Locurile Sfinte din Răsărit. Atunci când papa Martin I a fost acuzat, în anul 682, de a fi dus tratative cu musulmanii, acesta a explicat că motivul a fost permisiunea pentru a trimite daruri la Ierusalim.[15] În anul 670, episcopul Arculf a pornit în călătorie în Orient și a reușit să facă un tur complet al Egiptului, Siriei și Palestinei, întorcându-se prin Constantinopol, dar călătoria a durat mai mulți ani și a fost presărată cu greutăți.[16] Cunoaștem numele pelerinilor acelor vremuri: Vulphy din Rue în Picardia sau Bercaire din Montier-en-Der în Burgundia și prietenul său Waimer.[17] Poveștile lor arată însă că doar bărbații temerari și rezistenți puteau spera să ajungă până la Ierusalim. Se pare că nicio femeie nu s-a aventurat în pelerinaj.

Numărul pelerinilor a crescut în veacul al VIII-lea. Unii veneau din Anglia, iar dintre aceștia cel mai cunoscut a fost Willibald, care a murit în 781 ca episcop de Eichstadt în Bavaria. În tinerețe acesta luase drumul Palestinei, plecând din Roma în 722 și revenind aici abia în 729, după câteva aventuri neplăcute.[18] Spre sfârșitul secolului se pare că au existat încercări de organizare

---

[14] *Vita Genovefae Virginis Parisiensis*, p. 226.

[15] Martin I, scrisoare către Theodorus, în *M.P.L.*, vol. LXXXVII, co. 199-200.

[16] Relatarea lui Arculf, scrisă de Adamnan, este publicată în *P.P.T.S.*, vol. III, trad. J.R. Macpherson.

[17] *De Sancto Wlphlagio*, în *Aa. Ss.*, 7 iunie, iunie, vol. II, pp. 30-31.

[18] *Hodoeporicon*-ul lui Willibald, tradus în engleză de Brownlow, este publicat în *P.P.T.S.*, vol. III.

a unor pelerinaje sub patronajul lui Carol cel Mare. Acesta restaurase ordinea şi o oarece prosperitate în Occident, stabilind şi bune relaţii cu califul Harun al-Rashid. Hanurile şi azilurile construite cu ajutorul lui Carol cel Mare în Ţara Sfântă arată că în acea vreme mulţi pelerini, inclusiv femei, au ajuns la Ierusalim. Călugăriţe din Spania creştină au fost trimise să slujească la Sfântul Mormânt.[19] Dar această activitate nu a durat mult: Imperiul carolingian a intrat în declin, piraţii musulmani au reapărut în Mediterana răsăriteană, iar piraţii nordici şi-au făcut apariţia dinspre Occident. În timpul vizitei sale în Palestina în anul 870, Bernard Înţeleptul din Bretania a găsit aşezămintele lui Carol cel Mare în stare bună, dar goale şi începând să cadă în ruine. Bernard reuşise să călătorească datorită unui paşaport de la autorităţile musulmane din Bari, sudul Italiei, dar nici măcar acest document de călătorie nu l-a ajutat să ajungă până la Alexandria.[20]

Marea epocă a pelerinajelor începe în secolul al X-lea. Arabii şi-au pierdut cuiburile de piraţi din Italia şi sudul Franţei de-a lungul acestui veac; Creta le-a fost luată în 961. În acea perioadă flota bizantină era destul de stăpână pe apele Mediteranei, ceea ce a dus şi la reluarea comerţului pe mare. Corăbii de negustori din Grecia şi Italia navigau nestingherite între porturile italiene şi Bizanţ, sperând să deschidă, cu bunăvoinţa autorităţilor musulmane, şi comerţul cu Siria şi Egiptul. Pentru un pelerin era uşor să traverseze marea de la Veneţia sau Bari direct la Tripoli sau Alexandria, deşi cei mai mulţi preferau să facă o oprire la Constantinopol să vadă colecţia de relicve a oraşului, de unde plecau fie pe drumurile de uscat, fie pe ruta maritimă, făcute sigure de recentele succese militare bizantine. Autorităţile din Palestina, abbasizi, ikshizi sau fatimizi, arareori se opuneau călătorilor; dimpotrivă, apreciau banii pe care aceştia îi aduceau în provincia arabă.

---

[19] „Commemoratorium de Casis Dei vel Monasteriis", în Tobler şi Molinier, *Itinera Hierosolymitana*, vol. I, p. 303.

[20] *Itinerary of Bernard the Wise*, trad. J.H. Bernard, în *P.P.T.S.*, vol. III.

Îndreptarea condițiilor pentru pelerini a avut consecințe asupra gândirii religioase occidentale. Nu este sigur la ce vârstă se recomanda pelerinajul ca penitență canonică. Toate cărțile de penitență (*poenitentialia*) din Evul Mediu timpuriu recomandau pelerinajul, dar fără a-i atribui un scop anume. În același timp însă, se răspândea credința în virtuțile spirituale speciale ale anumitor Locuri Sfinte, care se răsfrângeau asupra celor care le vizitau și care puteau oferi și indulgențe pentru iertarea păcatelor. Astfel, pelerinul știa că, pe lângă închinăciunea adusă rămășițelor pământești și locurilor străbătute de Dumnezeu și sfinții Lui și contactul mistic cu aceștia, el putea obține și iertarea pentru fărădelegile sale. Începând cu veacul al X-lea, patru altare au devenit cunoscute pentru asemenea puteri: cel al Sfântului Iacob la Compostella în Spania și al Sfântului Mihail la Monte Gargano în Italia, numeroasele sanctuare din Roma și, mai presus de toate, Locurile Sfinte din Palestina. Accesul la ele era acum mult mai facil, datorită retragerii sau bunăvoinței musulmanilor. Dar călătoria era încă suficient de lungă și de anevoioasă ca să fie atrăgătoare pentru mentalitatea și sentimentele religioase ale omului medieval. Era înțelept să îndepărtezi un răufăcător de la locul faptei pentru un an sau chiar mai multă vreme. Neplăcerile și cheltuielile unei asemenea călătorii erau o pedeapsă pentru el, în vreme ce atingerea țelului și atmosfera încărcată de emoție a destinației îi ofereau un sentiment de curățire spirituală și putere, întorcându-se un om mai bun.[21]

Mențiuni întâmplătoare în cronici vorbesc despre pelerinaje dese, deși numele cunoscute ale pelerinilor aparțin în mod inevitabil doar marilor personaje. Dintre aristocrații de renume ai Occidentului au plecat în pelerinaj Hilda, contesă de Suabia, care

---

[21] Vezi de Rozière, *Recueil général des Formules usitées dans l'Empire des Francs*, vol. II, pp. 939-941. Fromond, un nobil franc care a plecat în Palestina la mijlocul secolului al IX-lea împreună cu frații săi pentru a ispăși pedeapsa pentru o crimă, este primul penitent de acest fel al cărui nume este cunoscut. *Peregrinatio Frotmundi* este publicată în *Aa. Ss.*, 24 octombrie, oct., vol. X, p. 847 și urm. Vezi și van Cauwenbergh, *Les Pèlerinages expiatoires et judiciaires*, passim, și Villey, *La Croisade: Essai sur la Formation d'une Théorie juridique*, p. 141 și urm.

a murit în 969 în timpul călătoriei, şi Judita, ducesă de Bavaria, cumnata împăratului Otto I, al cărei voiaj a avut loc în 970. Conţii de Ardèche, Vienne, Verdun, Arcy, Anhalt şi Gorizia au fost cu toţii pelerini. Înaltele feţe bisericeşti au fost şi mai perseverente. Sfântul Conrad, episcopul de Kostanz, a făcut trei călătorii la Ierusalim, în vreme ce Sfântul Ioan, episcopul de Parma, şase. Episcopul de Olivola a fost şi el acolo în 920. Printre abaţii pelerini s-au numărat şi cei din Saint-Cybar, Flavigny, Aurillac, Saint-Aubin d'Angers şi Montier-en-Der. Toţi aceşti pelerini de seamă au luat cu ei grupuri de bărbaţi şi femei de rând, ale căror nume nu erau importante pentru scriitorii acelor vremuri.[22]

Această activitate a fost în mare parte rezultatul iniţiativelor private. În politica europeană îşi făcea însă loc o nouă forţă, care – printre altele – s-a ocupat de organizarea traficului de pelerini. În 910, contele Guillaume I de Aquitania a fondat abaţia de la Cluny. La sfârşitul veacului al X-lea, datorită unor abaţi extraordinari, Cluny se afla în mijlocul unei imense reţele ecleziastice, bine organizate, foarte strânse şi apropiate de papă. Clunisiacii se considerau păstrătorii conştiinţei creştinătăţii occidentale. Doctrina lor sprijinea pelerinajul. Clunisiacii doreau să ofere şi ajutor practic. La începutul veacului următor, pelerinajele la marile sanctuare ale Spaniei se aflau sub controlul lor. În aceeaşi vreme au început să se ocupe şi de organizarea şi popularizarea călătoriilor către Ierusalim. Datorită persuasiunii lor, au plecat spre Ţara Sfântă abatele de Stavelot, în 990, şi contele de Verdun, în 997. Influenţa clunisiacilor este dovedită de numărul mare de pelerini din Franţa şi Lorena în timpul secolului al XI-lea, proveniţi din ţinuturile învecinate cu Cluny şi din mănăstirile subordonate. Cu toate că mulţi pelerini veneau din Germania, precum arhiepiscopii de Trier şi Mainz sau episcopul de Bamberg, şi din Anglia, pelerinii francezi şi loreni îi depăşeau numeric. Cele două mari dinastii din nordul Franţei, conţii de Anjou şi ducii de Normandia, în ciuda rivalităţii dintre ele,

---

[22] Vezi Bréhier, *L'Eglise et l'Orient au Moyen Age*, pp. 32-33 şi Ebersolt, *Orient et Occident*, vol. I, pp. 72-73, care fac referire la aceste călătorii.

erau amândouă apropiate abaţiei de Cluny şi îşi asumau, în consecinţă, patronajul asupra voiajului răsăritean. Terifiantul Foulques Nerra de Anjou a plecat spre Ierusalim în 1002, revenind acolo de două ori după aceea. Ducele Richard al III-lea de Normandia trimitea daruri într-acolo, iar ducele Robert a mers la Ierusalim în fruntea unui grup numeros în 1035. Toate aceste pelerinaje au fost însemnate cu grijă de către istoricul de la Cluny, călugărul Glaber.[23]

Normanzii au urmat exemplul ducilor de Normandia. Îl veneraau în special pe Sfântul Mihail, astfel că mulţi dintre ei făceau pelerinajul la Monte Gargano. De acolo, cei cu spirit întreprinzător plecau mai departe spre Palestina. La mijlocul veacului al XI-lea normanzii reprezentau un procent important din pelerinii ce se îndreptau spre Palestina, astfel că autorităţile de la Constantinopol, enervate de incursiunile armate normande în Italia bizantină, au început să fie mai puţin prietenoase faţă de pelerinaje.[24] Verii lor din Scandinavia au fost la fel de entuziaşti. Nordicii aveau o lungă tradiţie a drumurilor la Constantinopol, iar măreţia şi bogăţia oraşului îi impresionase profund. În casele lor din nord se vorbea despre Micklegarth, căci aşa numeau ei marele oraş, identificându-l uneori cu Asgard, lumea zeilor. Armata imperială avea soldaţi vikingi încă din 930. La începutul secolului al XI-lea a fost creat un regiment special pentru ei, vestita gardă varegă. Varegii îşi petreceau cel puţin o permisie mergând la Ierusalim. Primul dintre cei despre care avem cunoştinţă este un anume Kolskeggr, care a vizitat Palestina în 992. Harald Hardrada, cel mai cunoscut dintre

---

[23] Raoul Glaber în Bouquet, *R.H.F.*, vol. X, p. 20, 32, 52, 74, 106, 108. Vezi Bréhier, *op. cit.*, pp. 42-45; Ebersolt, *op. cit.*, pp. 75-81.

[24] Bréhier, *op. cit.*, p. 42 crede că „schisma" lui Mihail Cerularie a dus la resentimente între bizantini şi pelerini. Riant, *Expéditions et Pèlerinages des Scandinaves*, p. 125, afirmă chiar că autorităţile bizantine au închis deliberat drumul spre Palestina, bazându-se pe o interpretare personală a experienţei lui Lietbert de Cambrai (vezi mai jos), care însă este explicată de situaţia din Siria la acea vreme. Scrisoarea papei Victor (vezi mai jos) sugerează, pe de altă parte, că oficialii imperiali nu erau mereu amiabili în tratamentul aplicat pelerinilor. Orice atitudine distantă se explică mai degrabă prin antipatia faţă de normanzi şi nu prin vreo schismă.

varegi, a fost şi el în Palestina în 1034. În acest secol, numeroşi norvegieni, islandezi şi danezi cu cel puţin cinci ani petrecuţi în solda armatei bizantine făceau pelerinajul acesta înainte de a se întoarce la căminele lor din nord, încărcaţi cu bogăţii. Poveştile acestora îi incitau şi pe prietenii lor să străbată lungul drum către sud doar pentru pelerinaj. Apostolul Islandei, Thorvald Kódransson Vidtförli, a fost la Ierusalim în jurul anului 990. Câţiva pelerini nordici spuneau că l-au văzut acolo pe Olaf Tryggvason, primul rege creştin al Norvegiei, după misterioasa lui dispariţie în anul 1000. Regele Olaf al II-lea dorea să îi urmeze exemplul, dar se pare că nu a reuşit să efectueze călătoria decât în legendă. Aceşti prinţi ai Nordului erau oameni violenţi, adesea vinovaţi de crimă şi având aşadar nevoie de penitenţă. În anul 1051, pentru a ispăşi o crimă, Swein Godwinsson, pe jumătate danez, a plecat spre Palestina cu un grup de englezi, dar a murit din cauza vremii nefavorabile toamna următoare în munţii Anatoliei: din pricina păcatelor sale, plecase desculţ. Lagman Gudrödsson, un viking din insula Man, a încercat să obţină în acelaşi fel iertarea divină după ce îşi ucisese fratele. Cei mai mulţi pelerini scandinavi preferau să facă un circuit, ajungând pe mare prin Strâmtoarea Gibraltar şi întorcându-se acasă pe uscat, prin Rusia.[25]

Pelerinii veacului al X-lea veniţi din Occident erau obligaţi să călătorească pe mare, traversând Mediterana până la Constantinopol sau Siria. Preţul era mare şi cabinele puţine. În 975, regii Ungariei s-au convertit la creştinism, deschizând astfel un drum pe uscat, ce cobora pe Dunăre şi traversa Balcanii până la Constantinopol. Până în 1019, când Bizanţul şi-a stabilit controlul asupra întregii Peninsule Balcanice, acesta fusese un drum periculos, dar după aceea un pelerin putea călători fără probleme prin Ungaria până la frontiera bizantină la Belgrad, continuând prin Sofia şi Adrianopol până în capitală. O altă rută îl purta pe pelerin în Italia bizantină, traversa scurta distanţă pe mare de la Bari la Dyrrachium şi apoi mergea pe vechea Via Egnatia prin

[25] Riant, *op. cit.*, pp. 97-129, cu o descriere completă a pelerinilor nordici.

Salonic şi Bosfor. Trei drumuri mari duceau prin Asia Mică la Antiohia. De aici, pelerinul cobora pe coastă la Latakia şi intra în teritoriul fatimid lângă Tortosa. Aceasta era singura graniţă pe care un pelerin o trecea de la sosirea la Belgrad sau Termoli în Italia, iar de aici putea merge fără griji până la Ierusalim. Călătoria pe uscat, chiar dacă dura mult, era mult mai ieftină şi mai uşor de efectuat decât cea pe mare şi era mult mai potrivită pentru grupuri mari.

Atâta vreme cât pelerinii erau disciplinaţi, puteau conta pe ospitalitatea ţăranilor din imperiu, iar pentru prima parte a călătoriei clunisiacii construiau popasuri de-a lungul drumului. În Italia existau câteva spitale, unele care primeau exclusiv vikingi. La Melk, în Austria, funcţiona un mare han.[26] La Constantinopol, Spitalul Sf. Samson era rezervat exclusiv pentru pelerinii occidentali. Clunisiacii ţineau un stabiliment similar în suburbiile din Rodosto.[27] În Ierusalim, pelerinii puteau trage la Spitalul Sf. Ioan, finanţat de negustorii din Amalfi.[28] Marii seniori din Occident puteau să vină însoţiţi şi de o escortă armată, ce trebuia ţinută în frâu, iar pelerinii de rând încercau să se alăture acestor grupuri. Cu toate acestea, nu era neobişnuit şi nici măcar foarte riscant ca pelerinii să călătorească singuri sau în grupuri mici de două sau trei persoane. În anumite perioade existau greutăţi. În vremea persecuţiilor lui Hakim, călătoriile lungi în Palestina erau mai dificile, deşi fluxul de pelerini creştini nu a fost întrerupt. În anul 1055 era periculos să traversezi graniţa în teritoriul musulman. Lietbert, episcop de Cambrai, nu a reuşit să obţină o viză de ieşire de la guvernatorul de Latakia, astfel că a fost nevoit să meargă în Cipru.[29]

---

[26] Orderic Vitalis, *Historia Ecclesiastica*, III, 4, vol. II, p. 64.

[27] Vezi Riant, *op. cit.*, p. 60.

[28] Guillaume de Tyr, XVIII, 4-5, I, pp. 822-826; Aimé, *Chronicon*, p. 320.

[29] „Vita Litberti", în d'Achéry, *Spicilegium*, vol. IX, pp. 706-712. Marele pelerinaj german din 1064-1065, la care au participat 7 000 de pelerini, a considerat condiţiile de la sud de graniţa bizantină foarte neplăcute. Relatarea este oferită în *Annales Altahenses Majores*, p. 815. Vezi Joranson, „The Great German Pilgrimage of 1064-1065."

În 1056, probabil şi cu acordul tacit al împăratului, musulmanii au interzis accesul occidentalilor la Sfântul Mormânt şi au alungat 300 de pelerini din Ierusalim.[30] Împăratul Vasile al II-lea şi nepoata lui, Theodora, au provocat indignare cu decizia lor de a încasa taxe pentru pelerini şi caii lor. Papa Victor al II-lea i-a scris împărătesei în decembrie 1056, rugând-o să anuleze taxa; din textul scrisorii reiese că agenţii imperiali se găseau şi la Ierusalim.[31]

Asemenea neplăceri erau totuşi rare. De-a lungul întregului veac al XI-lea până în ultimele două decenii, pelerinii au continuat să curgă neîncetat către est, în grupuri ce adesea numărau mii de bărbaţi şi femei de toate vârstele şi din toate clasele sociale, gata fiind, în acele vremuri relaxate, să petreacă un an şi chiar mai mult în călătorie. Se opreau la Constantinopol să admire imensul oraş, de zece ori mai mare decât orice oraş cunoscut lor din Occident. La Constantinopol se închinau şi la numeroasele moaşte, căci aici se aflau coroana de spini, tunica sfântă şi celelalte relicve importante ale Patimilor. Tot la Constantinopol erau şi Sfânta Maramă de la Edessa pe care se afla imprimat chipul lui Hristos, portretul Fecioarei pictat de Sfântul Luca, părul Sfântului Ioan Botezătorul şi veşmântul lui Ilie, trupurile a nenumăraţi sfinţi, profeţi şi martiri, ca într-un interminabil depozit al celor mai sacre obiecte ale creştinătăţii.[32] De aici se îndreptau spre Palestina, la Nazaret şi la Muntele Tabor, la apa Iordanului şi la Betleem, şi la toate altarele Ierusalimului. Le priveau pe toate şi se rugau în fiecare loc, după care, purificaţi şi edificaţi, purcedeau la lungul drum de întoarcere acasă, unde erau priviţi de conaţionalii lor ca pelerini ai lui Hristos care au împlinit cea mai sfântă călătorie.

---

[30] „Miracula Sancti Wolframni Senonensis", în *Acta Sanctorum Ordinis Sancti Benedicti*, saeculum III, pars I, pp. 381-382. Lietbert s-a întâlnit cu călători care fuseseră alungaţi din Palestina („Vita Lietberti", *loc. cit.*).

[31] Scrisoarea lui Victor al II-lea în *M.P.L.*, vol. CXLIX, col. 961-962, greşit atribuită lui Victor al III-lea; Riant, *Inventaire critique des Lettres historiques des Croisades*, pp. 50-53.

[32] Ebersolt, *Les Sanctuaires de Byzance*, p. 105 şi urm.

Succesul unui pelerinaj depindea de două condiții: una era ca situația din Palestina să fie calmă pentru a permite unui pelerin să călătorească și să se închine în relativă siguranță, iar a doua era ca drumurile să fie deschise și ieftine. Prima condiție presupunea pace și o bună guvernare din partea autorităților musulmane, iar a doua depindea de bunăvoința și prosperitatea Bizanțului.

4

CĂTRE DEZASTRU

„În mijlocul păcii, un ucigaș se năpustește."
Cartea lui Iov, 15:21

La mijlocul veacului al XI-lea, liniștea Mediteranei de răsărit părea asigurată pentru multă vreme. Cele două mari puteri, Bizanțul și Egiptul fatimid, erau în relații bune: niciuna dintre ele nu era agresivă și ambele aveau interesul să țină sub control puterile musulmane dinspre răsărit, unde aventurieri turci mai stârneau probleme, fără să provoace însă îngrijorare la Cairo sau Constantinopol. Fatimizii erau prietenoși cu creștinii. De la moartea lui Hakim nu mai avuseseră loc persecuții, iar porturile lor primeau negustori din Bizanț și Italia. Comercianții și pelerinii se bucurau de această bunăvoință.

Bizanțul era garantul acestei bunăvoințe. Datorită unei serii de buni împărați-soldați, Imperiul se întindea acum din Liban până la Dunăre și de la Napoli la Marea Caspică. În pofida unor revolte sporadice și a corupției izolate, Bizanțul era cel mai bine administrat imperiu al vremii. Constantinopolul era mai bogat ca niciodată și era capitala financiară și comercială de necontestat a lumii. Negustori din toate zările, din Italia și Germania, Rusia,

Egipt și din Orient veneau în număr mare să cumpere produsele de lux făurite în atelierele bizantine și să vândă marfa lor mai puțin rafinată. Viața tumultuoasă din marele oraș, care era mai întins și mai populat decât Cairo sau Bagdad, îl impresiona pe călător cu portul aglomerat, cu bazarele pline, cu vastele suburbii și cu bisericile și palatele minunate. Curtea imperială, deși dominată la acea vreme de două excentrice prințese în vârstă, era, în ochii călătorului, centrul universului.

Dacă arta este oglinda civilizației, atunci Bizanțul se afla la apogeu. Artiștii veacului al XI-lea erau la fel de conservatori și echilibrați ca și predecesorii lor, dar adăugaseră două trăsături preluate din arta orientală: bogatul formalism decorativ al iranienilor și intensitatea mistică a vechiului Orient. Lucrările epocii ce ni s-au păstrat, fie fildeșuri miniaturale, fie mozaicuri mărețe sau biserici provinciale, cum ar fi cea din Daphne sau Hosios Lukas în Grecia, prezintă aceeași sinteză triumfătoare a diferitelor tradiții contopite într-un stil perfect. Literatura vremii se află la același standard înalt, deși era foarte influențată de memoria persistentă a tradiției clasice. Dispunem de istoria rafinată a lui Ioan Diaconul, de versurile delicate ale lui Cristofor din Mitylene, de popularul poem epic al lui Digenis Akritas, de aforismele dure și de bun-simț ale soldatului Kekaumenos și de sarcasticele memorii de curte ale lui Mihail Psellos. Atmosfera are ceva din complezența secolului al XVIII-lea, încărcată însă de o metafizică și un pesimism de care Bizanțul nu s-a eliberat niciodată.

Grecii au un caracter subtil și dificil, care nu are nimic în comun cu imaginea pe care ne-o dau studiile despre veacul al V-lea î. Hr. Bizantinii au complicat aceste trăsături cu infuzia de sânge oriental, rezultând un paradox perfect: în vreme ce erau foarte practici și cu gustul onorurilor lumești, erau oricând gata să renunțe la tot pentru o viață monahală. Bizantinii credeau cu tărie în misiunea divină a Imperiului și în autoritatea divină a împăratului, și totuși, individualiști, se revoltau fără ezitare împotriva conducerii care îi nemulțumea. Aveau oroare de erezie, deși religia lor era cea mai mistică dintre toate formele creștinismului și

permitea atât preoţilor, cât şi laicilor o generoasă libertate de gândire. Toţi vecinii erau desconsideraţi ca fiind barbari, în vreme ce le-au adoptat cu uşurinţă obiceiurile şi ideile. În ciuda rafinamentului şi a mândriei, bizantinii erau nesiguri pe ei. De multe ori s-au simţit copleşiţi de evenimente catastrofale, iar panica lor a pus în primejdie siguranţa imperiului. În momente de criză, bizantinii se sperie şi devin incontrolabili, atitudini pe care în momentele de calm le dispreţuiau. Chiar dacă prezentul era paşnic şi splendid, nenumărate profeţii, pe care bizantinii le credeau adevărate, îi avertizau că într-o bună zi oraşul lor va pieri. Fericirea şi pacea nu se aflau în această lume trecătoare, ci doar în rai.

Temerile lor erau justificate. Fundamentele puterii bizantine erau puţin sigure. Marele imperiu era organizat pentru a se apăra: provinciile erau guvernate de ofiţeri, supervizaţi de administraţia civilă de la Constantinopol. Acest sistem crease miliţii locale foarte eficiente, ce îşi puteau apăra regiunile de invazii şi puteau suplimenta şi armata imperială în marile ei campanii. Dar, chiar şi după încetarea invaziilor, guvernatorii provinciali rămăseseră foarte puternici, mai ales dacă erau destul de bogaţi încât să nu aibă nevoie de salariul primit din capitală. Mai mult, prosperitatea ameninţa organizarea agricolă a Asiei Mici. Coloana vertebrală a Bizanţului o constituiseră comunităţile de ţărani liberi ce primiseră parcelele direct de la stat în schimbul serviciului militar. Dar, ca peste tot în Evul Mediu, pământul era cea mai sigură investiţie pentru cei cu avere: fiecare persoană înstărită dorea să cumpere pământ. De regulă, acesta era şi recompensa obişnuită pentru generalii victorioşi sau oficialii eficienţi. Atâta vreme cât imperiul reuşea să recâştige pământ de la inamici sau să repopuleze teritorii devastate de incursiuni armate sau de distrugeri, situaţia părea sub control, dar succesul a adus cu sine şi foamea de pământ. Marii aristocraţi şi mănăstirile îşi lărgeau domeniile fie cumpărând pământ de la ţăranii care aveau nevoie disperată de bani lichizi, fie devenind stăpânii unor sate întregi, primite ca donaţie sau luând asupra lor răspunderea plăţii impozitelor. Împăraţii mai înţelepţi au încercat să îi stăvilească, deoarece noii proprietari de pământ nu rezistau tentaţiei de a-l transforma în

păşuni pentru oi, ba mai mult, transferul de terenuri de la ţăranii-soldaţi oferea proprietarilor dreptul de a ridica oşti private, slăbind armata imperială. Legislaţia, în această privinţă, a fost un eşec. De-a lungul secolului al X-lea în Bizanţ a apărut o aristocraţie latifundiară ereditară, îndeajuns de puternică şi de bogată pentru a sfida puterea centrală. Împăratul Vasile al II-lea, cel mai mare împărat din dinastia macedoneană, a avut greutăţi la începutul domniei sale în a stinge o revoltă a aristocraţiei. A învins, iar prestigiul câştigat de el a durat până în 1056, atunci când dinastia s-a stins odată cu moartea nepoatei lui, Teodora. Probabil că dacă dinastia macedoneană ar fi reuşit să aibă moştenitori de sex masculin, ar fi întărit şi principiul ereditar pentru succesiunea la tron. Astfel, Bizanţul ar fi dispus de o forţă capabilă să se opună nobilimii ereditare. Deşi fidelitatea faţă de împăraţii macedoneni a permis împărătesei Zoe şi soţilor ei succesivi să cârmuiască fără grijă pentru următorii treizeci de ani şi bătrânei împărătese Teodora să domnească singură, forţele centrifuge prindeau puteri. La moartea Teodorei, lupta s-a dat între două partide: clica de la curte care controla administraţia imperială şi familiile aristocrate care controlau armata, în vreme ce Biserica, cu un picior în ambele tabere, încerca să păstreze echilibrul.[1]

În ultimele clipe ale septuagenarei împărătese, ce dăduse crezare până la sfârşitul vieţii unei profeţii care o asigurase că va avea o domnie lungă, curtenii l-au împins pe tron pe Mihail Stratioticus, un funcţionar în vârstă. Armata a refuzat să-l accepte pe noul împărat, mărşăluind spre Constantinopol ca să îşi impună comandantul. Mihail s-a retras fără a opune rezistenţă, lăsându-i tronul lui Isaac Comnenul. Aristocraţia militară câştiga astfel prima rundă a confruntării.

---

[1] Pentru civilizaţia bizantină a epocii vezi Nicolae Iorga, *Histoire de la Vie Byzantine*, vol. II, pp. 230-249; Vasiliev, *Histoire de l'Empire Byzantin*, vol. I, pp. 476-492. Pentru problema agrară din Bizanţ vezi Ostrogorsky, „Agrarian Conditions in the Byzantine Empire", în *The Cambridge Economic History of Europe*, vol. I, p. 204 şi urm. Pentru istoria politică vezi Bury, „Roman Emperors from Basil II to Isaac Komnenos", în *Selected Essays*, pp. 126-214; Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*, pp. 224-240.

Isaac Comnenul, asemenea celorlalţi nobili bizantini, era un aristocrat la a doua generaţie. Tatăl lui fusese un soldat din Tracia, probabil de origine vlahă, care a câştigat simpatia lui Vasile al II-lea. De la acesta a primit pământ în Paflagonia, unde şi-a construit un castel, cunoscut drept *Castra Comnenôn,* azi Kastamuni. Isaac şi fratele lui, Ioan, au moştenit pământurile tatălui lor şi abilităţile militare ale acestuia şi amândoi au intrat în aristocraţia bizantină prin căsătorie. Soţia lui Isaac era o prinţesă din fosta dinastie regală din Bulgaria, iar cea a lui Ioan era moştenitoarea măreţei familii Dalassenos. În pofida averii sale, a conducerii armatei şi a sprijinului acesteia, domnia lui Isaac s-a confruntat permanent cu opoziţia funcţionarilor imperiali. După doi ani a renunţat la luptă şi s-a retras la mănăstire. Nu a avut niciun fiu, numindu-l succesor pe Constantin Ducas. Cumnata lui, Ana Dalassena, nu l-a iertat niciodată.

Constantin Ducas era capul celei mai vechi şi bogate familii din aristocraţia bizantină, dar şi-a construit cariera la curtea imperială. Isaac spera ca astfel Ducas să fie acceptat de ambele partide, dar acesta a demonstrat în curând că nu înclina către casta din care făcea parte. Vistieria imperială era goală, în timp ce armata era periculos de puternică. Soluţia lui Ducas a fost să reducă forţele armate, o măsură care poate fi înţeleasă pe plan intern. Dar pe plan extern a fost momentul cel mai puţin inspirat să slăbească forţele defensive ale imperiului, fiind chiar o mişcare fatală. Nori de furtună se adunau dinspre Răsărit, în vreme ce furtuna izbucnise deja în Apus.[2]

În ultimele decenii, situaţia din sudul Italiei fusese tulbure şi frământată. Oficial, frontiera Imperiului Bizantin se întindea de la Terracina pe coasta tireniană până la Termoli la Adriatica, dar în interiorul acestei linii doar provinciile Apulia şi Calabria se aflau sub cârmuirea directă a Bizanţului. Aici populaţia era în mare majoritate greacă. Pe coasta de vest se aflau cele trei oraşe comerciale: Gaeta, Napoli şi Amalfi, care nominal erau supuse

---

[2] Ostrogorsky, *op. cit.*, pp. 238-242; Diehl şi Marçais, *Le Monde Oriental de 395 à 1081,* pp. 523-531.

împăratului. Pentru amalfitani, care practicau un comerț înfloritor cu Orientul musulman, bunăvoința împăratului era utilă în negocierile cu autoritățile fatimide, iar orașul avea un consul permanent la Constantinopol. Napolitanii și gaetanii, deși erau la fel de interesați în comerțul cu musulmanii, nu erau la fel de scrupuloși în privința împăratului. Interiorul țării era stăpânit de principii lombarzi din Benevento și Salerno, care recunoșteau alternativ suzeranitatea împăraților din Orient și Occident, fiind la fel de nerespectuoși cu amândoi. Sicilia era încă în mâinile musulmanilor, în pofida numeroaselor tentative bizantine de a cuceri insula. Incursiunile armate pe coasta italiană care plecau din Sicilia și din Africa nu făceau decât să întețească haosul din regiune.

În aceste districte s-au stabilit aventurieri normanzi din nordul Franței, pelerini în drum spre Ierusalim sau ca să viziteze altarul lor preferat la Monte Gargano, cei mai mulți fiind mercenari care au rămas în serviciul principilor lombarzi. Normandia trecea printr-o criză funciară: moșiile dens populate erau prea strâmte pentru tinerii cavaleri fără pământ, dar plini de ambiție și de elan. Acest impuls pentru extindere, care în cele din urmă îi va împinge să cucerească Anglia, le-a îndreptat atenția către Orient și bogățiile lui. Sudul Italiei era cheia către un imperiu mediteraneean. Tulburarea din interiorul acestuia le-a oferit și ocazia pentru următoarea mișcare.

În anul 1040, șase frați, fii ai unui mărunt cavaler normand, Tancred de Hauteville, au cucerit orașul Melfi din dealurile Apuliei și au înființat un principat. Autoritățile bizantine locale nu i-au luat în serios, dar împăratul Henric al III-lea le-a oferit tot sprijinul, din dorința de a controla o provincie pe care cele două imperii și-au disputat-o multă vreme. La fel a făcut și papa numit de același împărat, care nu privea cu ochi buni autoritatea patriarhului de la Constantinopol asupra niciunei dioceze italiene. În răstimp de 12 ani, fiii lui Tancred au devenit stăpânii principatelor lombarde, alungându-i pe bizantini spre înălțimile Calabriei și pe coasta Apuliei. Ei amenințau și orașele de pe coasta de vest și trimiteau trupe spre nord, prin Campania, până în apropierea Romei. Constantinopolul era îngrijorat, chemându-l acasă pe guvernatorul

de Apulia, Marianus Argyrus, şi trimiţându-l înapoi cu puteri sporite ca să restabilească ordinea. Din punct de vedere militar, Marianus nu a obţinut nimic. Normanzii au respins mica lui armată cu uşurinţă. A avut însă mai mult succes pe plan diplomatic, deoarece şi papa Leon al IX-lea, originar din Lorena, era la fel de temător. Victoriile normanzilor erau mai mari decât anticipase împreună cu împăratul Henric al III-lea. Deşi era ocupat cu campania din Ungaria, acesta i-a trimis ajutor papei. În vara anului 1053, Leon a pornit spre sud cu o armată de germani şi italieni, declarând că ducea un război sfânt. Un contingent bizantin urma să i se alăture, dar în vreme ce îl aştepta la marginea micului oraş apulian Civitate, normanzii l-au atacat. Armata i-a fost pusă pe fugă, iar papa luat prizonier. A fost eliberat doar după ce a renunţat la politica lui.

Aceasta a fost ultima încercare serioasă de a-i opri pe fiii lui Tancred. Henric al III-lea a murit în 1056. Succesor i-a fost minorul Henric al IV-lea, iar regenta acestuia, Agnes de Poitou, avea destule probleme în Germania pentru a se ocupa de sud. Papalitatea a ales să fie realistă: în 1059, la Conciliul din Melfi, papa Nicolae al II-lea l-a recunoscut pe Robert Guiscard, zis şi „Robert Nevăstuica", cel mai mare dintre fiii supravieţuitori ai lui Tancred, drept „din mila lui Dumnezeu şi a Sfântului Petru duce de Apulia şi Calabria şi, cu sprijinul lor, duce de Sicilia". Această recunoaştere, care pentru papalitate, dar nu şi pentru Robert, implica vasalitatea normanzilor faţă de Sfântul Scaun, le-a permis acestora să îşi finalizeze victoriile. Republicile maritime li s-au supus la scurt timp; în 1066, Bizanţul mai stăpânea în Italia doar capitala, fortăreaţa Bari. Între timp, fratele mai mic al lui Robert, Roger, a început cucerirea Siciliei de la arabi.[3]

Atâta timp cât au controlat Bari, bizantinii au reuşit să ţină în frâu expansiunea normanzilor către răsărit. Tulburările politice au

[3] Cea mai bună sinteză a infiltrării normande în sudul Italiei şi a cuceririi acestei regiuni este oferită de Chalandon, *Histoire de la Domination normande en Italie et en Sicilie*, vol. I, cap. II-VII, şi Gay, *L'Italie Méridionale et l'Empire Byzantin*, cartea V, II-V.

dus însă inevitabil la tulburări religioase. Sosirea cuceritorilor latini în sudul Italiei a pus în discuție chestiunea Bisericii Grecești în provincie și vechea dispută dintre Constantinopol și Roma asupra ei. Reformele de la Roma întăreau hotărârea papalității de a nu face niciun compromis în privința pretențiilor ei, în vreme ce, la Constantinopol, scaunul patriarhal era ocupat de un cleric grec foarte ambițios și agresiv, Mihail Cerularie. Tristul episod al vizitei legaților papali trimiși de Leon al IX-lea la Constantinopol în 1054 trebuie înțeles în conexiune cu întreaga succesiune a relațiilor dintre Bisericile din Occident și Orient. Vizita s-a sfârșit cu excomunicări reciproce, deși împăratul încercase să faciliteze un compromis. Orice colaborare sinceră între Roma și Constantinopol în privința Italiei era de acum imposibilă, dar nu a provocat schisma definitivă pe care i-au atribuit-o istoricii. Relațiile politice dintre cele două Curți, deși tensionate, nu erau întrerupte. Cerularie și-a pierdut în curând puterea de influență: neagreat de împărăteasa Teodora, pe care încercase să o îndepărteze de la tron, și apoi detronat de împăratul Isaac, a murit în exil. Dar victoria a fost a lui în cele din urmă. Pentru generațiile următoare de bizantini, el a fost văzut ca un luptător pentru independență. Chiar și atunci când împăratul și papa și-au trimis scrisori de reconciliere, împărăteasa Evdochia Macrembolitissa, nepoata lui Cerularie și soția lui Constantin Ducas, a obținut canonizarea fostului patriarh.

Judecând după izvoarele bizantine contemporane, disputa cu Occidentul abia a fost sesizată de cârmuitorii imperiului. Problema din Apus era cu mult umbrită în ochii lor de dificultățile ce se arătau la orizont în Răsărit.

Declinul califatului abbasid nu i-a fost întru totul favorabil Bizanțului. Declinul economic al Irakului a dus la schimbarea rutelor comerciale. Negustorii din Orientul Îndepărtat nu mai veneau cu mărfurile lor la Bagdad, de unde mare parte a lor se distribuia către Bizanț, iar de aici spre Occident, prin porturile din Asia Mică sau din Constantinopol. Acum negustorii mergeau prin Marea Roșie către Egipt, de unde marfa era transportată spre Europa de către negustorii italieni. Bizanțul nu se mai afla pe ruta de tranzit.

Mai mult, tulburările din provinciile mărginaşe ale Imperiului abbasid au dus la închiderea vechiului drum al caravanelor, ce pornea din China, trecea prin Turkestan şi nordul Persiei către Armenia şi apoi la Trapezunt, pe mare. Ruta alternativă, care ocolea prin nordul Mării Caspice, nu a fost niciodată prea sigură. Pentru întreaga lume mediteraneeană, califatul abbasid a fost, politic şi comercial, un scut prielnic împotriva barbarilor din Asia Centrală.

Apărarea era acum la pământ, iar Asia Centrală putea să se reverse din nou asupra ţinuturilor vechilor civilizaţii. Turcii au jucat un rol important în istorie. În secolul al VI-lea, Imperiul turcic, deşi nu a durat foarte mult, a fost un factor de civilizare şi de stabilitate în Asia. Popoare turcice din afara lui, precum khazarii mozaici de pe Volga sau uigurii nestorieni ce s-au aşezat la frontiera cu China, au fost la rândul lor adaptabili şi capabili de progres cultural. Dar în Turkestanul propriu-zis nu mai avusese loc niciun avans din secolul al VII-lea. Câteva oraşe şi-au făcut apariţia de-a lungul rutei caravanelor, dar populaţia a rămas în mare parte pastorală şi seminomadă, presiunea demografică împingându-i mereu dincolo de graniţe. În secolul al X-lea, Turkestanul era condus de dinastia persană a samanizilor, care au jucat un rol-cheie în convertirea turcilor din Asia Centrală la islam. De atunci, ochii turcilor au fost aţintiţi către ţinuturile din sud-vestul Asiei şi ţărmul estic al Mediteranei.

Samanizilor le-au luat locul primul mare musulman de origine turcică, Mahmud Ghaznavidul, care a construit în primele decenii ale secolului al XI-lea un mare imperiu ce se întindea de la Ispahan la Bukhara şi Lahore. Între timp, mercenari turci pătrundeau în întreaga lume musulmană, în acelaşi fel în care normanzii pătrundeau în Europa creştină. Regimente turceşti erau ţinute de calif la Bagdad şi la fel făceau şi alţi stăpânitori musulmani. Printre supuşii ghaznavizilor se afla şi un clan de turci Ghuzz din stepele Aralului, care îşi trăgeau numele de la Selgiuk, strămoşul lor semilegendar: selgiucizii. Principii selgiucizi formau un grup de aventurieri, invidioşi unii pe alţii, dar fiind uniţi în interesul familiei, în maniera fiilor lui Tancred de Hauteville. Spre deosebire de normanzi, care

aveau puțini compatrioți, selgiucizii aveau la dispoziție hoardele imense și neliniștite ale turcomanilor. După moartea lui Mahmud în 1030, ei s-au ridicat împotriva ghaznavizilor, iar în 1040 deja reușiseră să îi alunge pe domeniile lor din India. În 1050 Tughril Bei, principele cel mai vârstnic al selgiucizilor, a intrat în Ispahan și și-a stabilit acolo capitala noului său stat, care cuprindea Persia și Khorassanul. Frații lui s-au așezat de-a lungul frontierelor de miazănoapte, formând o confederație fluidă care recunoștea autoritatea lui Tughril și invadând constant teritoriile din jur. În 1055, la invitația califului abbasid, care era îngrozit de intrigile țesute de curteanul său turc, Basasiri, cu fatimizii, Tughril a intrat în Bagdad pozând într-un erou al islamului sunnit. Califul l-a numit rege al Răsăritului și Apusului, cu puteri temporale supreme asupra tuturor ținuturilor care aparțineau spiritual de calif.[4]

Incursiunile armate turce în Armenia începuseră încă de pe vremea lui Vasile al II-lea, pe când selgiucizii se aflau sub dominația ghaznavidă. Din cauza acestor atacuri și din dorința de a-și proteja imperiul, Vasile a aplicat politica anexării Armeniei. După cucerirea Persiei de către selgiucizi, atacurile s-au intensificat. Tughril Bei însuși a participat la unul dintre ele, în 1054, când a prădat regiunea din jurul lacului Van, dar nu a reușit să cucerească fortăreața Manzikert. De regulă, trupele de atac erau conduse de verii lui, Asan și Ibrahim Inal. În 1047 au fost înfrânți de bizantini la Erzerum, astfel că în următorii ani și-au îndreptat atenția spre aliații georgieni ai Imperiului. În 1052 au jefuit orașul Kars, iar în 1056 și 1057 au atacat din nou Armenia. În 1057 au prădat Melitene, iar în 1059 trupele turce au pătruns pentru prima oară în inima teritoriului bizantin, în orașul Sebasteea.[5]

---

[4] Cea mai bună sinteză a istoriei timpurii a turcilor este în articolul „Turks" de Barthold în *Encyclopaedia of Islam.* Vezi și articolul „Seljuks" de Houtsma în *Encyclopaedia Britannica,* ed. 11. Pentru Mahmud Ghaznavidul vezi Barthold, *Turkestan down to the Mongol Empire,* pp. 18 și urm.

[5] Laurent, *Byzance et les Turcs Seldjoucides,* pp. 16-24; Cahen, „La première Pénétration turque en Asie Mineure", pp. 5-21, în *Byzantion,* vol. XVIII. Vezi și Mukrimin Halil, *Türkiye Tarihi,* vol. I, *Anadolun Fethi,* passim.

Tughril Bei a murit în 1063. El personal nu fusese prea interesat de graniţa nord-vestică, dar nepotul şi succesorul lui, Alp Arslan, neliniştit de o posibilă alianţă între bizantini şi fatimizi, a încercat să se protejeze de primii cucerind Armenia, în timp ce îşi urmărea obiectivul împotriva celor din urmă. Incursiuniele armate în Imperiu s-au înteţit. În 1064, oraşul Ani, vechea capitală a Armeniei, a fost distrus. Principele din Kars, ultimul suveran independent al Armeniei, a înmânat bucuros împăratului teritoriile stăpânite de el în schimbul proprietăţilor sale din munţii Taurus. Mulţi armeni l-au însoţit în noua lui patrie. După 1065 măreaţa fortăreaţă a Edessei a fost atacată în fiecare an, dar turcii nu stăpâneau încă arta asediului. În anul 1066 au ocupat trecătorile din munţii Amanus, iar primăvara următoare, au jefuit Cezareea, metropola din Cappadocia. Iarna următoare armatele bizantine au fost înfrânte la Melitene şi Sebasteea, dând turcilor control complet asupra Armeniei. În anii următori s-au aventurat tot mai adânc în teritoriile bizantine: la Neocezareea şi Amorium în 1068, Iconium în 1069 şi Chonae în 1070, aproape de ţărmul Mării Egee.

Constantinopolul s-a văzut obligat să ia măsuri. Împăratul Constantin al X-lea, a cărui politică de reducere drastică a forţelor armate era de vină pentru situaţia gravă, murise în 1067, lăsându-l la tron pe fiul său minor, Mihail al VII-lea, sub regenţa împărătesei-mamă, Evdochia. În anul următor ea s-a căsătorit cu conducătorul armatei imperiale, Romanus Diogenes, şi l-a ridicat pe tron. Romanus era un excelent soldat şi un bun patriot, dar misiunea care se afla înaintea lui avea nevoie de un om de geniu. El a înţeles că siguranţa imperiului depindea de recucerirea Armeniei, însă armata bizantină nu mai era forţa de temut care fusese cu 50 de ani în urmă. Trupele provinciale nu erau în stare să îşi apere de atacuri propriile districte, neputând contribui aşadar la campania împăratului. Familiile aristocrate, care ar fi putut trimite forţă de luptă de pe moşiile lor, erau neîncrezătoare şi nu s-au implicat. Regimentele de cavalerie, ce număraseră cândva 60 000 de oameni şi patrulaseră de-a lungul frontierei siriene până la mijlocul veacului al XI-lea, erau destrămate. Gărzile imperiale, formate din

anatolieni aleşi pe sprânceană şi extrem de bine antrenaţi, nu se mai ridicau la înălţimea gloriei de odinioară. Grosul armatei consta acum din mercenari străini, vikingii din garda varegă, normazi şi franci din vestul Europei, slavi din nord şi turci din stepele din sudul Rusiei: pecenegi, cumani şi ghuzi. Dintre aceştia, Romanus a reuşit să adune un efectiv de aproape 100 000 de oameni, dintre care probabil că jumătate erau bizantini prin naştere, dar numai foarte puţini dintre ei erau soldaţi de meserie şi niciunul nu era bine echipat. Dintre mercenari, cel mai mare contingent era cel al cumanilor, conduşi de turcul Iosif Tarchaniotes. Corpul de elită era alcătuit din calaveria grea franca şi normandă, sub comanda normandului Roussel de Bailleul. Foştii comandanţi franci ai corpului, Hervé şi Crispin, fuseseră demişi din motive de trădare, dar cavalerii luptau doar sub comanda unui compatriot. Generalul aflat imediat în subordinea împăratului era Andronic Ducas, nepotul fostului împărat, fiind astfel, la fel ca întreaga lui familie, un duşman de neînduplecat al lui Romanus, care nu a îndrăznit să îl lase la Constantinopol. Romanus a pornit aşadar cu această armată numeroasă, dar neîncrezătoare, să recucerească Armenia, în primăvara anului 1071. Pe când părăsea capitala, a sosit şi vestea din Italia că oraşul Bari, ultima posesiune bizantină în Italia, a căzut în mâinile normanzilor.

Cronicile povestesc cu detalii tragice marşul împăratului către răsărit de-a lungul marelui drum militar bizantin. Intenţia lui era să cucerească fortăreţele armene şi să staţioneze acolo garnizoane înainte ca armata turcă să sosească dinspre sud. Atunci când a aflat de înaintarea bizantinilor, Alp Arslan se afla în Siria, lângă Alep. Înţelegând cât de crucială era această confruntare, s-a grăbit să ajungă în nord să se întâlnească cu împăratul. Romanus a intrat în Armenia de-a lungul braţului sudic al Eufratului de sus. Lângă Manzikert şi-a împărţit trupele; el s-a îndreptat spre Manzikert, în vreme ce i-a trimis pe franci şi pe cumani să apere fortăreaţa Akhlat, pe malurile lacului Van. Vestea că Alp Arlsan se apropie l-a găsit pe împărat la Manzikert. Imediat s-a întors către sud-vest ca să facă joncţiunea armată înainte ca turcii să ajungă la el. Dar,

uitând de prima regulă a tacticii bizantine, a pierdut din vedere să trimită iscoade. În ziua de vineri, 19 august, în timp ce se afla într-o vale pe drumul spre Akhlat, Alp Arslan l-a atacat. Mercenarii bizantini nu şi-au mai făcut apariţia niciodată ca să îl salveze pe împărat. Cumanii, amintindu-şi că şi ei erau turci şi că nu fuseseră plătiţi la timp, au schimbat tabăra cu o noapte înainte, alăturându-se inamicilor. Roussel şi francii lui au hotărât să nu participe la bătălie. Rezultatul luptei nu s-a lăsat mult aşteptat. Romanus a luptat cu vitejie, dar Andronic Dukas, văzând că era o cauză pierdută şi că următorul episod al dramei se va consuma la Constantinopol, a retras trupele de rezervă pe care le comanda şi a părăsit câmpul de luptă, îndreptându-se spre vest şi lăsându-l pe împărat să se descurce singur. Până seara armată bizantină era distrusă, iar Romanus, rănit şi luat prizonier.[6]

[6] Cea mai completă şi mai bine adnotată relatare este oferită de Cahen, „La Campagne de Manzikert d'après les Sources Mussulmanes", în *Byzantion*, vol. IX, pp. 613-642. Vezi şi Laurent, *op. cit.*, p. 43 şi nota 10. Strategiile şi tacticile bătăliei sunt bine surprinse de Oman, *History of the Art of War*, pp. 217-219. Delbrück, *Geschichte der Kriegskunst*, vol. III, p. 206 şi Lot, *L'Art Militaire et les Armées du Moyen Age*, vol. I, pp. 71-72 îl critică pe Oman pentru că preia cifrele enorme din cronicile răsăritene privind armata lui Romanus al IV-lea (peste 100 000 de oameni), dar armata a fost extrem de mare, fără îndoială. Laurent, *op. cit.*, pp. 45-59, arată că din cauza economiilor făcute de Constantin al X-lea echipamentul era nepotrivit şi soldaţii instruiţi erau foarte puţini.

5

CONFUZIE ÎN ORIENT

„Chiar când ei vor fi împrăștiați printre neamuri,
Eu îi voi aduna laolaltă – și ei vor înceta ca să-și ungă
regi și căpetenii."

Osea, 8: 10

Bătălia de la Manzikert a fost cel mai mare dezastru din istoria Bizanțului. Bizantinii înșiși nu se amăgeau în această privință. Istoricii lor reveneau repetat asupra acelei fatidice zile. Cruciaților târzii li se părea că bizantinii renunțaseră pe câmpul de luptă la titlul lor de apărători ai creștinătății. Manzikert a justificat intervenția Occidentului.[1]

Turcii au profitat imediat de victoria lor. Alp Arslan își atinsese obiectivul: flancul său era protejat și reușise să oprească o eventuală alianță între Bizanț și fatimizi. Nu i-a cerut împăratului

[1] Guillaume de Tyr, 1, 2, vol. I, p. 29, era de părere că acest dezastru justifica mișcarea cruciată de vreme ce Bizanțul nu mai putea proteja creștinătatea răsăriteană. Delbrück, *loc. cit.*, afirmă că importanța bătăliei este exagerată. Este evident totuși că în urma ei imperiul nu a mai reușit să arunce pe câmpul de luptă o armată eficientă pentru multă vreme. Vezi Laurent, *loc. cit.*

prizonier decât să părăsească Armenia şi o sumă importantă de bani drept răscumpărare. După aceea şi-a continuat campania în Transoxiana, unde a şi murit în 1072. Nici fiul său, Malik Şah, care a clădit un imperiu ce se întindea de la Mediterana la graniţele Chinei, nu a intrat personal în Asia Mică. Supuşii lor turcomani în schimb erau în plină mişcare. Malik nu dorea să îi aşeze în vechile teritorii ale califatului, dar câmpiile din Anatolia centrală, golite şi transformate în păşuni de către magnaţii bizantini, li se potriveau perfect. Vărul său, Suleiman ibn Kutulmish, a primit sarcina de a cuceri ţara pentru turci.[2]

Cucerirea a fost uşurată chiar de bizantini, care şi-au petrecut următorii 20 de ani din istorie într-un hăţiş de intrigi şi revolte. După ce vestea despre dezastru şi captivitatea împăratului a ajuns la Constantinopol, fiul său vitreg, Mihail Dukas, s-a declarat major şi a preluat tronul imperiului. Sosirea în capitală a vărului său Andronic cu restul armatei i-a confirmat poziţia. Mihail al VII-lea era un tânăr inteligent şi cultivat, care în vremuri mai puţin tulburi ar fi fost un suveran potrivit, dar problemele cu care se confrunta aveau nevoie de un bărbat mult mai puternic. Romanus Diogenes, întors din captivitate şi văzând că fusese detronat, a încercat să îşi apere poziţia, dar a fost repede înfrânt şi luat prizonier la Constantinopol. Ochii i-au fost scoşi cu atâta sălbăticie, încât Romanus a murit după câteva zile. Mihail nu îşi permitea să îl lase în viaţă. Rudele şi prietenii bogaţi ai fostului împărat au protestat faţă de chinurile în care acesta murise. Nemulţumirea acestora s-a manifestat în curând sub forma trădării.[3]

---

[2] Articolul „Suleiman ben Kutlumush" de Zettersteen în *Encyclopaedia of Islam*, Laurent, *op. cit.*, pp. 9-11; Cahen, „La première Pénétration turque", în *Byzantion*, vol. XVIII, pp. 31-32; Vezi şi Wittek, „Deux Chapitres de l'Histoire des Turcs de Roum" în *Byzantion*, vol. XI, pp. 285-319. Pentru problema turcomanilor vezi Ramsay, „Intermixture of Races in Asia Minor", în *Proc. Brit. Acad.*, vol. VII, pp. 23-30 şi Yakubovsky, „Invazia selgiucidă şi turcomanii în secolul al XI-lea" (în limba rusă), în *Proc. Acad. Sci. U.S.S.R.*, 1936.

[3] Cea mai importantă sursă pentru această perioadă tulbure din istoria bizantină este Nikephorus Bryennius, care o descrie în detaliu. Rezumate

Invaziile turcilor în Asia Mică au început cu adevărat în 1073, fără ca ele să fie organizate sau uniforme. Suleiman dorea să întemeieze un sultanat pe care să îl conducă sub suzeranitatea lui Malik Şah. Alţi prinţi turci de rang mai mic, precum Danişmend, Chaka sau Mengucuk, erau interesaţi mai degrabă să cucerească un oraş sau o fortăreaţă asupra căreia să domine ca nişte căpetenii brigande. În spatele lor se aflau nomazii turcomani, ce călătoreau înarmaţi uşor, cu caii, corturile şi familiile lor şi care au dat suflu invaziei, îndreptându-se spre păşunile înalte. Creştinii fugeau din calea lor, lăsând pradă invadatorilor satele, pe care aceştia le incendiau, şi turmele de animale, pe care şi le însuşeau. Turcomanii evitau oraşele, dar prezenţa lor şi distrugerile provocate de ei au întrerupt comunicaţiile şi i-au izolat pe guvernatorii provinciali, permiţând astfel căpeteniilor să obţină ceea ce doreau. Aceştia au reprezentat elementul care a împiedicat orice încercare a Constantinopolului de a recupera teritoriile pierdute.

Împăratul Mihail a încercat să se opună înaintării turcilor. Trădarea precaută a lui Roussel de Bailleul a salvat de la pierirea sigură de la Manzikert întregul regiment franco-normand. Chiar dacă se dovedise că nu putea avea încredere în Roussel, Mihail a fost obligat să se bazeze pe el, încredinţându-i o mică armată de bizantini condusă de tânărul Isaac Comnenul, nepot al fostului împărat. Alegerea lui Isaac a fost una inspirată. Isaac şi fratele lui ce îl însoţea, Alexie, făceau parte din familia care ura din răsputeri clanul Dukas şi, în pofida îndemnurilor materne, i-au rămas loiali lui Mihail până la sfârşitul domniei, dovedindu-se buni generali. Din nefericire, loialitatea lui Isaac a fost anihilată de perfidia lui Roussel. Înainte ca armata bizantină să se confrunte cu turcii, Roussel şi trupele lui au întors armele, iar Isaac, atacat din ambele părţi de turci şi de franci şi depăşit numeric, a fost luat prizonier de selgiucizi.

Intenţiile lui Roussel erau în sfârşit limpezi: inspirat de exemplul compatrioţilor săi din sudul Italiei, el dorea să întemeieze un

---

recente la Diehl şi Marçais, *op. cit.*, p. 554 şi urm., şi Ostrogorsky, *op. cit.*, pp. 243-247.

stat normand în Anatolia. Nu avea decât 3 000 de oameni, dar toţi erau devotaţi, bine echipaţi şi instruiţi, putând să învingă orice soldat bizantin sau turc. Pentru împărat, Roussel era acum un inamic mult mai periculos decât turcii. Adunând ce trupe a mai reuşit să strângă, le-a trimis la luptă sub comanda unchiului său, cezarul Ioan Dukas. Roussel i-a înfruntat lângă Amorium şi i-a înfrânt cu uşurinţă, capturându-l pe Dukas. Pentru a da o umbră de legitimitate acţiunilor sale, Roussel l-a proclamat împărat pe prizonierul său şi a plecat spre Constantinopol. A ajuns nestânjenit pe ţărmul asiatic al Bosforului, unde a dat foc suburbiei Chrysopolis (Scutari) şi şi-a stabilit tabăra în mijlocul ruinelor. Disperat, Mihail a apelat la singura putere care îl putea ajuta, trimiţând o ambasadă la sultanul selgiucid, Suleiman. Acesta, cu aprobarea suzeranului său, Malik Şah, i-a promis ajutor, cerând însă cesiunea provinciilor din estul Anatoliei pe care le ocupa deja. Roussel s-a întors din drum ca să îl înfrunte, dar trupele lui au fost înconjurate de turci la muntele Sophon în Cappadocia. Roussel, împreună cu câţiva oşteni, a reuşit să scape şi s-a stabilit mai sus, către nord-est, la Amaseea. Atunci Mihail l-a trimis pe Alexie să se ocupe de el. Alexie a reuşit să îl convingă pe căpitanul turcilor din acea regiune să îi ofere sprijinul, obligându-l astfel pe Roussel să se predea. Acesta însă fusese foarte popular în Amaseea, iar locuitorii oraşului au renunţat la încercările de a-l salva doar după ce li s-a spus că Roussel fusese orbit. De fapt Alexis nu a fost în stare să îl mutileze şi chiar şi împăratul s-a bucurat că şarmantul Roussel nu a fost supus la o asemenea umilinţă.[4]

Roussel a dispărut din istorie, dar acest episod i-a marcat pe bizantini, învăţându-i că nu puteau avea încredere în normanzi, că ambiţiile acestora nu se limitau la ţărmurile Italiei meridionale şi că doreau să întemeieze principate în Răsărit. Incidentul cu Roussel explică şi politica bizantinilor peste 20 de ani. Între timp,

[4] Despre cariera lui Roussel au scris Bryennius, pp. 73-96 şi Attaliates, p. 183 şi urm. Vezi Schlumberger, „Deux Chefs normands", în *Revue Historique*, vol. XVI.

normanzii nu mai erau acceptați în serviciul imperial, suspiciunea răsfrângându-se și asupra verilor lor scandinavi. De acum încolo garda varegă se va recruta din rândul unui popor care a suferit de pe urma normanzilor și a vikingilor deopotrivă: anglo-saxonii din Anglia.[5]

Teama de normanzi și nevoia constantă de mercernari străini l-a determinat pe Mihail să adopte o politică de conciliere față de Occident. Pierderea sudului Italiei era iremediabilă și împăratul nu își permitea un război acolo. Mulți bizantini l-au suspectat pe ambasadorul imperial Ioan Italus, un filozof de origine italiană, trimis să încheie pace cu normanzii, că a trădat interesele imperiului. Dar Mihail era mulțumit și, cunoscând prea bine ambițiile familiei de Hauteville pentru alianțe matrimoniale de nivel înalt, a sugerat ca fiica lui Guiscard, Elena, să fie trimisă la Constantinopol pentru fiul său minor, Constantin. În același timp, împăratul a cerut și a obținut prietenia cordială a marelui papă Grigore al VII-lea. Prin această politică, Mihail a păstrat pacea pe frontiera de vest.[6]

Confuzia din Anatolia însă s-a adâncit. Autoritățile imperiale au pierdut controlul: deși câțiva generali loiali, precum Isaac Comnenul aflat în fruntea Antiohiei, au păstrat autoritatea imperială, comunicațiile erau întrerupte și nu exista o politică comună. În cele din urmă, în 1078, guvernatorul marii theme anatoliene din sud-vestul Asiei Mici, Nikephor Botaniates, mânat de ambiție personală, dar și de nemulțumirea față de lipsa de autoritate a lui Mihail, s-a răsculat. Nikephor era un general fără armată și, ca să obțină efectivele de care avea nevoie, a recrutat un număr mare de turci, pe care i-a staționat în orașele cucerite în drumul spre capitală: Cyzicus, Niceea, Nicomedia, Calcedon și Chrysopolis. Hoardele turcilor intrau pentru prima oară în

---

[5] Pentru anglo-saxonii din garda varegă vezi Vasilievsky, *Opere* (în limba rusă), vol. I, pp. 355-377; Vasiliev, „Opening Stages of the Anglo-Saxon Immigration to Byzantium" în *Seminarium Kondakovianum*, vol. IX, pp. 39-70.

[6] Chalandon, *op. cit.*, vol. I, pp. 264-265, Gay, *Les Papes du XIe Siècle*, pp. 311-312.

marile oraşe ale Anatoliei. Cu toate că erau mercenari în slujba noului împărat, nu se vor lăsa dislocaţi de acolo. Mihail nu a opus rezistenţă. Atunci când Nikephor a intrat în capitală, Mihail s-a retras la mănăstire, unde şi-a găsit adevărata vocaţie. Fiind mult mai norocos decât alţi împăraţi detronaţi, a reuşit ca în câţiva ani să ocupe un scaun de arhiepiscop cu eforturile proprii. Soţia sa părăsită, georgiana Maria de Alania, cea mai frumoasă prinţesă a acelor vremuri, şi-a oferit cu înţelepciune mâna uzurpatorului.

Nikephor a descoperit că viaţa de rebel era mai uşoară decât cea de împărat. Alţi generali i-au urmat exemplul. În vestul Balcanilor, guvernatorul de la Dyrrachium, Nikephor Bryennius, s-a declarat împărat şi i-a atras pe soldaţii din provinciile europene să se alăture steagului lui. Alexie Comnenul a fost trimis împotriva lui cu o mică armată de soldaţi greci neinstruiţi şi de câţiva franci, care, ca de obicei, au dezertat. A reuşit să îl învingă pe Bryennius doar datorită unor mercenari turci care i s-au alăturat la timp. Imediat după terminarea acestei campanii, Alexie a fost nevoit să se îndrepte spre Thessalia, să zdrobească un alt uzurpator, pe Basilacius. Între timp s-a răsculat garnizoana turcă din Niceea. Papa Grigore, la auzul veştii că aliatul său Mihail a fost detronat, l-a excomunicat pe noul împărat. Robert Guiscard, încurajat de papă şi înfuriat de ruptura logodnei fiicei sale, plănuia să traverseze Adriatica. În luna mai a debarcat în plină forţă la Avlona şi a pornit spre Dyrrachium. La începutul aceleiaşi primăveri, cel mai mare general din Asia, Nikephor Melissenus, s-a răsculat şi a încheiat o alianţă cu sultanul turcilor, Suleiman. Acesta, încurajat de noua situaţie, a putut să intre fără nicio împotrivire în Bithynia, unde a fost întâmpinat de garnizoanele staţionate de Botaniates. Melissenus nu a reuşit să cucerească Constantinopolul, iar Suleiman a refuzat să cedeze oraşele pe care le ocupase. S-a stabilit în schimb la Niceea, unul dintre oraşele sfinte ale creştinătăţii, aflat la doar 150 de kilometri de Constantinopol, care a devenit astfel capitala sultanatului turc.

La Constantinopol, împăratul Nikephor şi-a anihilat singura şansă de supravieţuire, certându-se cu familia Comnenilor. Isaac

și Alexie l-au servit cu fidelitate și sperau să păstreze relațiile bune datorită prieteniei cu împărăteasa, a cărei verișoară era căsătorită cu Isaac și era, conform zvonurilor, amanta lui Alexie. Aceasta nu a reușit să controleze intrigile de curte care l-au întors pe Nikephor împotriva lor. Cei doi frați s-au răsculat pentru a-și salva viața, iar Alexie, recunoscut de familie drept cel mai capabil dintre ei, s-a proclamat împărat. Nikephor a căzut la fel de ușor ca împăratul pe care el însuși l-a detronat. Urmând sfatul patriarhului, s-a retras la mănăstire, epuizat și umilit.[7]

Alexie Comnenul a domnit 37 de ani, dovedindu-se a fi unul dintre cei mai mari suverani ai acelor timpuri. În 1081 însă, supraviețuirea lui și a imperiului se afla sub semnul incertitudinii. Alexie era tânăr, nu împlinise încă 30 de ani, dar avea multă experiență ca general peste trupe cu forțe puține, al căror succes depindea de mintea și de diplomația lui. Prezența lui era impresionantă: deși nu era înalt, era bine construit și avea un aer demn. Era politicos și ușor de abordat, cu o stăpânire de sine ieșită din comun. Bunătatea lui veritabilă nu îl împiedica să apeleze cu cinism la teroare și înșelătorii dacă interesele țării o cereau. În afară de calitățile lui personale și iubirea pe care i-o arăta armata, Alexie avea puține atuuri. Este evident că fusese ajutat să ajungă pe tron de familia lui, cu relațiile ei care se ramificau în întreaga aristocrație bizantină, el la rândul lui și-a consolidat poziția căsătorindu-se cu o doamnă din familia Dukas. Intrigile și invidiile dintre rudele sale și mai ales ura pe care dominatoarea lui mamă o purta soției lui Alexie și familiei acesteia erau însă o problemă în plus pentru împărat. Curtea era plină de membri ai fostelor familii imperiale și de familiile potențialilor uzurpatori, pe care Alexie a căutat să îi lege de el prin alianțe matrimoniale. Este vorba de împărăteasa Maria, extrem de invidioasă pe noua împărătească Irina; de fiul Mariei, Constantin Dukas, pe care Alexie l-a asociat la tron și l-a căsătorit cu fiica lui, Ana; de fiii lui Romanus Diogenes, dintre care unul s-a căsătorit cu sora lui

---

[7] Cea mai bună sinteză a domniei lui Botaniates este oferită de Chalandon, *Essai sur le Règne d'Alexis Comnène*, pp. 35-50.

Alexie, Teodora; de fiul lui Nikephor Bryennius, care s-a căsătorit cu Ana Comnena după moartea timpurie a lui Constantin Dukas; de Nikephor Melissenus, deja căsătorit cu sora lui Alexie, Evdochia, care a renunţat la pretenţiile la tronul imperial în schimbul titlului de „cezar". Împăratul trebuia să îi supravegheze pe toţi, să le stingă certurile şi să prevină trădarea; astfel a fost creat un sistem ingenios de titluri care le satisfăcea pretenţiile. Aristocraţia şi înalţii funcţionari erau la fel de nesiguri. Alexie descoperea mereu conspiraţii împotriva domniei lui şi se afla în permanent pericol de a fi asasinat. Mânat de firea lui împăciuitoare, dar şi din considerente politice, pedepsele date de el erau blânde; indulgenţa şi bătaia lungă a acţiunilor sale sunt cu atât mai remarcabile dacă luăm în considerare nesiguranţa personală cu care a trăit toată viaţa.[8]

Situaţia din Imperiu era atât de dezastruoasă, încât doar un om cu un curaj imens sau extrem de prost ar fi acceptat să îl conducă. Vistieria era goală. Ultimii împăraţi fuseseră foarte cheltuitori, pierderea Anatoliei şi răscoalele din Europa au redus drastic veniturile, iar vechiul sistem de strângere a impozitelor nu mai funcţiona. Alexie nu era un om al finanţelor: metodele lui i-ar înspăimânta pe economiştii de azi. Şi totuşi, prin taxarea la limită a supuşilor lui, prin împrumuturi forţate şi confiscări de proprietăţi de la magnaţi şi biserică, prin amenzi în locul încarcerărilor, vânzând privilegii şi punând la punct o întreagă industrie a palatului, Alexie a reuşit să finanţeze un aparat administrativ de mari dimensiuni şi să reconstruiască armata şi flota. În acelaşi timp a putut să ţină o curte somptuoasă, să ofere daruri generoase supuşilor fideli sau ambasadorilor şi principilor străini, căci a înţeles că în Orient prestigiul depinde exclusiv de splendoare şi fast. Zgârcenia este singurul păcat impardonabil. Alexie a făcut însă şi

---

[8] Ana Comnena descrie în termeni măgulitori trăsăturile fizice ale tatălui ei în *Alexiada*, III, ii, 5, vol. I, pp. 106-107. Caracterul lui Alexie este sintetizat în Chalandon, *op. cit.*, pp. 51-52. Lucrarea anonimă *Synopsis Chronicon*, care nu îi e întotdeauna favorabilă împăratului, îl numeşte „măreţ în voinţă şi în fapte" (p. 185): „μεγαλοβουλος καὶ μεγαλουργός".

două greşeli mari: a oferit avantaje comerciale negustorilor străini în schimbul ajutorului imediat, defavorizându-i pe bizantini, şi a devalorizat monedele imperiale într-un moment important. Moneda bizantină fusese timp de şapte secole singurul reper stabil într-o lume aflată în plin haos.

Pe plan extern situaţia era şi mai disperată. „Extern" probabil că este un adjectiv nepotrivit, în condiţiile în care duşmanii pătrunseseră în inima imperiului din toate părţile. În Europa, împăratul aveau un control fragil asupra Peninsulei Balcanice, dar slavii din Serbia şi Dalmaţia se răsculaseră. Tribul turcic al pecenegilor, ce hoinăreau dincolo de Dunăre, traversa frecvent fluviul în incursiuni de pradă, iar în Occident, Robert Guiscard şi normanzii lui luaseră Avlona şi asediau Dyrrachium. În Asia, Bizanţul nu mai avea nicio stăpânire în afară de ţărmul Mării Negre, câteva oraşe izolate pe coasta de sud şi măreaţa fortăreaţă a Antiohiei, cu care se comunica greu şi foarte rar. Câteva oraşe din interior se aflau încă pe mâini creştine, dar autorităţile lor erau rupte complet de Constantinopol. Cea mai mare parte a ţării se afla în mâinile sultanului selgiucid Suleiman, care din capitala Niceea domnea peste teritoriile ce se întindeau de la Bosfor la frontiera siriană, însă statul lui nu avea o administraţie şi nici graniţe. Câteva oraşe se aflau în puterea unor neînsemnaţi prinţi turci, dintre care unii recunoşteau suzeranitatea lui Suleiman, dar cei mai mulţi i se supuneau doar lui Malik Şah. Dintre aceştia din urmă, cele mai importante dinastii erau: Danişmend, ce stăpânea Cezareea, Sebasteea şi Amaseea; Mengucuk, suveran peste Erzindjan şi Coloneea; şi, cea mai periculoasă dintre acestea, familia lui Chaka aventurierul, ce cucerise Smirna şi litoralul Egeei. Căpeteniile turce stabiliseră o anume ordine în jurul oraşelor pe care le dominau, dar zonele rurale erau devastate de hoarde de turcomani nomazi şi aglomerate de refugiaţi greci şi armeni. Mulţi creştini au îmbrăţişat islamul şi au fost treptat asimilaţi de turci. Câteva comunităţi de greci supravieţuiau în ţinuturile muntoase, iar turcii creştini, aşezaţi cu câteva secole înainte în jurul Cezareei şi în Cappadocia, şi-au păstrat identitatea până în zilele

noastre. Însă majoritatea populaţiei greceşti s-a retras pe ţărmul Mării Negre şi al Egeei.[9]

Migraţia armenilor s-a produs într-un mod mai organizat şi mai planificat. Diverşii prinţi armeni dislocaţi de bizantini primiseră proprietăţi în Cappadocia, mai ales în sud, către munţii Taurus. Fuseseră însoţiţi de curţile lor, iar atunci când invaziile selgiucizilor s-au intensificat, armenii şi-au părăsit casele în valuri continue şi s-au alăturat noilor colonii, până când întreaga Armenie s-a îndreptat către sud-vest. Pătrunderea turcilor în Cappadocia i-a împins pe armeni mai departe către munţii Taurus şi Anti-Taurus, de unde s-au răspândit pe valea Eufratului mijlociu, unde turcii nu ajunseseră încă. Zonele părăsite de armeni au fost populate imediat, dar nu de turci, ci de kurzi musulmani veniţi din dealurile Asiriei şi nord-vestul Iranului. Ultimul prinţ armean din vechea dinastie a Bagratizilor, ce pretindea cu mândrie că se trage din David şi Batşeba, a fost ucis la porunca bizantinilor în 1079, după ce el însuşi îl omorâse cu cruzime pe arhiepiscopul Cezareei; după aceea, una din rudele prinţului, pe nume Rupen, s-a rupt de Imperiu şi s-a retras în dealurile din nord-vestul Ciliciei. În aceeaşi vreme, un alt căpitan armean, Oşin, fiul lui Hethum, a creat un principat puţin mai la vest. Ambele dinastii, rupenidă şi hethumidă, au jucat mai târziu un rol important în istorie; pentru moment, Rupen şi Oşin erau eclipsaţi de armeanul Vahram, pe care grecii îl numeau Filaret.

---

[9] Pentru pecenegi vezi Vassilievksy, *Opere* (în limba rusă), vol. I, p. 38 şi urm. Pentru Suleiman vezi *art. cit.* în *Encyclopaedia of Islam* şi articolul „Izniq", *ibidem*, de Honigmann. Pentru danişmenzi, vezi articolul „Danishmend" de Mukrimin Halil in *Islam Ansiklopedesi*, şi Cahen, „La première Pénétration turque" *op. cit.*, pp. 46-47, 58-60. Pentru Mengucuk vezi articolul „Menguchek" de Houtsma în *Encyclopaedia of Islam*. Pentru Chaka, despre care ştim doar de la Ana Comnena, *Alexiada*, VII, VIII, 1-8, vol. II, pp. 110-116, iar pentru începuturile carierei sale vezi articolul „Izmir" de Mordtmann în *Encyclopaedia of Islam*. Pentru populaţiile locale vezi Bogiatzides, „Ιστορικὶ Μελέται", vol. I, partea I, *passim* şi Köprülü, *Les Origines de l'Empire Ottoman*, p. 48 şi urm.

Filaret se aflase în slujba bizantinilor, numit de Romanus Diogenes guvernator al provinciei Germanicia (Maraş). După căderea lui Romanus, a refuzat să îl recunoască pe Mihail Dukas şi s-a declarat independent. În haosul din timpul domniei lui Mihail, a cucerit cele mai importante oraşe din Cilicia, Tarsus, Mamistra şi Anazarba. În 1077, unul dintre locotenenţii săi a luat Edessa de la bizantini după un asediu de şase luni. În 1078, cetăţenii din Antiohia, al cărei guvernator, succesorul lui Isaac Comnenul, tocmai fusese asasinat, l-au implorat pe Filaret să preia oraşul ca să îi salveze de turci. Stăpânirea lui se întindea acum de la Tarsus până la ţinuturile de dincolo de Eufrat, iar Rupen şi Oşin i-au devenit vasali. Cu toate acestea, Filaret nu se simţea în siguranţă. Spre deosebire de contemporanii săi, el era ortodox şi nu dorea să se rupă complet de Imperiu. După abdicarea lui Mihail, şi-a anunţat supunerea faţă de Nikephor Botaniates, care i-a permis să rămână guvernator asupra teritoriilor pe care le cucerise. Se pare că Filaret l-a recunoscut şi pe Alexie, dar ca măsură de precauţie a prestat şi un fel de omagiu lorzilor arabi de la Alep.[10]

La urcarea pe tron, Alexie a fost nevoit să hotărască împotriva cărui duşman porneşte mai întâi. Socotind că turcii nu puteau fi împinşi înapoi decât printr-un efort de durată pentru care nu era pregătit şi că era foarte probabil ca aceştia să se certe între ei, Alexie a considerat că era mai urgent să respingă atacul normanzilor. A durat mai mult decât anticipase. În vara lui 1081, Robert Guiscard însoţit de amazoana lui soţie, Sigelgaita de Salerno, şi de fiul său mai mare, Bohemund, au început asediul cetăţii Dyrrachium. În octombrie, împăratul, cu o armată al cărei principal regiment era format din garda varegă, a încercat să elibereze fortăreaţa. Aici, ca şi la Hastings cu 15 ani înainte, anglo-saxonii nu s-au ridicat la înălţimea normanzilor, iar Alexie a suferit o înfrângere decisivă.

---

[10] Laurent, *op. cit.*, p. 81 şi urm.; *idem*, „Des Grecs aux Croisés", pp. 368-403; Grousset, *Histoire des Croisades*, pp. xl-xliv. Cariera lui Filaret ne este cunoscută din relatarea ostilă oferită de Matei din Edessa (II, cvi şi urm, p. 173 şi urm.), care îl detesta, fiind ortodox.

Dyrrachium a rezistat peste iarnă, dar a cedat în februarie 1082, oferindu-i astfel lui Robert cale liberă de-a lungul vechiului drum roman, Via Egnatia, până la Constantinopol. Robert a fost nevoit să se întoarcă în Italia, dar l-a lăsat pe Bohemund în fruntea armatei ca să cucerească Macedonia şi Grecia. Bohemund l-a învins în două rânduri pe Alexie, care a fost obligat să împrumute oameni de la turci şi nave de la veneţieni. Acestea din urmă au întrerupt comunicaţiile între normanzi, iar cei dintâi l-au ajutat pe împărat să elibereze Thessalia. Bohemund s-a retras în Italia în 1084, dar a revenit cu tatăl său în anul următor, distrugând flota veneţiană la Corfu. Războiul s-a terminat doar cu moartea lui Robert la Kephalonia în 1085, când fiii lui s-au certat pentru moştenire.[11]

Autoritatea împăratului a fost restabilită în sfârşit asupra provinciilor europene, dar în răstimpul acestor patru ani posesiunile răsăritene au fost pierdute definitiv. Filaret s-a implicat în intrigile turcilor, cu urmări fatale. La începutul anului 1085, Antiohia a fost cedată de fiul lui Filaret sultanului Suleiman, împreună cu oraşele din Cilicia. Edessa a fost capturată în 1087 de o căpetenie turcă, Buzan, dar recucerită mai târziu, în 1094, de armeanul Thoros, care fusese vasalul lui Malik Şah. Citadela a fost menţinută la început de către o garnizoană turcească staţionată acolo. Socrul lui Thoros, armeanul Gabriel, ortodox la rândul lui, a cucerit Melitene. Certurile dintre Bisericile Ortodoxă, Iacobită şi Armeană au sporit confuzia din nordul Siriei. Pentru Biserica Armeană, declinul Bizanţului era un motiv de bucurie, căci prefera stăpânirea turcilor.[12]

Dominaţia selgiucizilor asupra sudului Siriei era completă. Odată cu intrarea lui Tughril Bei în Bagdad în 1085, posesiunile siriene ale fatimizilor se aflau în pericol; panica şi nesiguranţa din acele regiuni au dus la frământări şi revolte de mică anvergură. Atunci când bizantinii nu i-au permis episcopului din Cambrai să treacă frontiera bizantină către Siria, acţiunea lor nu a fost motivată de dorinţa de a

[11] Pentru războiul normand, vezi Chalandon, *op. cit.*, pp. 58-94.

[12] Laurent, „Des Grecs aux Croisés", pp. 403-410 (cu trimiteri); de asemenea, şi articolul „Malatya" de Honigmann din *Encyclopaedia of Islam.*

şicana un pelerin latin (deşi probabil că normanzii aveau interdicţie de trecere), aşa cum au crezut occidentalii, ci deoarece ştiau că Siria nu era sigură pentru călătorii creştini. Experienţa prin care au trecut episcopii germani opt ani mai târziu, care au trecut frontiera în ciuda avertizărilor, arată că oficialii bizantini avuseseră dreptate.

În 1071, anul bătăliei de la Manzikert şi al pierderii oraşului Bari, un aventurier turc pe nume Atsiz ibn Abaq, vasal al lui Alp Arslan, a cucerit Ierusalimul fără luptă şi a ocupat toată Palestina până la fortăreaţa de graniţă Ascalon. În 1075, a luat în stăpânire Damascul şi pe locuitorii acestuia. În 1076, fatimizii au recucerit Ierusalimul, dar Atsiz a reuşit să îi alunge din cetate după un asediu de câteva luni şi masacrul locuitorilor musulmani. Creştinii, protejaţi în cartierul lor înconjurat de ziduri, au fost cruţaţi. În ciuda acestei înfrângeri, fatimizii l-au atacat pe Atsiz la Damasc, iar acesta a fost nevoit să ceară ajutorul prinţului selgiucid Tutuş, fratele lui Malik Şah, care tocmai încerca, cu aprobarea fratelui său, să îşi creeze un sultanat în Siria. În 1079, Atsiz a fost ucis la porunca lui Tutuş, care a devenit astfel singurul stăpânitor al statului ce se întindea de la Alep, oraş condus încă de arabi, până la hotarele Egiptului. Tutuş şi locotenentul său Ortoq, guvernatorul Ierusalimului, au avut o domnie caracterizată de ordine. Nu au manifestat antipatie faţă de creştini, deşi patriarhul Ierusalimului era mai mult la Constantinopol, unde omologul său din Antiohia îşi stabilise reşedinţa.[13]

---

[13] Vezi articolele „Tutuş" de Houstma şi „Ortoqids" de Honigmann în *Encyclopaedia of Islam*. Volumul coptic *History of the Patriarchs of Alexandria* apreciază favorabil dominaţia turcă asupra Palestinei în comparaţie cu cea francă (pp. 187, 207). Faimoasa săgeată trasă de Ortoq asupra acoperişului Mormântului Sfânt nu era o insultă, ci un semn al suzeranităţii. Vezi Cahen, „La Tughra Seljucide", în *Journal Asiatique*, vol. CXXXIV, pp. 167-173. Patriarhul Eutymius al Ierusalimului se afla la Constantinopol la finele anului 1082, când a fost trimis într-o misiune diplomatică la Bohemund. Succesorul lui, Simeon, s-a aflat la Constantinopol la Sinodul din 1086 care l-a condamnat pe Leon la Calcedon. (Vezi Dölger, *Regesten*, nr. 1087, vol. II, p. 30 şi Montfaucon, *Bibliotheca Coisliniana*, p. 102 şi urm. pentru Sinodul de la Constantinopol din acel an.) S-a întors însă la Ierusalim în 1089. Patriarhul Antiohiei a fost şi el prezent la acel sinod.

Eliberat de pericolul normand, în anul 1085, împăratul Alexie şi-a îndreptat atenţia asupra problemei turceşti. Până atunci a reuşit să îi ţină sub control prin intrigi fără sfârşit, stârnindu-i pe prinţi unul împotriva celuilalt. De acum încolo, combinând diplomaţia cu ameninţarea armelor, Alexie a reuşit să obţină un tratat prin care Nicomedia şi ţărmurile Anatoliei la Marea Marmara au revenit Imperiului. Răbdarea lui a dat roade şi mai bune în anul următor. Suleiman ibn-Kutulmish, după ce a cucerit Antiohia, s-a îndreptat spre Alep, al cărui stăpânitor arab a cerut ajutorul lui Tutuş. În bătălia ce s-a dat lângă zidurile cetăţii, Tutuş a învins, iar Suleiman a fost ucis.

Moartea lui Suleiman a provocat haos în rândul turcilor din Anatolia. Alexie se afla din nou în elementul lui, complotând cu căpeteniile turce pe rând, profitând de invidiile dintre ei, oferindu-le cadouri şi aluzii la alianţe matrimoniale. Niceea a rămas în mâinile lui Abu'l Kasim, un rebel turc, timp de şase ani, dar în 1092 Malik Şah a reuşit să îl plaseze pe fiul lui Suleiman, Kilij Arslan I, în locul lui. Între timp, Alexie şi-a consolidat poziţia, deşi nu i-a fost uşor. Singurul teritoriu pe care l-a recuperat a fost oraşul Cyzicus, dar nu a reuşit să îi împiedice pe danişmenzi să îşi extindă dominaţia către vest, cucerind însuşi oraşul natal al împăratului: Kastamuni în Paflagonia. Conspiraţiile de la palat l-au stânjenit, iar în 1087 a avut de înfruntat o mare invazie dincolo de Dunăre a pecenegilor ajutaţi de maghiari. Diplomaţia şi o mare victorie l-au scăpat de ameninţarea invaziilor barbare dinspre nord abia în 1091.

Mult mai îngrijorător era Chaka, emirul turc al Smirnei, ce nutrea ambiţii mult mai mari decât compatrioţii lui: acelea de a fi succesorul imperiului. S-a înconjurat de slujbaşi greci în loc de turci, deoarece a înţeles că avea nevoie de o flotă, dar în acelaşi timp a încercat să îi organizeze pe prinţii turci într-o alianţă şi a căsătorit-o pe fiica lui cu tânărul Kilij Arslan. Între 1080 şi 1090 a devenit stăpânitorul ţărmului Egeei şi a insulelor Lesbos, Chios, Samos şi Rhodos. Alexie, a cărui primă grijă fusese repunerea pe picioare a flotei bizantine, l-a învins în cele din urmă pe mare, la intrarea în Marmara. Pericolul reprezentat de Chaka a persistat însă până

în 1092, când a fost ucis de Kilij Arslan, ginerele său, în timpul unui banchet la Niceea. Crima s-a petrecut la sfatul împăratului, sultanul temându-se de apariția unui turc mai puternic decât el.[14]

După moartea lui Suleiman și a lui Chaka, Alexie era în sfârșit liber să aplice o politică mai agresivă. Nu mai era amenințat la Constantinopol, iar provinciile europene erau pacificate. Flota era eficientă, iar vistieria, plină pentru moment. Armata în schimb era mică și, odată cu pierderea Anatoliei, nu mai dispunea de multe resurse locale. Alexie avea nevoie de mercernari străini bine instruiți.

Este sigur că în jurul anului 1095 puterea selgiucidă părea să fie în declin. Malik Șah, care deținuse un control destul de bun asupra imperiului turc, murise în 1092, iar fiii lui au declanșat un război civil pentru succesiune. Până când au ajuns la o înțelegere cu privire la împărțirea moștenirii, au trecut zece ani de lupte care i-au ținut ocupați pe turci. Între timp, căpetenii arabe și kurde se ridicau în Irak. În Siria, după dispariția lui Tutuș în 1095, fiii acestuia, Ridwan din Alep și Duqaq din Damasc, nu au fost în stare să mențină ordinea. Fiii lui Ortoq au preluat Ierusalimul, dar stăpânirea lor a fost ineficientă și opresivă. Patriarhul ortodox Simeon și clerul înalt s-au retras în Cipru. La Tripoli a fost creat un principat de un nou clan șiit, Banū 'Ammār. Fatimizii au început recucerirea sudului Palestinei. Spre nord, generalul turc Kerbogha, „atabeg" de Mosul sub califul abbasid, a invadat treptat teritoriul lui Ridwan din Alep. Pentru călătorii acelor vremuri, părea că fiecare oraș are un alt stăpânitor.[15]

---

[14] Moartea lui Chaka este descrisă în Anna Comnena, IX, iii, 3, vol. II, pp 165-166. În narațiunea ei apare un alt Chaka (IX, v, 3, vol. III, pp. 24-25), care probabil că a fost fiul primului Chaka și este cunoscut drept Ibn Chaka, dar căruia Ana îi simplifică numele. Kilij Arslan este numit Suleiman de către autorii occidentali care erau obișnuiți cu numele de Ibn Suleiman. Războiul lui Alexie cu Chaka este descris de Chalandon, *op. cit.*, p. 126 și urm.

[15] Vezi articolul „Sukman ibn Ortok" de Zettersteen în *Encyclopaedia of Islam*. Guillaume de Tyr, I, 8, vol. I, pp. 25-26 descrie impresiile pelerinilor. Simeon al Ierusalimului s-a retras în Cipru cu mult înainte de începerea Cruciadei, dar data precisă nu este cunoscută.

Este de mirare că mai erau călători, nu doar musulmani, ci şi pelerini creştini din Occident. Circulaţia pelerinilor nu a încetat niciodată cu desăvârşire, dar călătoria era acum mult mai greoaie. La Ierusalim, viaţa creştinilor fusese netulburată până la moartea lui Ortoq, iar Palestina, cu excepţia episoadelor de conflict direct între turci şi egipteni, era liniştită. Anatolia, în schimb, putea fi traversată doar cu însoţitori înarmaţi, dar, chiar şi aşa, drumul era presărat cu pericole sau întârzieri cauzate de război sau de slujbaşi ostili. Siria nu era cu nimic mai prietenoasă. Drumurile erau pline de tâlhari, iar în fiecare orăşel călătorilor li se cereau taxe. Pelerinii care reuşeau să depăşească toate aceste obstacole se întorceau acasă obosiţi şi săraciţi, cu o poveste înfricoşătoare în tolbă.

Cartea a II-a

PROPOVĂDUIREA CRUCIADEI

I

PACEA SFÂNTĂ ŞI RĂZBOIUL SFÂNT

„Aşteptăm pace şi iată nu este niciun bine."
Ieremia, 8: 15

Creştinii se confruntă cu o întrebare fundamentală: pot să lupte pentru ţara lor? Religia creştină este o religie a păcii, în vreme ce războiul înseamnă măcel şi distrugere. Primii părinţi ai Bisericii nu aveau nicio îndoială în această privinţă: pentru ei războiul era echivalentul crimei. Dar, după triumful Crucii şi creştinarea imperiului, nu era oare justificat ca cetăţenii acestuia să fie pregătiţi să meargă în luptă pentru bunăstarea lui?

Biserica Răsăriteană era categoric împotriva acestei idei. Cel mai mare canonist, Sfântul Vasile cel Mare, deşi înţelegea că un simplu soldat trebuie să execute ordinele, susţinea totuşi că aceia care ucideau în luptă trebuiau să se abţină de la împărtăşanie timp de trei ani ca semn al căinţei.[1] Această povaţă era mult prea severă. Soldaţii bizantini nu erau consideraţi ucigaşi, dar profesia lor nu le aducea recunoaştere. Moartea în luptă nu era considerată ca fiind glorioasă, aşa cum nici moartea în lupta împotriva necredincioşilor nu era

[1] Sfântul Vasile, scrisoarea nr. 188, în *M.P.G.*, vol. XXXII, col. 681.

considerată martiriu, deoarece martirul murea înarmat doar cu credința lui. Lupta cu necredincioșii, chiar dacă era indezirabilă, uneori nu putea fi evitată; dar lupta împotriva fraților creștini era de două ori mai rea. Într-adevăr, istoria bizantină nu a cunoscut războaie de agresiune. Campaniile lui Iustinian au fost inițiate pentru eliberarea romanilor de sub stăpânirea barbarilor, cele ale lui Vasile al II-lea împotriva bulgarilor pentru recuperarea provinciilor imperiale și îndepărtarea unui pericol ce amenința Constantinopolul. Bizantinii au preferat întotdeauna metodele pașnice, chiar dacă acestea au presupus manevre diplomatice complicate sau bani. Istoricii occidentali, obișnuiți să admire virtuțile militare, au considerat acțiunile bizantinilor drept lașe sau perfide, deși motivația lor era dorința sinceră de a evita vărsarea de sânge. Din istoria prințesei Ana Comnena, o bizantină tipică, reiese foarte clar că, în ciuda interesului profund în problemele militare și a admirației pentru succesele tatălui ei pe câmpul de luptă, războiul era un lucru rușinos, soluția ultimă atunci când orice altceva eșuase, o mărturie în sine a eșecului.[2]

Punctul de vedere occidental era mai puțin luminat. Sfântul Augustin însuși recunoscuse că unele războaie pot fi purtate la porunca lui Dumnezeu[3], iar societatea militară care s-a format în Occident în urma invaziilor barbare a încercat inevitabil să justifice această îndeletnicire uzuală. Codul cavaleresc ce se închega, sprijinit și de popularele poeme epice, oferea eroului militar prestigiu. Pacifiștii aveau o reputație proastă, pe care nu au reușit să o schimbe niciodată. Biserica era neputincioasă în fața acestei atitudini, ea încercând mai degrabă să direcționeze această energie belicoasă spre avantajul ei propriu. Mai bine spus, războiul sfânt în interesul Bisericii era permis și chiar dorit. La mijlocul veacului al IX-lea, papa Leon al IV-lea a declarat că oricine moare în luptă apărând Biserica primește răsplată cerească.[4] Câțiva ani

---

[2] Pentru atitudinea Anei Comnena vezi Buckler, *Anna Comnena*, pp. 97-99.

[3] Sfântul Augustin, *De civitate Dei*, în *M.P.L.*, vol XLI, col. 35.

[4] Mansi, *Concilia*, vol. XIV, p. 888.

mai târziu, papa Ioan al VIII-lea a ridicat victimele unui război sfânt la rangul de martiri; dacă mureau înarmați pe câmpul de luptă, păcatele le erau șterse, cu condiția ca soldații în cauză să aibă inima curată.[5] Nicolae I a decis că bărbații aflați sub o pedeapsă canonică să nu aibă dreptul să ia arma în mână decât dacă plecau să lupte cu păgânii.[6]

Cu toate că autoritățile ecleziastice cele mai înalte nu au condamnat conflictele armate, au existat și gânditori occidentali șocați de ele. Germanul Bruno de Querfurt, martirizat de prusacii păgâni în 1009, fusese foarte indignat de războaiele duse de împărații acelor timpuri împotriva altor creștini: Otto al II-lea împotriva regelui francez și Henric al II-lea împotriva polonezilor.[7] În Franța se formase deja o mișcare pentru pace. La Conciliul de la Charroux din 989, unde episcopii din Aquitania se întâlniseră ca să protejeze imunitatea clerului, s-a sugerat ideea că Biserica ar trebui să aibă grijă ca săracii să trăiască în pace.[8] La Conciliul din Le Puy-en-Velay din anul următor, sugestia a fost repetată cu mai multă fermitate. Guy de Anjou, episcopul du Puy, a declarat că, fără pace, nimeni nu l-ar mai respecta pe Dumnezeu, sfătuindu-i în consecință pe toți bărbații să devină fii ai păcii.[9] După câțiva ani, ducele de Guyenne, Guillaume cel Mare, a dus ideea și mai departe. La Conciliul de la Poitiers, întrunit la invitația lui în anul 1000, s-a stabilit ca disputele să nu mai fie decise prin luptă, ci prin judecată, iar toți cei care refuzau să se supună, aveau să fie excomunicați. Ducele și nobilii săi au jurat solemn să urmeze această decizie, iar regele Franței, Robert cel Pios, le-a urmat exemplul cu o regulă asemănătoare

---

[5] Ioan al VIII-lea, scrisori, în *M.P.L.*, vol. CXXVI, col. 696, 717, 816; Mansi, *Concilia*, vol. XVII, p. 104.

[6] Scrisoare lui Nicolae I în *Monumenta Germaniae Historica. Epistolae*, vol. VI, p. 658. Această scrisoare a fost inclusă în colecțiile canonice ale lui Burchard și Gratian.

[7] Vezi Erdmann, *Die Entstehung des Kreuzzugsgedankens*, p. 97, nota 35, oferind referințe către textele relevante.

[8] Mansi, *Concilia*, vol. XIX, pp. 89-90.

[9] *Cartulaire de Saint-Chaffre*, p. 152.

pentru domeniile sale.[10] Biserica era interesată de această mişcare mai mult ca să îşi protejeze proprietăţile de distrugerile cauzate de conflictele armate; o serie de concilii au fost dedicate acestei chestiuni. La Verdun-sur-le-Doubs, în 1016, s-a creat o formulă prin care nobilimea jura să nu oblige clerul şi ţăranii să intre în armatele lor, să nu le jefuiască holdele şi să nu le confişte animalele. Jurământul era prestat voluntar în toată Franţa, în vreme ce preoţii şi enoriaşii strigau: „pace, pace, pace".[11]

Acest succes i-a împins pe câţiva episcopi entuziaşti să meargă şi mai departe. În 1038, arhiepiscopul de Bourges, Aymon, a poruncit ca toţi creştinii cu vârsta de peste 15 ani să se declare duşmani ai celor care încălcau pacea şi să fie gata să se ridice la luptă împotriva acestora. Au fost organizate Ligi ale păcii, care au şi obţinut rezultate la început, dar a doua parte a poruncii episcopale s-a dovedit mult mai populară decât prima. Castelele aparţinând nobililor recalcitranţi au fost distruse de trupe de ţărani înarmaţi conduşi de cler, iar aceste miliţii improvizate au devenit rapid atât de iresponsabile şi distrugătoare, încât autorităţile au fost obligate să le suprime. După ce o mare Ligă a păcii a dat foc satului Bénécy, contele Odo de Déols i-a atacat pe malurile râului Cher. Sursele spun că nu mai puţin de 700 de clerici au pierit în luptă.[12]

Între timp se găseau şi metode mai practice de a limita războiul. În 1027, episcopul de Vich, Oliba, a convocat un sinod la Toulouges în Roussillon, care a interzis orice conflict militar în timpul sabatului.[13] Ideea unui armistiţiu pe durata sărbătorilor a căpătat amploare atunci când episcopii din Provenţa, la sugestia lui Odilo, abatele de la Cluny, au trimis în 1041 o scrisoare

---

[10] Mansi, *Concilia*, vol. XIX, pp. 267-268; Fulbert de Chartres, scrisoare în Bouquet, *Historiens de la France*, vol. X, p. 463.

[11] Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles*, vol. IV, partea a 2-a, p. 1409; Raoul de Glaber, în Bouquet, *R.H.F.*, vol. X, pp. 27-28. Vezi Pfister, *Etudes sur le Règne de Robert le Pieux*, p. lx; Huberti, *Studien zur Rechtsgeschichte der Gottesfrieden und Landfrieden*, p. 165.

[12] *Miracles de Saint-Benoît*, ed. de Certain, p. 192.

[13] Mansi, *Concilia*, vol. XIX, pp. 483-488.

Bisericii din Italia, sub pretextul că vorbesc în numele întregii Biserici galice, cerând ca armistițiul lui Dumnezeu să includă și Vinerea Mare, Sâmbăta Mare și Înălțarea.[14] Biserica din Aquitania preluase deja ideea provensală, în vreme ce Biserica burgundă a dus-o și mai departe, rezervând pentru armistițiul lui Dumnezeu toată săptămâna de miercuri seara până luni dimineața și adăugând și perioada de la Advent până la prima duminică după Bobotează, postul Paștelui și săptămâna luminată până la duminica Tomii.[15] În 1042, legiferând pentru Normandia, Wilhelm Cuceritorul a inclus și perioada de la duminica dinainte de Înălțare până la o săptămână după Rusalii.[16] În 1050, conciliul ținut la Toulouges recomanda și includerea sărbătorilor mariane și zilele sfinților importanți.[17] La mijlocul veacului, ideea de armistițiu al lui Dumnezeu părea că se înrădăcinase, iar Conciliul de la Narbonne din 1054 a căutat să o armonizeze cu ideea păcii lui Dumnezeu, protejând de efectele războiului bunurile Bisericii și pe cei săraci. Ambele trebuiau respectate sub pedeapsa excomunicării, adăugând și precizarea că niciun creștin nu avea voie să ucidă un alt creștin, „căci cel ce ucide un creștin varsă sângele lui Hristos".[18]

Mișcările de pace arareori reușesc să fie la fel de impresionante în fapte ca în teorie, iar cele din secolul al XI-lea nu au făcut excepție de la regulă. Chiar și principii care pledau cel mai asiduu pentru armistițiul lui Dumnezeu nu i-au respectat prevederile. Wilhelm Cuceritorul s-a luptat cu fratele său creștin, Harold, la Hastings într-o zi de sâmbătă. Ana Comnena a consemnat cu groază cum, în vreme ce Biserica ei a încercat să evite conflictele militare în zilele sfinte, cavalerii occidentali au atacat Constantinopolul în Săptămâna Luminată, cu armatele pline de preoți

---

[14] *Ibidem*, pp. 593-596.

[15] *M.G.H., Constitutiones et Acta Publica Imperatorum et Regum*, vol. I, p. 599. Vezi Huberti, *op. cit.*, pp. 296 și 303.

[16] Mansi, *Concilia*, vol. XIX, pp. 597-600.

[17] *Ibidem*, p. 1042.

[18] *Ibidem*, pp. 827-832.

combatanți.[19] Papii, la rândul lor, știau din propria experiență că proprietățile ecleziastice nu erau imune la atacurile laicilor. Atitudinea războinică a Occidentului și apetitul pentru gloria militară nu puteau fi stinse așa de ușor. Era mai înțelept așadar să se revină la vechile reguli și să se folosească de această energie în lupta împotriva păgânilor.

Pentru occidentali, pericolul arab era mult mai înfricoșător decât fusese acesta pentru bizantini până la invazia turcilor, iar turcii i-au neliniștit pe bizantini pentru că erau barbari și nu pentru faptul că erau necredincioși. Încă de la asediul eșuat al Constantinopolului de către arabi în veacul al VIII-lea războiul pe frontiera de răsărit a creștinătății a fost endemic, dar niciodată atât de serios încât să amenințe integritatea Imperiului Bizantin și, mai mult, nu a întrerupt niciodată schimburile comerciale și intelectuale. Arabii erau urmașii civilizației greco-romane aproape la fel de mult ca și bizantinii, iar modul lor de viață nu era foarte diferit. Un bizantin se simțea mult mai acasă la Cairo sau la Bagdad decât la Paris, Goslar sau chiar Roma. Cu excepția rarelor momente de criză și represalii, autoritățile din Imperiu și din califat au căzut de acord să nu recurgă la convertiri forțate și să permită libertatea celeilalte religii. Uneori, califi trufași au vorbit cu dispreț despre împărații creștini și le-au luat tribut, dar evenimentele de la sfârșitul veacului al X-lea au arătat că Bizanțul era un adversar de temut și bine organizat.

Creștinii din Occident nu aveau cum să împărtășească toleranța și sentimentul de siguranță ale Bizanțului. Erau mândri că erau creștini și se considerau urmași ai Romei și totuși erau conștienți că în cele mai multe privințe civilizația musulmanilor le era superioară. Dominația musulmană în Mediterana occidentală se întindea din Catalonia până la Tunis. Pirații musulmani atacau corăbiile creștine. Roma fusese jefuită de musulmani. Aceștia își construiseră castele în Italia și în Provența. Din fortărețele lor din

[19] Anna Comnena, *Alexiad*, X, VIII, 8, vol. II, pp. 218-219; X, IX, 5-6, vol. II, p. 222.

Spania părea că puteau traversa din nou frontiera, revărsându-se prin Pirinei în Franța. Creștinității occidentale nu îi stătea în puteri să înfrunte un asemenea atac. Încă din zilele lui Charles Martel, au existat eroi care au învins asemenea atacuri ale sarazinilor, iar pentru o vreme Imperiul carolingian a putut să le țină piept. În 915, papa Ioan al X-lea colaborase cu Bizanțul, formând o ligă a principilor creștini care să îi alunge pe musulmani din castelul lor din Garigliano.[20] În 941, bizantinii i s-au alăturat lui Hugo de Provența ca să atace castelul musulmanilor din Fréjus. Atacul a eșuat din cauza tergiversării de ultim moment a lui Hugo, dar în 972 o alianță a principilor din Provența și Italia a dus acțiunea la bun sfârșit.[21] Asemenea alianțe erau însă locale, sporadice și temporare. Era nevoie de mai multă coordonare și un efort mai bine focalizat, iar Roma, amintindu-și mereu de jaful asupra bisericii Sf. Petru în 846, era cel mai bine plasată pentru aceasta.

În secolul al X-lea, musulmanii din Spania reprezentaseră un pericol real pentru creștinătate. Terenul câștigat de creștini fusese pierdut. La mijlocul veacului, marele calif Abd ar-Rahman al III-lea era stăpânul incontestabil al peninsulei. Moartea sa în 961 a produs o oarecare destindere, deoarece succesorul său la tron, Hakam al II-lea, era pașnic și ocupat cu războaiele duse cu fatimizii și cu idrisizii din Maroc. După moartea lui Hakam în anul 976, scena politică a fost dominată de un vizir războinic, Mahomet ibn Abi Amir, supranumit al-Manus, Victoriosul, și cunoscut spaniolilor drept Almanzor. Regatul Leonului era la vremea aceea puterea creștină cea mai importantă, și s-a confruntat cu cele mai multe atacuri din partea lui Almanzor. În anul 981, acesta a cucerit Zamora, în sudul regatului. În 996, Almanzor a jefuit Leonul, iar în anul următor a dat foc orașului Santiago de Compostella,

---

[20] Liudprand, *Antapodosis*, pp. 61-62. Leon din Ostia, p. 50 și urm. Gay, *L'Italie Méridionale et l'Empire Byzantin*, p. 161, a stabilit ca dată anul 915. Runciman, *The Emperor Romanus Lecapenus*, pp. 184-185.

[21] Liudprand, *op. cit.*, pp. 135, 139; Poupardin, *Le Royaume de Bourgogne*, p. 94 și urm.

ce era considerat al treilea loc de pelerinaj ca importanță, după Roma și Ierusalim. Almanzor a avut grijă însă să nu incendieze altarul propriu-zis. În anul 986, el cucerise deja Barcelona și se părea că în curând va traversa Pirineii, dar a murit în 1002.[22] După moartea lui, puterea musulmană a intrat în declin. Pirați din Africa au reușit să jefuiască Antibele în 1003, Pisa în 1003 și din nou în 1016 și orașul Narbonne în 1020, dar agresiunea armată musulmană luase sfârșit pentru moment. Era vremea pentru un contraatac.[23]

Contraatacul a fost pregătit de Sancho al III-lea, numit cel Mare, regele Navarrei. În 1014 a încercat să organizeze o ligă a principilor creștini care să lupte împotriva necredincioșilor. Regii din Leon și Castilia erau dispuși să îl ajute, așa cum și ducele din Gascogne, Sancho-Guillaume, s-a arătat a fi un aliat de nădejde. Însă Robert, regele Franței, nu a răspuns apelului său, astfel că nu s-a ajuns la niciun rezultat concret. Între timp, Sancho a reușit să capteze interesul unui aliat mult mai valoros. Magnifica instituție a abației de la Cluny a început să fie mai atentă la evenimentele din Spania sub conducerea a numai doi abați pe o perioadă ce a acoperit 115 ani: Odilo, numit în 994 și decedat în 1048, și Hugues, care l-a urmat și a trăit până în 1109. Abația de la Cluny a fost mereu interesată de siguranța pelerinilor și era mulțumită că avea un cuvânt de spus în administrarea drumului pelerinilor către Compostella, ajutând astfel și la apărarea Spaniei creștine. Este foarte probabil că influența clunisiacă, alături de propriul lui simț normand al aventurii, l-a adus pe Roger de Tosni din Normandia în apărarea contesei Erselinde din Barcelona în 1018, atunci când musulmanii au amenințat-o. Sub Sancho și succesorii lui, influența clunisiacă în Spania creștină s-a consolidat, atrăgând acest teritoriu în avangarda mișcării reformatoare. Papalitatea nu putea așadar să nu încuviințeze orice încercare de a extinde hotarele creștinătății în Spania. Sancho-Guillaume din

---

[22] Pentru Almanzor, vezi Dozy, *Histoire des Musulmanes en Espagne*, ed. rev., vol. II, p. 235 și urm.

[23] Ballesteros, *Historia de España*, vol. II, p. 389 și urm.

Gasconia a beneficiat de binecuvântări clunisiace și papale atunci când i s-a alăturat lui Sancho de Navarra în atacul asupra emirului de Saragosa, la fel ca și Raymond-Berengar I de Barcelona ce i-a împins pe musulmani spre sud.[24]

Astfel, războiul împotriva necredincioșilor din Spania a devenit un război sfânt, iar papii s-au implicat la puțin timp după aceea. În 1063, regele Aragonului, Ramiro I, a fost ucis de un musulman la Grados chiar când începea marea campanie împotriva musulmanilor. Moartea lui a stârnit imaginația Europei. Papa Alexandru al II-lea a promis de îndată indulgențe pentru toți care luptau pentru cruce în Spania, începând să adune și o armată care să continue acțiunile lui Ramiro. Guillaume de Montreuil, un soldat normand în solda papei, a recrutat trupe în nordul Italiei. În nordul Franței, contele Ebles de Roucy, fratele reginei Aragonului Felicia, aduna și el o armată, dar cel mai mare contingent a fost adus de Guy-Geoffroi de Aquitania, care a primit și comanda expediției. Aceasta nu a obținut mare lucru: cucerirea orașului Barbastro, cu o mare pradă de război, a fost imediat urmată de pierderea lui.[25] Dar de acum încolo cavalerii francezi au continuat să treacă Pirineii. În 1073, Ebles de Roucy a organizat o nouă expediție. Papa Grigore al VII-lea i-a invitat pe toți principii creștini să i se alăture: deși le amintea că regatul Spaniei aparținea de Scaunul Sf. Petru, papa a declarat că teritoriile recucerite de la necredincioși puteau reveni cavalerilor creștini.[26] În 1078, ducele burgund Hugo I a sărit cu o armată în

---

[24] Boissonade, *De nouveau sur la Chanson de Roland*, pp. 6-22. Fliche, în *L'Europe Occidentale de 888 à 1125*, pp. 551-553, consideră că Boissonade și Haten (*Les Poèmes Epiques des Croisades*, pp. 43-63) deopotrivă au exagerat rolul abației de la Cluny în organizarea războaielor sfinte în Spania. Halphen, într-o serie de prelegeri de la Ecoles des Hautes Etudes de la Paris, încă inedită, a discutat pe larg această problemă și e de părere că rolul jucat de Cluny a fost unul important, dar că abația nu a organizat direct expedițiile militare. Vezi și Rousset, *Les Origines et les Caractères de la première Croisade*, pp. 31-35.

[25] Boissonade, *op. cit.*, pp. 22-28; Fliche, *op. cit.*, pp. 551-552.

[26] Grigore al VII-lea, *Registrum*, I, 7, pp. 11-12. Vezi și Villey, *La Croisade: Essai sur la Formation d'une Théorie juridique*, p. 71.

ajutorul cumnatului său, Alfonso al VI-lea de Castilia.[27] În 1080, papa Grigore al VII-lea a oferit îndemnul lui personal expediției conduse de Guy-Geoffroi. În anii următorii situația s-a îmbunătățit. Castilienii au cucerit orașul Toledo în 1085.[28] A urmat un reviriment musulman, condus de fanaticii almoravizi, astfel că după 1087 cavalerii creștini erau chemați de urgență în Spania să li se opună. Papa Urban al II-lea și-a oferit sprijinul înfrigurat și le-a spus pelerinilor ce intenționau să meargă în Palestina că ar putea să își cheltuiască banii cu mai mult folos ajutând la reconstrucția orașelor spaniole devastate de musulmani.[29] Până la sfârșitul secolului, campaniile din Spania au continuat să atragă cavaleri aventurieri veniți din nord, până când cucerirea orașelor Huesca în 1096 și Barbastro în 1101 au pus capăt acestei serii de campanii.

Așadar, până la finalul veacului al XI-lea, ideea de război sfânt fusese pusă în practică. Cavaleri și soldați creștini erau încurajați de autoritățile ecleziastice să lase deoparte micile lor conflicte și să se avânte spre fruntariile creștinătății ca să lupte împotriva necredincioșilor. Ca răsplată, aceștia puteau primi pământurile pe care le cucereau și aveau și beneficii spirituale. Nu știm sigur în ce constau aceste beneficii. Se pare că papa Alexandru al II-lea a oferit o indulgență participanților la campania din 1064[30], dar Grigore al VII-lea a oferit doar iertarea păcatelor celor căzuți în lupta pentru Sfânta Cruce.[31] Aceeași mântuire o dăduse și soldaților lui Rudolf de Suabia ce se confruntaseră cu împăratul excomunicat al Germaniei, Henric al IV-lea.[32] Papalitatea prelua conducerea războaielor religioase. Cel mai adesea papii lansau aceste războaie și tot ei numeau și conducătorul lor. Pământul cucerit era stăpânit sub suzeranitatea papală.

---

[27] Boissonade, *op. cit.*, pp. 29-31.

[28] *Ibidem*, pp. 31-32.

[29] Riant, *Inventaire critique*, pp. 68-69.

[30] Jaffé-Wattenbach, *Regesta*, nr. 4530, vol. I, p. 573.

[31] Grigore al VII-lea, *loc. cit.*

[32] *Ibidem*, VII, 14 B, p. 480 și urm.

În vreme ce marii monarhi nu s-au implicat, cavalerii occidentali au răspuns cu interes războiului sfânt, iar motivele lor erau doar în parte religioase. Nu mai doreau să se lupte între ei, ci voiau să lupte pentru Cruce. Mai era în joc și foamea de pământ, mai ales în nordul Franței, unde se instala practica primogeniturii. Nobilii erau tot mai puțin dispuși să împartă funcțiile și pământul, concentrat în jurul unui castel din piatră, astfel că fiii mai tineri erau nevoiți să își caute un rost în altă parte. Neastâmpărul și gustul aventurii îi caracterizau pe cavalerii francezi, mai ales pe cei normanzi, care erau despărțiți de doar câteva generații de înaintașii lor briganzi. Posibilitatea de a combina datoria de creștin cu obținerea de pământ într-un climat mediteraneean le surâdea foarte mult. Biserica, la rândul ei, avea toate motivele să fie mulțumită de evoluția ideii de război sfânt. Oare nu putea fi ea aplicată și la hotarele răsăritene ale creștinătății?

2

PIATRA SFÂNTULUI PETRU

„Prin mine împărăţesc împăraţii şi principii rânduiesc dreptatea."

Pilde, 8:15

Pe măsură ce valul islamului se retrăgea din Spania, papa nu a întâmpinat prea multe dificultăţi în a-şi instaura autoritatea asupra Bisericii din ţinuturile recucerite. Donaţia lui Constantin, a cărei autenticitate era general recunoscută de creştinătatea apuseană, deşi în mod greşit îi acorda papei suzeranitatea temporală asupra multor ţări. Includerea Peninsulei Iberice printre acestea a putut trece, prin urmare, neobservată. De altfel, nici nu exista vreo autoritate ecleziastică în Spania care ar fi putut să-l conteste pe papă. Însă creştinătatea răsăriteană era organizată altfel. Patriarhiile din Alexandria şi din Antiohia, cea din urmă întemeiată de Sfântul Petru, iar cea dintâi de Sfântul Marcu, aveau aceeaşi vechime precum scaunul Romei. Deşi ceva mai tânără, Patriarhia din Ierusalim, Biserica Sfântului Iacob, se bucura de prestigiul datorat celui mai sacru oraş din lume. Dar cel mai redutabil rival dintre toate era Patriarhia din Constantinopol. În pofida pretinsei sale întemeieri de Sfântul Andrei, Patriarhia

din Constantinopol nu putea revendica aceeași autoritate întemeiată pe vechime. Dar Constantinopolul era Noua Romă. Mai mult, luase locul vechii capitale. Era reședința liniei neîntrerupte de împărați creștini. Era, de departe, cel mai mare oraș al creștinătății. Patriarhul său se putea intitula, pe drept cuvânt, ecumenic, principalul magistrat ecleziastic al lumii civilizate. Opoziția religioasă din Bizanț a încercat să folosească, în anumite momente, autoritatea Vechii Rome pentru a contrabalansa dominația crescândă a împăratului. Dar nimeni din răsărit nu se gândea în mod serios că episcopul acelui oraș apusean decăzut, aflat atât de des la mâna unor mici nobili turbulenți sau la cea a potentaților barbari din nord, ar trebui să aibă vreo jurisdicție asupra Bisericilor răsăritene, cu tradițiile lor îndelungate și trainice. Totuși, Roma se bucura în continuare de un respect deosebit. Deși pretenția sa la supremație nu era luată în seamă, primatul Romei asupra marilor scaune ale creștinătății era aproape universal recunoscut, chiar și de patriarhul ecumenic. Iar deocamdată nu era nimeni pregătit să conteste credința că întreaga creștinătate era și trebuia să fie una singură.

După cucerirea arabă, patriarhatele din sud-est au pierdut o mare parte din autoritatea lor, iar Constantinopolul a devenit liderul bisericilor răsăritene. Au existat multe controverse și certuri între Roma și Constantinopol cu privire la problemele ecleziastice, deși niciuna dintre ele nu a fost atât de serioasă și nu a durat atât de mult pe cât vor ajunge să creadă polemiștii de mai târziu.[1] Unitatea creștinătății era încă general acceptată. Dar în secolul al XI-lea, organizarea Bisericii Romane a fost răsturnată. Reformele au fost în mare parte sugerate de influențele monastice de la Cluny și din Lorena, fiind inițial puse în aplicare de autoritățile laice care dominau Roma în acea vreme. Împăratul Henric al III-lea a fost deosebit de activ și le-a dat un asemenea impuls, încât după moartea lui Biserica a fost

[1] Cea mai bună sinteză asupra relațiilor dintre Roma și Constantinopol poate fi găsită în Every, *The Byzantine Patriarchate*, passim.

în stare să continue și să dezvolte aceste reforme independent de sprijinul cârmuirii laice, iar ulterior chiar în pofida opoziției acesteia. Din această mișcare s-au născut teoriile care insistau asupra dominației spirituale universale a Romei și, în ultimă instanță, asupra superiorității sale în fața principilor seculari. Aceste teorii au provocat, la rândul lor, noi controverse cu Răsăritul.

Chestiunea fundamentală consta în reafirmarea pretenției romane la supremație. Dar disputele au început cu privire la detalii de doctrină și de practică rituală. Din dorința de a-și instaura autoritatea, papalitatea a urmărit să uniformizeze practicile rituale. Papalitatea a căutat nu doar să interzică clerului secular căsătoria, din motive deopotrivă politice și spirituale, ci și să standardizeze liturghia și ritualul religios. Asemenea reforme erau posibile în Apus, însă practicile rituale ale Bisericilor răsăritene erau diferite. Existau biserici grecești în sfera influenței romane, după cum existau și biserici latine în sfera Constantinopolului; iar frontiera dintre cele două sfere era de multă vreme disputată în Italia sudică. În același timp, influența germană asupra Romei dusese la adăugarea cuvântului *filioque* în Crez, în legătură cu purcederea Sfântului Duh. Papii reformatori erau mai puțin dispuși decât fuseseră predecesorii lor să ajungă la un compromis sau să păstreze o tăcere plină de tact asupra unor astfel de probleme. Ciocnirile erau inevitabile.

Papa Sergiu al IV-lea, în scrisoarea sa sistatică – declarația de credință pe care un papă sau un patriarh o trimitea colegilor săi în momentul înscăunării – a adăugat cuvântul *filioque*. Drept urmare, patriarhul Sergiu al II-lea al Constantinopolului a refuzat să-i amintească numele în dipticele bisericilor patriarhale din Constantinopol. Pentru bizantini acest refuz indica faptul că papa, personal, era considerat neortodox cu privire la un punct din doctrină, fără însă a contesta dreapta credință a întregii Biserici Apusene. Dar pentru papă și pentru bisericile apusene obișnuite să-l considere drept sursa doctrinei ortodoxe, insulta a părut mai extinsă și cu bătaie mai lungă. Patriarhul și-a dat seama că putea

folosi oferta de a reintroduce numele papei ca monedă de schimb în negocieri.[2]

În 1024, Constantinopolul i-a sugerat papei Ioan al XIX-lea că punctele de divergență dintre biserici ar putea fi rezolvate prin acceptarea unei formule meșteșugit întocmite pentru a acorda Romei supremația nominală, lăsând însă totodată neatinsă independența de facto a Constantinopolului. Formula era următoarea: „cu consimțământul pontifului roman, Biserica din Constantinopol trebuie socotită universală în sfera sa, așa cum Roma este socotită în întreaga lume". Ioan era pe punctul de a-și da acordul, dar abatele clunisiac al mănăstirii Sfântul Benignus din Dijon i-a scris în grabă și pe un ton aspru pentru a-i reaminti că puterea de a lega și de a dezlega în cer și pe pământ aparținea doar Scaunului Sfântului Petru și succesorilor săi. El l-a îndemnat pe papă să se arate mai viguros în cârmuirea Bisericii Universale. Bizanțul era pe punctul să afle că papalitatea reformată nu putea accepta un asemenea compromis.[3]

Invazia normanzilor în sudul Italiei a deschis la mijlocul secolului calea unei alianțe politice între papă și împăratul răsăritean. Dar papalitatea reformată era deja angajată pe drumul standardizării și dorea să abolească practicile rituale curente din bisericile grecești din sudul Italiei, copiate de multe alte biserici italiene până departe în nord, la Milano. În 1043, Mihail Cerularie, un om mândru și ambițios, a devenit patriarh la Constantinopol. Iar el era la fel de dornic să standardizeze practicile rituale în propria sferă de influență. Inițial, scopul său era de a absorbi cu mai multă ușurință bisericile provinciilor armene recent ocupate, în care erau folosite obiceiuri diferite, precum împărtășania cu pâine nedospită. Dar politica sa a afectat și bisericile latine din Italia bizantină și chiar

---

[2] Pentru acest incident vezi Michel, *Humbert und Kerularios*, vol. 1, pp. 20-40. Există dovezi că *filioque* a fost inclus în Crez la Roma în momentul încoronării lui Henric al II-lea din 1014. Berno, *Libellus de Officio Missae*, în *M.P.L.*, vol. 142, col. 1061-1062.

[3] Raoul Glaber în Bouquet, *R.H.F.*, vol. X, pp. 44-45. Nicio sursă grecească nu amintește aceste negocieri, dar nu există niciun motiv de a pune sub semnul întrebării desfășurarea lor.

pe cele aflate în Constantinopol, folosite de negustori, pelerini și ostași ai gărzii varege. Atunci când aceste biserici au refuzat să se conformeze, au fost închise din porunca patriarhului, la curtea căruia au început să fie scrise tratate pentru a denunța practicile rituale ale latinilor.

Cerularie nu era, se pare, interesat de chestiunea teologică. El era gata să restaureze numele papei în diptice în schimbul unei reciprocități din partea Romei. Controversa se purta asupra practicilor rituale și, prin urmare, punea problema frontierei eclezіastice în Italia, devenită acută în urma invaziei normanzilor, credincioși ai Bisericii Latine. Negocierile au fost purtate de guvernatorul Italiei bizantine, lombardul Argyrus, un supus bizantin care urma ritul latin. Împăratul avea încredere în el, dar Cerularie era inevitabil bănuitor, iar împrejurările au făcut jocul patriarhului. În 1053, înainte ca legații care urmau să meargă de la Roma la Constantinopol să fi fost numiți, papa Leon al IX-lea a fost luat prizonier de normanzi. În ianuarie 1054, atunci când legații papei conduși de cardinalul Humbert de Silva Candida au ajuns la Constantinopol, ei au fost primiți de împărat cu cinstea cuvenită. Cerularie însă și-a exprimat îndoiala că legații chiar fuseseră numiți de papă și că pontiful, aflat în captivitate, va putea să îndeplinească eventualele promisiuni ale acestora. În aprilie, înainte ca discuțiile să ajungă prea departe, Leon a murit pe neașteptate, iar legații și-au pierdut orice fel de susținere oficială de care se bucuraseră. Următorul papă avea să fie ales după un an și nimeni nu putea ști ce atitudine va avea. Cerularie a refuzat să continue negocierile. În pofida dorinței împăratului de a se ajunge la un acord, spiritele s-au încins, iar în cele din urmă legații au plecat furioși, lăsând pe altarul Sfintei Sofia o bulă prin care patriarhul și sfetnicii săi erau excomunicați, dar prin care recunoșteau explicit ortodoxia Bisericii Bizantine. Drept răspuns patriarhul a convocat un sinod prin care a condamnat bula, considerând-o opera a trei persoane irresponsabile, a deplâns includerea cuvântului *filioque* în Crez, precum și persecutarea clericilor căsătoriți. Nu se făcea însă nicio referire la Biserica Romană în general sau la alte practici rituale

controversate. De fapt, situația nu se schimbase în niciun fel, cu excepția resentimentelor care fuseseră stârnite.

Bisericile din Alexandria și Ierusalim nu au avut nicio implicare în acest episod. Patriarhul Antiohiei, Petru al III-lea, era convins că Cerularie fusese mai dur decât ar fi fost cazul. Biserica lui continua să amintească numele papei în diptice și nu vedea niciun motiv pentru care această practică ar fi trebuit să înceteze. Se poate ca el să se fi temut ca Cerularie, a cărui ambiție o bănuia, să nu comploteze împotriva independenței scaunului său. Petru al III-lea simpatiza probabil cu politica împăratului. Mai mult, el nu putea accepta standardizarea ritualului și practicilor ritualice, pentru că în dioceza sa se aflau biserici în care era folosită o liturghie siriacă, iar multe dintre ele se aflau în afara frontierelor politice ale Imperiului. Chiar dacă și-ar fi dorit acest lucru, nu ar fi putut impune uniformizarea în acele locuri. Prin urmare, s-a ținut departe de controversă.[4]

Pe parcursul următoarei decade relațiile s-au îmbunătățit ușor. Mihail Cerularie a fost depus în 1059. Curând după dispariția lui bisericile latine din Constantinopol au fost redeschise. În sudul Italiei, succesul tot mai mare al normanzilor, aliați credincioși ai papei din 1059, a împiedicat Bizanțul să inițieze revendicări ecleziastice în regiune. În 1061, Roger Normandul a început cucerirea Siciliei de la arabi, un război sfânt încurajat de papă. Și acolo Bizanțul se afla în situația de a pierde controlul asupra congregațiilor creștine. Spre 1073 împăratul Mihail al VII-lea luase hotărârea de a ajunge la o înțelegere amiabilă cu Roma. După ce normanzii cuceriseră

---

[4] Pentru așa-numita „schismă" a lui Cerularie, vezi Michel, *op. cit.*, passim, mai ales vol. 1, pp. 42-65; Jugie, *Le Schisme Byzantin,* mai ales p. 187 și urm.; Keib, *Rome, Kiev et Byzance,* p. 27 și urm.; Every, *op. cit.*, pp. 153-172. Jugie, *op. cit.*, p. 188, deduce din scrisoarea lui Leon al IX-lea către Cerularie din *M.P.L.*, vol. 143, col. 773-774 și din scrisoarea lui Cerularie către Petru al Antiohiei din *M.P.G.*, vol 120, col. 784, că patriarhul era dornic să restaureze numele papei în diptice. Motivul lui Petru al Antiohiei era probabil conjunctural, dar atitudinea sa reiese limpede din corespondența cu Cerularie. Vezi scrisorile din *M.P.G.*, vol. 120, col. 756-820.

Bari în 1071, împăratul se temea de o continuare a ofensivei, pe care ar fi putut să o preîntâmpine prin influența papală. Pătrunderea turcomanilor în Asia Mică începuse, iar Mihail avea nevoie disperată de ostași. Recrutarea din Apus ar fi putut fi ușurată dacă papa i-ar fi fost favorabil. În 1073, cardinalul Hildebrand, deja faimos pentru energia și pentru integritatea sa, a fost ales papă sub numele de Grigore al VII-lea. Grigore era convins de supremația scaunului său și, drept urmare, a omis să trimită scrisori sistatice scaunelor patriarhale din Răsărit. Dar Mihail a considerat prudent să facă un gest prietenos. El i-a trimis noului papă o scrisoare de felicitare, lăsând să se înțeleagă că ar dori o legătură mai strânsă. Mulțumit, Grigore l-a trimis pe Dominic, patriarh de Grado, ca legat la Constantinopol, pentru a-l informa cu privire la situația de acolo.[5]

În urma informațiilor primite de la Dominic, Grigore s-a convins că Mihail era sincer. De asemenea, el a aflat despre situația din Asia Mică, care afecta serios pelerinajele. Deocamdată, Palestina nu era închisă pelerinilor, însă călătoria de-a lungul Anatoliei urma să devină curând imposibilă dacă invaziile turcomanilor nu erau controlate. Printr-o ingenioasă inițiativă demnă de un om de stat, Grigore a elaborat o nouă direcție politică. Războiul sfânt, purtat cu atâta succes în Spania, trebuia să fie extins în Asia. Prietenii săi din Bizanț aveau nevoie de ajutor militar. Le va trimite o oștire de cavaleri creștini, aflați sub ascultarea Bisericii. Iar cu acest prilej, dat fiind că erau chestiuni ecleziastice de rezolvat, papa îi va conduce în persoană. Oștile sale urmau să-i alunge pe necredincioși din Asia Mică, iar el va convoca un conciliu la Constantinopol, unde creștinii din Răsărit, plini de o umilință recunoscătoare, își vor rezolva certurile și vor accepta totodată supremația Romei.[6]

---

[5] Vezi scrisorile lui Grigore al VII-lea în *Registra*, I, 46, 49, II, 37; vol. I, pp. 70, 75, 173. Vizita lui Dominic la Constantinopol este consemnată în *ibidem*, I, 18, pp. 31-32. Cel mai probabil Grigore nu a trimis o scrisoare sistatică patriarhiilor răsăritene la înscăunarea sa. Vezi Dvornik, *The Photian Schism*, pp. 327-328.

[6] Jaffé, *Monumenta Gregoriana*, 1, 46, 49, II, 3, 137; *Bibliotheca Rerum Germanicarum*, vol. II, pp. 64-65, 69-70, 11-112, 150-151.

Nu putem spune dacă împăratul Mihail aflase de intenţia papei şi dacă era de acord cu ea. Iar Grigore nu a fost în stare niciodată să-şi pună în practică proiectul. În apus, fermitatea şi refuzul oricărui compromis au adâncit din ce în ce mai mult necazurile sale. Grigore şi-a abandonat ambiţiile răsăritene, dar nu le-a uitat niciodată şi nici nu şi-a pierdut interesul pentru această regiune.

În 1078, Mihail al VII-lea a fost depus. Aflând vestea, Grigore l-a excomunicat imediat pe uzurpatorul Nikephor Botaniates. La puţină vreme după aceea, a apărut în Italia un aventurier care pretindea că este împăratul detronat. Normanzii s-au prefăcut pentru o vreme că-l cred, iar Grigore i-a acordat sprijinul său. Atunci când Nikephor a fost la rândul său înlocuit de Alexie Comnenul, în aprilie 1081, excomunicarea a fost extinsă şi asupra noului împărat. Alexie i-a scris papei în iunie, căutând să-i recâştige bunăvoinţa şi să-şi asigure ajutorul lui în încercarea de a zăgăzui atacul lui Robert Guiscard, fără a primi însă vreun răspuns. Împăratul a găsit un aliat mai promiţător în Henric al IV-lea al Germaniei, iar între timp a închis bisericile latine din Constantinopol. Pentru bizantini era limpede că papa era aliat cu normanzii trădători şi lipsiţi de Dumnezeu. Ei îşi spuneau unii altora povestiri fantastice despre mândria şi despre lipsa de milostenie a papei. Când a murit Grigore, prins în plasa dezastrelor ţesută chiar de politica sa, bizantinii au primit vestea ca pe o judecată venită de sus.[7]

Relaţiile dintre creştinătatea apuseană şi cea răsăriteană nu fuseseră niciodată mai reci decât în 1085, în anul morţii lui Grigore. Împăratul răsăritean fusese excomunicat de papă, care încuraja deschis aventurieri lipsiţi de scrupule să-i atace pe fraţii-creştini; iar asta în vreme ce principalul duşman al papei, regele Germaniei,

---

[7] Anna Comnena, *Alexiad,* III, X, 1-8, vol. 1, pp. 132-136; Malaterra, *Historia Sicula,* în *M.P.L.,* vol. 149, col. 1192. Ana Comnena oferă o relatare ostilă şi defăimătoare a disputei dintre Grigore şi Henric al IV-lea (*op. cit.,* I, XIII, 1-10, vol. I, pp. 47-51).

primea fățiș subsidii de la bizantini. Amărăciunea și resentimentele sporeau de ambele părți. Deocamdată însă nu exista o schismă propriu-zisă. Diplomația putea încă păstra unitatea creștinătății. Răsăritul avea în împăratul Alexie un om de stat cu o suficientă înțelepciune și flexibilitate. În Apus, un om de stat de aceeași valoare tocmai urma să se ridice.

Odo de Lagery s-a născut într-o familie nobilă, în Châtillon-sur-Marne, în jurul anului 1042. Pentru învățătură a fost trimis la școala catedralei din Reims, unde s-a aflat sub îndrumarea Sfântului Bruno, care ulterior a întemeiat ordinul cartuzian. Odo a rămas la Reims, unde a devenit canonic, apoi arhidiacon al catedralei. Nu era însă mulțumit. Brusc, a hotărât să se retragă în comunitatea de la Cluny. În 1070 a fost primit în rândul ordinului de abatele Hugo, care și-a dat seama de abilitățile lui. După ce a îndeplinit funcția de prior pentru o vreme, a fost transferat la Roma. În scurt timp s-a făcut remarcat acolo, iar în 1078 Grigore al VII-lea l-a numit cardinal-episcop de Ostia. Din 1082 până în 1085 a fost trimis ca legat în Franța și în Germania, apoi s-a întors pentru a rămâne alături de Grigore în ultimii ani, nefericiți, ai pontificatului acestuia. La moartea în exil a lui Grigore, atunci când anti-papa Guibert domnea la Roma, cardinalii loiali l-au ales în locul lui pe abatele de Monte Cassino, slab și refractar, care și-a luat numele de Victor al III-lea. Cardinalul de Ostia nu a fost de acord cu această alegere, manifestându-și fățiș dezaprobarea. Dar Victor nu i-a purtat ranchiună și, pe patul de moarte, în septembrie 1097, l-a recomandat cardinalilor drept succesor al său. Se știa că Grigore al VII-lea l-ar fi dorit de asemenea ca urmaș al său. Conclavul a putut să se întrunească abia în martie 1088, la Terracina, unde cardinalul de Ostia a fost ales ca Urban al II-lea.[8]

Urban era foarte potrivit pentru această sarcină. Era un om impresionant, înalt, cu o înfățișare frumoasă, cu barbă, cu maniere curtenitoare și convingător în vorbire. Dacă îi lipseau focul

[8] Pentru cariera timpurie a lui Urban, vezi Leib, *op. cit.*, pp. 1-4, și Gay, *Les Papes du XIe siècle*, pp. 356-358.

lăuntric și unicitatea scopului pe care Grigore al VII-lea le avea, îl depășea în schimb pe acesta prin amploarea viziunii și în relațiile cu oamenii. Nu era nici la fel de mândru și de încăpățânat ca Grigore, dar nu era nici slab. Fusese închis în Germania de Henric al IV-lea pentru loialitatea sa față de papă și pentru convingerile sale. Putea fi neînduplecat și necruțător, dar alegea să fie blând. Prefera să evite controversele care puteau stârni resentimente și dezbinare.

Moștenirea pe care o primise era una dificilă. Nu putea trăi în siguranță decât pe teritoriu normand, iar normanzii erau aliați egoiști și nestatornici. Roma era stăpânită de anti-papa Guibert. Urban putea pătrunde în suburbii, dar nu ar fi putut merge mai departe fără vărsare de sânge, ceea ce refuza să facă. Mai departe, spre nord, Matilda de Toscana l-a sprijinit cu credință ajutându-se de vastele ei domenii. În 1089, Matilda și-a consolidat poziția printr-o căsătorie cinică cu un prinț german, Welf al Bavariei, un băiat care avea mai puțin de jumătate din vârsta ei. Dar în 1091 oștile Matildei au fost măturate de Henric al IV-lea al Germaniei la lupta de la Trisontai. Henric se găsea în culmea puterii. Încoronat împărat de anti-papă în 1084, era acum stăpânul Germaniei și triumfa în nordul Italiei. Un papă aflat într-o poziție atât de nesigură precum Urban nu putea spera să-și exercite autoritatea prea departe.

Dar Urban a lucrat statornic și plin de tact până în 1093, atunci când totul s-a schimbat. Folosind mai degrabă banii decât armele, Urban a putut să petreacă în acel an Crăciunul la Roma, iar în primăvara anului următor s-a instalat la reședința sa din Lateran. Împăratul Henric a fost slăbit de revolta propriului său fiu, Conrad, a cărui nemulțumire Urban a încurajat-o în tăcere. În Franța, țara sa de baștină, Urban a reușit să aducă sub controlul său întreaga structură ecleziastică folosindu-se de abilitățile sale de organizator. Cea mai mare influență a exercitat-o în Spania, iar treptat și țările mai îndepărtate din Apus au început să-i recunoască autoritatea spirituală. Urban a lăsat la o parte revendicările de suzeranitate politică ale lui Grigore al VII-lea.

El a dat dovadă de o răbdare împinsă până la extrem în relațiile cu principii laici de pretutindeni, exceptându-i pe dușmanii săi fățiși. Până în 1095 el devenise stăpânul spiritual al creștinătății apusene.[9]

Între timp, atenția lui Urban se îndreptase spre creștinătatea răsăriteană. La moartea lui Robert Guiscard, fratele lui, Roger de Sicilia, a devenit principala căpetenie a normanzilor; iar Roger nu avea nicio dorință să înfrunte în continuare Bizanțul. Cu acordul lui Roger, Urban a deschis negocierile cu Curtea bizantină. La Conciliul de la Melfi, din septembrie 1089, papa a ridicat sentința de excomunicare a lui Alexie, în prezența solilor împăratului. Alexie a răspuns acestui gest ținând în aceeași lună un sinod la Constantinopol, în care s-a descoperit că numele papei fusese omis din diptice „nu dintr-o hotărâre canonică, ci, ca să spunem așa, din neglijență". Drept urmare, s-a propus ca numele să fie restaurat odată cu primirea unei scrisori sistatice de la papă. Sinodul a considerat că nu există nicio cauză reală pentru vreo dispută între Biserici și a recomandat consultarea patriarhilor Alexandriei și Ierusalimului. Patriarhul Antiohiei participase în persoană la sinod. Patriarhul Nicolae al III-lea al Constantinopolului i-a scris lui Urban pentru a-i aduce la cunoștință aceste hotărâri și pentru a-i cere să-și trimită scrisoarea sistatică într-un interval de optsprezece luni. Patriarhul i-a dat asigurări papei că bisericile latine din Constantinopol erau libere să-și urmeze propriile practici. Nu era menționată nicio chestiune teologică. Acest lucru nu a fost pe placul solilor imperiali în Italia – Vasile, mitropolitul de Trani și Romanus, arhiepiscop de Rossano –, clerici greci care erau îngrijorați de uzurpările papale ale propriilor lor jurisdicții și care fuseseră șocați atunci când papa a pretins, cu oarece temei istoric, că în dioceza sa ar fi trebuit să fie inclus și Salonicul. Ei ar fi preferat ca Alexie să-l sprijine pe anti-papă. Dar Alexie hotărâse că Urban era un om mai bun și era destul de realist pentru a accepta pierderea Italiei bizantine. De altfel, în scurtă vreme

[9] Gay, *op. cit.*, pp. 358-363.

Guibert şi-a jignit prietenii greci ţinând un conciliu la Roma în care a condamnat căsătoria clericilor.[10]

De fapt, Urban nu a trimis niciodată o scrisoare sistatică, nedorind probabil să ridice chestiuni de teologie, iar numele lui nu a fost vreodată restaurat în dipticele din Constantinopol. Dar bunele relaţii au fost restabilite. În 1090, Alexie a trimis o solie purtând un mesaj de binevoitoare prietenie la Urban. Punctul oficial de vedere bizantin a fost expus într-un tratat scris de Teofilact, arhiepiscopul Bulgariei. Teofilact îi ruga pe cititori să nu exagereze importanţa uniformizării practicilor. El regreta adăugarea cuvântului *filioque* în Crez, dar explica totodată că sărăcia limbii latine în termeni teologici putea provoca neînţelegeri. Arhiepiscopul nu lua în serios pretenţiile papale de a-şi exercita autoritatea asupra bisericilor răsăritene[11]. Într-adevăr, nu exista absolut niciun motiv ca o schismă să apară vreodată. Alţi teologi răsăriteni au continuat să discute despre diferitele practici, dar polemicile lor aveau un ton blând. Printre aceşti scriitori se numără şi patriarhul Ierusalimului, Simeon al II-lea, care a condamnat practica latină de a folosi pâine nedospită la împărtăşanie, dar într-un limbaj deloc aspru.[12]

La începutul anului 1095, papa Urban al II-lea a plecat din Roma înspre nord şi i-a convocat pe reprezentanţii tuturor

---

[10] Darea de seamă a sinodului a fost publicată, împreună cu scrisorile relevante, în Holtzmann, „Unionsverhandlungen zwischen Kaiser Alexios I und Papst Urban II im Jahre 1089", *Byzantinische Zeitschrift*, vol. 28, pp. 60-67. Formularea rezultatelor investigaţiei sinodului în cuvintele mai sus citate trebuie înţeleasă ca o dovadă că, în 1009, patriarhul Sergiu al II-lea a acţionat fără a aduce chestiunea în faţa unui sinod şi fără a se sfătui cu ceilalţi patriarhi. Pentru conciliul lui Guibert, vezi Jaffé-Loewnfeld, *Regesta*, vol. 1, p. 652.

[11] Pentru darea de seamă a soliei lui Alexie la Urban, vezi Holtzmann, *op. cit.*, pp. 64-67. Tratatul lui Teofilact este publicat în *M.P.G.*, vol. 126, col. 222-250.

[12] Tratatul lui Simeon a fost publicat de Leib, *Deux Inédits Byzantins sur les Azymites*, pp. 85-107. Leib a pus la îndoială paternitatea lui Simeon, întrucât tratatul pare a răspunde celui scris de Bruno de Segni în jurul anului 1108. Dar Michel a arătat în *Amalfi und Jerusalem im griechischen Kirchenstreit* că el răspundea de fapt tratatului unui oarecare Laycus, pe care Bruno l-a plagiat.

Bisericilor apusene, pentru a-l întâlni la primul mare conciliu al pontificatului său, care urma să fie ţinut în luna martie la Piacenza. Acolo clerul întrunit a emis decrete împotriva simoniei, a căsătoriei clericilor şi împotriva schismei din sânul Bisericii. Adulterul regelui Filip al Franţei a fost discutat, dar s-a hotărât să se amâne orice acţiune până când Urban va putea merge el însuşi în Franţa. Au venit şi soli de la Conrad, fiul împăratului Henric, pentru a aranja întâlnirea sa cu papa la Cremona. Împărăteasa lui Henric, Praxeda din Rusia, provenită din casa scandinavă care cârmuia la Kiev, a venit în persoană pentru a se plânge de nedreptăţile pe care le-a suferit din partea soţului ei. Conciliul a acţionat ca suprema curte de judecată a creştinătăţii apusene, avându-l în frunte pe papă drept judecător.

Printre cei care au asistat la conciliu s-au regăsit şi trimişii împăratului Alexie. Războaiele sale cu turcii aveau sorţi de izbândă. Puterea selgiucidă era într-un evident declin. Câteva campanii bine planificate ar fi putut chiar să o înlăture pentru totdeauna. Dar Imperiul ducea lipsă de soldaţi. Vechile teritorii anatoliene de recrutare fuseseră dezorganizate, iar multe dintre ele, pierdute. Împăratul era dependent, în bună măsură, de mercenari străini, de detaşamente alcătuite din pecenegi şi din alte triburi din stepă, pe care le folosea de obicei pentru a păzi frontierele sau pentru a păstra ordinea în armată, de garda varegă, în continuare formată în cea mai mare parte din anglo-saxoni exilaţi din Anglia normandă şi de companii de aventurieri apuseni care acceptau pentru o vreme o slujbă în armata sa. Cel mai ilustru dintre aceştia era contele Robert I de Flandra care a luptat pentru împărat în anul 1090. Dar chiar şi împreună cu trupele bizantine pe care le putea ridica, nevoile împăratului nu erau asigurate. Lunga frontieră dunăreană trebuia păzită de atacuri din partea barbarilor din nord. În nord-vest sârbii erau agitaţi, iar supuşii săi bulgari arareori erau liniştiţi pentru mai multă vreme. Exista întotdeauna pericolul unui atac normand din Italia. În Asia Mică apărarea unei frontiere neclare şi a avanposturilor, precum şi întreţinerea generală a ordinii şi a comunicaţiilor consumau restul resurselor. Pentru a prelua ofensiva,

împăratul avea nevoie de mai mulți recruți. Politica sa față de papalitate ar fi dat roade dacă s-ar fi putut folosi de influența papală pentru a găsi acești recruți. Urban a fost înțelegător. Făcea parte din sarcina papalității să-i convingă pe cavalerii certăreți din Apus să-și folosească armele pentru o cauză mai îndepărtată și mai sfântă. Solii bizantini au fost invitați să se adreseze adunării.

Discursurile lor nu au supraviețuit. Se pare însă că, pentru a convinge audiența că a-l sluji pe împărat era un lucru vrednic de laudă, solii ar fi accentuat dificultățile pe care creștinii răsăriteni trebuiau să le îndure până când necredincioșii vor fi respinși. Dacă recrutarea urma să fie încurajată de Biserică, tentația unei plăți bune nu era îndeajuns. Apelul la datoria creștină era un argument mai puternic. Nu era momentul să se cântărească cu atenție realizările și intențiile bizantinilor. Episcopii trebuiau să fie lăsați să se întoarcă acasă convinși că siguranța creștinătății era în continuare amenințată și astfel ei vor fi nerăbdători să-și trimită enoriașii spre răsărit, pentru a lupta în armata creștină.

Episcopii au fost impresionați, iar papa de asemenea. Pe când călătorea spre Cremona pentru a primi omagiul tânărului Conrad, iar apoi peste trecătorile alpine în Franța, Urban a început să rumege un plan și mai amplu și mai glorios, gândindu-se la un război sfânt.[13]

[13] Bernold din Konstanz, ad ann. 1095, p. 161; Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles*, vol. V/1, pp. 394-395. Vezi de asemenea și Munro în *American Historical Review*, vol. 27, pp. 731-733.

3

CHEMAREA

„Ascultați-Mă voi, oameni cu inima împietrită, voi cei care stați departe de mântuirea voastră!"

Isaia, 46, 12

Papa Urban a sosit în Franța la sfârșitul verii anului 1095. Pe 5 august el se găsea la Valence și pe 11 august ajunsese la Le Puy-en-Velay. De acolo a trimis scrisori episcopilor din Franța și de pe pământurile învecinate, cerându-le să-l întâlnească la Clermont în noiembrie. Între timp, el s-a îndreptat spre sud, pentru a petrece luna septembrie în Provența, la Avignon și Saint-Gilles. La începutul lunii octombrie se găsea la Lyon și de acolo a trecut în Burgundia. La Cluny, pe 25 octombrie, a sfințit altarul principal al bisericii mari pe care abatele Hugo începuse să o construiască. De acolo a mers la Souvigny, lângă Moulins, pentru a se închina la mormântul celui mai sfânt dintre abații de la Cluny, Sfântul Maiolus. Acolo i s-a alăturat episcopul de Clermont, care l-a însoțit în orașul său episcopal, în vederea pregătirii conciliului.[1]

---

[1] Pentru itinerarul lui Urban vezi Gay, *op. cit.*, pp. 369-372; Chalandon, *Histoire de la première Croisade*, pp. 19-22.

Pe parcursul călătoriei sale, Urban s-a ocupat de treburile Bisericii din Franța, rânduind sau îndreptând, lăudând sau dojenind, după cum se cuvenea. Dar peregrinările sale i-au îngăduit să urmărească și un alt țel. Nu se știe dacă, pe când se afla în sud, l-a întâlnit în persoană pe Raymond de Saint-Gilles, conte de Toulouse și marchiz de Provența, renumit deja pentru conducerea războaielor sfinte din Spania, dar a ținut legătura cu el și cu siguranță auzise de isprăvile sale. La Cluny a avut ocazia să vorbească cu oameni preocupați de circulația pelerinilor, atât către Compostella, cât și către Ierusalim. Aceștia i-au putut spune despre dificultățile imense pe care pelerinii spre Palestina trebuiau să le îndure, după dezintegrarea autorității turcești de acolo. Urban a aflat nu doar că drumurile din Asia Mică erau blocate, dar și că Țara Sfântă era practic închisă pentru pelerini.

Conciliul de la Clermont a durat din 18 noiembrie până în 28 noiembrie 1095. Au fost prezenți în jur de trei sute de clerici, iar lucrările conciliului au acoperit o gamă largă de probleme. În general, au fost reluate decretele împotriva învestiturii laice, simoniei și căsătoriei clericilor, fiind de asemenea susținut și Armistițiul lui Dumnezeu. În mod punctual, regele Filip a fost excomunicat pentru adulter, iar episcopul de Cambrai pentru simonie. De asemenea, a fost stabilit primatul Scaunului din Lyon asupra celor din Sens și din Reims.[2] Dar papa dorea să folosească prilejul pentru un țel mult mai însemnat. S-a anunțat că marți, 27 noiembrie, urma să țină o sesiune publică, pentru a face un anunț foarte important. Mulțimile de clerici și de laici adunate au fost prea mari pentru a încăpea în catedrală, acolo unde se desfășurase conciliul până atunci. Tronul papal a fost instalat pe o platformă, în câmp deschis, în afara porții de răsărit a cetății. Iar acolo, atunci când mulțimile s-au adunat, Urban s-a ridicat în picioare și li s-a adresat.

Patru cronicari contemporani au consemnat cuvintele papei pentru noi. Unul dintre ei, Robert Călugărul, pretinde că ar fi

---

[2] Hefele-Leclercq, *op. cit.*, vol. V/1, pp. 399-403; Mansi, *Concilia*, vol. XX, pp. 695-696, 815 și urm.

fost de față la întrunire. Baudri de Dol și Foucher de Chartres scriu ca și cum ar fi fost de față. Cel de-al patrulea, Guibert de Nogent, și-a obținut probabil versiunea la mâna a doua. Niciunul dintre ei nu declară însă că ar fi scris o relatare precisă, cuvânt cu cuvânt, și toți și-au scris cronicile câțiva ani mai târziu, înfrumusețându-și relatările în lumina evenimentelor ulterioare. Nu putem ști decât cu aproximație ceea ce a spus de fapt Urban. Se pare că și-a început cuvântarea vorbindu-le celor care-l ascultau despre nevoia de ajutor a frații lor din Răsărit. Creștinătatea răsăriteană a cerut ajutor pentru că turcii înaintau în inima pământurilor creștine, maltratându-i pe locuitori și profanându-le altarele. Dar nu a vorbit doar de Romania (adică de Bizanț). Papa a pus accentul pe sfințenia deosebită a Ierusalimului și a descris suferințele pelerinilor care călătoreau într-acolo. După ce a pictat un tablou sumbru, și-a lansat marea chemare. Creștinătatea apuseană să purceadă la eliberarea Răsăritului. Bogați și săraci deopotrivă. În loc să se ucidă unii pe alții, să poarte un război drept, împlinind lucrarea Domnului, iar Domnul îi va conduce. Păcatele le vor fi dezlegate și iertate celor care vor muri în luptă. Aici viața era nefericită și păcătoasă, iar oamenii se istoveau până la pieirea trupurilor și sufletelor lor. Aici erau săraci și nefericiți, acolo, vor fi veseli și îmbelșugați, adevărați prieteni ai Domnului. Să nu sufere nicio amânare. Să fie gata să pornească atunci când va veni vara, iar Domnul îi va călăuzi.[3]

---

[3] Cuvântarea lui Urban este consemnată de cinci cronicari: Foucher de Chartres, I, 3, pp. 130-138; Robert Călugărul, I, 1-2, pp. 727-729; Baudri, *Historia Jerosolimitana* I, 4, pp. 12-15; Guibert de Nogent, II, 4, pp. 137-140 și William de Malmesbury, *Gesta Regum*, vol. II, pp. 393-398. William a scris la aproximativ treizeci de ani după evenimente, dar ceilalți patru au consemnat cuvântarea papei ca și cum ar fi fost de față. Iar Baudri chiar pretinde explicit că ar fi fost acolo. Atât Baudri, cât și Guibert recunosc că versiunile pe care le consemnează s-ar putea să nu fie întru totul exacte. Există diferențe substanțiale între versiuni. Munro, în „The Speech of Pope Urban II at Clermont", *American Historical Review*, vol. XI, p. 231 ff, a analizat aceste diferențe, în speranța că identificând elementele comune va putea reconstitui textul original. Dar este limpede că fiecare

Urban a vorbit cu pasiune și cu toată priceperea unui mare orator. Răspunsul a venit imediat și a fost extraordinar. Strigăte de „Deus le volt" - „Este vrerea Domnului!" - i-au întrerupt discursul. De-abia și-a isprăvit papa cuvintele că episcopul du Puy s-a ridicat din scaunul său și, îngenunchind în fața tronului, a cerut îngăduința de a se alătura sfintei expediții. Sute de oameni s-au înghesuit să-i urmeze exemplul. Apoi cardinalul Grigore a căzut în genunchi și a spus cu glas tare *Confiteor,* iar toată mulțimea aceea imensă a spus după el. Atunci când rugăciunea s-a încheiat, Urban s-a ridicat încă o dată și a rostit dezlegarea de păcate și i-a îndemnat pe cei care ascultau să meargă acasă.[4]

Entuziasmul a fost mai mare decât se așteptase Urban. Planurile sale în această direcție nu erau încă întru totul elaborate. Niciun mare principe laic nu fusese prezent la Clermont. Recruții erau toți oamenii de rând. Era nevoie de asigurarea unui sprijin secular mai puternic. Între timp, Urban și-a adunat episcopii pentru alte consultări. Probabil, la cererea papei, conciliul adoptase deja un decret general prin care le erau iertate pedepsele temporale pentru păcatele lor tuturor celor care urmau să ia parte la războiul sfânt, cu intenții pioase. S-a mai adăugat acum faptul că, pe perioada în care vor fi la război, posesiunile lumești ale participanților vor trebui așezate sub protecția Bisericii. Episcopii locali vor fi responsabili pentru păstrarea și înapoierea lor neștirbită, atunci când războinicii se vor întoarce acasă. Fiecare participant la expediție urma să poarte semnul Crucii, ca pe un simbol al devotamentului său. Astfel, o cruce din material roșu trebuia cusută pe umerii veșmintelor. Toți cei care luau semnul crucii trebuiau să depună jurământ că vor merge la Ierusalim. Cel care s-ar fi înapoiat prea repede sau nu ar fi izbutit să plece ar fi fost excomunicat. Clericii și călugării nu puteau să ia semnul crucii fără încuviințarea episcopului sau a abatelui. Cei vârstnici și cei

---

autor a scris discursul pe care el credea că papa ar fi trebuit să-l țină, adăugându-i artificiile retorice preferate.

[4] Robert Călugărul, I, 2-3, pp. 15-16; Baudri, I, 5, p. 15.

bolnavi trebuiau convinși să nu întreprindă această călătorie. Iar nimeni nu trebuia să plece fără a se sfătui cu duhovnicul său. Războiul acesta nu avea să fie un simplu război de cucerire. În toate orașele cucerite de la necredincioși, Bisericilor răsăritene urmau să le fie înapoiate toate drepturile și stăpânirile. Toți trebuiau să fie gata să-și părăsească domiciliul înainte de sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului (15 august), în anul următor, atunci când recoltele vor fi fost strânse. Iar oștile trebuiau să se adune la Constantinopol.[5]

Apoi trebuia numit un conducător. Urban dorea să fie limpede că expediția era sub controlul Bisericii. Conducătorul trebuia să fie un om al Bisericii, legatul său. Cu încuviințarea unanimă a conciliului, papa l-a numit pe episcopul du Puy.

Adhémar de Monteil, episcop du Puy, provenea din familia conților de Valentinois. Era un bărbat de vârstă mijlocie care făcuse deja pelerinajul la Ierusalim cu nouă ani mai înainte. Adhémar și-a câștigat dreptul de conducător pentru că a fost primul care a răspuns chemării papei Urban. Dar cum Adhémar îl primise deja în august pe Urban la Le Puy-en-Velay, unde trebuie să fi vorbit despre chestiunile din Răsărit, este posibil ca gestul său emoționant să nu fi fost în întregime spontan. Era o numire înțeleaptă. Întâmplările ulterioare vor dovedi că Adhémar este un predicator bun și un diplomat plin de tact, deschis la minte, calm și binevoitor, un om pe care toți îl vor respecta, dar care caută mai degrabă să convingă decât să comande. El și-a folosit influența în chip neabătut pentru a înfrâna pasiunile și pentru a răspândi înțelegerea, dar nu a fost întotdeauna suficient de ferm

[5] Canoanele Conciliului de la Clermont sunt consemnate de Lambert de Arras în Mansi, *Concilia*, vol. XX, pp. 815-820. Doar ultimul canon, cel de-al treizeci și treilea, privește în mod direct Cruciada. Însă chiar dacă Grațian îl atribuie conciliului, acesta nu se regăsește printre canoanele Conciliului de la Rouen, care le repetă pe cele de la Clermont. Vezi Hefele-Leclercq, *op. cit.*, vol. V, p. 339. Chalandon, *op. cit.*, pp. 44-46, pe baza surselor diferite și, întru câtva, confuze, analizează rânduielile papei.

în a-i controla pe marii nobili care, nominal, erau plasați sub ascultarea sa.[6]

Cel dintâi dintre marii nobili care au cerut să se alăture expediției a fost contele Raymond de Toulouse. Pe 1 decembrie, pe când Urban se afla încă la Clermont, trimișii acestuia au venit pentru a anunța că atât contele, cât și mulți dintre nobilii săi erau dornici să ia semnul Crucii. Raymond, care era la Toulouse, nu avea cum să fi auzit relatări despre marele discurs de la Clermont. Probabil că fusese avertizat dinainte. Fiind cel dintâi căruia i s-a vorbit de proiect și cel dintâi care a depus jurământul, Raymond considera că lui i s-ar fi cuvenit să i se încredințeze conducerea seculară asupra celorlalți mari nobili. El dorea să fie Moise, în vreme ce Adhémar urma să fie Aaron. Urban nu a dat curs acestei revendicări, dar Raymond nu a renunțat niciodată întru totul la ea. Între timp, contele intenționa să coopereze în mod cinstit cu Adhémar.[7]

Urban a plecat din Clermont pe 2 decembrie. După ce a vizitat mai multe mănăstiri clunisiace, a petrecut Crăciunul la Limoges, unde a predicat cruciada în catedrală, apoi s-a îndreptat spre nord spre valea Loirei prin Poitiers. În martie se afla la Tours, unde a ținut un conciliu, iar într-o duminică a convocat o adunare a credincioșilor pentru a le vorbi pe o pajiște, pe malurile râului. Stând pe o platformă improvizată, Urban a ținut o predică lungă și solemnă, îndemnându-i pe credincioși să se căiască și să plece în cruciadă. Din Tours papa s-a îndreptat din nou spre sud prin Aquitania, trecând prin Saintes și Bordeaux spre Toulouse. Toulouse a fost cartierul său general în mai și iunie, unde a avut multe prilejuri să discute despre cruciadă cu gazda sa, contele Raymond. Spre sfârșitul lunii iunie, Urban a pornit spre Provența. Raymond l-a însoțit până la Nîmes.

---

[6] Robert Călugărul, I, 4, p. 731; Guibert, II, 5, p. 140. Pentru biografia lui Adhémar, vezi textele strânse în Chevalier, *Cartulaire de Saint-Chaffre*, pp. 13-14, 139, 161-163.

[7] Baudri, I, 5, p. 16.

În august, papa a traversat din nou Alpii, trecând în Lombardia. Călătoria lui nu fusese o simplă vacanță. În tot acest timp papa discutase cu oamenii Bisericii, trimisese scrisori, căutase să încheie reorganizarea Bisericii din Franța și, mai presus de toate, își continuase planurile de cruciadă. Scrisori sinodale cuprinzând deciziile luate la Clermont au fost trimise peste tot episcopilor din Apus. În unele cazuri s-au ținut concilii provinciale pentru a le primi și pentru a se elabora o acțiune pe plan local. Este probabil ca principalele puteri laice să fi fost de asemenea informate oficial de dorințele papei.[8] La sfârșitul anului 1095, Urban scria din Limoges tuturor credincioșilor din Flandra relatându-le actele conciliului de la Clermont și cerându-le sprijinul.[9] Papa a avut toate motivele să fie mulțumit de răspunsul care a venit din Flandra și de pe pământurile învecinate. În iulie 1096, pe când se afla la Nîmes, a primit un mesaj de la Filip prin care era anunțată supunerea deplină a regelui în chestiunea adulterului și, probabil în același timp, alăturarea lui Hugo de Vermandois, fratele regelui, la Cruciadă.[10] În aceeași lună, Raymond de Toulouse și-a dovedit intențiile înmânând multe din posesiunile sale mănăstirii din Saint-Gilles.[11] Probabil la sfatul lui Raymond, Urban a hotărât că sprijinul unei puteri maritime ar fi necesar pentru a asigura aprovizionarea expediției. Doi legați au fost trimiși cu scrisori la Genova pentru a cere colaborarea republicii. Republica a fost de acord să asigure douăsprezece galere și o traversare, dar a întârziat cu prudență

---

[8] Orderic Vitalis, *Historia Ecclesiastica*, IX, 3, vol. III, p. 470; Riant, *Inventaire*, p. 109. Riant, *op. cit.*, p. 113, citează un text din veacul al XVI-lea, care se pare că ar folosi un document pierdut, în care se spune că papa le-a adus la cunoștință nobililor laici dorințele sale. Itinerarul lui Urban este reconstituit în detaliu de Crozet, „Le voyage d'Urban II," *Revue Historique*, vol. 179, pp. 271-310.

[9] Scrisoarea este editată în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe*, pp. 136-137. În scrisoare Urban dă data de 15 august pentru plecarea în cruciadă.

[10] Jaffé-Loewenfeld, *Regesta*, vol. I, p. 688. Filip nu și-a ținut promisiunile de a se pocăi.

[11] Document editat în d'Achéry, *Spicilegium*, a doua ediție, vol. 1, p. 630, și Mansi, *Concilia*, vol. 20, p. 938.

trimiterea lor până când se lămureau dacă cruciada era sau nu o mișcare serioasă. Abia în iulie 1097 flota a plecat din Genova. Între timp, mulți genovezi au luat semnul Crucii.[12]

La înapoierea sa în Italia, Urban era încredințat de succesul proiectului său. Chemărilor sale li se răspunsese cu înflăcărare. Din ținuturi îndepărtate, precum Scoția, Danemarca și Spania, oamenii se grăbeau să depună jurămintele. Unii făceau rost de bani pentru călătorie, lăsându-și gaj posesiunile și pământurile. Alții, care nu se așteptau să se mai înapoieze, le dădeau pe toate Bisericii. La Cruciadă urmau să participe îndeajuns de mulți mari nobili pentru a-i asigura un sprijin militar formidabil. Pe lângă Raymond de Toulouse și Hugo de Vermandois, se pregăteau de plecare și Robert al II-lea de Flandra, Robert, ducele de Normandia, și cumnatul acestuia, Ștefan, conte de Blois. Încă și mai extraordinară era participarea oamenilor credincioși împăratului Henric al IV-lea. În fruntea acestora se găsea Godefroy de Bouillon, duce al Lorenei de Jos, care a luat semnul Crucii împreună cu frații săi, Eustace, conte de Boulogne și Balduin. Mulți nobili mai mărunți și câțiva distinși oameni ai Bisericii, precum episcopul de Bayeux, s-au adunat în jurul acestor conducători.[13]

În Italia, Urban a găsit același entuziasm. În septembrie 1096 scria orașului Bologna pentru a mulțumi locuitorilor pentru zelul lor și pentru a-i preveni să nu plece spre răsărit fără îngăduința preoților lor. Iar soții proaspăt căsătoriți nu trebuiau să plece fără acordul soțiilor lor. Între timp, vestea a ajuns în sudul Italiei și a fost primită cu căldură de mulți dintre normanzii aflați acolo, întotdeauna gata să înceapă o aventură nouă. Inițial, principii au fost reticenți, dar Bohemund, fiul lui Guiscard, care era pentru moment principe de Taranto, dar ale cărui ambiții italiene erau împiedicate de fratele său Roger Borsa și de unchiul său, Roger de Sicilia, a înțeles repede posibilitățile pe care cruciada i le-ar fi putut deschide. Împreună cu mai mulți membri ai familiei și cu

---

[12] Caffaro, *De Liberatione*, pp. 49-50.

[13] Pentru liste mai complete ale cruciaților, vezi mai jos, cartea a III-a, capitolul 1.

numeroşi prieteni, Bohemund a luat semnul Crucii. Participarea lor urma să aducă Cruciadei mulţi dintre soldaţii cei mai experimentaţi şi mai întreprinzători ai Europei. Atunci când Urban s-a înapoiat la Roma, la timp pentru Crăciunul din 1096, putea fi liniştit că, într-adevăr, Cruciada fusese pusă în mişcare.[14]

De fapt, Urban pornise o acţiune mai mare decât îşi închipuia. Poate că ar fi fost mai bine dacă nu ar fi răspuns chemării atâţia mari nobili. Deşi în cazul tuturor, cu excepţia lui Bohemund, motivaţia cea mai puternică a fost înflăcărarea religioasă autentică, în scurt timp, intrigile pământeşti şi rivalităţile vor da naştere unor tulburări imposibil de stăpânit de către legatul papal. Încă şi mai greu de controlat s-a dovedit a fi răspunsul care a venit din partea oamenilor săraci din Franţa, Flandra şi din Renania.

Papa ceruse episcopilor să predice cruciada, însă predicatori mult mai eficienţi se dovedeau a fi unii oameni săraci, figuri evanghelice, precum Robert d'Arbrissel, întemeietorul ordinului de Fontevrault sau, cu un impact încă şi mai puternic, Petru, un călugăr itinerant. Petru era un om în vârstă, care se născuse undeva pe lângă Amiens. Cu câţiva ani mai înainte, încercase probabil să facă pelerinajul la Ierusalim, dar fusese maltratat de turci şi silit să se înapoieze. Contemporanii îl cunoşteau ca Petru cel Mic – *chtou* sau *kiokio* în dialectul picard –, însă veşmântul de eremit pe care îl purta de obicei i-a adus porecla de Eremitul, prin care a rămas cunoscut în istorie. Era un om scund, oacheş şi cu o faţă lungă şi uscăţivă, care semăna îngrozitor de mult cu cea a măgarului pe care-l călărea mereu şi care era aproape la fel de venerat ca şi el. Mergea desculţ, iar hainele îi erau murdare. Nu mânca nici pâine, nici carne, ci numai peşte şi bea vin. În pofida înfăţişării sale umile, avea puterea de a mişca oamenii. Era învăluit de o neobişnuită aură de autoritate. „Orice ar fi spus sau ar fi făcut", ne spune Guibert de Nogent, care l-a cunoscut personal, „părea ceva aproape dumnezeiesc."[15]

---

[14] Urban II, *Letter to the Bolognese*, în Hagenmeyer, *op. cit.*, pp. 137-138.

[15] Guibert, I, 7, p. 142. Discuţia cea mai detaliată cu privire la originea lui Petru şi la începuturile carierei sale este cea din Hagenmeyer, *Le Vrai et le Faux sur Pierre*

Probabil că Petru nu a fost de față la Conciliul de la Clermont, dar el începuse deja să predice cruciada înainte ca anul să se fi încheiat. Și-a început călătoria în Berry, apoi în februarie și martie a trecut prin regiunea Orléans și prin Champagne, îndreptându-se spre Lorena. De acolo a trecut prin orașele Meuse și Aachen înspre Köln, unde a petrecut Paștele. A strâns în jurul lui discipoli pe care i-a trimis în ținuturile pe care nu putea să le viziteze el însuși. Printre aceștia se numărau francezii Gauthier Fără-Căpătâi, Rainaud de Breis, Godefroy Burel, Gauthier de Breteuil și germanii Orel și Gottschalk. Peste tot pe unde mergeau locotenenții săi, bărbații și femeile își păräseau casele pentru a-i urma. În momentul în care a ajuns la Köln, mulțimea care-l însoțea era estimată la aproape 15 000 de oameni. Și i s-au mai alăturat încă mulți alții în Germania.[16]

Succesul extraordinar al predicilor sale se datora mai multor cauze. Viața pentru un țăran din nord-vestul Europei era aspră și nesigură. În vremea invaziilor barbare și a incursiunilor vikingilor, multe pământuri rămăseseră necultivate. Digurile fuseseră rupte, iar marea și râurile se revărsaseră peste câmpuri. Adesea, nobilii împiedicau defrișarea pădurilor în care vânau. Un sat neprotejat de un castel nobiliar era expus jefuirii sau incendierii, fie din partea unor nelegiuiți, fie din partea ostașilor care participau la războaie civile mărunte. Biserica încerca să-i apere pe țăranii săraci și să întemeieze târguri pe pământurile pustii, dar ajutorul ei era sporadic și adesea zadarnic. Marii nobili ar fi încurajat dezvoltarea orașelor, însă nobilii mai mici se opuneau. Organizarea domenială se prăbușea, dar nicio altă rânduire nu îi lua locul. Deși șerbia propriu-zisă dispăruse, oamenii continuau să fie legați de glie prin obligații de care nu puteau scăpa prea ușor. Între timp, populația creștea, iar loturile de pământ dintr-un sat nu puteau fi împărțite

---

l'Hermite, trad. Furcy Raynaud, pp. 17-63. Guibert îl descrie pe Petru în II, 8, p. 142. Orderic Vitalis apreciază că era urmat de 15 000 de adepți, vezi IX, 4, vol. III, p. 477.

[16] Hagenmeyer, *op. cit.*, pp. 127-151; Chalandon, *op. cit.*, pp. 57-59.

și reîmpărțite dincolo de un anumit prag. Robert Călugărul amintește cuvintele papei Urban la Clermont: „în acest ținut locuitorii abia pot fi hrăniți. Din această pricină i-ați epuizat bunurile și purtați războaie nesfârșite între voi". Mai cu seamă anii din urmă fuseseră foarte grei. Inundațiile și molima din 1094 au fost urmate de secetă și de foamete în 1095. În momentul acela plecarea spre răsărit părea o idee foarte îmbietoare. Iar în aprilie 1095, o ploaie de meteoriți prevestise deja o mișcare în masă a oamenilor.[17]

Învățăturile apocaliptice s-au adăugat tentațiilor economice. Era o vreme a viziunilor, iar despre Petru se credea că este un vizionar. Omul medieval era convins că a doua venire era foarte apropiată. Cât mai avea timp, trebuia să se căiască și să plece pentru a face fapte bune. Biserica îi învăța că păcatul putea fi ispășit prin pelerinaje, iar profețiile spuneau că Țara Sfântă trebuia recuperată pentru credință mai înainte ca Hristos să vină a doua oară. În plus, pentru mințile neștiutoare, diferența dintre Ierusalim și Noul Ierusalim nu era foarte limpede. Mulți dintre cei care-l ascultau pe Petru erau convinși că el le promitea să pună capăt nefericirilor lor, urmând să-i ducă în ținutul despre care vorbește Scriptura, în care curge lapte și miere. Călătoria ar fi fost una dificilă, trebuia să fie biruite legiunile lui Anticrist. Dar țelul era Ierusalimul de aur.[18]

Nimeni nu știe ce a gândit papa despre Petru și despre succesul predicilor acestuia. Scrisoarea sa către locuitorii din Bologna lasă să se înțeleagă că Urban era puțin neliniștit de entuziasmul scăpat de sub control. Dar el nu a împiedicat, sau nu a putut să împiedice, răspândirea lui în Italia. Pe parcursul verii anului 1096 un val neregulat și neîntrerupt de pelerini, care nu aveau conducători

---

[17] Ekkerhard, *Chronicon*, ad ann. 1094, p. 207; Sigebert de Gembloux, *Chronicon*, ad ann. 1095, p. 367; Robert Călugărul, I, 1, p. 728. Ploaia de meteoriți, interpretată de episcopul Gislebert de Lisieux ca o prevestire a plecării în masă spre Locurile Sfinte, este consemnată de Orderic Vitalis, IX, 4, vol. III, pp. 461-462.

[18] Evanghelismul apocaliptic al lui Robert d'Arbrissel (a cărui viață, scrisă de Baudri, este inclusă în *Aa. SS.*, 23 februarie, vol. III) este caracteristic pentru acea epocă. La cererea lui Urban, Robert a predicat și cruciada (*ibidem*, p. 695).

și nici nu erau organizați în vreun fel, a început să se reverse spre răsărit. Fără îndoială că papa spera că aceștia și cei care-l urmau pe Petru vor ajunge în siguranță la Constantinopol, unde ar fi urmat să-i aștepte pe legatul lui și pe căpeteniile militare, care i-ar fi înglobat în rândurile ordonate ale marii armate creștine.

Insistența lui Urban ca locul de adunare al expediției să fie Constantinopolul arată cât de încrezător era papa că împăratul Alexie îi va primi cu brațele deschise. Bizanțul ceruse ostași din Apus și iată că acestei chemări îi răspundeau nu câțiva mercenari izolați, ci armate întregi de temut. Încrederea papei era sinceră. Orice cârmuire este dornică să-și facă aliați. Dar atunci când acești aliați trimit armate numeroase, asupra cărora nu au niciun control, să-ți invadeze teritoriul, așteptându-se ca ele să fie hrănite, găzduite și aprovizionate cu tot ceea ce este necesar, se naște întrebarea dacă această alianță mai merită păstrată. Atunci când vestea înaintării Cruciadei a ajuns la Constantinopol, a stârnit sentimente de neliniște și de teamă.

În 1096, pentru câteva luni, Imperiul Bizantin se bucura de unul dintre rarele momente tihnite. Împăratul respinsese de curând o invazie a cumanilor în Balcani, printr-o victorie atât de însemnată încât, pentru moment, părea greu de crezut că vreunul dintre triburile barbare din stepe ar mai fi cutezat să treacă frontiera. În Asia Mică, imperiul selgiucid începea să se destrame din cauza războaielor civile încurajate de diplomația bizantină. Alexie spera ca în scurtă vreme să poată prelua ofensiva împotriva selgiucizilor, dar dorea să o facă la momentul pe care l-ar fi considerat el potrivit. Mai avea nevoie de o perioadă de răgaz în care să-și poată reface forțele mult prea solicitate. Era îngrijorat de efectivul militar. Își dorea mercenari din Apus și, fără îndoială, spera că trimișii lui în Italia vor avea succes cu recrutarea. Acum însă i se aducea de veste că în locul cavalerilor izolați sau al micilor companii pe care le aștepta ca să i se alăture armatei sale, oștiri întregi de franci se puseseră în mișcare. Nu era încântat, deoarece știa din experiență că francii sunt o rasă nesigură, lacomă de câștig și lipsită de orice scrupule atunci când era vorba de respectarea angajamentelor. Erau formidabili în

ofensivă, dar, în circumstanţele date, acesta era un avantaj discutabil. Neliniştea a cuprins Curtea imperială atunci când a aflat, pentru a cita cuvintele prinţesei Ana Comnena, că „întregul Occident şi toate neamurile barbare care trăiesc în ţinutul dintre malul celălalt al Adriaticii şi Coloanele lui Hercule, totul se revărsa laolaltă, punea în mişcare nenumărate familii şi se îndrepta spre Asia, străbătând Europa de la un capăt la celălalt".[19] Nu doar împăratul, ci şi supuşii săi erau neliniştiţi. Ca un semn prevestitor de rele, mari roiuri de lăcuste au străbătut Imperiul, lăsând grânele neatinse, dar devorând viţa-de-vie. Prezicătorii populari, poate la sugestia autorităţilor îngrijorate ca disperarea să nu se răspândească, au interpretat trecerea lăcustelor ca o prevestire că francii nu vor face niciun rău creştinilor, al căror simbol erau grânele, din care izvora pâinea vieţii. În schimb, ei îi vor distruge pe sarazini, un neam a cărui aplecare spre desfrâu putea fi foarte bine simbolizată prin viţa-de-vie. Prinţesa Ana a fost oarecum sceptică cu privire la această interpretare, dar asemănarea francilor cu lăcustele a fost cu siguranţă evidentă.[20]

Împăratul Alexie a început să se pregătească cu calm. Armatele franţe trebuiau să fie hrănite pe măsură ce înaintau prin Imperiu. Trebuiau luate măsurile de precauţie necesare pentru a le împiedica să pustiască provinciile şi să-i jefuiască pe locuitori. Au fost înălţate magazii de provizii în fiecare dintre punctele principale prin care urmau să treacă şi un detaşament de supraveghere a fost însărcinat să întâmpine la frontieră fiecare ceată care pătrundea în Imperiu şi să o însoţească până la Constantinopol. Existau în acea vreme două mari drumuri de-a lungul Peninsulei Balcanice: drumul de nord, care trecea frontiera pe la Belgrad şi se îndrepta spre sud-est prin Niş, Sofia, Philippopolis, Adrianopol şi Via Egnatia,

---

[19] Fragmentul din Ana Comnena este preluat din traducerea Marinei Marinescu, vezi *Alexiada*, vol. 2, Bucureşti, 1977, p. 84 (n. tr.).

[20] Anna Comnena, *Alexiad*, X, V, 4-7, vol. II, pp. 206-208. Ana pune pe seama lui Petru organizarea Cruciadei, probabil pentru că primul ei contact cu cruciaţii a fost cu gloata lui Petru, care era convinsă de acest lucru.

de la Dyrrachium prin Ohrida, Edessa, Salonic, iar apoi prin Mosynopolis și Selymbria către capitală. După marele pelerinaj german din 1064, primul drum nu a mai fost decât arareori folosit de călătorii apuseni. Numărul total al pelerinilor scăzuse, iar cei care se încumetau să facă această călătorie alegeau celălalt drum. În plus, Alexie primise vești despre Cruciadă din Italia; prin urmare, el se gândea că armatele frânce vor trece Adriatica și vor înainta pe Via Egnatia. Proviziile au fost trimise către Dyrrachium și orașele vecine. Guvernatorul orașului Dyrrachium, nepotul împăratului, Ioan Comnenul, a primit instrucțiuni să-i întâmpine cu prietenie pe conducătorii frânci, dar să aibă grijă ca aceștia și armatele lor să fie permanent supravegheate de trupele însărcinate cu păstrarea ordinii. Trimiși de rang înalt de la Constantinopol aveau să iasă în întâmpinarea fiecăruia dintre conducătorii frânci. Între timp, amiralul Nicolas Mavrocatacalon și-a îndreptat flota spre apele Adriaticii pentru a supraveghea coastele și pentru a semnala apropierea frâncilor.

Împăratul însuși a rămas la Constantinopol, așteptând în continuare vești. Știind că papa a stabilit ziua de 15 august pentru începerea expediției, împăratul nu s-a grăbit foarte mult cu pregătirile, când, deodată, la sfârșitul lunii mai 1096, a sosit un trimis din nord cu vestea că prima oaste frâncă a venit prin Ungaria și a intrat în Imperiu pe la Belgrad.

Cartea a III-a

DRUMUL SPRE RĂZBOI

I

CRUCIADA POPULARĂ

„Domnul nu i-a putut duce în pământul ce le-a făgăduit."
Deuteronom, 9:28

Petru Eremitul a ajuns la Köln împreună cu adepții săi în Sâmbăta Mare, pe 12 aprilie 1096.[1] Acolo a început să-și dea seama de dificultățile care-l copleșeau pe conducătorul unei cruciade populare. Uriașa adunare pestriță de entuziaști pe care o strânsese era alcătuită din oameni de tot soiul, veniți din multe regiuni. Unii își aduseseră nevestele cu ei, alții până și copiii. Cei mai mulți

[1] Singura relatare autentică detaliată a călătoriilor lui Petru Eremitul și Gauthier Fără-Căpătâi este cea a lui Albert d'Aix. Veridicitatea acestei relatări (vezi mai jos Anexa I) a fost aspru contestată. Pare însă destul de limpede că Albert d'Aix a fost informat de martori oculari care, probabil, s-au folosit de însemnări scrise. Unele dintre estimările sale sunt neconvingătoare, iar comportamentul lui Petru pare câteodată contradictoriu, dar autorul a dorit probabil să-l pună întotdeauna într-o lumină bună, fără să-i pese de aceste contradicții. *Cronica din Zimmern* oferă câteva informații suplimentare, dar se pare că face confuzie între Cruciada din 1096 și cea din 1101. Există de asemenea o scurtă însemnare în *Cronica din Bari*, p. 147. Întreaga poveste a fost analizată în detaliu în Hagenmeyer, *op. cit.*, pp. 151-241. Sunt de acord, în linii mari, cu concluziile sale.

dintre ei erau țărani, dar se regăseau în rândul lor și orășeni, și câțiva reprezentanți mai neînsemnați ai familiilor cavalerești, și foști tâlhari și criminali. Singurul lucru care-i ținea laolaltă era ardoarea credinței lor. Renunțaseră la toate pentru a-l urma pe Petru și erau dornici să meargă mai departe. În plus, pentru ca să poată fi hrăniți era esențial să înainteze mereu, pentru că puține regiuni din Europa medievală aveau un asemenea surplus de hrană încât să poată aproviziona o vreme mai îndelungată o mulțime atât de numeroasă. Dar Köln era așezat într-o provincie bogată, cu drumuri pe apă foarte bune. Petru dorea să profite de avantajele pe care le oferea orașul pentru a zăbovi o vreme și pentru a predica germanilor. Era probabil dornic să atragă o parte din nobilimea locală în cruciada sa. În Franța și în Flandra, cavalerii preferaseră să se alăture suitei unui mare nobil. Dar niciunul dintre marii nobili germani nu urma să participe la războiul sfânt. Predicile sale au avut succes, iar printre numeroșii germani care au răspuns chemării sale se numără și câțiva din nobilimea mai puțin însemnată, conduși de contele Hugo de Tübingen, de contele Henric de Schwarzenberg, Walter de Teck și de trei fii ai contelui de Zimmern.[2]

Dar francezii erau nerăbdători. Gauthier Fără-Căpătâi s-a hotărât să nu mai aștepte la Köln. Imediat după ce s-au terminat sărbătorile de Paște, probabil în a treia zi, Gauthier a plecat din oraș împreună cu câteva mii de compatrioți și s-a îndreptat spre Ungaria. Au înaintat în sus pe Rin și pe Neckar, apoi au luat-o în jos pe Dunăre, ajungând la frontiera Ungariei pe 8 mai. De acolo, Gauthier i-a trimis o solie regelui Coloman pentru a-i cere permisiunea să-i traverseze regatul și, de asemenea, pentru a-l ruga să-l ajute să găsească provizii pentru oamenii lui. Coloman, binevoitor, le-a asigurat cele necesare. Oastea a trecut prin Ungaria

[2] Vezi Hagenmeyer, *op. cit.*, pp. 158-160 și 165-166, mai ales p. 160, n. 2 și p. 166, n. 1, pentru nobilii germani care i s-au alăturat lui Petru. Ekkehard, *Hierosolymita*, pp. 18-19, relatează că, din pricina schismei, Cruciada nu a fost predicată în mod oficial în Germania.

fără vreun act de indisciplină. Spre sfârșitul lunii, au ajuns la Semlin[3], la frontiera regatului, și au trecut râul Sava în teritoriu bizantin la Belgrad.

Comandantul militar al Belgradului a fost luat prin surprindere. Nu primise niciun fel de instrucțiuni despre cum ar fi trebuit să reacționeze în fața unei asemenea invazii. A trimis în grabă un mesaj la Niș, unde se afla reședința guvernatorului provinciei Bulgariei, pentru a-i da de știre cu privire la venirea lui Gauthier. Guvernatorul, un dregător conștiincios, dar nimic mai mult, pe nume Nicetas, nu primise nici el instrucțiuni. La rândul lui a trimis un mesager pentru a duce vestea cât mai repede cu putință la Constantinopol. Între timp, la Belgrad, Gauthier cerea mâncare pentru cei care-l însoțeau. Recoltele nu fuseseră strânse încă, iar garnizoana nu avea niciun surplus; așa că Gauthier și oastea lui au început să prade regiunea din jur. O întâmplare nefericită petrecută la Semlin, unde șaisprezece dintre oamenii săi care nu trecuseră râul împreună cu tovarășii lor au încercat să jefuiască un bazar, a încins și mai mult spiritele. Ungurii i-au prins, le-au luat armele și veșmintele pe care le-au atârnat de zidurile Semlinului ca un avertisment și i-au trimis dezbrăcați pe celălalt mal, la Belgrad. Atunci când a început jaful în jurul Belgradului, comandantul orașului a recurs la arme. În luptă, câțiva dintre oamenii lui Gauthier au fost uciși, iar alții au fost arși de vii într-o biserică.

În cele din urmă, Gauthier a putut să înainteze spre Niș, unde Nicetas i-a primit cu bunăvoință și le-a asigurat hrana, ținându-i acolo până când urma să primească un răspuns de la Constantinopol. Împăratul, care crezuse că oastea cruciaților nu avea să pornească din Apus mai înainte de Adormirea Maicii Domnului, a fost silit să-și grăbească pregătirile. Lui Nicetas i s-a cerut să-l trimită pe Gauthier mai departe sub escortă. Însoțit de această escortă, Gauthier și oastea lui și-au continuat călătoria în liniște. La începutul lunii iulie au ajuns la Philippopolis, acolo unde a murit

[3] Astăzi Zemun în Serbia (n. tr.).

unchiul lui Gauthier, Gauthier de Poissy; iar până la mijlocul lunii erau la Constantinopol.[4]

Nicetas a aflat de la Gauthier că Petru se găsea nu prea departe în urmă cu o oaste mult mai numeroasă. Prin urmare s-a îndreptat spre Belgrad pentru a-l întâmpina și pentru a lua legătura cu guvernatorul ungar de Semlin.

Petru a părăsit orașul Köln în jurul datei de 20 aprilie. Deși inițial germanii batjocoriseră predicile sale, acum i se alăturau cu miile, crescând numărul însoțitorilor lui până aproape de 20 000 de bărbați și femei. Alți germani, stârniți de entuziasmul lui Petru, plănuiau să-l urmeze mai târziu, sub conducerea lui Gottschalk și a contelui Emich de Leisingen. De la Köln, Petru a apucat drumul obișnuit pe Rin în sus, apoi pe Neckar până la Dunăre. Când a ajuns la Dunăre, unii dintre cei care-l însoțeau s-au hotărât să-și continue drumul coborând cu vasele pe fluviu. Însă Petru și cei mai mulți dintre însoțitorii săi au mers pe drumul care trecea pe la sud de lacul Fertö și care intra în Ungaria la Ödenburg. Petru călătorea pe măgarul său, cavalerii germani mergeau călare, în vreme ce căruțele duceau bunurile pe care le avea și cufărul cu banii adunați pe parcursul călătoriei sale. Dar cei mai mulți mergeau pe jos. Dacă drumurile erau bune, ei reușeau să străbată 45 de kilometri pe zi.

Regele Coloman i-a primit pe solii lui Petru cu aceeași bunăvoință pe care i-o arătase și lui Gauthier, avertizându-i doar că orice încercare de jaf va fi pedepsită. Spre sfârșitul lunii mai și începutul lunii iunie, oastea a străbătut în liniște Ungaria. La un moment dat, probabil lângă Carloviț, i s-au alăturat grupurile care coborâseră cu vasele pe Dunăre. Pe 20 iunie, oastea a ajuns la Semlin.[5]

Și acolo au început necazurile. Nu se știe ce anume s-a întâmplat de fapt. Se pare că guvernatorul, care era de origine turcmenă,

---

[4] Călătoria lui Gauthier este relatată de Albert d'Aix, I, 6, pp. 274-276 și, mai succint, în Orderic Vitalis, IX, 4, vol. III, pp. 478-479.

[5] Albert d'Aix, I, 7, p. 276. Malavilla trebuie cu siguranță identificată cu Semlin (Hagenmeyer, *op. cit.*, p. 169, n. 1); Guibert, II, 8, pp. 142-143, afirmă că Petru a avut necazuri la trecerea prin Ungaria, dar pare să-l confunde cu Emich.

a fost îngrijorat de mărimea oștirii. El a încercat împreună cu tovarășii săi de dincolo de frontieră să înăsprească disciplina. Oamenii lui Petru au devenit bănuitori. Auziseră zvonuri despre suferințele prin care trecuseră oamenii lui Gauthier și se temeau ca nu cumva cei doi guvernatori să uneltească împotriva lor. În plus, oastea a fost revoltată la vederea armelor celor șaisprezece tâlhari ai lui Gauthier, care continuau să fie atârnate de zidurile orașului. Dar totul s-ar fi putut sfârși cu bine dacă nu s-ar fi iscat o ceartă în legătură cu vânzarea unei perechi de încălțări. Cearta a dat naștere unei răzmerițe, care s-a transformat într-o luptă în câmp deschis. Oamenii lui Petru, probabil împotriva dorințelor acestuia, au atacat orașul condușI de Geoffroy Burel și au izbutit să ia cu asalt citadela. Au fost uciși patru mii de unguri și a fost capturată o cantitate mare de provizii. Apoi, îngroziți de mânia regelui ungar, s-au grăbit să treacă râul Sava.

Pentru a-și construi plutele, cruciații au luat tot lemnul pe care l-au putut strânge din case. Nicetas, care privea neliniștit de la Belgrad, a încercat să țină sub control trecerea râului și i-a obligat să folosească un singur vad. Trupele lui Nicetas erau alcătuite în principal din mercenari pecenegi, oameni în care putea avea încredere că-i vor asculta poruncile orbește. Pecenegii au fost îmbarcați pe vase pentru a împiedica folosirea oricărei alte treceri, în afara celei încuviințate. Dându-și seamă că nu avea suficiente trupe pentru a ține sub control o asemenea hoardă, Nicetas însuși s-a înapoiat la Niș, unde se găsea cartierul general militar al provinciei. Odată cu plecarea lui Nicetas, locuitorii din Belgrad au părăsit orașul și s-au îndreptat spre munți.[6]

Pe 26 iunie, oastea lui Petru a forțat trecerea peste Sava. Atunci când pecenegii au încercat să-i împiedice să folosească mai multe vaduri, au fost atacați. Mai multe vase au fost scufundate, iar

---

[6] Albert d'Aix, I, 7, 8, pp. 276-278. În acest caz Albert îl înfățișează pe Petru, care în alte părți pare un personaj pașnic, drept însetat de răzbunare. Motivul cel mai probabil este că sursa lui Albert credea că o asemenea sălbăticie ar fi fost spre lauda lui Petru.

oștenii de pe ele au fost prinși și omorâți. Oastea a intrat în Belgrad și, după ce l-au jefuit de tot, i-au dat foc. Apoi a mărșăluit continuu vreme de șapte zile, prin păduri, și a ajuns la Niș pe 3 iulie. Imediat Petru i-a cerut lui Nicetas să i se facă rost de hrană.[7]

Nicetas dăduse de veste la Constantinopol despre înaintarea lui Petru și aștepta dregătorii și escorta militară care urmau să vină pentru a-i însoți pe apuseni în capitală. Nicetas avea o garnizoană numeroasă la Niș, pe care în plus o întărise prin recrutarea unor mercenari pecenegi și unguri din partea locului.[8] Probabil însă că nu se putea lipsi de oameni pentru a alcătui o escortă care să-l însoțească pe Petru până când urma să se întâlnească cu oștenii trimiși de la Constantinopol. Pe de altă parte era dificil și periculos să îngăduie unei mulțimi atât de numeroase să zăbovească prea mult la Niș. Prin urmare, în vreme ce se strângea hrană pentru oamenii lui Petru, acestuia i s-a cerut să trimită ostatici și apoi să plece mai departe cât mai repede posibil. La început, totul a mers bine. Geoffroy Burel și Gauthier de Breteuil au fost trimiși ca ostatici. Localnicii

---

[7] Albert d'Aix, I, 9, p. 278. Urmez cronologia lui Hagenmeyer (*Chronologie*, pp. 30-31).

[8] Escorta care a fost trimisă de la Constantinopol în întâmpinarea lui Petru i s-a alăturat acestuia la Sofia pe 9 sau 10 iulie, după ce a străbătut mai bine de 640 de kilometri. Chiar dacă era probabil o escortă călare, deci rapidă, aceasta trebuie să fi părăsit capitala înainte ca vreun mesager, trimis după 3 iulie, atunci când Petru a ajuns la Niș, să fi putut sosi la curtea imperială. Potrivit lui Jireček, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel*, p. 9, tătarii care duceau poșta imperială austriacă la începutul secolului al XIX-lea parcurgeau drumul în cinci zile, mergând la galop întins și folosind schimburi de cai. (Distanța este mai bine de 1 000 de kilometri). Drumurile bizantine erau ceva mai bune decât cele otomane, dar schimburile de cai de poștă nu erau probabil la fel de bine organizate. În acea vreme, un mesager special ar fi putut ajunge de la Niș la Constantinopol în cinci sau șase zile. Prin urmare, Nicetas a trimis spre capitală vestea venirii lui Petru, înainte ca acesta să treacă propriu-zis frontiera. Nicetas, pe care sursele apusene îl numesc Nichita, ne este de asemenea cunoscut dintr-un sigiliu, publicat în Schlumberger, *Sigillographie de l'Empire Byzantin*, p. 239. Nu trebuie confundat cu Leon Nicerites, duce de Paristrion, cu care Chalandon, *Essai sur le Règne d'Alexis Comnène*, p. 167, n. 4, îl identifică în mod greșit.

nu doar că le-au îngăduit cruciaților să obțină proviziile de care aveau nevoie, dar mulți dintre ei le-au dat și pomeni pelerinilor celor mai săraci. Unii chiar au cerut să se alăture pelerinajului.

A doua zi dimineață, cruciații au pornit pe drumul spre Sofia. Pe când ieșeau din oraș, unii germani, care avuseseră o ceartă cu un orășean în noaptea de dinainte, au dat foc din senin mai multor mori de pe râu. Aflând acestea, Nicetas și-a trimis oamenii să atace ariergarda și să ia niște prizonieri pe care să-i poată ține ostatici. Petru călărea pe măgarul său, cam la doi kilometri în față, fără să știe nimic de toate astea, până când un om pe nume Lambert a venit din rândurile din spate să-i spună. Petru s-a grăbit să se înapoieze pentru a se întâlni cu Nicetas și pentru a discuta răscumpărarea prizonierilor. Dar pe când cei doi stăteau de vorbă, printre cruciați s-au răspândit zvonuri despre lupte și trădare. Drept urmare, mai multe capete înfierbântate s-au întors și au luat cu asalt fortificațiile orașului. Garnizoana i-a respins și a contraatacat. Atunci când Petru, care s-a înapoiat pentru a-și potoli oamenii, a încercat să restabilească legătura cu Nicetas, un alt grup a insistat să se reia atacul. Prin urmare, Nicetas a dat frâu liber tuturor trupelor sale, care s-au îndreptat asupra cruciaților, pe care i-au respins și împrăștiat de tot. Mulți dintre ei au fost uciși; mulți bărbați, femei și copii au fost luați prizonieri și și-au petrecut restul zilelor în captivitate, prin împrejurimi. Printre altele, Petru și-a pierdut cufărul cu bani. Petru însuși împreună cu Rainaud de Breis și Gauthier de Breteuil și vreo cinci sute de oameni au fugit pe povârnișul unui munte, crezând că doar ei au scăpat. Dar a doua zi dimineață, alte șapte mii de cruciați i-au ajuns din urmă și și-au continuat drumul. Pentru că rămăseseră fără mâncare, s-au oprit în orașul pustiu Bela Palanka, pentru a aduna recolta din împrejurimi. Acolo li s-au alăturat numeroși alți cruciați rămași în urmă. Atunci când și-au reluat drumul, și-au dat seama că pierduseră un sfert din numărul lor.[9]

---

[9] Albert d'Aix, I, 9-12, pp. 278-282. Albert afirmă că rămăseseră 30 000 dintr-o oaste de 40 000.

Pe 12 iulie au ajuns la Sofia. Acolo s-au întâlnit cu mesagerii și cu escorta trimisă din Constantinopol, care avea poruncă să le asigure întru totul aprovizionarea și să aibă grijă să nu întârzie nicăieri mai mult de trei zile. De aici înainte călătoria s-a desfășurat fără piedici. Populația locală era prietenoasă. La Philippopolis, grecii au fost într-atât de mișcați de povestea suferințelor lor, încât le-au dat de bunăvoie bani, cai și catâri. La o distanță de două zile de Adrianopol, mai mulți soli l-au întâmpinat pe Petru cu un mesaj binevoitor de la împărat. S-a hotărât iertarea fărădelegilor cruciaților, întrucât fuseseră deja pedepsiți îndeajuns. Văzând bunăvoința pe care i-o arăta un monarh atât de însemnat, Petru a plâns de bucurie.[10]

Atenția plină de bunăvoință a împăratului nu a încetat nici după ce cruciații au ajuns la Constantinopol, pe 1 august. Împăratul era curios să-l cunoască pe conducătorul lor, așa că Petru a fost invitat la o audiență la Curte, unde i s-au dat bani și sfaturi bune. Pentru privirea experimentată a lui Alexie, expediția nu era impresionantă. Se temea că, dacă vor trece în Asia, cruciații vor fi imediat distruși de turci. Dar lipsa lor de disciplină l-a silit să-i facă să plece cât mai repede cu putință din împrejurimile Constantinopolului. Apusenii săvârșeau nenumărate furturi. Jefuiau palatele și domeniile din suburbii. Au furat până și plumbul din acoperișul bisericilor. Și deși pătrunderea lor în Constantinopol era strict controlată, permițându-li-se să treacă de porți doar în grupuri mici de vizitatori, supravegherea tuturor împrejurimilor era imposibilă.

Gauthier Fără-Căpătâi și oamenii lui ajunseseră deja la Constantinopol, iar câteva grupuri de pelerini italieni au sosit cam în același timp. Ei s-au alăturat Cruciadei lui Petru și pe 6 august toți oamenii lui au fost trecuți peste Bosfor. Odată ajunși pe malul asiatic, și-au continuat drumul dezorganizați, jefuind case și biserici de-a lungul coastei Mării Marmara, până la Nicomedia, care fusese părăsită după cucerirea ei de către turci, cu cincisprezece

[10] *Ibidem*, I, 13-15, pp. 282-283; Anna Comnena, *Alexiad*, X, V-VI, vol. II, p. 210.

ani mai înainte. Acolo a izbucnit o ceartă între germani şi italieni de-o parte şi francezi de cealaltă. Cei dintâi au ieşit de sub autoritatea lui Petru, alegându-şi drept conducător un senior italian pe nume Rainald. De la Nicomedia, cele două părţi ale oştirii s-au îndreptat spre apus, de-a lungul coastei de miazăzi a golfului Nicomediei, către o tabără întărită, pe care grecii o numeau Cibotos, iar cruciaţii, Civetot şi pe care Alexie o pregătise pentru propriii săi mercenari englezi din împrejurimile Helenopolisului. Era un loc de tabără potrivit, întrucât regiunea era roditoare, şi puteau fi aduse cu uşurinţă mai multe provizii, pe mare, de la Constantinopol.[11]

Alexie îl îndemnase pe Petru să aştepte venirea principalelor armate cruciate, înainte de a încerca să-i atace pe necredincioşi. Petru a fost impresionat de sfatul lui. Dar autoritatea lui Petru se micşora. Atât germani şi italieni, conduşi de Rainald, cât şi propriii săi francezi, asupra cărora Geoffroy Burel părea să fi avut cea mai mare influenţă, se luau la întrecere unii cu alţii întreprinzând incursiuni de pradă în regiune, în loc să-şi recapete în linişte puterea. Mai întâi, au jefuit împrejurimile; apoi au înaintat cu grijă în teritoriul deţinut de turci, prădând şi jefuind sătenii, care erau toţi creştini ortodocşi. La mijlocul lunii septembrie, mai multe mii de francezi s-au aventurat până la porţile Niceei, capitala sultanului selgiucid, Kilij Arslan ibn-Suleiman. Cruciaţii au jefuit satele din suburbii, au strâns turmele şi cirezile pe care le-au găsit şi i-au torturat şi masacrat pe locuitorii creştini cu o sălbăticie înfiorătoare. Se spune că au făcut frigărui din copii. Un detaşament turcesc trimis din oraş a fost respins după o luptă crâncenă. Cruciaţii s-au întors apoi la Civetot, unde au vândut prada tovarăşilor lor şi marinarilor greci care se găseau în tabără.

---

[11] Albert d'Aix, I, 15, pp. 283-284; *Gesta Francorum,* I, 2, p. 6, unde este amintită atitudinea de răzmeriţă a oştirii; Anna Comnena, *loc. cit.* Orderic Vitalis, IX, 5, vol. III, pp. 490-491, ne spune că Alexie pregătise Civetot pentru trupele sale engleze. Vezi Vasilievsky, *Opere* (în rusește), vol. I, pp. 363-364. Pentru cronologie, vezi Hagenmeyer, *Chronologie,* p. 32.

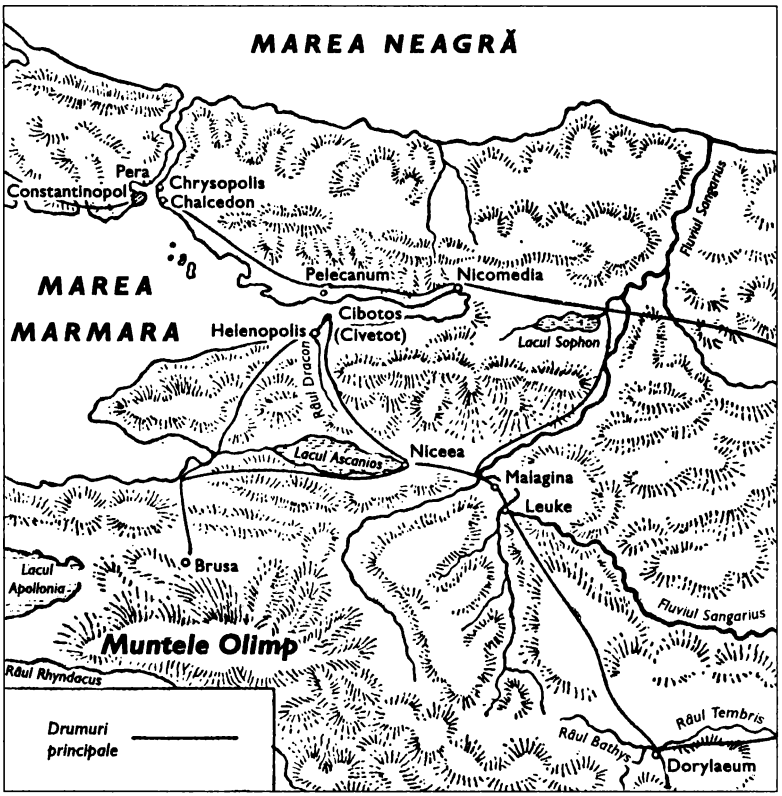

Împrejurimile Constantinopolului și Niceei în vremea Primei Cruciade.

Această incursiune profitabilă a francezilor a stârnit invidia germanilor. Spre sfârșitul lunii septembrie, Rainald a plecat împreună cu un grup de germani de vreo 6 000 de oameni, inclusiv preoți și chiar episcopi. Jefuind pe măsură ce înaintau, fiind însă mai blânzi decât francezii deoarece îi cruțau pe creștini, ei au trecut dincolo de Niceea ajungând până în dreptul unui castel, pe nume Xerigordon. Au reușit să-l cucerească și, găsindu-l foarte bine aprovizionat, au hotărât să-l transforme într-un centru din care să întreprindă atacuri în regiune. Aflând de acțiunile cruciaților, sultanul a trimis un înalt comandant militar în fruntea unei oștiri însemnate pentru a recuceri castelul. Xerigordon era așezat pe un deal, iar aprovizionarea cu apă se făcea de la o fântână aflată imediat în afara zidurilor

și de la un izvor din valea de dedesubt. Oastea turcească a ajuns în fața castelului de sărbătoarea Sfântului Mihail, pe 29 septembrie[12], și a respins o ambuscadă întinsă de Rainald. Controlând apoi izvorul și fântâna, turcii i-au împresurat pe germani între zidurile castelului. În scurt timp, asediații au început să sufere cumplit de sete. Au încercat să-și astâmpere setea cu umezeala din pământ, au tăiat venele cailor și măgarilor lor pentru a le bea sângele, și-au băut chiar și unii altora urina. Preoții lor au încercat în zadar să le aducă alinare și să-i încurajeze. După opt zile de agonie, Rainald a decis să se predea. A deschis porțile dușmanului în schimbul promisiunii că viața îi va fi cruțată dacă va renunța la creștinism. Toți cei care au rămas la credința creștină au fost uciși. Rainald și ceilalți cruciați care și-au renegat credința odată cu el au fost trimiși în captivitate, la Antiohia și la Alep și chiar mai departe, până în Khorasan.

Vestea cuceririi castelului Xerigordon de către germani a ajuns în tabăra de la Civetot la începutul lunii octombrie. A fost urmată de zvonul, răspândit de doi spioni turci, că germanii au cucerit chiar și Niceea și că-și împărțeau prada între ei. Așa cum se așteptau turcii, acest zvon a stârnit entuziasm în tabăra cruciaților. Oștenii cereau zgomotos să fie lăsați să se îndrepte în grabă spre Niceea, urmând să folosească drumuri pe care sultanul pregătise cu grijă ambuscade. Conducătorii lor nu reușeau să-i potolească, până când, deodată, s-a aflat adevărul cu privire la expediția lui Rainald. Entuziasmul a lăsat loc panicii, iar conducătorii oștirii s-au întâlnit pentru a discuta ce era de făcut. Petru a plecat spre Constantinopol. Autoritatea sa asupra oștirii dispăruse. El spera să o reînvie obținând un ajutor material important din partea împăratului. În sânul oștirii exista un curent în favoarea unei expediții de răzbunare pentru Xerigordon. Dar Gauthier Fără-Căpătâi și-a convins colegii să aștepte ca Petru să se înapoieze, ceea ce urma să se întâmple peste opt zile. Petru însă nu s-a înapoiat, iar între timp a sosit vestea că turcii se apropiau în forță de Civetot. Sfatul oștirii s-a întrunit din nou. Conducătorii mai responsabili, precum Gauthier Fără-Căpătâi,

[12] În calendarul catolic (n. red.).

Rainaud de Breis, Gauthier de Breteuil și Foulques de Orelans și germanii Hugo de Tübingen și Walter de Teck, au îndemnat oamenii să nu întreprindă nimic până la întoarcerea lui Petru. Dar Geoffroy Burel, a cărui părere era împărtășită și de oșteni, a insistat că ar fi fost o lașitate și o prostie dacă nu ar ieși în întâmpinarea dușmanului. A avut câștig de cauză. Pe 21 octombrie, la răsărit, întreaga oaste a cruciaților, numărând peste 20 000 de oameni, a ieșit din Civetot, lăsând în urma lor doar bătrânii, femeile, copiii și bolnavii.

Turcii pregătiseră o ambuscadă la numai cinci kilometri de tabără, acolo unde drumul spre Niceea intra într-o vale îngustă și împădurită, lângă un sat numit Dracon. Cruciații au înaintat zgomotos și neglijent, avându-i în frunte pe cavaleri. Deodată, o ploaie de săgeți venită dinspre pădure a ucis sau a schilodit caii, iar pe când aceștia o luau care încotro, răsturnându-și călăreții, turcii au declanșat atacul. Cavaleria, urmărită de turci, a fost împinsă peste infanterie. Mulți dintre cavaleri au luptat vitejește, dar nu au putut pune stavilă temerii care cuprinsese oștirea. În câteva minute, întreaga oaste fugea în totală dezordine spre Civetot. În tabără, ziua abia începuse. Unii bătrâni încă mai dormeau. Ici și colo, un preot ținea o slujbă matinală. O hoardă de fugari a năvălit peste ei, cu dușmanii pe urmele lor. Nu a existat niciun fel de împotrivire. Oșteni, femei și preoți au fost masacrați înainte de a avea timp să facă vreo mișcare. Unii au fugit în pădurile din apropiere, alții în mare, dar puțini dintre ei au scăpat pentru multă vreme. Alții s-au apărat o vreme, aprinzând focuri în aer liber pe care vântul le-a purtat înspre turci. Doar băieții și fetele tinere a căror înfățișare era pe placul turcilor au fost cruțați, împreună cu alți câțiva prizonieri luați după ce înfierbântarea de început a luptei a trecut. Aceștia au fost duși în sclavie. Vreo 3 000, mai norocoși decât restul, au reușit să ajungă la un castel vechi care se afla lângă mare. Nu mai era folosit de mult timp, iar ușile și ferestrele fuseseră demontate. Dar fugarii, cu puterea pe care ți-o dă disperarea, au improvizat fortificații din lemnul aflat în împrejurimi, pe care le-au întărit apoi cu oase și astfel au reușit să respingă atacurile dușmanului.

Castelul a rezistat, dar pe câmpul de luptă totul se isprăvise până la miezul zilei. Trupurile acopereau pământul de la trecătoarea din Dracon până la mare. Printre cei morți s-au aflat și Gauthier Fără-Căpătâi, Rainaud de Breis, Foulques de Orelans, Hugo de Tübingen, Walter de Teck, Conrad și Albert de Zimmern și mulți alți cavaleri germani. Singurii conducători care au supraviețuit au fost Geoffroy Burel, al cărui caracter năvalnic provocase dezastrul, Gauthier de Breteuil și Guillaume de Poissy, Henric de Schwarzenberg, Frederick de Zimmern și Rudolf de Brandis, aproape toți fiind grav răniți.

Pe înserate, un grec care însoțise oastea a reușit să găsească o barcă și să plece spre Constantinopol pentru a le da de știre lui Petru și împăratului. Nu avem nicio consemnare a reacției lui Petru, dar Alexie a poruncit imediat unor oameni de arme să navigheze spre Civetot, împreună cu o forță însemnată. La venirea escadrei de luptă bizantine, turcii au ridicat asediul castelului și s-au retras departe de țărm. Supraviețuitorii au fost transportați pe vase și duși la Constantinopol. Acolo au fost așezați în suburbii, dar li s-au luat armele.[13]

Cruciada populară se sfârșise. Costase viețile mai multor mii de oameni; pusese la încercare răbdarea împăratului și a supușilor săi și arătase că doar credința, fără înțelepciune și disciplină, nu va deschide drumul spre Ierusalim.

---

[13] Albert d'Aix, I, 16-22, pp. 284-289 și *Gesta Francorum,* I, 2, pp. 6-12, ambele surse conțin relatări complete ale incursiunilor și ale sfârșitului dezastruos al armatei lui Petru. Autorul *Gesta,* care s-a inspirat probabil din relatarea unui supraviețuitor pe care l-a întâlnit la Constantinopol, susține de la un capăt la celălalt că Alexie îi era ostil lui Petru și că a fost încântat de masacrarea oamenilor acestuia, deși tot el admite că, în schimb, cruciații s-au purtat urât și că au ars biserici. Versiunea lui Albert îi este recunoscătoare împăratului pentru generozitatea sa, pentru sfaturile bune și pentru intervenția promptă în salvarea supraviețuitorilor. Ana Comnena, X, VI, 1-6, relatează pe scurt evenimentele, plângându-se de purtarea francilor și afirmând că Petru, despre care credea în mod greșit că ar fi fost alături de oaste, ar fi dat vina pentru acest dezastru pe păcatele acelor cruciați care nu l-ar fi ascultat. *Chronicle of Zimmern* consemnează lista germanilor uciși la Civetot (p. 29).

2

CRUCIADA GERMANĂ

„O, Doamne, Dumnezeule, vei pierde oare tot ce a mai rămas din Israel?"

Iezechiel, 9:8

Plecarea lui Petru Eremitul spre răsărit nu pusese capăt entuziasmului pe care Cruciada îl stârnise în Germania. Petru îl lăsase în urma sa pe discipolul său, Gottschalk, pentru a continua să strângă oameni; iar mulți alți predicatori și conducători erau pregătiți să-i urmeze exemplul. Dar deși germanii răspunseseră chemării cu miile, ei au fost mai puțin nerăbdători decât francezii să pornească grabnic spre Țara Sfântă. Mai înainte, aveau ceva de făcut mai aproape de casă.

Coloniile de evrei se stabiliseră cu multe secole în urmă de-a lungul drumurilor comerciale ale Europei apusene. Locuitorii lor erau evrei sefarzi, ai căror strămoși veniseră din bazinul mediteraneean pe tot parcursul întunecatului Ev Mediu timpuriu. Evreii păstraseră legăturile cu coreligionarii lor din Bizanț și de pe pământurile arabe, ceea ce le-a îngăduit să joace un rol important în comerțul internațional, mai ales în comerțul dintre țările musulmane și cele creștine. Interzicerea cametei în

țările creștine din Apus, precum și controlul ei strict în Bizanț au lăsat evreilor cale liberă să întemeieze centre de împrumut bănesc în întreaga creștinătate. Abilitățile lor tehnice și tradiția îndelungată i-au făcut de asemenea pe evrei să exceleze în practica medicinei. Evreii nu suferiseră niciodată persecuții serioase în Apus, în afară de cele din Spania vizigotă, cu mult timp în urmă. Nu aveau drepturi civice, dar atât autoritățile laice, cât și cele ecleziastice erau mulțumite să acorde o protecție specială unor membri atât de utili ai comunității. Regii Franței și Germaniei i-au tratat întotdeauna cu prietenie și arhiepiscopii marilor orașe din Renania se arătaseră deosebit de binevoitori față de ei. Dar țăranii și orășenii săraci, care aveau tot mai multă nevoie de bani pe măsură ce economia monetară înlocuia vechea economie bazată pe obligații în muncă, intrau în datorii din ce în ce mai mari și, drept urmare, aveau tot mai multe resentimente față de evrei. Evreii, lipsiți de protecție legală, încasau dobânzi mari și obțineau profituri exorbitate oriunde se bucurau de bunăvoința seniorului local.

Adversitatea față de evrei s-a accentuat pe parcursul secolului al XI-lea, pe măsură ce mai multe grupuri din comunitate au început să împrumute bani de la ei. Iar declanșarea Cruciadei a crescut încă și mai mult împrumuturile. Echiparea pentru Cruciadă era costisitoare pentru un cavaler; iar dacă nu avea pământ sau vreo altă avere pentru a le lăsa drept zălog, el trebuia să împrumute bani de la evrei. Dar era drept ca pentru a merge și a lupta pentru creștinătate să fie silit să cadă în ghearele unor inși din rasa care l-a crucificat pe Hristos? Adesea, cruciatul mai sărac avea deja datorii la evrei. Era drept să fie el stânjenit în îndeplinirea datoriei creștinești de obligațiile pe care le avea față de o rasă hulitoare? Predica evanghelică a Cruciadei a pus accentul pe Ierusalim, scena crucificării. Ceea ce inevitabil a atras atenția asupra neamului din vina căruia Hristos pătimise. Musulmanii erau dușmanul de acum, ei îi persecutau pe cei care-l urmau pe Hristos.

Dar evreii erau cu siguranță mai răi, doar ei îl persecutaseră pe Însuși Hristos.[1]

Existase deja în războaiele spaniole o anume tendință din partea armatelor creștine de a-i maltrata pe evrei. În momentul expediției de la Barbastro, papa Alexandru al II-lea le scria episcopilor din Spania pentru a le reaminti că musulmanii și evreii sunt cum nu se poate mai diferiți. Cei dintâi erau dușmani ireconciliabili ai creștinilor, iar cei din urmă erau gata să lucreze pentru ei. Dar evreii din Spania se bucuraseră de o asemenea bunăvoință din partea musulmanilor, încât cuceritorii creștini nu se puteau hotărî să aibă încredere în ei.[2]

În decembrie 1095, comunitățile evreiești din nordul Franței scriau coreligionarilor lor din Germania pentru a-i preveni că, cel mai probabil, Cruciada va provoca necazuri neamului lor.[3] Circulau vești despre un masacru al evreilor la Rouen. Este puțin probabil ca un asemenea masacru să fi avut loc cu adevărat, dar evreii erau îndeajuns de speriați astfel încât Petru Eremitul a reușit să încheie o afacere bună. Lăsând, fără îndoială, să se înțeleagă că altfel i-ar fi greu să-i potolească pe adepții săi, Petru a obținut de la evreii francezi scrisori de recomandare adresate comunităților evreiești din întreaga Europă, prin care li se cerea să-l primească cu bunăvoință și să-i procure lui și oștirii sale toate proviziile pe care le-ar fi cerut.[4]

Cam în aceeași vreme Godefroy de Bouillon, ducele Lorenei de Jos, și-a început pregătirile pentru plecarea în Cruciadă. În regiune circula zvonul că ducele ar fi jurat că înainte de a pleca va răzbuna moartea lui Hristos cu sângele evreilor. Îngroziți, evreii din Renania l-au convins pe Kalonymos, rabinul-șef din Mainz,

---

[1] Pentru situația evreilor în această perioadă vezi Graetz, *Geschichte der Juden*, vol. VI, pp. 89 și urm.

[2] Scrisoare editată în *M.P.L.*, vol. CLXVI, col. 1387.

[3] Hagenmeyer, *Chronologie*, p. 11; Anonimul din Mainz-Darmstadt, în Neubauer și Stern, *Quellen zur Geschichte der Juden*, vol. II, p. 169.

[4] Salomon bar Simeon, *Relation*, în Neubauer și Stern, *op. cit.*, pp. 25, 131. *Notitiae Duae Lemovicenses de Praedicatione Crucis in Aquitania*, p. 351, face aluzie în termeni vagi la masacre din câteva orașe franceze.

să-i scrie seniorului lui Godefroy, împăratul Henric al IV-lea, care se dovedise întotdeauna un prieten al neamului lor, şi să-l îndemne să interzică persecuţia. În acelaşi timp, pentru că paza bună trece primejdia rea, comunităţile evreieşti din Mainz şi Köln i-au oferit fiecare ducelui suma de 500 de monede de argint. Henric le-a scris principalilor săi vasali, laici şi ecleziastici, cerându-le să-i dea garanţii că vor asigura protecţia tuturor evreilor de pe pământurile lor. Godefroy, căruia îi izbutise deja şantajul, i-a răspuns că nimic nu era mai străin de gândurile sale decât persecuţia şi că va acorda cu bucurie garanţia cerută.[5]

Dacă evreii sperau că vor scăpa atât de ieftin de ameninţarea fervorii creştine, în scurt timp, iluziile lor aveau să fie spulberate. La sfârşitul lunii aprilie, în 1096, un anume Volkmar, despre ale cărui origini nu ştim nimic, a plecat din Renania însoţit de mai bine de 10 000 de oameni pentru a i se alătura lui Petru în Răsărit. El a luat-o pe drumul spre Ungaria care trecea prin Boemia.[6] Câteva zile mai târziu, vechiul discipol al lui Petru, Gottschalk, însoţit de ceva mai mulţi oameni decât Volkmar, a plecat pe drumul principal pe care o luase şi Eremitul, în sus pe Rin şi prin Bavaria.[7] Între timp, o a treia oaste fusese strânsă de un senior mărunt din Renania, contele Emich de Leisingen, care avea deja o anume faimă de nelegiuit şi de tâlhar. Acum Emich pretindea că fusese însemnat pe trup, în chip miraculos, cu o cruce. În acelaşi timp, fiind cunoscut drept un ostaş experimentat, el a atras sub comanda sa soiuri de recruţi mai multe şi mai de temut decât ar fi putut stăpâni predicatori precum Volkmar şi Gottschalk. I s-au alăturat o mulţime de simpli pelerini entuziaşti, unii dintre ei urmând o gâscă ce fusese inspirată de Dumnezeu. Dar oastea lui cuprindea reprezentanţi ai nobilimii franceze şi germane, precum seniorii de Zweibrücken, de Salm şi de Viernenberger, Hartmann de Dillingen, Drogo de Nesle, Clarambald de Vendeuil, Thomas

---

[5] Salomon bar Simeon, p. 87; Ekkehard, *Chronicon,* ad ann. 1098, p. 208.

[6] Ekkehard, *Hierosolymita,* p. 20; Cosmas din Praga, *Chronicon,* III, 4, p. 103.

[7] Albert d'Aix, I, 23, pp. 289-290; Ekkehard, *op. cit.,* p. 20.

de La Fère și Guillaume, viconte de Melun, supranumit Tâmplarul din pricina puterii sale uriașe.[8]

Poate că exemplul lui Petru și al ducelui de Godefroy i-a arătat lui Emich cât de ușor putea fi folosit zelul religios pentru profitul său personal și al tovarășilor săi. Ignorând poruncile explicite ale împăratului Henric, Emich și-a convins însoțitorii să-și înceapă Cruciada pe 3 mai cu un atac asupra comunității evreiești din Speyer, aproape de casa sa. Episcopul de Speyer, al cărui sprijin fusese obținut cu ajutorul unui cadou frumos, i-a luat pe evrei sub protecția sa. Doar doisprezece dintre ei au fost luați de cruciați și au fost uciși după ce au refuzat să îmbrățișeze creștinismul; iar o evreică s-a sinucis pentru a-și păstra fecioria. Episcopul i-a salvat pe ceilalți și chiar a reușit să-i prindă pe câțiva dintre ucigași, ale căror mâini au fost tăiate drept pedeapsă.[9]

Oricât de mic a fost masacrul de la Speyer, tot le-a deschis apetitul lui Emich și oamenilor săi. Aceștia au ajuns la Worms pe 18 mai. La puțină vreme după aceea a început să circule zvonul că evreii luaseră un creștin și-l înecaseră și că foloseau apa în care ținuseră cadavrul pentru a otrăvi fântânile din oraș. Evreii nu se bucurau de prea multă simpatie nici la Worms, nici în împrejurimi; iar zvonul i-a făcut pe orășeni și pe țărani să se alăture oamenilor lui Emich atunci când au atacat cartierul evreiesc. Toți evreii care au fost prinși au fost uciși. Cum se întâmplase și la Speyer, episcopul a intervenit și a deschis porțile palatului pentru a-i adăposti pe evrei. Dar Emich și mulțimea înfuriată care i se alăturase au forțat porțile și au pătruns în lăcașul sfânt. Acolo, în pofida protestelor episcopului, au fost uciși toți cei pe care-i adăpostea, aproape 500 de evrei.[10]

---

[8] Albert d'Aix, I, 27, 28, pp. 292-294, 30, p. 295, 31, p. 299; Ekkehard, *op. cit.*, pp. 20-21.

[9] Salomon bar Simeon, Eliezer bar Nathan și Anonimul din Mainz-Darmstadt, în Neubauer și Stern, *op. cit.*, vol. II, pp. 84, 154-156, 171; Bernold, *Chronicon*, p. 465.

[10] Salomon bar Simeon, p. 84; Eliezer bar Nathan, pp. 155-156; Anonimul din Mainz-Darmstadt, p. 172.

Masacrul de la Worms a avut loc pe 20 mai. Pe 25 mai Emich ajungea în fața porților marelui oraș Mainz, care erau închise din porunca arhiepiscopului Rothard. Dar vestea venirii sale a provocat tulburări antievreiești în oraș, pe parcursul cărora un creștin a fost ucis. Astfel, pe 26 mai, prietenii din interiorul orașului i-au deschis porțile lui Emich. Evreii care se strânseseră la sinagogă au trimis daruri în valoare de 200 de mărci de argint arhiepiscopului și principalului senior laic din oraș, cerându-le să le ofere adăpost în palatele lor. În același timp, un trimis al evreilor a mers la Emich și, în schimbul a șapte livre de aur, a cumpărat de la el promisiunea că întreaga comunitate va fi cruțată. Banii au fost dați degeaba. A doua zi Emich a atacat palatul arhiepiscopului. Rothard, speriat de furia atacatorilor, s-a grăbit să plece împreună cu întreaga sa suită. În momentul în care Rothard a plecat, oamenii lui Emich au forțat intrarea în palat. Evreii au încercat să reziste, dar au fost în scurt timp copleșiți și uciși. Protectorul lor laic, al cărui nume nu a supraviețuit, se poate să fi fost mai curajos. Dar Emich a izbutit să dea foc palatului acestuia și i-a silit pe cei care se aflau înăuntru să iasă afară. Câțiva evrei și-au salvat viața abjurându-și credința. Ceilalți au fost uciși. Masacrul a durat mai bine de două zile, până când fugarii au fost prinși. Unii dintre apostați s-au căit pentru slăbiciunea lor și s-au sinucis. Unul dintre ei, mai înainte de a-și ucide familia și de a se sinucide, a dat foc sinagogii pentru a împiedica să fie și mai mult pângărită. Rabinul-șef, Kalonymos, însoțit de vreo cincizeci de evrei, a reușit să fugă din oraș și s-a îndreptat spre Rüdescheim, unde l-a rugat stăruitor pe arhiepiscop, care stătea la domeniul său de la țară, să le ofere adăpost. Arhiepiscopul, văzând cât de înspăimântați erau oaspeții săi, s-a gândit că ar fi un moment prielnic să încerce să-i convertească. Era mai mult decât putea Kalonymos să îndure. Rabinul a înșfăcat un cuțit și s-a năpustit asupra gazdei sale. A fost împiedicat, dar această insultă i-a costat viața pe

rabin și pe însoțitorii săi. În cursul masacrului de la Mainz au pierit în jur de 1 000 de evrei.[11]

După aceea Emich și-a continuat drumul spre Köln. Acolo avuseseră deja loc tulburări antievreiești în aprilie. Evreii, înspăimântați de veștile din Mainz, s-au risipit prin satele dimprejur și prin casele creștinilor pe care-i cunoșteau, care i-au ținut ascunși în ziua de Rusalii, 1 iunie, și în ziua următoare, câtă vreme Emich s-a aflat în preajmă. Sinagoga a fost arsă, iar o evreică și un evreu care au refuzat să-și renege credința au fost uciși. Dar influența arhiepiscopului a reușit să prevină alte excese.[12]

La Köln, Emich a decis că misiunea lui în Renania se încheiase. La începutul lunii iunie a pornit de-a lungul râului Main, spre Ungaria, însoțit de majoritatea oamenilor săi. Dar mai mulți dintre tovarășii săi au socotit că și valea Moselei trebuia curățată de evrei. Aceștia s-au separat de oastea lui Emich la Mainz și pe 1 iunie au ajuns la Trier. Cea mai mare parte a comunității evreiești de acolo fusese adăpostită în siguranță de arhiepiscop, în palatul său. Dar pe măsură ce cruciații se apropiau, unii evrei au intrat în panică și au început să se lupte între ei, în vreme ce alții s-au aruncat în Mosela și s-au înecat. Prigonitorii lor s-au îndreptat apoi spre Metz, unde au pierit douăzeci și doi de evrei. Pe la mijlocul lunii iunie, s-au întors la Köln, sperând să i se alăture din nou lui Emich. Aflând însă că acesta plecase, și-au continuat drumul de-a lungul Rinului, în aval, masacrându-i pe evreii din Neuss, Wevelinghofen, Eller și Xanten între 24 și 27 iunie. Apoi s-au risipit, unii întorcându-se acasă, alții alăturându-se probabil oștii lui Godefroy de Bouillon.[13]

Vești despre isprăvile lui Emich au ajuns la grupurile de cruciați care părăsiseră deja Germania, îndreptându-se spre răsărit.

---

[11] Salomon bar Simeon, pp. 87-91; Eliezer bar Nathan, pp. 157-158; Anonimul din Mainz-Darmstadt, pp. 178-180; Albert d'Aix, I, 27, pp. 292-293, plasează masacrul din Mainz după cel din Köln.

[12] Salomon bar Simeon, pp. 116-117; *Martyrology of Nuremburg*, p. 109; Albert d'Aix, I, 26, p. 292.

[13] Salomon bar Simeon, pp. 117-137; Eliezer bar Nathan, pp. 160-163.

Volkmar și tovarășii săi au ajuns la Praga la sfârșitul lunii mai. Pe 30 iunie a început masacrul evreilor din oraș. Autoritățile laice au fost incapabile să-i stăpânească pe cruciați, iar protestele vehemente ale episcopului Cosmas nu au fost băgate în seamă. De la Praga, Volkmar și-a continuat drumul spre Ungaria. La Nitra, primul mare oraș aflat dincolo de frontieră, a încercat probabil să facă același lucru. Dar ungurii nu aveau să permită astfel de acțiuni. Dându-și seama că acești cruciați sunt imposibil de stăpânit, ungurii i-au atacat și i-au risipit. Mulți dintre ei au fost uciși, iar alții au fost prinși. Ce anume s-a întâmplat cu cei care au supraviețuit sau cu Volkmar însuși nu se știe.[14]

Gottschalk și oamenii săi, care merseseră pe drumul prin Bavaria, s-au oprit la Regensburg pentru a-i masacra pe evreii de acolo. Câteva zile mai târziu, cruciații intrau în Ungaria pe la Wieselburg (Moson). Regele Coloman a trimis poruncă să fie ajutați să-și găsească hrană atâta vreme cât se vor purta frumos. Dar de la bun început, cruciații au început să jefuiască împrejurimile, furând vin, grâne, oi și vite. Țăranii unguri s-au opus acestor jafuri. S-au iscat lupte, mai mulți oameni au murit, iar un tânăr ungur a fost tras în țeapă de cruciați. Coloman și-a adus oastea pentru a-i ține sub control și i-a încercuit în dreptul satului Stuhlweissenburg[15], puțin mai departe, spre răsărit. Cruciații au fost obligați să-și predea toate armele și toate bunurile pe care le furaseră. Dar tulburările au continuat. Poate că oastea cruciată a încercat să se opună, sau poate că regele Coloman aflase deja ce se întâmplase la Nitra și nu mai avea încredere în ei nici dezarmați. Oastea ungurească s-a năpustit asupra cruciaților, pe când erau la mila lor. Gottschalk a fost primul care a fugit, dar a fost repede prins. Toți oamenii lui au pierit în masacru.[16]

Câteva săptămâni mai târziu oastea lui Emich se apropia de frontiera ungurească. Era o oaste mai mare și mai amenințătoare

---

[14] Cosmas din Praga, *loc. cit.*

[15] Astăzi Székesfehérvár (n. tr.).

[16] Ekkehard, *op. cit.*, pp. 20-21; Albert d'Aix, I, 23-24, pp. 289-291.

decât cea a lui Gottschalk, iar regele Coloman, după experiențele recente, era foarte îngrijorat. Atunci când Emich i-a cerut permisiunea să treacă prin regatul lui, Coloman l-a refuzat și și-a trimis oamenii să apere podul care trecea peste un afluent al Dunării, la Wieselburg. Dar Emich nu s-a lăsat abătut din drumul său. Vreme de șase săptămâni oamenii săi s-au luptat cu ungurii într-un șir de încăierări mărunte în fața podului, iar în timpul acesta cruciații au început să-și construiască propriul pod. Între timp jefuiau împrejurimile de pe malul pe care se aflau. În cele din urmă, cruciații au reușit să forțeze trecerea podului și au început să asedieze fortăreața din Wieselburg. Oastea lor era bine echipată și avea mașini de asediu atât de puternice încât se părea că orașul va fi cucerit imediat. Dar, probabil la zvonul că regele venea cu toată oastea lui, o panică bruscă a provocat dezordine printre cruciați. Drept urmare, garnizoana a ieșit la atac și a năvălit asupra taberei cruciaților. Emich nu a fost în stare să-și strângă oamenii. După o luptă scurtă, cruciații au fost complet puși pe fugă. Cei mai mulți dintre ei au căzut pe câmpul de luptă, dar Emich însuși și câțiva cavaleri au reușit să scape datorită vitezei cailor lor. Emich și compatrioții săi germani s-au întors în cele din urmă la casele lor. Cavalerii francezi, Clarambald de Vendeuil, Thomas de La Fère și William Tâmplarul s-au alăturat altor expediții care se îndreptau spre Palestina.[17]

Eșecul Cruciadei lui Emich, care a avut loc la atât de puțin timp după eșecul cruciadelor lui Volkmar și Gottschalk, a impresionat profund creștinătatea apuseană. Celor mai mulți buni creștini eșecul li se părea o pedeapsă trimisă de sus asupra ucigașilor evreilor. Alții, cărora ideea cruciadei li s-a părut de la bun început prostească și greșită, vedeau în aceste dezastre respingerea fățișă de către Dumnezeu a întregii mișcări. Deocamdată, nu se întâmplase nimic care ar fi putut să justifice strigătul care se făcuse auzit la Clermont, „Este vrerea Domnului".[18]

---

[17] Ekkehard, *loc. cit.;* Albert d'Aix, I, 28-29, pp. 293-295.

[18] Albert d'Aix, I, 29, p. 259. Ekkehard, *Hierosolymita,* p. 21, afirmă că multor oameni ideea de cruciadă li se părea lipsită de rost și neserioasă.

3

PRINCIPII ŞI ÎMPĂRATUL

„Îţi va face el multe rugăminţi şi îţi va spune el
lucruri drăgălaşe?
Ori va face cu tine legământ?"
Cartea lui Iov, 41:3-4

Principii apuseni care luaseră semnul Crucii erau mai puţin nerăbdători decât Petru şi prietenii lui. Ei erau gata să respecte calendarul papei. Oştile lor trebuiau să fie adunate şi echipate. Trebuiau strânşi bani în acest scop. Principii trebuiau să aibă grijă de administrarea domeniilor lor în perioada în care aveau să lipsească, care ar fi putut dura câţiva ani. Niciunul dintre ei nu era pregătit să plece înainte de sfârşitul lunii august.

Cel dintâi care a plecat de acasă era Hugo, conte de Vermandois, cunoscut drept Le Maisné – cel Tânăr –, o poreclă foarte nepotrivit tradusă chiar şi de cronicarii latini din vremea sa prin Magnus. Hugo era mezinul regelui Henric I al Franţei şi al prinţesei de origine scandinavă, Ana de Kiev. Un bărbat la vreo 40 de ani, de rang înalt, dar cu o sănătate şubredă, care obţinuse micul său domeniu prin căsătorie şi care nu jucase niciodată un rol important în politica franceză. Era un om mândru

de familia din care se trăgea, dar nepriceput să conducă. Nu știm care au fost motivele care l-au determinat să se alăture Cruciadei. Fără îndoială că moștenise ceva din neastâmpărul strămoșilor săi scandinavi. Poate simțea că în Răsărit va putea să obțină puterea și bogățiile cuvenite obârșiei sale înalte. Probabil că fratele său, regele Filip, l-a încurajat să ia această decizie pentru ca familia să intre în grațiile papalității. Lăsându-și pământurile în grija contesei, Hugo s-a îndreptat la sfârșitul lunii august spre Italia, însoțit de o mică oaste alcătuită din vasalii săi și din câțiva cavaleri de pe domeniile fratelui său. Înainte de a pleca, a trimis la Constantinopol un sol special, prin care-i cerea împăratului să-i pregătească o primire cu cinstirea cuvenită unui principe din familia regală. Pe când se îndrepta spre miazăzi, lui Hugo i s-au alăturat Drogo de Nesle, Clarambald de Vendeuil, Guillaume Tâmplarul și alți cavaleri francezi care se întorceau din expediția dezastruoasă a lui Emich.[1]

Hugo și însoțitorii săi au trecut pe lângă Roma și au ajuns la Bari la începutul lunii octombrie. În sudul Italiei i-au găsit pe principii normanzi pregătindu-se ei înșiși pentru Cruciadă, iar nepotul lui Bohemund, Guillaume, a hotărât să nu-și mai aștepte rudele și să treacă marea odată cu Hugo. De la Bari, Hugo a trimis peste mare, la Dyrrachium, o solie de douăzeci și patru de cavaleri, condusă de Guillaume Tâmplarul, pentru a-i da de știre guvernatorului că urmează să vină și pentru a-și reînnoi cererea de a se bucura de o primire pe măsură. Astfel, guvernatorul, Ioan Comnenul, a putut să-i dea de veste împăratului de venirea lui Hugo și s-a pregătit să-l primească. Dar sosirea propriu-zisă a lui Hugo nu a fost atât de solemnă cum spera el. O furtună a scufundat mica flotă pe care Hugo o angajase pentru trecere. Unele dintre nave s-au dus la fund cu tot cu călători.

---

[1] Anna Comnena, *Alexiad*, X, VII, 1, vol. II, p. 213; *Gesta Francorum*, p. 14; Foucher de Chartres, pp. 144-145; Ana ne spune (X, VII, 3, p. 213) că Hugo a fost însoțit în expediția sa de contele *Τζερπεντήριος;* iar Albert d'Aix (II, 7, p. 304) că Drogo și Clarambald l-au însoțit. Ana îl numește pe Hugo „Uvos".

Peninsula Balcanică în vremea Primei Cruciade

Hugo însuși a fost aruncat pe țărm la capul Palli, câțiva kilometri la nord de Dyrrachium. Trimișii lui Ioan l-au găsit acolo tulburat și murdar și l-au condus la stăpânul lor. Imediat Ioan Comnenul i-a dat cele necesare, l-a ospătat și l-a tratat cu toată atenția, fără însă a-l scăpa vreo clipă din ochi. Hugo era mulțumit de această purtare măgulitoare la adresa sa, dar unora dintre însoțitori li se părea că era ținut prizonier. Hugo a rămas la Dyrrachium până când un înalt dregător, amiralul Manuel Butumites, a sosit din partea împăratului pentru a-l însoți la Constantinopol. Călătoria până acolo a fost liniștită, chiar dacă a fost nevoit să o ia pe un drum ocolitor prin Philippopolis, pentru că împăratul nu dorea să-l lase pe Hugo să se întâlnească cu pelerinii italieni care se înghesuiau de-a lungul Via Egnatia. La Constantinopol, Alexie l-a întâmpinat cu căldură și l-a copleșit cu cadouri, dar a continuat să-i limiteze libertatea.[2]

Venirea lui Hugo l-a silit pe Alexie să-și facă cunoscută atitudinea față de principii apuseni. Informațiile pe care le strânsese și amintirea carierei lui Roussel de Bailleul l-au convins pe împărat că, oricare ar fi fost motivele oficiale ale Cruciadei, țelul adevărat al francilor era de a dobândi principate în răsărit. Împăratul nu se opunea acestui lucru. Atâta vreme cât imperiul recupera toate pământurile pe care le avusese înainte de invaziile turcești, existau numeroase argumente în favoarea întemeierii unor state-tampon creștine la frontiera sa. Că acele mici state ar fi putut fi independente era de negândit în vremurile acelea. Dar Alexie dorea să se asigure că va fi în mod clar considerat senior peste orice s-ar fi putut întemeia. Știind că în Apus supunerea era rânduită printr-un jurământ solemn, împăratul a hotărât să ceară tuturor căpeteniilor apusene depunerea unui asemenea

[2] Anna Comnena, X, VII, 2-5, vol. II, pp. 213-215. Ana recunoaște că Ioan Comnenul nu l-a lăsat pe Hugo în deplină libertate, dar relatarea ei este completă și convingătoare. Sursele apusene, *Gesta Francorum*, Foucher și Albert (*loc. cit.*) susțin că Hugo a fost ținut întru totul, fără voia sa, prizonier. Purtarea sa ulterioară contrazice acest lucru.

jurământ, care ar fi acoperit toate cuceririle lor viitoare. Pentru a le obține acordul, împăratul era gata să le ofere daruri și subsidii, care ar fi scos în evidență propria lui bogăție și strălucire, astfel încât principii să nu-și considere prestigiul diminuat odată ce ar fi devenit oamenii săi. Hugo, uluit de splendoarea și generozitatea împăratului, a căzut de bunăvoie în plasa lui. Dar următoarea căpetenie care avea să vină din Apus nu va fi la fel de ușor de convins.

Godefroy de Bouillon, duce al Lorenei de Jos, apare în legendele târzii ca întruchiparea cavalerului creștin perfect, eroul fără pereche al întregii epopei cruciate. Un studiu istoric amănunțit trebuie să ducă la modificarea acestui verdict. Godefroy s-a născut în jurul anului 1060, cel de-al doilea fiu al contelui Eustache al II-lea de Boulogne și al Idei, fiica lui Godefroy al II-lea, duce al Lorenei de Jos, descendent pe linie feminină din Carol cel Mare. A fost desemnat moștenitor al pământurilor familiei mamei sale, dar la moartea tatălui său împăratul Henric al IV-lea a confiscat ducatul, lăsându-i lui Godefroy doar stăpânirea comitatului de Anvers și senioria de Bouillon, în munții Ardeni. Cu toate acestea, Godefroy l-a slujit pe Henric cu atâta credință în campaniile împăratului din Germania și Italia, încât în 1082 a fost învestit cu ducatul Lorenei de Jos, pe care însă l-a primit nu ca fief ereditar, ci doar ca dregătorie. Lorena era plină de influențe clunisiace și, deși Godefroy a rămas credincios împăratului, este posibil ca învățăturile clunisiace, foarte pro-pontificale, să fi început să-i tulbure conștiința. Nu a cârmuit ducatul Lorenei cu prea multă pricepere. Se pare că existau îndoieli că Henric îl va păstra în dregătorie. Așadar, Godefroy a răspuns chemării la Cruciadă, în parte din cauza lipsei de speranță în privința viitorul său în Lorena, în parte din cauza neliniștii cu privire la devotamentul și credința sa și în parte datorită unui entuziasm autentic. Pregătirile le-a făcut cu multă grijă. După ce a strâns bani șantajându-i pe evrei, și-a vândut domeniile din Rosay și Stenay de pe Meuse, și-a zălogit castelul din Bouillon episcopului de Liège și astfel a fost în stare să înarmeze o oaste

de o mărime considerabilă. Numărul oamenilor și fosta sa mare dregătorie i-au conferit lui Godefroy un prestigiu însemnat, consolidat de manierele sale plăcute și de înfățișarea frumoasă. Era înalt, bine făcut și frumos, cu barba și părul blond, imaginea ideală a unui cavaler nordic. Dar ca ostaș era lipsit de valoare, iar ca personalitate era eclipsat de fratele lui mai mic, Balduin.

Cei doi frați ai lui Godefroy au luat și ei semnul crucii. Cel mai mare, Eustache al III-lea, conte de Boulogne, a fost un cruciat lipsit de entuziasm, întotdeauna dornic să se întoarcă la pământurile sale bogate care se întindeau pe ambele maluri ale Canalului Mânecii. Ostașii pe care i-a adus cu el au fost mult mai puțin numeroși decât cei ai lui Godefroy. Prin urmare, s-a mulțumit să-l considere pe Godefroy drept conducător. Probabil a călătorit separat, trecând prin Italia. Fratele cel mai mic, Balduin, care l-a însoțit pe Godefroy, era făcut dintr-un alt aluat. Fusese hărăzit Bisericii, prin urmare nu-i fusese încredințat niciunul dintre domeniile familiei. Dar, deși educația pe care a primit-o la marea școală din Reims i-a deschis pentru totdeauna gustul pentru cultură, temperamentul său nu era potrivit pentru un om al Bisericii. S-a întors la viața laică și se pare că a intrat în slujba fratelui său, Godefroy de Lorena. Diferențele dintre frați erau izbitoare. Balduin era chiar mai înalt decât Godefroy. Avea părul pe atât de negru pe cât îl avea Godefroy de blond, însă pielea lui era foarte albă. În vreme ce Godefroy se purta binevoitor, Balduin era distant și rece. Gusturile lui Godefroy erau simple, în vreme ce Balduin, deși putea îndura lipsurile, iubea fastul și bogăția. Viața privată a lui Godefroy era castă, Balduin se lăsase pradă desfrâului. Balduin a fost încântat de cruciadă. Ținutul în care se născuse nu-i mai oferea niciun viitor, în vreme ce în Răsărit și-ar fi putut găsi un regat. Atunci când a plecat în cruciadă, i-a luat împreună cu el pe soția sa normandă, Godvere de Tosni și pe copiii lor. Nu avea de gând să se mai întoarcă.

Lui Godefroy și fraților lui li s-au adăugat mulți cavaleri însemnați de pe pământurile Valoniei și Lotharingiei. Vărul lor, Balduin de Rethel, senior du Bourg, Balduin al II-lea, conte de Hainault, Rainaud, conte de Toul, Warner de Gray, Dudo de Konz-Saarburg, Balduin de Stavelot, Petru de Stenay și frații Henric și Godfrey d'Esch.[3]

Simțindu-se poate puțin stingherit deoarece fusese în tabăra împăratului în disputa cu papalitatea, Godefroy s-a hotărât să nu folosească drumul prin Italia, pe unde doreau să o ia celelalte căpetenii ale Cruciadei. El a ales în schimb să meargă prin Ungaria, nu doar pe urmele Cruciadei populare, ci și, potrivit legendei, pe același drum pe care străbunul său, Carol cel Mare, a fost în pelerinaj la Ierusalim. La sfârșitul lunii august, Godefroy a plecat din Lorena și, după câteva săptămâni de-a lungul Rinului și apoi pe Dunăre, a ajuns la începutul lunii octombrie la frontiera ungară de pe râul Leitha. De acolo, Godefroy a trimis o solie regelui Coloman, condusă de Godfrey d'Esch, care mai fusese la Curtea ungară, pentru a-i cere permisiunea de a trece prin țara sa.

Coloman îndurase de curând prea multe din partea cruciaților pentru a primi cu brațele deschise o nouă invazie. Regele a lăsat solia să aștepte timp de opt zile, după care a anunțat că va avea o întrevedere cu Godefroy la Ödenburg.[4] Godefroy a venit însoțit de câțiva cavaleri și a fost invitat pentru câteva zile la Curtea ungară. Sub impresia acestei întâlniri, Coloman a hotărât să

---

[3] Pentru cariera timpurie a lui Godefroy de Lorena, vezi Breysig, „Gottfried von Bouillon vor dem Kreuzzuge," în *Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte*, vol. XVII, pp. 169 și urm. Albert d'Aix, II, 1, p. 229, include o listă a însoțitorilor săi. Înfățișarea sa este descrisă de Guillaume de Tyr (IX, 5, p. 371), iar cea a lui Balduin *ibid.* (X, 2, pp. 401-402). Potrivit lui Albert (II, 21, p. 314), Eustache de Boulogne a călătorit împreună cu oastea franceză din nord, dar Foucher, care a mers cu acea oaste și, prin urmare, era foarte bine informat, nu amintește de prezența lui. Probabil că Eustache este unul dintre cavalerii care au sosit la Constantinopol la puțin timp după Godefroy, venind pe mare.

[4] Astăzi Sopron (n. tr.).

îngăduie trecerea oştii lui Godefroy prin Ungaria, cu condiţia ca Balduin, pe care probabil îl considera omul cel mai periculos, să fie lăsat la Curte ca ostatic, împreună cu soţia şi copiii săi. Atunci când Godefroy s-a înapoiat, Balduin a refuzat iniţial să se predea. Ulterior a fost însă de acord, iar oastea cruciaţilor a intrat în regat pe la Ödenburg. Coloman a promis că le va asigura provizii la preţuri rezonabile, iar Godefroy şi-a trimis heralzii pentru a anunţa întreaga oaste că orice gest de violenţă va fi pedepsit cu moartea. Odată luate aceste măsuri de precauţie, cruciaţii au trecut în linişte prin Ungaria, fiind supravegheaţi îndeaproape tot drumul de regele Coloman şi de oastea sa. După ce a petrecut trei zile pentru a-şi reface forţele la Mangjeloz, în apropierea frontierei bizantine, Godefroy a ajuns la Semlin[5] spre sfârşitul lunii noiembrie. De acolo, trupele cruciate au trecut în bună rânduire Sava spre Belgrad. Imediat după ce au trecut toţi râul Sava, ostaticii i-au fost înapoiaţi lui Godefroy.

Autorităţile imperiale, avertizate probabil în prealabil de unguri, erau pregătite să-i întâmpine. Belgradul rămăsese pustiu după jaful lui Petru, care avusese loc în urmă cu cinci luni. Dar un corp de gardă de la frontieră a mers în grabă la Niş, unde locuia guvernatorul Nicetas şi unde o escortă îl aştepta pe Godefroy. Escorta a plecat de îndată şi a ieşit în întâmpinarea lui Godefroy în pădurea sârbă, la jumătatea distanţei dintre Niş şi Belgrad. Aranjamentele pentru aprovizionarea oştirii fuseseră deja făcute, iar cruciaţii au înaintat fără probleme prin Peninsula Balcanică. La Philippopolis a ajuns vestea sosirii lui Hugo de Vermandois la Constantinopol şi a darurilor minunate pe care el şi însoţitorii săi le primiseră. Balduin de Hainault şi Henric de Esch au fost atât de impresionaţi, încât au hotărât să o ia înaintea oştii, pentru a ajunge mai repede în capitală şi a fi siguri că primesc o parte din daruri înainte de venirea celorlalţi. Dar circulau, de asemenea,

[5] Astăzi Zemun (n. tr.).

zvonuri, nu fără vreun temei, că Hugo ar fi fost ținut prizonier, ceea ce-l neliniștea oarecum pe Godefroy.[6]

În jur de 12 decembrie, oastea lui Godefroy s-a oprit la Selymbria[7], pe malul Mării Marmara. Acolo, buna rânduială a oștirii, care până atunci fusese disciplinată, a dispărut brusc și vreme de opt zile împrejurimile au fost devastate. Nu se cunoaște motivul acestei izbucniri, dar Godefroy a căutat să o justifice invocând represalii pentru captivitatea lui Hugo. Împăratul Alexie i-a trimis imediat pe doi francezi aflați în slujba sa, pe Radulph Peeldelau și pe Roger, fiul lui Dagobert, pentru a-l dojeni pe Godefroy și pentru a-l convinge să-și continue drumul în pace. Solii au reușit, iar pe 23 decembrie oastea lui Godefroy ajungea la Constantinopol și așeza tabăra, la cererea împăratului, în afara orașului, de-a lungul malului de miazănoapte al Cornului de Aur.

Sosirea lui Godefroy, însoțit de o oaste numeroasă și bine înarmată, a ridicat o problemă serioasă pentru cârmuirea imperială. Continuându-și politica, Alexie dorea să se asigure de supunerea lui Godefroy, pentru ca apoi să-l trimită cât mai repede din vecinătatea periculoasă a capitalei. Este greu de crezut că împăratul chiar îl suspecta pe Godefroy, așa cum sugerează fiica sa, Ana, că ar fi pus gând rău Constantinopolului. Dar suburbiile orașului suferiseră deja foarte mult ca urmare a distrugerilor provocate de însoțitorii lui Petru Eremitul. Era periculos să fie expuse unei oștiri care se dovedise a fi la fel de neînfrânată și care era mult mai bine înarmată. Dar mai întâi împăratul dorea să obțină jurământul de vasalitate al lui Godefroy. Prin urmare, imediat după ce Godefroy și-a așezat tabăra, Hugo de Vermandois a fost trimis la el pentru a-l convinge să vină să-l vadă pe împărat. Hugo, departe de a fi fost jignit de tratamentul la care fusese supus la Curtea imperială, a acceptat de bunăvoie misiunea.

---

[6] Călătoria lui Godefroy este descrisă în detaliu de Albert d'Aix, II, 1-9, pp. 299-305. *Chronicle of Zimmern,* pp. 21-22, cuprinde o relatare succintă. Niciuna dintre sursele grecești nu amintește călătoria propriu-zisă.

[7] Astăzi Silivri (n. tr.)

Godefroy a refuzat invitația împăratului. Se simțea dezorientat. Atitudinea lui Hugo îl nedumerea. Oamenii săi intraseră deja în legătură cu ce mai rămăsese din oastea lui Petru, iar cei mai mulți dintre supraviețuitori explicau dezastrul care tocmai avusese loc prin trădarea imperială. Iar Godefroy a fost influențat de propaganda lor. Ca duce al Lorenei de Jos, Godefroy depusese un jurământ personal de credință împăratului Hernic al IV-lea și se poate să se fi gândit că, din această cauză, îi era imposibil să depună un alt jurământ față de împăratul rival din Răsărit. În plus, Godefroy nu dorea să facă niciun pas important până când nu se consulta cu celelalte căpetenii ale Cruciadei, despre care știa că urmează să ajungă în curând. Hugo s-a întors la palat fără vreun răspuns pentru Alexie.

Alexie s-a mâniat și, imprudent, s-a gândit că-l poate face pe Godefroy să-și schimbe părerea dacă îi va tăia proviziile cu care promisese că va aproviziona oastea cruciată. În vreme ce Godefroy ezita, Balduin a început imediat să jefuiască suburbiile, până când Alexie a promis că va ridica blocada. Tot atunci Godefroy a fost de acord să-și mute tabăra de la Cornul de Aur la Pera, unde ar fi fost mai bine adăpostită de vânturile de iarnă și unde oamenii de ordine ai împăratului o puteau supraveghea mai îndeaproape. Pentru o vreme, niciuna dintre tabere nu a mai întreprins nimic. Împăratul a aprovizionat oastea din Apus cu provizii suficiente, iar, de partea sa, Godefroy a vegheat ca disciplina să fie respectată. La sfârșitul lunii ianuarie Alexie l-a invitat din nou pe Godefroy să vină la Curte. Dar Godefroy nu dorea în continuare să-și asume vreo obligație, până când celelalte căpetenii ale Cruciadei nu i se vor fi alăturat. Godefroy i-a trimis la palat pe vărul său, Balduin du Bourg, pe Conon de Montaigu și pe Godfrey d'Esch, pentru a asculta propunerile împăratului, dar după ce aceștia s-au înapoiat, el nu a dat niciun răspuns. Alexie nu dorea să-l provoace pe Godefroy, ca nu cumva să prade din nou suburbiile. După ce s-a asigurat că lorenii nu mai aveau nicio cale de comunicare cu lumea din afară, împăratul a așteptat ca Godefroy să devină neliniștit și să accepte o înțelegere.

La sfârșitul lunii martie, Alexie a aflat că celelalte oști cruciate vor ajunge în scurt timp la Constantinopol. S-a simțit nevoit să împingă lucrurile până la capăt și a început să reducă proviziile trimise în tabăra cruciaților. Mai întâi, a oprit nutrețul pentru cai, apoi, pe măsură ce Săptămâna Mare se apropia, peștele și, în cele din urmă, pâinea. Cruciații au răspuns prin atacuri zilnice asupra satelor din împrejurimi, ajungând până la urmă la conflict cu trupele pecenege care asigurau ordinea în regiune. Drept răzbunare, Balduin a întins o cursă pecenegilor. Au fost prinși șaizeci și mulți dintre ei au fost uciși. Încurajat de acest succes neînsemnat și simțindu-se acum gata de luptă, Godefroy a hotărât să-și mute tabăra și să atace orașul propriu-zis. După ce a jefuit și a ars cu totul casele din Pera în care oamenii săi fuseseră găzduiți, Godefroy și-a condus oastea peste un pod ridicat deasupra apelor dintr-un capăt al Cornului de Aur. După ce i-a adus în apropierea zidurilor orașului, a început să atace poarta de intrare în Vlaherne, cartierul unde se găsea reședința imperială. Este greu de crezut că Godefroy urmărea ceva mai mult decât să-i forțeze mâna împăratului, dar grecii l-au bănuit că dorea să cucerească Imperiul.

Era 2 aprilie, marțea din Săptămâna Mare, și Constantinopolul era complet nepregătit pentru un asemenea asalt. Au apărut semne de panică în oraș, care au fost reduse la tăcere doar de prezența și de atitudinea liniștită a împăratului. Alexie a fost cu adevărat consternat că a trebuit să se lupte într-o zi atât de sfântă. A poruncit trupelor sale să iasă în afara zidurilor și să se arate dinaintea cruciaților, fără însă să-i atace, iar arcașilor de pe ziduri le-a spus să tragă pe deasupra capetelor lor. Cruciații nu au continuat atacul și s-au retras în scurt timp, după ce au omorât doar șapte bizantini. A doua zi Hugo de Vermandois a mers din nou pentru a-l dojeni pe Godefroy, dar acesta i-a răspuns batjocoritor acuzându-l de slugărnicie pentru că acceptase vasalitatea cu atâta ușurință. Ceva mai târziu, în aceeași zi, Alexie și-a trimis solii pentru a propune ca oamenii lui Godefroy să treacă în Asia chiar înainte ca acesta să depună jurământul față de împărat. Dar cruciații au ieșit în întâmpinarea solilor și i-au atacat fără să mai

aştepte să afle ce aveau de spus. Drept urmare, Alexie a hotărât să pună capăt întregii poveşti şi a trimis mai mulţi oameni pentru a înfrunta atacul. Cruciaţii nu erau pe măsura călăiţilor ostaşi imperiali. După o luptă scurtă s-au întors şi au fugit. Înfrângerea l-a făcut pe Godefroy să-şi înţeleagă în sfârşit slăbiciunea. A acceptat atât depunerea jurământului de vasalitate, cât şi trecerea oştii sale peste Bosfor.

Ceremonia depunerii jurământului a avut loc probabil două zile mai târziu, în Duminica Paştelui. Godefroy, Balduin şi principalele căpetenii au jurat să-l recunoască pe împărat drept senior peste toate ţinuturile pe care le vor cuceri şi s-au angajat să predea dregătorilor imperiali toate pământurile care ţinuseră mai înainte de Imperiu. Apoi au primit însemnate daruri în bani şi au fost invitaţi de împărat la un banchet. Imediat după terminarea ceremoniilor, Godefroy şi oamenii săi au fost îmbarcaţi şi trimişi la Calcedon, de unde au mers apoi până la tabăra de la Pelecanum, pe drumul spre Nicomedia.[8]

---

[8] Cele mai detaliate relatări ale perioadei petrecute de Godefroy la Constantinopol sunt cele incluse în Anna Comnena, *Alexiad*, X, 9, I-II, vol. II, pp. 220-226 şi Albert d'Aix, II, 9-16, pp. 305-311. După cum a arătat Chalandon, *Histoire de la première Croisade*, pp. 119-129, relatarea Anei Comnena este mult mai convingătoare decât cea a lui Albert şi poate fi acceptată drept adevărată, cu excepţia exagerărilor privind puterea oştii lui Godefroy. Mai există o relatare succintă, cu multe idei preconcepute, în *Gesta Francorum*, I, 3, pp. 14-18. Locul exact unde se afla Pelecanum este necunoscut. Leib, în ediţia sa a Anei Comnena (vol. II, p. 226, n. 2), identifică Pelecanum cu Hereke, la vreo şaisprezece mile spre apus de Nicomedia. Ramsay, *Historical Geography of Asia Minor*, p. 185, lasă să se înţeleagă că ar fi fost mai aproape de Calcedon. Reiese limpede din relatarea Anei că Pelecanum era aproape de trecerea spre Civetot şi că era amplasat convenabil pentru a păstra legătura cu Constantinopolul. Ioan Cantacuzino, singurul autor bizantin care-l mai aminteşte, îl plasează la răsărit de Dacibyza, Gebze de astăzi (vol. I, pp. 342 şi urm.). Trecerea spre Civetot pleca din Aegiali, la jumătatea distanţei dintre Gebze şi Hereke, la aproximativ şase mile distanţă de fiecare. Potrivit Anei (XI, 3, I, vol. III, p. 16) Alexie i-a primit pe cruciaţi după căderea Niceei la Pelecanum, dar Ştefan de Blois (Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe*, p. 140) spune că Alexie se afla pe o insulă atunci când l-a întâlnit cu

Alexie nu avea timp de pierdut. O oaste neomogenă, alcătuită probabil din diverși vasali ai lui Godefroy care preferaseră să meargă prin Italia și care era condusă de contele de Toul, ajunsese deja în suburbiile exterioare ale orașului și aștepta pe malurile Mării Marmara, lângă Sosthenium. Se dovediseră la fel de brutali ca Godefroy și îi așteptau cu nerăbdare pe Bohemund și pe normanzi, despre care știau că se află imediat în urma lor. Împăratul era hotărât să-i împiedice să i se alăture lui Godefroy, dar pentru a reuși să țină sub control înaintarea lor a fost nevoie de câteva ciocniri. Imediat ce Godefroy a fost trecut pe celălalt mal al Bosforului, împăratul l-a invitat pe contele de Toul și pe celelalte căpetenii să vină pe mare în capitală, unde li s-au alăturat alte grupuri mici de cruciați care se împrăștiaseră prin Balcani. A fost nevoie de întreaga diplomație a împăratului și de multe daruri pentru a-i convinge pe conducătorii lor să depună jurământul de credință. Când în cele din urmă au acceptat, Alexie a accentuat însemnătatea momentului aducându-i pe Godefroy și pe Balduin ca martori la ceremonie. Seniorii apuseni au fost ranchiunoși și îndărătnici. Unul dintre ei s-a așezat pe scaunul împăratului; imediat după aceea Balduin l-a dojenit aspru, reamintindu-i că tocmai devenise vasalul împăratului și spunându-i să respecte obiceiurile țării. Apusenii au murmurat mânioși că împăratul se purta grosolan stând așezat în vreme ce atât de multe căpetenii valoroase stăteau în picioare. Alexie, care auzise cele spuse și pusese să-i fie traduse, a cerut să vorbească cu respectivul cavaler. Atunci când cavalerul a început să se laude cu faptele sale neîntrecute de

---

acel prilej. Este limpede că Pelecanum, oriunde ar fi fost, nu era o insulă; după cum nu poate să fi fost nici peninsula Aegiali, pe care Ana o numește explicit. Iar mărturia lui Ștefan este demnă de încredere în această privință. Prin urmare, probabil că Pelecanum era aproape de Aegiali, dar Alexie s-a înapoiat fie pe una dintre insulele de lângă coastă, fie pe insula aflată în fața Tuzlei (la douăsprezece mile apus de Aegiali), unde mai există însă însemnate ruine din vremurile bizantine, fie pe insula sfinților Petru și Pavel, vizavi de Pendik, care era un bine-cunoscut loc de odihnă în Bizanț.

vitejie în luptele individuale, Alexie l-a sfătuit cu blândeţe să încerce altă tactică atunci când va lupta cu turcii.[9]

Incidentul este reprezentativ pentru relaţiile dintre împărat şi franci. Cavalerii needucaţi din Apus erau inevitabil impresionaţi de splendoarea palatului, de ceremonialul rafinat şi bine pus la punct, de manierele discrete şi elegante ale curtenilor. Dar respingeau toate aceste lucruri. Iar mândria lor rănită îi făcea să se poarte necuviincios şi obraznic, precum nişte copii prost-crescuţi.

După ce au depus jurămintele, cavalerii şi oamenii lor au fost trecuţi peste strâmtori, pe coasta Asiei, pentru a se alătura oştii lui Godefroy. Împăratul a acţionat exact la timp. Pe 9 aprilie, Bohemund din Taranto a sosit la Constantinopol.

La început, normanzii din sudul Italiei nu au acordat prea mare importanţă predicării Cruciadei de către Urban. De la moartea lui Robert Guiscard războaiele civile continuau la nesfârşit în acele locuri. Robert divorţase de prima sa soţie, de mama lui Bohemund, şi a lăsat ducatul său de Apulia fiului pe care l-a avut cu Sigelgaita, Roger Borsa. Bohemund s-a răsculat împotriva fratelui său şi a reuşit să-şi asigure Taranto şi Terra d'Otranto, în călcâiul peninsulei, înainte ca unchiul lor, Roger de Sicilia, să încheie la repezeală o înţelegere destul de nesigură între ei. Bohemund nu a acceptat niciodată această înţelegere

---

[9] Anna Comnena, X, x, 1-7, vol. II, pp. 226-230. Ana îl numeşte pe conducătorul acestui grup de cruciaţi „Contele Raoul" – „ὁ Ῥαοὺλ καλούμενος Κόμης". Identitatea lui este necunoscută, întrucât nu mai este amintit nicăieri altundeva. De vreme ce împăratul a considerat că merită efortul să-l aducă pe Godefroy pentru a asista la ceremonia depunerii jurământului, cred că aceşti cruciaţi veneau din părţile Lorenei, şi nu din Franţa, caz în care prezenţa lui Hugo ar fi fost mai potrivită. Ştim că Rainaud de Toul a mers în cruciadă sub protecţia lui Godefroy. Albert d'Aix îl aminteşte ca unul dintre cei care l-au însoţit pe Godefroy de la bun început, însă mărturia lui nu trebuie luată *ad litteram*. Ana nu se descurca prea bine cu numele apusene şi, precum în cazul lui Raymond pe care-l numeşte „Isangeles", uneori se referă la conţi folosind titlurile lor. Dar „Raoul" era un nume pe care-l mai întâlnise cu prilejul soliei trimise de Guiscard, conduse de un anume Raoul. Prin urmare, se poate ca ea să fi condensat „Rainaud de Toul" într-un nume care îi era familiar.

ca fiind una definitivă și a continuat pe ascuns să-l stânjenească pe Roger Borsa. Dar în vara anului 1096 întreaga familie se reunise pentru a pedepsi orașul rebel Amalfi. Decretele papale cu privire la Cruciadă fuseseră deja publicate, iar mici grupuri de italieni din sud trecuseră deja marea spre răsărit. Dar numai sosirea în Italia a oștilor înflăcărate de cruciați din Franța l-a făcut pe Bohemund să înțeleagă importanța mișcării. El a înțeles apoi că ar putea să folosească în avantajul său Cruciada. Unchiul lui, Roger de Sicilia, nu l-ar fi lăsat niciodată să anexeze întregul ducat al Apuliei. Așa că ar face mai bine să-și găsească un regat în Levant. Înflăcărarea cruciaților francezi a tulburat oștile normande care se aflau la asediul cetății Amalfi, iar Bohemund a agitat și mai mult apele. A anunțat că va lua și el semnul Crucii și i-a chemat pe toți cei care erau buni creștini să i se alăture. Bohemund a dezbrăcat bogatul său veșmânt stacojiu în fața oștii adunate, l-a sfâșiat în bucăți și a făcut din el cruci pentru căpitanii săi. Vasalii s-au grăbit să-i urmeze exemplu, iar împreună cu ei mulți dintre vasalii fratelui și unchiului său, Roger de Sicilia, care se plângea că plecarea în Cruciadă l-a lăsat fără oaste.[10]

Nepotul lui Bohemund, Guillaume, s-a alăturat de îndată cruciaților francezi; Bohemund însă avea și el nevoie de puțin timp să se pregătească. Și-a lăsat pământurile în paza și grija fratelui său și a strâns îndeajuns de mulți bani cât să plătească cheltuielile tuturor celor care-l însoțeau. În octombrie, flota a ridicat pânzele din Bari. Dintre normanzii din Sicilia i s-au alăturat lui Bohemund nepotul său Tancred, fratele mai vârstnic al lui Guillaume, fiul surorii sale Emma și al marchizului Odo; verii săi Richard[11] și Rainulf de Salerno și fiul lui Rainulf, Richard; Geoffrey, conte de Rossignuolo și frații lui; Robert de Ansa, Herman de Canne, Hunfredus de Monte Scabioso,

---

[10] *Gesta Francorum*, I, 4, pp. 18-20. Vezi Chalandon, *Histoire de la Domination normande en Italie*, vol. II, p. 302.

[11] Cunoscut drept Richard din Principat.

Albered de Cagnano și episcopul Girard de Ariano. Printre normanzii din Franța care i s-au alăturat lui Bohemund s-au numărat Robert de Sourdeval și Boel de Chartres. Oastea lui era mai mică decât cea a lui Godefroy, dar era foarte bine înarmată și bine pregătită.[12]

Flota a debarcat în Epir, în mai multe locuri între Dyrrachium și Avlona, de-a lungul coastei, și s-a reunit într-un sat numit Dropoli, în amonte pe valea râului Viusa. Fără îndoială că pregătirile pentru debarcare au fost făcute după consultări cu autoritățile bizantine din Dyrrachium, care probabil că nu au dorit să împovăreze încă și mai mult orașele de pe Via Egnatia. Dar alegerea drumului pe care oastea urma să meargă i-a aparținut probabil lui Bohemund. Campaniile desfășurate cu cincisprezece ani în urmă i-au îngăduit lui Bohemund să cunoască într-o oarecare măsură ținutul aflat la sud de drumul principal. Poate că a sperat și să evite supravegherea bizantinilor alegând un drum mai puțin obișnuit. Ioan Comnenul nu avea oameni de care să se poată lipsi, iar Bohemund a putut să pornească la drum fără o escortă imperială însărcinată cu menținerea ordinii. Cu toate acestea nu pare să fi existat niciun fel de ostilitate, de vreme ce normanzilor le-au fost asigurate provizii însemnate, iar Bohemund i-a făcut pe toți oamenii săi să înțeleagă că trec printr-o țară creștină și că trebuie să se înfrâneze de la orice jaf și dezordine.

După ce a trecut prin trecătorile Pindului, oastea a ajuns cu puțin înainte de Crăciun la Castoria, în Macedonia de vest. Drumul pe care l-a parcurs este imposibil de reconstituit, însă cu siguranță nu a fost unul ușor, iar pe alocuri trebuie să fie urcat și la mai mult de patru mii de picioare deasupra nivelului mării.[13] La Castoria, Bohemund a căutat să obțină provizii, însă locuitorii nu erau dornici să renunțe la nimic din micile lor magazii pentru acești vizitatori neașteptați, pe care și-i aminteau ca dușmanii cruzi din urmă cu câțiva ani. Prin urmare, oastea a luat

[12] *Gesta Francorum*, I, 4, p. 20.

[13] Aproximativ 1220 metri (n. tr.).

vitele de care avea nevoie, împreună cu cai și măgari, întrucât multe dintre animalele lor de povară pieriseră probabil în trecătorile Pindului. După ce a petrecut Crăciunul la Castoria, Bohemund și-a condus oamenii spre răsărit, către râul Vardar. Oastea s-a oprit să atace un sat de eretici paulicieni aflat în apropierea drumului, dând foc caselor și locuitorilor, pentru a ajunge în cele din urmă, la mijlocul lunii februarie, la râu. A fost nevoie de aproape șapte săptămâni pentru a acoperi o distanță puțin mai mare de o sută cincizeci de kilometri.[14]

Probabil că Bohemund a trecut în drumul său prin Edessa (Vodena), de unde a intrat pe Via Egnatia. De acolo a înaintat însoțit de o escortă de pecenegi, care primiseră porunca obișnuită de la împărat să preîntâmpine incursiunile armate și abaterile de la drum și să vegheze ca nu cumva cruciații să rămână mai mult de trei zile în același loc. Cea mai mare parte a oștii a trecut fără întârziere peste râul Vardar, însă contele de Rossignuolo și frații săi au mai întârziat puțin pe malul de apus. Drept urmare, pecenegii i-au atacat pentru a-i sili să treacă râul. Auzind zgomotul luptei, Tancred a trecut imediat înapoi râul pentru a-i salva. I-a respins pe pecenegi și a luat câțiva prizonieri, pe care i-a adus dinaintea lui Bohemund. Acesta i-a interogat și, când a aflat că îndeplineau poruncile imperiale, i-a lăsat de îndată liberi. Politica lui Bohemund era de a se purta întru totul ireproșabil față de împărat.[15]

Din dorința de a se purta cinstit, Bohemund trimisese înaintea sa soli la împărat, probabil încă de când debarcase în Epir. Pe când oastea sa trecea pe lângă zidurile Salonicului și se îndrepta spre Serres, solii s-au înapoiat de la Constantinopol, aducând cu ei un mare dregător imperial cu care Bohemund s-a împrietenit

---

[14] *Gesta Francorum*, I, 4, pp. 20-22. Probabil că Bohemund a mers pe drumul care trece pe dincolo de actuala frontieră albaneză, prin Premeti și Korça, făcând apoi un cot înspre nord înainte de a trece frontiera și de a ajunge la sud-est de Castoria.

[15] *Ibidem*, pp. 22-24.

foarte repede. Oştii îi era asigurată hrană din belşug, în schimb Bohemund a promis nu doar că nu va încerca să intre în vreunul din oraşele aflate în drumul său, ci a fost de acord şi să înapoieze toate animalele pe care oamenii săi le luaseră cu forţa pe parcursul călătoriei. Nu o dată însoţitorilor săi le-ar fi plăcut să prade ţinutul din împrejurimi, însă Bohemund le-a interzis cu străşnicie acest lucru.

Pe 1 aprilie, oastea a ajuns la Roussa (astăzi Keshan) în Tracia. În acest moment, Bohemund s-a hotărât să se grăbească spre Constantinopol pentru a afla ce anume se negocia între împărat şi căpeteniile apusene care sosiră deja acolo. Şi-a lăsat oamenii sub comanda lui Tancred, care i-a dus printr-o vale bogată, în afara drumului principal, unde au petrecut sărbătorile de Paşti. Pe 9 aprilie, Bohemund a sosit la Constantinopol. A fost găzduit în afara zidurilor, la mănăstirea „Sfinţii Cosma şi Damian", iar a doua zi a fost primit în audienţă la împărat.

Alexie îl considera pe Bohemund, de departe, cel mai periculos dintre cruciaţi. Experienţele trecute îi învăţaseră pe bizantini că normanzii erau nişte duşmani de temut, ambiţioşi, şireţi şi lipsiţi de scrupule. Iar în campaniile precedente Bohemund se dovedise o căpetenie pe măsura lor. Oastea lui era bine organizată, bine înarmată şi bine disciplinată. Bohemund se bucura de încrederea deplină a oştenilor săi. Ca strateg era poate prea sigur de el şi nu întotdeauna precaut, dar ca diplomat era subtil şi convingător, iar ca politician avea o minte pătrunzătoare. Înfăţişarea sa era foarte impresionantă. Ana Comnena, care-l cunoştea şi care-l ura cu patimă, este nevoită să-i recunoască şarmul şi scrie cu înflăcărare despre frumuseţea lui. Era extrem de înalt şi, deşi trecuse deja de patruzeci de ani, avea înfăţişarea şi trăsăturile unui tânăr, lat în umeri şi îngust în talie, cu pielea curată şi cu obrajii rumeni. Îşi tundea părul blond mai scurt decât era moda printre cavalerii apuseni şi era bine bărbierit. Mergea puţin aplecat din copilărie, fără însă să-i afecteze înfăţişarea sănătoasă şi puternică. Avea, spune Ana, ceva dur în înfăţişare şi ceva sinistru în zâmbet. Cu toate acestea, fiind sensibilă la frumuseţea oamenilor, precum

grecii din toate timpurile, Ana nu și-a putut stăpâni admirația față de el.[16]

Mai întâi, Alexie l-a primit singur pe Bohemund pentru a afla ce gânduri are. Când a văzut însă că este foarte prietenos și îndatoritor, i-a chemat să participe la discuții și pe Godefroy, și pe Balduin, care stăteau în continuare la palat. Bohemund se purta deliberat ireproșabil. El știa, mult mai bine decât ceilalți cruciați, că Bizanțul continua să fie foarte puternic și că fără ajutorul lui nu se va reuși nimic. O dispută cu Bizanțul nu ar fi dus decât la dezastru, în vreme ce o alianță folosită înțelept s-ar fi putut întoarce în avantajul lui. Bohemund dorea să fie conducătorul Cruciadei, dar papa nu îi încredințase nicio autoritate în acest sens și, în plus, ar fi trebuit să aibă câștig de cauză în fața celorlalte căpetenii cruciate. Dacă ar fi putut obține o însărcinare oficială din partea împăratului, atunci s-ar fi aflat în postura de a dirija desfășurarea acțiunilor. Astfel, ar fi fost responsabil de negocierile cruciaților cu împăratul și ar fi fost dregătorul căruia cruciații trebuiau să-i înmâneze pământurile recucerite ale Imperiului. Ar fi fost pivotul în jurul căruia s-ar fi rotit întreaga alianță creștină. Bohemund a depus jurământul de credință față de împărat fără nicio ezitare și apoi a sugerat să fie numit mare domestikos al Răsăritului, adică de comandant suprem al tuturor trupelor imperiale din Asia.

Cererea lui Bohemund l-a pus într-o situație dificilă pe Alexie. Împăratul se temea de normand și nu avea încredere în el, dar era dornic să-i păstreze bunăvoința. Se arătase deja deosebit de generos față de el, îl copleșise cu onoruri și continua să-l acopere cu bani. Dar s-a eschivat în fața cererii. Nu era încă momentul, a spus împăratul, să facă o asemenea numire, însă prin vigoarea și credința lui Bohemund va dobândi fără îndoială această dregătorie. Bohemund a trebuit să se mulțumească cu această promisiune vagă, care l-a încurajat să-și continue politica de cooperare. Între

[16] Pentru un portret al lui Bohemund, vezi Anna Comnena, *Alexiad,* XIII, X, 4-5, vol. III, pp. 122-124.

timp, Alexie a promis că va trimite trupe care se vor alătura oștilor cruciate, că le va înapoia cruciaților cheltuielile făcute și că le va asigura aprovizionarea cu hrană și comunicațiile.[17]

Oastea lui Bohemund a fost chemată la Constantinopol și pe 26 aprilie a fost transportată peste Bosfor, urmând să se alăture oamenilor lui Godefroy la Pelecanum. Tancred, căruia îi displăcea politica unchiului său, pe care nu o înțelegea, a trecut prin Constantinopol noaptea, împreună cu vărul său, Richard de Salerno, pentru a evita să depună jurământul de credință față de împărat.[18] În aceeași zi contele Raymond de Toulouse sosea la Constantinopol și era primit de împărat.

Raymond al IV-lea, conte de Toulouse, cunoscut îndeobște după numele domeniului său preferat drept contele de Saint-Gilles, era deja un om în floarea vârstei, apropiindu-se probabil de vârsta de șaizeci de ani. Comitatul său străvechi era unul dintre cele mai bogate din Franța, iar de curând moștenise și marchizatul, la fel de bogat, de Provența. Prin căsătoria cu prințesa Elvira de Aragon, Raymond era legat de casele regale din Spania și luase parte la câteva războaie sfinte împotriva musulmanilor spanioli. El a fost singurul mare nobil cu care papa Urban a discutat personal proiectul său de cruciadă și a fost, de asemenea, cel dintâi care și-a anunțat participarea. Prin urmare, nu fără motiv, Raymond se considera îndreptățit să fie conducătorul laic al Cruciadei. Papa însă, dornic să păstreze Cruciada sub autoritatea spirituală, nu a recunoscut niciodată această pretenție. Probabil că Raymond spera ca nevoia de un conducător laic să devină la un moment dat evidentă. Până atunci însă, contele a aranjat să plece spre Răsărit

---

[17] *Ibidem*, X, XI, 1-7, vol. II, pp. 230-234. *Gesta Francorum*, II, 6, pp. 28-32 cuprinde, ca de obicei, o relatare foarte ostilă împăratului. Pasajul în care se povestește despre un tratat secret încheiat între împărat și Bohemund cu privire la Antiohia (p. 30, II, 14-20, „Fortissimo autem ... preteriret") este o interpolare târzie în text, făcută la porunca lui Bohemund. Vezi Krey, „A Neglected Passage in the *Gesta*", pp. 57-78. Albert d'Aix, II, 18, p. 312, spune că Bohemund a depus jurământul împotriva voinței sale. Acest lucru pare neadevărat.

[18] *Gesta Francorum*, II, 7, pp. 32-34; Albert d'Aix, II, 19, p. 313.

în compania conducătorului spiritual al Cruciadei, episcopul du Puy.

Raymond a luat semnul Crucii încă de la Clermont, în noiembrie 1095, însă abia în octombrie anul următor a fost gata să-și părăsească pământurile. A jurat să-și petreacă restul zilelor în Țara Sfântă, dar este posibil ca acest jurământ să fi fost făcut cu anumite condiții, pentru că, deși și-a lăsat pământurile din Franța sub cârmuirea fiului său natural, Bertrand, contele a fost atent să nu abdice de la drepturile sale. Soția și fiul legitim, Alfonso, urmau să-l însoțească. Raymond și-a vândut sau și-a zălogit unele dintre pământuri pentru a strânge bani de cruciadă, dar se pare că s-a arătat oarecum zgârcit în ceea ce privește înarmarea oștii. Personalitatea lui Raymond este greu de judecat. Acțiunile sale dovedesc că era orgolios, încăpățânat și întru câtva hrăpăreț. Dar manierele sale curtenești i-au impresionat pe bizantini, care l-au considerat mai civilizat decât tovarășii săi de cruciadă. Le-a dat de asemenea impresia că ar fi mai demn de încredere și mai cinstit. Ana Comnena, pe care evenimentele ulterioare au îndemnat-o să-l privească favorabil, lăuda superioritatea firii și puritatea vieții lui Raymond. Fără îndoială că Adhémar du Puy, care avea cu siguranță standarde înalte, îl considera un prieten de nădejde.

Câțiva nobili din sudul Franței s-au alăturat Cruciadei lui Raymond. Printre aceștia s-au numărat Rambald, conte de Orange, Gaston de Béarn, Gerard de Roussillon, Guillaume de Montpelier, Raymond de Le Forez și Isoard de Gap. Adhémar du Puy i-a luat cu el pe toți oamenii lui și pe frații săi, Francis-Lambert de Monteil, senior de Peyrins și pe Guillaume-Hugo de Monteil. După Adhémar, următorul conducător ecleziastic era Guillaume, episcop de Orange.[19]

---

[19] Pentru carierea timpurie a lui Raymond, vezi Vaissète, *Historie de Languedoc,* vol. III, pp. 466-477 și Manteyer, *La Provence du Ier au XIIe Siècle,* pp. 303 și urm. Numele celorlalte căpetenii cruciate venite din sudul Franței sunt incluse într-o listă, mai degrabă confuză, a lui Albert d'Aix, II, 22-23, pp. 315-316. Pentru referințele la Adhémar și familia lui, pp. 109-110.

Oastea a trecut Alpii prin pasul Genèvre și s-a îndreptat prin nordul Italiei spre țărmul Adriaticii. Poate din pricina costurilor Raymond a hotărât să nu treacă pe apă de cealaltă parte a Mării Adriatice, ci să urmeze pe uscat drumul de pe țărmul răsăritean, prin Istria și Dalmația. A fost o hotărâre greșită, pentru că drumurile prin Dalmația erau foarte proaste, iar populația era brutală și dușmănoasă. Istria a fost traversată fără vreun incident, iar apoi, vreme de patruzeci de zile de iarnă, oastea s-a chinuit de-a lungul potecilor stâncoase din Dalmația, fiind permanent hărțuită de triburile slave care îi urmăreau îndeaproape. Raymond a rămas în persoană alături de ariergardă pentru a o apăra, iar la un moment dat a putut să-și salveze oamenii doar ridicând de-a latul drumului o stavilă din prizonierii slavi pe care-i luase și pe care-i mutilase cu cruzime. Raymond plecase la drum bine aprovizionat cu hrană și niciunul dintre oamenii săi nu a murit pe drum din pricina foamei sau în luptă. Atunci când a ajuns în cele din urmă la Skodra, proviziile erau pe sfârșite. Raymond a obținut o întâlnire cu prințul sârb local, Bodin, care în schimbul unor daruri costisitoare a fost de acord să îngăduie cruciaților să cumpere liber din piețele orașului. Dar nu se găsea niciun fel de mâncare. Oastea a trebuit să-și continue drumul, foametea și suferința devenind din ce în ce mai mari, până când a ajuns la începutul lunii februarie la frontiera imperială de la nord de Dyrrachium. Raymond și Adhémar sperau acum că necazurile lor au luat sfârșit.

Ioan Comnenul i-a întâmpinat pe cruciați la Dyrrachium, acolo unde solii imperiali și o escortă pecenegă îi așteptau pentru a-i conduce pe Via Egnatia. Raymond a trimis înaintea sa o solie la Constantinopol pentru a-și anunța venirea. După câteva zile de odihnă la Dyrrachium, oastea a pornit din nou la drum. Fratele lui Adhémar, seniorul de Peyrins, a fost lăsat în urmă pentru a-și reveni după o boală provocată de greutățile drumului. Oamenii lui Raymond erau greu de stăpânit și lipsiți de disciplină. Se simțeau jigniți de prezența pecenegilor care-i supravegheau din toate părțile, iar gustul de nestăvilit pentru pradă i-a adus adesea

în conflict cu escorta lor. După doar câteva zile doi baroni provensali au fost uciși într-una dintre aceste ciocniri. Curând după aceea, însuși episcopul du Puy s-a abătut de la drum, a fost rănit și luat prizonier de pecenegi înainte ca aceștia să-și dea seama cine era. A fost imediat eliberat și nu pare să fi păstrat niciun fel de ranchiună pentru acest incident. Dar oastea a fost profund indignată. Proasta dispoziție a cruciaților s-a accentuat și mai mult după ce Raymond însuși a fost atacat în circumstanțe similare lângă Edessa.

La Salonic, episcopul du Puy a părăsit oastea pentru a-și îngriji cum trebuie rănile și a rămas acolo până când i s-a putut alătura fratele său din Dyrrachium. În lipsa autorității episcopului, care mai înfrâna oamenii, lipsa de disciplină s-a înrăutățit. Dar până la Roussa, în Tracia, nu a avut loc nicio abatere foarte serioasă. Cu două săptămâni mai devreme, oamenii lui Bohemund fuseseră încântați de primirea făcută în Roussa. Dar, poate pentru că orășenilor nu le mai rămăseseră provizii de vânzare, oamenii lui Raymond au fost nemulțumiți de ceva. Strigând „Toulouse, Toulouse", au luat cu asalt zidurile, au forțat intrarea în oraș și au jefuit toate casele. Câteva zile mai târziu, la Rodosto, s-au întâlnit cu solii lui Raymond care se întorceau de la Constantinopol. Împreună cu ei venea un trimis al împăratului care aducea mesaje prietenești prin care Raymond era îndemnat să se grăbească spre capitală, adaugând că Bohemund și Godefroy îl așteptau cu nerăbdare. Probabil că ultima parte a acestui mesaj și teama de a nu fi absent de la decizii importante l-au convins pe Raymond să accepte invitația. Contele s-a despărțit de oaste și a luat-o înainte în grabă, îndreptându-se spre Constantinopol, unde a ajuns pe 21 aprilie.

Odată cu plecarea contelui nu se mai găsea nimeni care să țină oastea în frâu. Aceasta a început de îndată să jefuiască împrejurimile. Acum însă nu o mai împiedica doar o mică escortă de pecenegi. Detașamentele armatei bizantine, aflate în apropiere, au ieșit în întâmpinarea atacatorilor. În lupta care a urmat oamenii lui Raymond au fost complet învinși și au fugit, lăsându-și

armele şi bagajele în mâinile bizantinilor. Contele a aflat de dezastru chiar în momentul în care se pregătea să se întâlnească cu împăratul.[20]

Raymond a fost bine primit la Constantinopol. A fost găzduit într-un palat aşezat imediat dincolo de ziduri şi a fost rugat să vină cât poate de repede la palatul imperial, unde i s-a sugerat să depună jurământ de credinţă. Dar peripeţiile călătoriei şi vestea pe care tocmai o primise l-au făcut pe Raymond să aibă o dispoziţie proastă. În plus, era nedumerit şi nemulţumit de situaţia pe care o găsise la palat. Ţelul său fusese permanent de a fi recunoscut drept conducătorul militar al întregii expediţii cruciate. Dar autoritatea sa, atâta câtă era, venea de la papă şi din legătura cu reprezentantul pontifical, episcopul du Puy. Episcopul era însă absent. Lui Raymond îi lipseau atât ajutorul acestuia, cât şi sfaturile pe care i le-ar fi putut da. Fără el, nu era dispus să-şi asume niciun angajament. Cu atât mai mult cu cât depunerea unui jurământ de supunere, asemenea celorlalţi cruciaţi, ar fi însemnat să renunţe la legătura deosebită pe care o avea cu papalitatea. Ar fi coborât pe aceeaşi treaptă cu ceilalţi. Exista şi un alt pericol. Raymond era îndeajuns de inteligent pentru a vedea imediat că Bohemund era cel mai periculos rival. Bohemund părea că se bucură de bunăvoinţa deosebită a împăratului şi se zvonea că va fi numit într-o înaltă dregătorie imperială. Depunerea jurământului ar fi însemnat nu doar că Raymond îşi pierdea întâietatea, dar şi că s-ar fi putut găsi sub jurisdicţia lui Bohemund, ca reprezentant al împăratului. Prin urmare, contele a declarat că a venit în Răsărit spre a împlini lucrarea Domnului şi că Domnul era acum singurul său suzeran, lăsând astfel să se înţeleagă că ar fi fost împuternicitul laic al papei. Dar a adăugat că, dacă împăratul va conduce în persoană oştile unite creştine, atunci va sluji sub comanda lui. Concesia arată că Raymond era iritat de Bohemund,

---

[20] Drumul lui Raymond la Constantinopol este descris pe larg de Raymond d'Aguilers, I-II, pp. 235-238, cu o exprimare plină de amărăciune la adresa bizantinilor.

și nu de împărat. Împăratul nu a putut răspunde decât că, din nefericire, starea imperiului nu-i îngăduia să plece. În zadar l-au rugat pe Raymond celelalte căpetenii apusene să se răzgândească, de teamă să nu fie pusă în pericol reușita întregii campanii. Bohemund, care spera în continuare să obțină dregătoria imperială și care era dornic să fie pe placul împăratului, a mers atât de departe încât a spus că-l va ajuta pe împărat dacă va izbucni un conflict deschis cu Raymond. Chiar și Godefroy i-a arătat contelui cât de vătămătoare pentru cauza creștină era atitudinea lui. Alexie s-a ținut departe de aceste discuții, dar s-a abținut să-i ofere lui Raymond daruri pe măsura celor pe care le dăduse celorlalți principi. În cele din urmă, pe 26 aprilie, Raymond a fost de acord să depună un jurământ modificat, prin care se angaja să respecte viața și cinstea împăratului și să vegheze ca nimic să nu fie întreprins, fie de el, fie de oamenii lui, prin care să-i fie vătămate interesele. Nu era neobișnuit ca vasalii din sudul Franței să depună un asemenea jurământ, iar Alexie a fost mulțumit.

Atunci când negocierile s-au încheiat, Bohemund și oastea sa au trecut în Asia. Între timp, oastea lui Raymond s-a reunit, destul de descurajată, la Rodosto, unde a așteptat venirea episcopului du Puy care urma să o conducă la Constantinopol. Nu știm nimic despre ce a făcut Adhémar în capitală. Probabil că s-a întâlnit cu căpeteniile bisericești grecești și cu siguranță că a avut o audiență la împărat. Întâlnirile au fost foarte prietenoase. Poate că episcopul a contribuit la împăcarea dintre Raymond și Alexie, de vreme ce relațiile dintre cei doi s-au îmbunătățit rapid. Dar probabil că plecarea lui Bohemund a ajutat încă și mai mult. Împăratul s-a putut întâlni între patru ochi cu Raymond pentru a-l lămuri că nici el nu-i iubea pe normanzi și că Bohemund nu va primi niciodată o dregătorie imperială. La două zile după ce a depus jurământul, Raymond și-a condus oastea dincolo de Bosfor, dar s-a înapoiat la curte pentru a petrece acolo încă două săptămâni. Atunci când a plecat, Raymond se afla în relații amicale cu Alexie,

în care știa acum că are un aliat puternic împotriva lui Bohemund. Atitudinea sa față de Imperiu se schimbase.[21]

Cea de-a patra mare oaste cruciată apuseană a plecat din nordul Franței în octombrie 1096, la puțin timp după Raymond. Oastea se afla sub conducerea reunită a lui Robert, duce de Normandia, a ginerelui său, Ștefan, conte de Blois, și a vărului său, Robert al II-lea, conte de Flandra. Robert de Normandia era cel mai vârstnic fiu al lui William Cuceritorul. Era un bărbat de patruzeci de ani, cu o purtare cumpătată și, oarecum, fără sorți de izbândă, nu însă lipsit de curaj și de șarm. De la moartea tatălui său purta un război sporadic cu fratele lui, William Rufus al Angliei, care îi invadase de câteva ori ducatul. Predica lui Urban despre cruciadă l-a mișcat foarte mult și, curând după aceea, și-a anunțat participarea. Ca urmare, pe când se afla încă în nordul Franței, papa a mijlocit împăcarea dintre el și fratele său. Lui Robert i-a luat câteva luni să se pregătească de cruciadă și nu a reușit, în

---

[21] Negocierile lui Raymond cu împăratul sunt relatate în Raymond de Aguilers, II, p. 238 și *Gesta Francorum*, II, 6, p. 52. Potrivit celor două relatări, Raymond era nerăbdător să se răzbune pentru înfrângerea oștii sale la Rodosto și doar cu mare greutate l-au convins ceilalți principi să depună un fel de jurământ. Ambele relatări consemnează termenii jurământului pe care acesta l-a depus. Însă doar Raymond de Aguilers include precizarea importantă că Raymond era gata să slujească sub comanda personală a lui Alexie. Cred că motivele sale sunt ușor de explicat prin gelozia față de Bohemund. Ana Comnena, pe care evenimentele ulterioare au îndemnat-o să-l privească favorabil pe Raymond, nu amintește nimic de aceste negocieri, mulțumindu-se să spună că tatăl ei îl plăcea și respecta pe „Isangeles" – adică pe contele de Saint-Gilles – pentru curtoazia și cinstea lui. Ana Comnena adaugă că Alexie a avut lungi discuții cu contele și amintește vorbele prin care Raymond îl avertiza pe împărat cu privire la Bohemund și prin care-i promitea să lucreze împreună cu bizantinii (*Alexiad*, X, XI, 9, vol. II, pp. 234-235). Nu văd niciun motiv pentru a presupune că Ana Comnena a confundat această vizită cu cea pe care Raymond i-a făcut-o lui Alexie în 1100. Albert d'Aix, ale cărui informații proveneau de la unul dintre ostașii lui Godefroy, confirmă că Raymond a părăsit Constantinopolul în cele mai bune relații cu Alexie, după ce a mai rămas acolo două săptămâni (II, 20, p. 314). Pentru exemple din Languedoc de depunere a unui jurământ de nevătămare, vezi Vaissète, *Histoire de Languedoc*, vol. V, pp. 372, 381 și VII, p. 134 și urm.

cele din urmă, să strângă banii necesari decât lăsându-și ducatul zălog lui William pentru zece mii de mărci de argint. Actul care consemna zălogirea a fost semnat în septembrie 1096. După câteva zile Robert se îndrepta cu oastea lui spre Pontarlier, unde i s-au alăturat Ștefan de Blois și Robert de Flandra. Îl însoțeau Odo, episcop de Bayeux, Gauthier, conte de Saint-Valéry, moștenitorii comitatelor de Montgomery și Mortagne, Girard de Gournay, Hugo de Saint-Pol și fiii lui Hugo de Grant-Mesnil, precum și numeroși cavaleri și ostași pedeștri nu doar din Normandia, ci și din Anglia, Scoția și Bretagne. Singurul nobil englez care a mers în Cruciadă, Ralph Guader, conte de Norfolk, se găsea în acea vreme în exil și trăia pe domeniile mamei sale din Bretagne.[22]

Ștefan de Blois nu avea nicio dorință să se alăture Cruciadei. Dar se însurase cu Adela, fiica lui William Cuceritorul, iar în casa lor ea lua deciziile. Adela dorea ca el să meargă, așa că a mers. Împreună cu el erau principalii săi vasali, Everard de Le Puits, Guerin Gueronat, Caro Asini, Geoffrey Guerin și capelanul său Alexandru. Din acest grup făcea parte și clericul Foucher de Chartres, viitorul istoric. Ștefan, care era unul dintre cei mai bogați oameni din Franța, nu a avut probleme prea mari să strângă banii necesari pentru călătorie. Domeniile și le-a lăsat sub administrarea capabilă a soției.[23]

Contele de Flandra era un om puțin mai tânăr, dar avea o personalitate extraordinară. Tatăl lui, Robert I, fusese în pelerinaj la Ierusalim în 1086, iar la întoarcere slujise o vreme sub împăratul Alexie, cu care a păstrat legătura până la moartea sa, în 1093. Prin urmare, era firesc ca Robert al II-lea să ducă mai departe lupta tatălui său împotriva necredincioșilor. Oastea lui era ceva mai mică decât cele ale lui Raymond sau Godefroy, dar era de o foarte bună calitate. Robert era însoțit de trupe din Brabant, conduse de Balduin de Alost, conte de Ghent. În lipsa lui,

---

[22] Pentru Robert de Normandia, vezi David, *Robert Curthose*, passim. În Anexa D, pp. 221-229, poate fi găsită lista completă a însoțitorilor lui Robert.

[23] Pentru Ștefan de Blois, vezi Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe*, pp. 48-56.

domeniile urmau să fie administrate de soția sa, contesa Clementia de Burgundia.[24]

Din Pontarlier, oastea reunită a înaintat spre sud, trecând Alpii în Italia. Ajungând în noiembrie la Lucca, cruciații l-au întâlnit pe papa Urban, care a zăbovit acolo vreme de câteva zile pe drumul de la Cremona la Roma. Urban a primit căpeteniile în audiență și le-a dat binecuvântarea pontificală. Oastea s-a îndreptat apoi spre Roma, pentru a vizita mormântul Sfântului Petru, dar a refuzat să se implice în lupta care tulbura orașul dintre adepții lui Urban și cei ai anti-papei Guibert. De la Roma oastea a intrat în ducatul normand din sud pe drumul prin Monte Cassino. Acolo cruciații au fost bine primiți de ducele de Apulia, Roger Borsa, a cărui soție, Adela, regina văduvă a Danemarcei, era sora contelui de Flandra. În plus, Roger Borsa îl recunoștea pe ducele Normandiei drept căpetenia neamului său. Roger i-a oferit cumnatului său multe daruri costisitoare, dar acesta nu a primit decât moaștele sfinte, părul Fecioarei și oasele Sfinților Matei și Nicolae, pe care le-a trimis soției sale pentru a le așeza în abația din Watten.[25]

Robert de Normandia și Ștefan de Blois au hotărât să petreacă iarna confortabil, în Calabria. Însă Robert de Flandra a plecat aproape imediat cu oamenii săi spre Bari, de unde a trecut în Epir la începutul lunii decembrie. A ajuns la Constantinopol fără niciun incident violent, cam în același timp cu Bohemund. Dar contele de Alost, care a încercat să debarce lângă Chimarra, aflat mai la sud de porturile acceptate pentru debarcare, a găsit drumul blocat de o flotă bizantină. A avut loc o mică înfruntare navală, relatată pe larg în istoria Anei Comnena, întrucât eroul luptei, Marianus Mavrocatacalon, fiul amiralului, îi era prieten. În pofida faptelor de vitejie ale unui preot latin, a cărui purtare războinică

---

[24] Pentru Robert și Clementia de Flandra, vezi *ibidem*, pp. 247-249. Numele cavalerilor din nordul Franței aflați în rândul oștii cruciate este consemnat în lista lui Albert d'Aix (II, 22-23, pp. 315-316).

[25] Foucher de Chartres, I, VII, pp. 163-168. Un document al Clementiei, contesa de Flandra, în Hagenmeyer, *op. cit.*, pp. 142-143.

nu ținea seama de veșmântul pe care-l purta și care i-a șocat pe bizantini, aceștia au urcat la bordul navei din Brabant și au capturat-o. Contele și oamenii lui au fost debarcați la Dyrrachium.[26] Din câte se pare, cruciații flamanzi nu s-au opus în niciun fel jurământului de credință față de Alexie. Contele Robert se număra printre principii care-l îndemnau pe Raymond să cedeze.[27]

Robert de Normandia și Ștefan de Blois au zăbovit în sudul Italiei până în primăvară. Lipsa lor de entuziasm i-a influențat și pe cei care-i însoțeau, mulți dintre ei începând să hoinărească, întorcându-se spre casele lor. În sfârșit, în martie, oastea s-a îndreptat spre Brindisi și pe 5 aprilie s-a pregătit de îmbarcare. Din nefericire, prima navă care a ridicat pânzele s-a răsturnat și s-a scufundat cu aproape patru sute de călători, cu caii și cu catârii lor, precum și cu multe cufere pline cu bani. Trupurile celor aduși la țărm erau în chip miraculos însemnate cu cruci pe umeri. Chiar dacă această descoperire, venită la momentul potrivit, i-a întărit pe cei credincioși, nu i-a împiedicat să renunțe la expediție pe mulți dintre cei mai șovăielnici. Grosul oștirii însă s-a îmbarcat în siguranță și după o călătorie grea, care a durat patru zile, a debarcat la Dyrrachium. Autoritățile bizantine i-au primit bine și le-au asigurat o escortă pentru a-i duce pe Via Egnatia spre Constantinopol. Călătoria a fost plăcută, cu excepția unui accident petrecut pe când oastea

---

[26] Foucher de Chartres, *loc. cit.*, p. 168; Anna Comnena, *Alexiad*, X, 8, 2-10, vol. II, pp. 215-220. Maricq – „Un «Comte de Brabant» et des «Brabançons» dans deux textes byzantins" în *Bulletin de la Classe des Lettres* al Academiei Regale a Belgiei, vol. XXXIV, pp. 463 și urm. – l-a identificat convingător pe „ὁ Κόμης Πρεβέντζας" din istoria Anei Comnena, cu Balduin al II-lea, conte de Alost. Astfel a fost înlocuită interpretarea anterioară sugerată de Grégoire, potrivit căreia ar fi fost vorba de Richard din Principat („Notes sur Anne Comnène", în *Byzantion*, vol. III, pp. 312-313, care include de asemenea o discuție interesantă cu privire la cuvântul τζάγγρα amintit aici de Ana). Teoria lui Ducange potrivit căreia „Κόμης Πρεβέντζας" ar fi Raymond de Toulouse, care era de asemenea și marchiz de Provența, teorie pe care o preia doamna Buckler, *Anna Comnena*, p. 465, este neverosimilă, de vreme ce Ana îl numește întotdeauna pe Raymond „Isangeles", iar itinerarul lui ne este bine cunoscut.

[27] Raymond de Aguilers, II, p. 238.

trecea un curs de apă în Pind, un șuvoi venit dintr-odată înghițind câțiva pelerini. După un răgaz de patru zile dinaintea zidurilor Salonicului, la începutul lunii mai, oastea a ajuns la Constantinopol. Cruciații au fost așezați într-o tabără în afara zidurilor și li se îngăduia în fiecare zi să intre în oraș, în grupuri de cinci sau șase, pentru a vizita punctele de atracție și pentru a se ruga în biserici. Oștile care sosiseră mai devreme fuseseră toate transferate dincolo de Bosfor, iar acești întârziați nu au găsit niciun motiv de nemulțumire pentru a-și strica relațiile cu bizantinii. Mulți de admirație în fața splendorii și frumuseții orașului, oștenii s-au bucurat de odihna și de confortul care le-au fost asigurate. I-au fost recunoscători împăratului pentru că le-a împărțit monede și veșminte de mătase, precum și pentru hrana și caii pe care i-au primit. Căpeteniile au depus de îndată jurământul de credință față de împărat și au fost răsplătite cu daruri nemaivăzute. Peste o lună, Ștefan de Blois, care-i trimitea docil scrisori soției sale, îi povestea plin de exaltare primirea pe care i-a făcut-o împăratul. A locuit vreme de zece zile la palat, timp în care împăratul l-a tratat ca pe fiul său, dându-i multe sfaturi bune și multe daruri minunate și oferindu-se să-l instruiască pe fiul său cel mai mic. Ștefan a fost mai ales impresionat de generozitatea împăratului față de toți membrii oștii cruciate, de foarte buna rânduială și de generozitatea în distribuirea proviziilor pentru trupele care se aflau deja pe câmpul de luptă. „Dragostea mea, tatăl tău – referindu-se la William Cuceritorul – a făcut multe daruri mărețe, dar nu se poate deloc compara cu acest om."

Înainte de a trece în Asia, oastea a petrecut două săptămâni la Constantinopol. Chiar și traversarea Bosforului i-a plăcut lui Ștefan, care auzise că strâmtoarea este periculoasă. Lui însă nu i s-a părut mai periculoasă decât Marna sau Sena. Cruciații au înaintat de-a lungul golfului Nicomediei, au trecut pe lângă Nicomedia și s-au alăturat principalelor oști cruciate, care începeau deja asediul Niceei.[28]

---

[28] Foucher de Chartres, II, VIII, pp. 168-176; scrisoarea lui Ștefan de Blois către soția lui în Hagenmeyer, *op. cit.*, pp. 138-140. Scrisoarea a fost trimisă din Niceea.

Alexie putea să respire din nou. Dorise mercenari din Apus. Îi fuseseră în schimb trimise oști mari, fiecare cu propriile căpetenii. Nicio cârmuire nu se bucură să vadă numeroase trupe aliate invadându-i teritoriul, mai cu seamă atunci când aliații sunt la un nivel de civilizație mai scăzut. Hrana trebuia asigurată; jafurile trebuiau prevenite. Mărimea efectivă a oștilor cruciate poate fi doar presupusă. Estimările medievale sunt întotdeauna exagerate, dar gloata lui Petru Eremitul, inclusiv cei mulți care nu luau parte la lupte, se apropia probabil de douăzeci de mii de oameni. Principalele oști cruciate, a lui Raymond, a lui Godefroy și a francezilor din nord, numărau fiecare mai bine de zece mii de oameni, inclusiv auxiliarii. Oastea lui Bohemund era ceva mai mică și mai erau și alte grupuri mai mărunte. Dar din vara lui 1096 până în primăvara lui 1097 au pătruns dinspre apus în Imperiu, cu totul, undeva între șaizeci și o sută de mii de oameni.[29] În linii mari, măsurile luate de împărat pentru a face față situației au dat roade. Niciunul dintre cruciați nu a suferit de foame pe când a traversat Balcanii. Singurele incursiuni pentru asigurarea hranei au fost cele întreprinse de Gauthier Fără-Căpătâi la Belgrad și de Petru la Bela Palanka, ambele în circumstanțe extraordinare, precum și cel al lui Bohemund la Castoria, atunci când călătorea în mijlocul iernii pe un drum nepotrivit. Jafurile mărunte și unul sau două atacuri nejustificate asupra orașelor nu au putut fi prevenite, întrucât Alexie nu avea îndeajuns de mulți oameni în acest scop. Dar detașamentele de pecenegi, prin supunerea lor oarbă față de porunci, oricât i-au iritat pe cruciați, s-au dovedit o forță polițienească eficientă, în vreme ce solii imperiali i-au tratat în general pe principii apuseni cu multă diplomație. Succesul din ce în ce mai mare al metodelor împăratului este demonstrat de trecerea liniștită a ultimei oști, alcătuită din francezii din nord, care nu erau prea disciplinați și, în plus, aveau în frunte căpetenii slabe și incapabile.

Ștefan amintește o scrisoare anterioară, trimisă din Constantinopol, în care era povestită călătoria până acolo, dar care din păcate s-a pierdut.

[29] Vezi Anexa II.

La Constantinopol, Alexie obținuse jurăminte de credință din partea tuturor principilor, în afară de Raymond, cu care ajunsese separat la o înțelegere. Împăratul nu-și făcea iluzii cu privire la valoarea practică a jurământului sau la buna credință a oamenilor care-l depuseseră. Dar avea cel puțin un avantaj juridic care s-ar fi putut dovedi important. Nu a fost ușor să obțină acest rezultat. Deși căpetenii inteligente, precum Bohemund, și observatori înțelepți, precum Foucher de Chartres, înțelegeau nevoia cooperării cu Bizanțul, pentru cavalerii mai mărunți și pentru ostașii de rând jurământul a părut o umilință și chiar o trădare a încrederii.[30] Cruciații căpătaseră prejudecăți împotriva bizantinilor din cauza răcelii cu care-i întâmpinaseră locuitorii țării, pe care credeau că vin să îi salveze. Constantinopolul, acel oraș întins și strălucitor, cu toată bogăția sa, cu toată mulțimea de negustori și de meșteșugari ocupați, cu nobilii săi de curte îmbrăcați în veșmintele de dregători, cu doamnele lor de neam mare, vopsite și bogat înveșmântate, însoțite de alaiuri de eunuci și sclavi, au stârnit în rândul cruciaților un dispreț amestecat cu un neplăcut sentiment de inferioritate. Cruciații nu puteau înțelege nici limba, nici obiceiurile acestei țări. Chiar și slujbele la biserică le erau străine.

La rândul lor, și bizantinilor le-au displăcut cruciații. Pentru locuitorii capitalei acești tâlhari necioplți și nesupuși, care rămâneau mult prea mult timp în suburbiile lor, constituiau o teribilă bătaie de cap. Atitudinea locuitorilor din provincie reiese din scrisoarea trimisă de Teofilact, arhiepiscopul Bulgariei, din scaunul său din Ohrida, cu privire la Via Egnatia. Teofilact, binecunoscut pentru atitudinea sa deschisă față de Apus, vorbește despre necazurile provocate de trecerea cruciaților prin dioceza sa, dar adaugă că atât el, cât și credincioșii săi au învățat să îndure cu răbdare povara.[31] Începutul Cruciadei nu aducea vești bune pentru relațiile dintre Răsărit și Apus.

---

[30] Foucher de Chartres, I, 8, 9, pp. 175-176, I, 9, 3, p. 179.

[31] Scrisoarea lui Teofilact din Bulgaria în *M.P.G.*, vol. CXXVI, col. 324-325.

Cu toate acestea, Alexie nu era probabil prea nemulțumit. Pericolul asupra Constantinopolului trecuse, iar marea oaste cruciată pornise la luptă cu turcii. Împăratul intenționa să colaboreze în mod sincer cu Cruciada, dar cu o singură condiție. Nu va sacrifica interesele imperiului în favoarea intereselor cavalerilor apuseni. Datoria împăratului se îndrepta în primul rând către propriii săi supuși. Mai mult, asemenea tuturor bizantinilor, împăratul era convins că bunăstarea creștinătății depindea de bunăstarea răsunătorului imperiu creștin. Iar împăratul avea dreptate.

Cartea a IV-a

RĂZBOIUL ÎMPOTRIVA TURCILOR

I

CAMPANIA DIN ASIA MICĂ

„Şi vei pleca de la locul tău, din hotarele de la miazănoapte, tu şi multe popoare împreună cu tine, toţi călări pe cai, tabără mare şi oştire nenumărată."

Iezechiel, 38:15

Oricât de mult s-ar fi certat împăratul şi principii cruciaţi pentru drepturile finale şi pentru împărţirea cuceririlor viitoare, nu putea exista nicio disensiune în privinţa etapelor de început ale campaniei împotriva necredincioşilor. Pentru a ajunge la Ierusalim, era nevoie ca drumurile din Asia Mică să fie eliberate, iar eliminarea turcilor din Asia Mică era obiectivul principal al politicii bizantine. Exista un acord deplin în privinţa strategiei şi, pe moment, cu o armată bizantină alături, cruciaţii erau dispuşi să lase aspectele tactice pe seama generalilor experimentaţi ai acesteia.

Prima ţintă a fost Niceea, capitala selgiucidă. Niceea era situată pe malurile lacului Ascanian, nu departe de Marea Marmara. Era străbătută de vechiul drum militar bizantin, deşi exista o cale alternativă ce trecea puţin mai departe spre răsărit. Lăsarea acestei fortăreţe importante în mâinile duşmanului ar fi pus în pericol toate comunicaţiile de-a lungul regiunii. Întrucât vara trecea, Alexie era

dornic să-i pună în mişcare pe cruciaţi cât mai repede cu putinţă. Cruciaţii înşişi erau nerăbdători. În ultimele zile ale lui aprilie, înainte ca oastea din nordul Franţei să ajungă la Constantinopol, s-a poruncit ridicarea taberei de la Pelecanum şi înaintarea spre Niceea.[1]

Momentul a fost bine ales, întrucât sultanul selgiucid, Kilidj Arslan I, era departe, la hotarele de răsărit, luptându-se cu emirii danişmenzi pentru suzeranitatea asupra Melitenei, al cărei conducător armean, Gabriel, era preocupat să-şi stârnească puternicii vecini unul împotriva celuilalt. Kilidj Arslan nu a luat în serios noua ameninţare dinspre Apus. Victoria facilă asupra gloatei lui Petru Eremitul îl făcea să-i dispreţuiască pe cruciaţi. Poate că şi spionii săi din Constantinopol, dorind să-i facă pe plac stăpânului, au exagerat certurile dintre împărat şi prinţii occidentali. Convins că oastea cruciată nu va cuceri niciodată Niceea, şi-a lăsat soţia, copiii şi întregul tezaur între zidurile oraşului. De-abia când a primit ştiri despre concentrarea duşmanilor la Pelecanum a trimis în grabă o parte din oaste înapoi spre vest, urmând să vină şi el odată ce rezolva problemele din răsărit. Trupele sale au ajuns prea târziu pentru a împiedica marşul cruciat spre Niceea.[2]

Oastea lui Godefroy de Lorena a părăsit Pelecanum în jurul lui 26 aprilie şi a pornit spre Nicomedia, unde a aşteptat răstimp de trei zile pentru ca oastea lui Bohemund, sub conducerea lui Tancred, şi resturile gloatei lui Petru Eremitul să i se alăture. Bohemund a rămas câteva zile în plus la Constantinopol pentru a pune la punct cu împăratul aprovizionarea oştirii. Un mic detaşament de meşteri bizantini, împreună cu maşini de asediu, au însoţit trupele aflate

---

[1] Mişcările prinţilor sunt greu de trasat. Oastea lui Godefroy a fost la Pelecanum de la începutul lui aprilie şi ei i s-a alăturat cea a lui Bohemund. Probabil aceste două oşti au pornit la drum; Godefroy, cu un avans de trei zile în faţa lui Bohemund, înainte ca oastea lui Raymond să ajungă la Pelecanum şi să supraaglomereze tabăra. Oastea lui Raymond şi-a aşteptat conducătorul cât timp acesta s-a întors să îl viziteze pe împărat.

[2] Matei din Edessa, II, CXLIX-CL, pp. 211-12, 215, descrie atacul lui Kilidj Arslan asupra cetăţii Melitene şi afirmă că acesta era angajat aici în momentul în care francii au atacat Niceea.

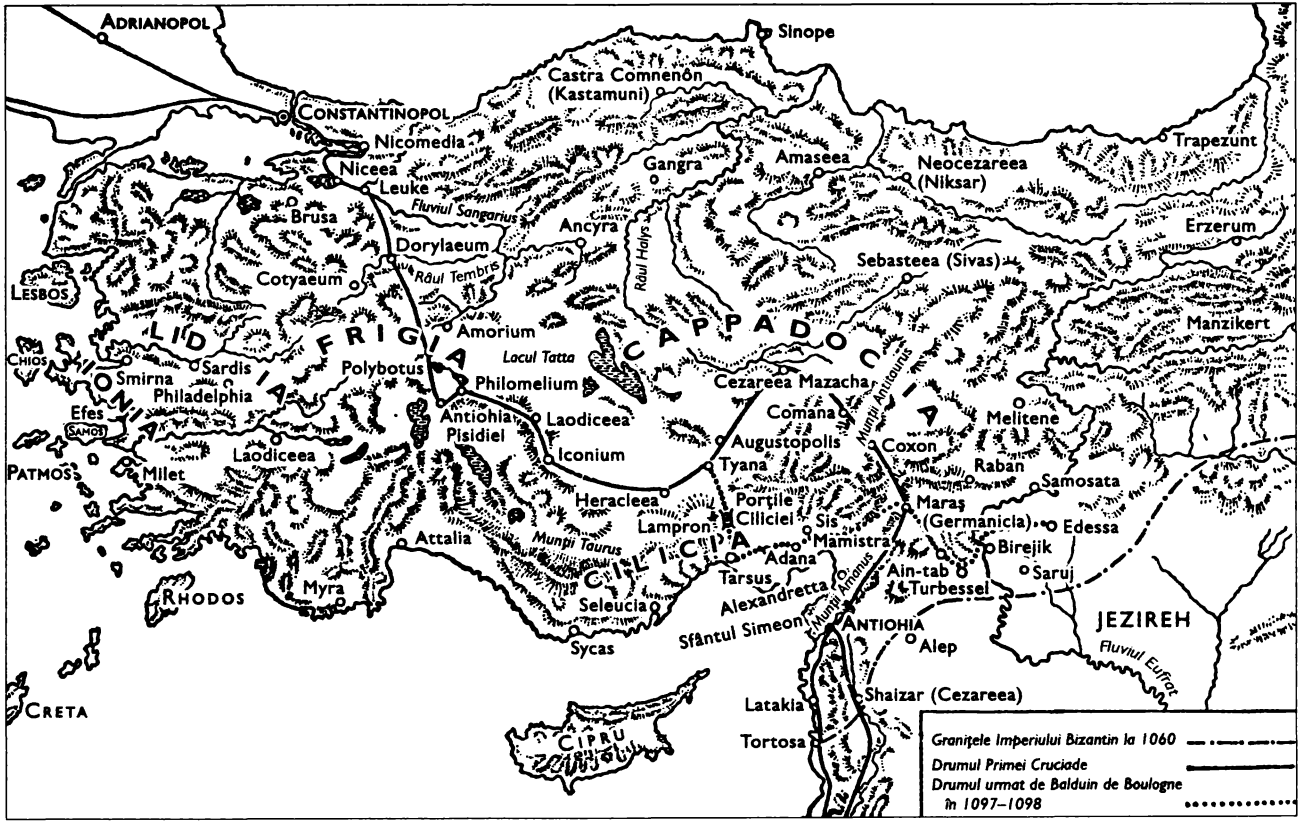

Asia Mică în vremea Primei Cruciade

sub comanda lui Manuel Butumites. De la Nicomedia, Godefroy și-a condus oastea spre Kibotos, apoi s-a îndreptat spre sud, prin defileul în care pieriseră oamenii lui Petru Eremitul. Oasele lor zăceau încă la intrarea în trecătoare. Alarmat de soarta acestora și de sfaturile împăratului, Godefroy a înaintat cu prudență, trimițând în față iscoade și meșteri pentru a curăța și lărgi drumul, marcat apoi prin cruci de lemn spre a le arăta calea viitorilor pelerini. La 6 mai s-a ajuns sub zidurile Niceei. Orașul fusese puternic fortificat încă din secolul al IV-lea, iar zidurile sale în lungime de șase kilometri și jumătate, cu cele două sute patruzeci de turnuri, fuseseră reparate constant de bizantini. Niceea era așezată la capătul estic al lacului Ascanian, iar zidurile sale de vest se ridicau direct din apa puțin adâncă, alcătuind un pentagon neregulat. Godefroy și-a așezat tabăra în fața zidului nordic, iar Tancred în fața celor de răsărit. Zidul sudic a fost lăsat în seama oștii lui Raymond.

Garnizoana turcă era numeroasă, dar avea nevoie de întăriri. Mesageri, dintre care unul a fost interceptat de cruciați, au fost trimiși la sultan pentru a-i cere să-și grăbească trupele spre oraș către porțile de sud, înainte ca încercuirea să devină completă. Însă oastea turcă era încă prea departe. La 16 mai, înainte ca avangarda să se apropie, a sosit Raymond, care și-a dispus trupele în fața zidului sudic. Bohemund se alăturase oștirii sale cu două sau trei zile mai devreme. Până la sosirea lui, proviziile insuficiente îi slăbiseră pe cruciați. Dar, datorită înțelegerii cu Alexie, începând din acel moment, proviziile au ajuns din abundență la asediatori, atât pe mare, cât și pe uscat. Când Robert de Normandia și Ștefan de Blois au sosit cu forțele lor la 3 iunie, întreaga oaste cruciată era adunată. A acționat ca un corp unic, deși nu exista o comandă supremă. Deciziile erau luate de prinți în cadrul unor consilii și încă nu se manifestaseră divergențe semnificative între ei. În acest timp, împăratul a plecat la Pelecanum, de unde putea ține legătura atât cu capitala sa, cât și cu Niceea.[3]

---

[3] *Gesta Francorum*, II, 7, p. 34 descrie marșul lui Godefroy spre Niceea. Anna Comnena, XI, i, 1, vol. III, p. 7, afirmă că o parte din oaste a mers pe mare de la

Prima forță turcească sosită în ajutor a ajuns la Niceea imediat după Raymond, găsind orașul în întregime blocat dinspre uscat. După o hărțuială scurtă și nereușită cu trupele lui Raymond, s-a retras pentru a aștepta corpul principal al oștii turcești care se apropia sub conducerea sultanului. Alexie îi dăduse instrucțiuni lui Butumites să stabilească contactul cu garnizoana asediată. Când aceasta a văzut retragerea forței sosite în ajutor, l-a invitat pe Butumites în oraș pentru a discuta termenii capitulării. Butumites a acceptat, dar aproape imediat a sosit vestea că sultanul nu se afla departe, iar negocierile au fost curmate.

În jurul datei de 21, sultanul și oastea sa au sosit dinspre miazăzi și i-au atacat imediat pe cruciați, într-o încercare de a forța intrarea în oraș. Raymond și episcopul du Puy, aflat la comanda flancului drept, au dus greul atacului, întrucât nici Godefroy, nici Bohemund nu puteau risca să-și lase nesupravegheat sectorul lor de zid. Însă în sprijinul lui Raymond a sosit Robert de Flandra cu trupele sale. Bătălia s-a purtat cu încrâncenare întreaga zi, dar turcii nu au putut să câștige teren. Când s-a lăsat noaptea, sultanul a decis retragerea. Oastea cruciată era mai puternică decât socotise, iar în lupta individuală în câmp deschis, oștenii săi nu se puteau măsura cu occidentalii bine înarmați. Era o strategie mai potrivită să se retragă spre munți și să lase orașul în voia sorții.[4]

Pelecanum direct la Civetot. Albert d'Aix susține că Godefroy a ajuns la „Rufinel" în noaptea în care a plecat din tabăra de la Pelecanum și s-a oprit acolo pentru a primi un mesaj de la Constantinopol, trimis de Raymond și pentru a face joncțiunea cu Petru Eremitul (Albert II, 20, pp. 313-314). Prin „Rufinel" trebuie să fi desemnat Nicomedia, care se află la o zi de mers de Pelecanum. Sosirea lui Raymond la 16 mai este menționată de *Gesta Francorum*, II, 8, p. 36, iar cea a celor din nordul Franței, *ibidem*, p. 38, precum și de Foucher de Chartres, I, x, 3, p. 182, care precizează și data.

[4] Anna Comnena, XI, I, 3-4, vol. III, pp. 8-9 afirmă limpede că turcii au trimis două forțe separate pentru a elibera Niceea. Albert d'Aix, II, 25-26, pp. 318-319, vorbește despre capturarea unor iscoade turcești chiar înainte de atacul principal al turcilor. Bătălia este descrisă de *Gesta Francorum*, II, 8, pp. 36-38, și de Raymond d'Aguilers, III, p. 239, și Albert d'Aix II, 27, pp. 319-320.

Pierderile cruciaților au fost grele. Mulți au fost uciși, între ei Balduin, conte de Ghent, iar aproape toți supraviețuitorii bătăliei au fost răniți. Victoria le ridicase însă moralul. Spre satisfacția lor, au găsit printre turcii căzuți funiile cu care sultanul dorea să-i lege pe prizonierii pe care spera să-i captureze. Pentru a submina moralul garnizoanei asediate, au tăiat capetele multor dușmani căzuți și le-au aruncat peste ziduri sau le-au înfipt în sulițe, pe care le-au plimbat prin fața porților.[5]

Apoi, scutiți de teama unui atac din afară, s-au concentrat asupra asediului. Fortificațiile erau însă formidabile. În zadar Raymond și Adhémar au încercat să distrugă unul dintre turnurile sudice, punând oameni să sape la temelia acestuia, iar apoi aprinzând un foc uriaș. Puținele pagube pricinuite au fost reparate pe timpul nopții de garnizoană. Mai mult, s-a constatat că blocada nu era completă, întrucât în oraș ajungeau provizii transportate pe apa lacului.[6] Cruciații au fost obligați să-i ceară împăratului să le vină în sprijin și să le pună la dispoziție ambarcații cu care să fie interceptată ruta ce traversa lacul. Alexie era probabil foarte conștient de situație, dar a dorit ca prinții occidentali să constate cât de necesară îi era colaborarea. La cererea lor a pus la dispoziție o flotilă de mici dimensiuni sub comanda lui Butumites.[7]

În momentul retragerii, sultanul a trimis vorbă garnizoanei să procedeze după cum crede de cuviință, căci nu o mai putea sprijini. Aceasta, la vederea navelor bizantine pe lac, a înțeles că împăratul îi sprijinea pe deplin pe cruciați și a decis să se predea. Era ceea ce Alexie spera. Nu dorea deloc să adauge stăpânirilor sale un oraș pe jumătate distrus, nici ca viitorii săi supuși să sufere

---

[5] *Gesta Francorum, loc. cit.;* Albert d'Aix II, 28, pp. 320-1. Moartea lui Balduin de Ghent este menționată de Ștefan de Blois, Hagenmeyer, *op. cit.*, p. 139.

[6] *Gesta Francorum, loc. cit.;* Albert d'Aix, II, 31, pp. 322-323; Anna Comnena, XI, I, 6-7, vol. III, pp. 9-10.

[7] *Gesta Francorum, ibidem,* p. 40; Albert d'Aix, II, 32, pp. 323-24. Anna Comnena, XI, II, 3-4, vol. III, pp. 11-12, indică motivele tatălui său de a trimite, în cele din urmă, ambarcațiuni pe lac și susține că, în același timp, au fost trimise trupe de uscat conduse de Tatikios și Tzitas pentru a-i ajuta pe cruciați.

ororile unui jaf, mai ales că majoritatea locuitorilor era alcătuită din creştini, în timp ce turcii erau reprezentaţi doar de garnizoană şi de o restrânsă nobilime de curte. A fost restabilit contactul cu Butumites şi au fost discutate condiţiile capitulării. Turcii încă ezitau, sperând că sultanul se va întoarce. Au renunţat doar la vestea că oştile cruciate pregătesc un asalt general.

Asaltul fusese prevăzut pentru 19 iunie. Dar, la ivirea zorilor, cruciaţii au zărit stindardul imperial fluturând pe turnurile cetăţii. Turcii se predaseră în cursul nopţii, iar trupele imperiale, în mare parte compuse din pecenegi, intraseră în oraş prin porţile de pe partea lacului. Este improbabil ca şefii cruciaţilor să nu fi fost informaţi despre derularea negocierilor, nici ca ei să le fi dezaprobat, căci considerau inutil să piardă timp şi oameni pentru a cuceri un oraş pe care nu îl puteau păstra. Au fost însă în mod deliberat lăsaţi la o parte în ultimele faze, iar oştenii s-au considerat văduviţi de prada cuvenită. Speraseră să jefuiască bogăţiile din Niceea. În schimb, au fost admişi în oraş doar în grupuri mici, supravegheate strict de oamenii împăratului. Speraseră să pună mâna pe nobilii turcii pentru răscumpărare. În schimb, i-au văzut călăuziţi sub escortă, împreună cu bunurile lor, spre Constantinopol sau spre tabăra împăratului de la Pelecanum. Resentimentele cruciaţilor împotriva împăratului au crescut şi mai mult.[8]

Ele au fost însă domolite, într-o oarecare măsură, de generozitatea împăratului. Alexie a poruncit de îndată ca fiecare cruciat să primească hrană, în timp ce comandanţii au fost chemaţi la Pelecanum pentru a primi aur şi nestemate din vistieria sultanului. Ştefan de Blois, care îl însoţise pe Raymond de Toulouse, a fost uluit de muntele de aur ce îi revenea. Nu împărtăşea punctul de vedere al unora dintre camarazii săi, potrivit căruia împăratul ar fi trebuit să vină personal la Niceea, înţelegând că ceremonia prin care oraşul eliberat şi-ar fi întâmpinat suveranul l-ar fi pus pe acesta

[8] Anna Comnena, XI, II, 4-6, vol. III, pp. 12-13, dă o relatare completă a predării oraşului, admiţând cu francheţe că au fost înşelaţi cruciaţii. Sursele occidentale abia dacă amintesc că Niceea s-a predat împăratului.

în dificultate. În schimbul darurilor, Alexie le-a cerut cavalerilor care nu depuseseră încă jurământul de fidelitate față de el să o facă în acel moment. Mulți nobili mărunți, cu care nu avusese de furcă atunci când trecuseră prin Constantinopol, s-au supus. Lui Raymond, se pare, nu i s-a cerut mai mult decât făcuse deja. Cazul lui Tancred a fost însă luat mai în serios. La început, Tancred a fost agresiv. A declarat că nu va jura nimic până când cortul imperial nu îi va fi cedat plin până la refuz cu aur, pe lângă o cantitate de aur echivalentă cu cea primită de ceilalți prinți. Când cumnatul împăratului, Gheorghe Paleologul, a protestat față de această insolență, Tancred s-a întors spre el și l-a agresat. Împăratul s-a ridicat să intervină, iar Bohemund și-a admonestat cu asprime nepotul. În final, Tancred și-a prezentat, în silă, omagiul.[9]

Cruciații au fost uluiți de tratamentul aplicat de împărat turcilor capturați. Demnitarilor curții și comandanților li s-a permis să își răscumpere libertatea, în timp ce Sultana, fiica emirului Chaka, a fost primită cu onoruri regale la Constantinopol, unde

---

[9] Raymond d'Aguilers, III, pp. 239-240 afirmă că împăratul le promisese prinților toată prada luată la Niceea și se angajase să întemeieze o mănăstire catolică și un han. Neonorarea promisiunilor a provocat o mare nemulțumire. Însă Foucher de Chartres, I, X, 10, pp. 189-189, Anselm de Ribemont (Hagenmeyer, *op. cit.*, p. 145) și Ștefan de Blois vorbesc despre marea sa generozitate, ultimul afirmând că a distribuit prăzile cele mai valoroase prinților, iar soldaților săraci le-a dat hrană. Chiar și *Gesta Francorum* susține (III, 9, p. 42) că a făcut milostenii însemnate francilor săraci. Anna Comnena XI, III, 1-2, vol. III, pp. 16-17, vorbește despre depunerea celui de-al doilea jurământ. Grousset, *Histoire des Croisades*, vol. I, p. 31, fără a avea un motiv evident, susține că Tancred a refuzat în continuare să depună jurământul, și chiar Chalandon, *Essai sur le Règne d'Alexis Comnène*, p. 123, n. 4, crede același lucru pe considerentul că, mai târziu, Alexie nu l-ar fi acuzat niciodată că și-ar fi încălcat jurământul. Relatarea Annei este însă clară și convingătoare. Pe de altă parte, versiunea episodului dată de Radulf de Caen (XVIII-XIX, pp. 619-620) este în mod clar imaginară, reprezentând versiunea pe care Tancred a vrut să o impună drept adevărată. Vezi Nicholson, *Tancred*, p. 32, n. 5. Anselm, *loc. cit.*, admite că unii dintre prinți erau nemulțumiți de împărat. Albert d'Aix II, 28, p. 321 amintește o distribuire de daruri făcută prinților de către Alexie pe timpul asediului.

urma să rămână până la venirea unui mesaj din partea soţului privind locul unde avea să îi fie încredinţată. Ea şi copiii ei aveau să îi fie înapoiaţi fără nicio răscumpărare. Alexie era un om binevoitor, care cunoştea foarte bine valoarea curtoaziei faţă de un duşman înfrânt. Prinţii occidentali însă au apreciat atitudinea lui drept duplicitară şi chiar neloială.[10]

Cu toate acestea, în ciuda unei oarecare dezamăgiri de a nu fi capturat ei înşişi oraşul şi de a nu-şi fi însuşit bogăţiile acestuia, eliberarea Niceei i-a umplut pe cruciaţi de bucurie şi de speranţă pentru viitor. Au fost trimise scrisori spre Apus pentru a anunţa că acest loc venerabil era din nou în mâinile creştinilor, iar vestea a fost primită cu entuziasm. Cruciada se dovedea a fi un succes. Mai mulţi recruţi şi-au oferit serviciile, iar oraşele italiene, până atunci mai degrabă prudente şi încete în a-şi onora ajutorul promis, au început să privească Cruciada mai serios. În tabăra cruciată, cavalerii erau nerăbdători să-şi continue călătoria. Ştefan de Blois era plin de optimism. „În răstimp de cinci săptămâni", îi scria soţiei sale, „vom fi la Ierusalim, doar dacă", adăuga el, mai profetic decât bănuia, „nu vom fi opriţi în loc la Antiohia".[11]

De la Niceea, cruciaţii au pornit pe vechiul drum principal bizantin ce traversa Asia Mică. Pe malurile râului Sangarius, drumul de la Calcedon şi Nicomedia se încrucişa cu cel de la Helenopolis şi Niceea. Curând după aceea, părăsea râul pentru a urca o vale secundară spre sud, dincolo de actualul Biledjik, apoi străpungea o trecătoare spre Dorylaeum, lângă actualul Eskişehir. În acel loc se despărţea în trei.

Marele drum militar bizantin pornea spre răsărit, ocolind probabil la sud Ancyra, şi se bifurca din nou, după ce traversa râul Halys; una dintre căi continua drept înainte spre Sebastea (Sivas) în interiorul Armeniei, cealaltă se îndrepta spre Cezareea Mazacha.

---

[10] *Gesta Francorum* (II, 8, pp. 40-42) declară că împăratul i-a tratat pe captivi cu generozitate, pentru ca mai târziu aceştia să se întoarcă împotriva cruciaţilor.

[11] Ştefan de Blois, *loc. cit.* Cruciaţilor li s-a permis să viziteze Niceea în grupuri de câte zece persoane (Anna Comnena, XI, II, 10, vol. III, p. 16)

De acolo, câteva drumuri străbăteau trecătorile lanțului muntos Anti-Taurus până la valea Eufratului, în timp ce o altă cale cotea spre sud-vest prin Tyana, spre Porțile Ciliciei.

De la Dorylaeum, o a doua rută străbătea direct marele deșert de sare din centrul Asiei Mici până la sud de lacul Tatta, de la Amorium la Porțile Ciliciei. Era un drum care putea fi utilizat doar de unitățile foarte mobile, întrucât străbătea un ținut pustiu, lipsit cu totul de apă. A treia cale ocolea marginea sudică a deșertului de sare, ducând de la Philomelium, actualul Akșehir, la Iconium, Heracleea și Porțile Ciliciei. O cale lăturalnică ducea din apropiere de Philomelium până pe țărmul Mediteranei la Attalia; o alta pornea de la Iconium spre Mediterana, ajungând la Seleucia.[12]

Oricare ar fi fost drumul pe care cruciații s-ar fi decis să-l urmeze, ei trebuiau mai întâi, să ajungă la Dorylaeum. La 26 iunie, la o săptămână după căderea Niceei, avangarda a început să înainteze, urmată după două zile de diferite regimente ale oștii, pentru a face joncțiunea la podul peste Râul Albastru, acolo unde drumul părăsea valea râului Sangarius pentru a urca un platou. Un mic contingent bizantin, condus de experimentatul general Tatikios, i-a însoțit pe cruciați. O parte dintre aceștia, probabil în majoritate răniți la Niceea, au rămas în urmă sub comanda împăratului. Au fost puși sub conducerea lui Butumites și au fost folosiți pentru a repara și a apăra Niceea.[13]

Dincolo de pod, într-un sat numit Leuke, prinții au ținut sfat. S-a decis împărțirea oștii în două grupuri, pentru a ușura problema aprovizionării, o parte urmând să o preceadă pe cealaltă la o distanță de o zi. Primul grup îi reunea pe normanzii din sudul Italiei și din nordul Franței, împreună cu trupele conților de

---

[12] Pentru drumurile ce străbăteau Asia Mică, vezi Ramsay, *Historical Geography of Asia Minor*, pp. 74-82.

[13] Oastea lui Bohemund a pornit la 26 iunie (*Gesta Francorum*, III, 9, p. 44), Raymond la 28 iunie (Raymond d'Aguilers, III, p. 240; Anselm de Ribemont, *loc. cit.*), iar cei din nordul Franței la 29 iunie (Foucher de Chartres, I, XI, 1, p. 190). Anna Comnena, XI, III, 3, vol. III, pp. 16-17, menționează că unii dintre frânci au rămas cu Butumites.

Flandra şi de Blois, şi cu bizantinii care îndeplineau rolul de călăuze. Al doilea grup îi cuprindea pe francezii din sudul regatului şi pe loreni, alături de trupele contelui de Vermandois. Bohemund a fost considerat conducător al primului grup, iar Raymond al celui de-al doilea. Odată ce împărţirea a fost făcută, oastea lui Bohemund a pornit spre Dorylaeum.[14]

După eşecul eliberării Niceei, sultanul Kilidj Arslan s-a retras către răsărit pentru a-şi aduna forţele şi pentru a încheia o pace şi o alianţă cu emirul danişmend împotriva noii ameninţări. Căderea Niceei îl alarmase, iar pierderea tezaurului cu acea ocazie avea urmări grave. Însă, prin firea lor, turcii erau încă nomazi. Adevărata capitală a sultanului era propriul său cort. În ultimele zile ale lui iunie s-a întors către apus, împreună cu toate trupele sale, cu cele ale vasalului său, emirul turcilor din Cappadocia, şi cu cele danişmende, conduse de propriul lor emir. La 30 iunie se afla în aşteptare într-o vale lângă Dorylaeum, gata să-i atace pe cruciaţi pe măsură ce aceştia ieşeau din trecătoare.

În acea seară, prima oaste cruciată şi-a aşezat tabăra în câmpia aflată nu departe de Dorylaeum. La răsăritul soarelui, turcii s-au năpustit dinspre dealuri, scoţând strigăte de luptă. Bohemund nu era nepregătit. Pelerinii ne-combatanţi au fost rapid strânşi în centrul taberei, unde se aflau sursele de apă, iar femeile au primit misiunea de a duce apă la locul luptei. Au fost ridicate rapid corturi, iar cavalerii au primit poruncă să descalece. În acelaşi timp, a fost trimis un mesager în galop către cea de-a doua oaste, cerându-i să se grăbească, iar Bohemund s-a adresat comandanţilor săi, spunându-le să se pregătească pentru o luptă dificilă şi să rămână, la început, în defensivă. Unul singur nu i-a ascultat porunca, acelaşi cavaler care se aşezase cu îndrăzneală pe tronul imperial de la Constantinopol. Acesta a atacat duşmanii cu patruzeci dintre oamenii săi, fiind obligat să se retragă în chip ruşinos, acoperit de răni. Tabăra a fost curând înconjurată de turci, al căror număr

[14] Anna Comnena, XI, III, 4, vol. III, p. 18; *Gesta Francorum*, III, 9, p. 44; Albert d'Aix, II, 38, pp. 328-329.

părea să fie, pentru creştini, fără sfârşit. Aceştia au folosit tactica lor favorită, trimiţând înainte arcaşi care să-şi lanseze săgeţile pentru a face apoi imediat loc altora.

Pe măsură ce torida dimineaţă de iulie se scurgea, cruciaţii începeau să se îndoiască de faptul că vor putea rezista ploii necontenite de proiectile. Însă, găsindu-se înconjuraţi, le era imposibil să fugă, iar capitularea ar fi însemnat captivitate şi sclavie. Erau hotărâţi, la nevoie, să sufere împreună martiriul. În cele din urmă, către amiază, şi-au zărit sosind camarazii din a doua oaste, cu Godefroy, Hugues şi oamenii lor în frunte şi cu Raymond şi supuşii săi imediat în spate. Turcii nu îşi dăduseră seama că nu încercuiseră întreaga forţă cruciată. La vederea nou-veniţilor, au şovăit şi nu au putut împiedica joncţiunea celor două oştiri. Cruciaţii au fost îmbărbătaţi. Formând o linie lungă cu Bohemund, Robert de Normandia şi Ştefan de Blois în stânga, cu Raymond şi Robert de Flandra în centru şi cu Godefroy şi Hugues la dreapta, au trecut la ofensivă, amintindu-şi unul altuia de bogăţiile ce urmau a fi obţinute în caz de victorie. Turcii erau nepregătiţi să facă faţă unui atac şi, probabil muniţia era pe terminate. Şovăiala lor s-a transformat în panică la apariţia subită a episcopului du Puy şi a unui contingent de francezi meridionali pe dealurile din spatele lor. Adhémar plănuise de unul singur această diversiune şi găsise călăuze care să îl conducă prin pasurile munţilor. Intervenţia sa a asigurat triumful cruciaţilor. Turcii au rupt rândurile şi, curând, erau în plină fugă spre răsărit. În graba lor, şi-au abandonat tabăra, iar corturile sultanului şi ale emirilor au căzut, cu toate bogăţiile lor, în mâinile creştinilor.[15]

---

[15] Anna Comnena, *loc. cit.*, povestind despre cavalerul franc; *Gesta Francorum*, III, 9, pp. 44-8; Raymond d'Aguilers, IV, pp. 240-241, descrie rolul jucat de Adhémar; Foucher de Chartres, I, XI, 3-10, pp. 189-197; Albert d'Aix, II, 39-42, pp. 329-332; scrisorile prinţilor către Urban al II-lea în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe*, p. 161. Dorylaeum, de la care se trage numele bătăliei, este aşezat la două mile spre nord-vest de actualul Eskişehir. Locul exact al desfăşurării bătăliei este obiect de controversă. Anna vorbeşte de câmpia de la Dorylaeum; prinţii, în scrisoarea lor către Urban al II-lea, amintesc de „valea Dorotillei", prin

A fost o mare victorie. Multe suflete creştine au fost irosite, printre care cel al lui Guillaume, fratele lui Tancred, cel al lui Humphrey de Monte Scabioso şi cel al lui Robert de Paris. Francii, pe de altă parte, au învăţat să acorde respectul cuvenit războinicilor turci. Pentru a-şi spori trimful, au acordat de bunăvoie turcilor o admiraţie pe care au refuzat-o bizantinilor, ale căror metode ştiinţifice de a purta războiul au fost privite drept neonorante. Au refuzat deopotrivă să accepte contribuţia bizantinilor la succes. Autorul normand anonim al *Gestei* era de părere că turcii ar fi fost neamul cel mai ilustru dacă ar fi fost creştini. El aminteşte legenda înrudirii dintre franci şi turci ca descendenţi ai

---

care trebuie probabil înţeles Dorylaeum. Raymond d'Aguilers desemnează locul drept „Campus Floridus" (Câmpul Înflorit), iar Albert d'Aix vorbeşte de „valea Degorganhi care acum se numeşte Ozellis". Potrivit lui Hagenmeyer, *Chronologie de la Première Croisade,* pp. 86-87, cruciaţii nu puteau ajunge la Dorylaeum în noaptea de 30 iunie, întrucât se afla la 22 de ore distanţă de mers de Leuke. El plasează lupta lângă actualul „Bosuzuk"(vrea să spună Bosoyuk) sau Inönü. Însă drumul direct bizantin ocolea ambele locuri, străbătând Sögüt şi pătrunzând în câmpie cam la treisprezece kilometri nord-vest de Dorylaeum. Turcii au lansat un atac-surpriză, deci trebuie să se fi ascuns în spatele dealurilor, iar Adhémar a folosit la rândul său dealurile pentru a-i atace pe turci din spate. Înainte ca drumul să intre în câmpie, munţii sunt prea abrupţi pentru a îngădui astfel de manevre, dar câmpia Sari-su (în greceşte Bathys), în care pătrundea drumul, este separată de câmpul Porsuk (grecescul Tembris) de un lanţ muntos de mică altitudine, uşor de trecut, mergând spre unirea a două cursuri de apă, chiar mai sus de Dorylaeum. Dacă cruciaţii şi-au aşezat tabăra în valea Sari-su, turcii puteau ataca surprinzător dinspre valea Porsuk, în timp ce un punct de observaţie de pe înălţimile de la Karadjaşehir, chiar la sud de Porsuk, le permitea să urmărească mişcările cruciaţilor. Adhémar, la rândul său, probabil a traversat valea Porsuk pentru a-i ataca din spate pe turci. Ca rezultat al unei cercetări personale a ţinutului, plasez bătălia în câmpia de la Sari-su, în care pătrundea drumul ce venea de la Leuke. Pentru a ajunge în acest punct, avangarda trebuia să parcurgă 140 de kilometri în patru zile, căci plecase din Niceea la 26 iunie, dar a zăbovit probabil o zi întreagă la Leuke. Ariergarda a părăsit Niceea cu două zile mai târziu, dar se pare că nu s-a oprit la Leuke. După un marş forţat, a fost în măsură să stabilească legătura cu avangarda în după-amiaza bătăliei. Conducătorii ariergărzii, fiind călare, au ajuns probabil la Leuke pentru a se sfătui cu omologii lor înainte de sosirea infanteriei.

troienilor, o legendă întemeiată mai degrabă pe rivalitatea comună împotriva grecilor decât pe vreun temei etnic.[16]

Oricât de admirabil ar fi fost însă caracterul războinic al turcilor, înfrângerea lor a asigurat pentru cruciați traversarea în siguranță a Asiei Mici. Sultanul, lipsit mai întâi de orașul de reședință, iar acum de cortul regal și de cea mai mare parte din tezaur, a decis că era inutil să încerce să-i oprească. Întâlnind în timp ce fugea o unitate de turci sirieni, care a ajuns prea târziu pentru a mai lua parte la bătălie, sultanul a explicat că numărul și puterea francilor era mai mare decât se aștepta și că nu li se putea opune. El și oamenii săi s-au îndreptat spre înălțimi după ce au jefuit și depopulat orașele pe care le ocupaseră și au devastat ținutul, astfel încât cruciaților să le fie imposibil să se hrănească pe măsură ce înaintau.[17]

Oastea cruciaților s-a odihnit două zile la Dorylaeum, pentru a-și reveni după bătălie și a pune la punct următoarele etape ale marșului. Alegerea drumului care trebuia urmat nu a fost dificilă. Calea militară spre răsărit pătrundea prea adânc în ținutul controlat de danișmenzi și de emirii a căror putere nu fusese zdrobită. Oastea era prea numeroasă și se mișca prea încet pentru a traversa deșertul de sare. Trebuia, deci, urmată ruta mai lentă, de-a lungul munților, care trecea la miazăzi de deșert. Acesta a fost, fără îndoială, sfatul dat de Tatikios și de călăuzele pe care le-a pus la dispoziție. Chiar și așa însă, drumul era nesigur. După invaziile turcomanilor și după douăzeci de ani de război, satele fuseseră distruse, iar câmpurile lăsate necultivate. Fântânile nu aveau apă bună de băut sau fuseseră lăsate să sece. Podurile se prăbușiseră sau fuseseră distruse. Nu întotdeauna se puteau obține informații de la populația răzleață și îngrozită. Ca și până atunci, dacă ceva a mers prost, francii au suspectat imediat de trădare călăuzele grecești, în timp ce grecii au fost iritați de

[16] *Gesta Francorum*, III, 9, pp. 50-52.

[17] *Ibidem*, IV, 10, pp. 52-54.

indisciplina şi ingratitudinea francilor. Tatikios constata că rolul său devenea tot mai dificil şi mai neplăcut.[18]

Oastea a pornit la 3 iulie toată odată, pentru a evita riscurile înfruntate la Dorylaeum, şi s-a îndreptat spre sud-est de-a lungul platoului anatolian. Nu a putut menţine vechiul drum principal. După ce a trecut de Polybotus s-a îndreptat spre Antiohia Pisidiei, care a scăpat probabil devastării turceşti şi de unde, prin urmare, puteau fi obţinute provizii. De acolo, cruciaţii au străbătut pasurile aride ale Sultan Dagh-ului, pentru a reveni pe drumul principal la Philomelium. De la Philomelium, drumul a străbătut un ţinut pustiu între munţi şi deşert. În căldura necruţătoare din miez de vară au suferit cu toţii: cavalerii greu înarmaţi, caii lor, pedestraşii. Nu exista apă, cu excepţia mlaştinilor sărate ale deşertului, şi nu se vedea niciun fel de vegetaţie, în afară de tufişurile de mărăcini ale căror crengi le-au mestecat în zadar în căutare de umezeală. Au putut vedea, de-a lungul drumului, vechile rezervoare bizantine, toate însă distruse de turci. Caii au fost cei dintâi care au pierit. Mulţi cavaleri au fost obligaţi să meargă pe jos. Alţii au fost văzuţi călărind boi, în timp ce oile, caprele şi câinii au fost folosiţi pentru a tracta căruţele. Moralul oştirii rămânea însă ridicat. Pentru Foucher de Chartres, camaraderia între ostaşi veniţi din atâtea regiuni diferite şi vorbind tot atâtea limbi deosebite a părut insuflată de Dumnezeu.[19]

La mijlocul lui august, cruciaţii au ajuns la Iconium. Iconium, Konya de astăzi, fusese în mâinile turcilor timp de treisprezece ani, iar Kilidj Arslan l-a ales drept noua sa capitală. În acel moment însă, oraşul era părăsit. Turcii fugiseră în munţi cu tot ce putuseră lua cu ei. Nu au putut însă distruge izvoarele şi livezile

---

[18] Nu există plângeri împotriva lui Tatikios şi a bizantinilor până ce oastea a ajuns la Antiohia. Din acel moment a devenit însă „inimicus" (*Gesta Francorum*, VI, 16, p. 78). Resentimentul împotriva lui trebuie să fi crescut permanent, altfel ar fi greu de explicat de ce propaganda lui Bohemund a avut succes imediat.

[19] *Gesta Francorum*, IV, 10, p. 55; Foucher de Chartres, I, XIII, 1-5, pp. 199-203; Albert d'Aix, III, 1-3, pp. 339-41.

din splendida vale a Meramului, de dincolo de oraș. Fertilitatea acesteia i-a încântat pe creștinii epuizați. S-au odihnit acolo pentru câteva zile spre a-și recăpăta puterile. Cu toții aveau nevoie de repaus. Chiar și căpeteniile erau sleite. Godefroy fusese rănit cu câteva zile înainte de un urs pe care îl vânase. Raymond de Toulouse era grav bolnav și se credea că va muri. Episcopul d'Orange i-a dat ultima împărtășanie. Însă șederea la Iconium l-a întremat și a fost în stare să urmeze oastea atunci când aceasta s-a urnit din loc. Ascultând sfatul micii comunități de armeni care locuia lângă Iconium, ostașii au luat cu ei apă să le ajungă până la sosirea în valea fertilă a Heracleei.[20]

La Heracleea au găsit o oaste turcească la conducerea căreia se aflau emirul Hasan și un emir danișmend. Cei doi emiri, temându-se pentru posesiunile lor din Cappadocia, au sperat probabil ca, prin prezența lor, să-i forțeze pe cruciați să încerce să traverseze munții Taurus spre coastă. Însă, la vederea turcilor, cruciații au atacat imediat, conduși de Bohemund, care a căutat să-l înfrunte pe emirul danișmend. Turcii nu intenționau să dea o bătălie și s-au retras cu repeziciune spre nord, abandonând orașele în mâinile creștinilor. O cometă care a străbătut cerul a luminat victoria.[21]

Era din nou momentul să fie hotărât drumul de urmat. Puțin mai la răsărit de Heracleea, drumul principal străbătea munții Taurus prin înfricoșătoarea trecătoare a Porților Ciliciene, către Cilicia. Aceasta era calea directă spre Antiohia, dar prezenta dezavantaje. Porțile Ciliciene nu erau ușor de străbătut. Uneori drumul era atât de abrupt și de îngust, încât o mică grupare ostilă, ce ar fi controlat înălțimile, ar fi putut provoca repede prăpăd în rândurile

---

[20] *Gesta Francorum, ibidem*, p. 56; Foucher de Chartres, *ibidem*, p. 200; Raymond d'Aguilers, IV, p. 241 vorbește de boala lui Raymond, care trebuie plasată în acest context, iar Albert d'Aix, III, 4, pp. 341-342, redă pățania lui Godefroy.

[21] *Gesta Francorum, loc. cit;* Anna Comnena, XI, III, 5, vol. III, pp. 18-19, menționează bravura lui Bohemund în această luptă. Informatorul ei trebuie să fi fost Tatikios. Foucher de Chartres, I, XIV, pp. 203-205, amintește de cometă.

oștii ce se deplasa cu încetineală. Cilicia era în mâinile turcilor, iar clima lunii septembrie era ucigătoare, după cum călăuzele bizantine puteau depune mărturie. Mai mult decât atât, o oaste ce mergea dinspre Cilicia către Antiohia trebuia să străbată lanțul Amanus prin dificila trecătoare cunoscută drept Porțile Siriene. Pe de altă parte, recenta înfrângere a turcilor deschidea calea spre Cezareea Mazacha. De acolo, o prelungire a marelui drum militar bizantin străbătea munții Anti-Taurus spre Maraș (Germanicia) și, mai departe, prin pasul larg și puțin înalt al Porților Amanusului, către câmpia Antiohiei. Aceasta era ruta pe care o urma, de obicei, negoțul dinspre Antiohia către Constantinopol, în anii premergători invaziei turcești. La acel moment avea avantajul că străbătea un teritoriu controlat de creștini, prințișori armeni, în cea mai mare parte vasali nominali ai împăratului și presupuși a fi favorabili cruciaților. Este probabil ca ultima cale să fi fost recomandată de Tatikios și de bizantini, dar sugestia lor a fost respinsă de prinții ostili împăratului, în frunte cu Tancred. Majoritatea a decis să urmeze drumul spre Cezareea. Tancred însă, cu un număr de normanzi din sudul Italiei și cu Balduin, fratele lui Godefroy, alături de un număr de flamanzi și de loreni, au decis să se despartă de oastea principală și să intre în Cilicia.

În jurul datei de 10 septembrie, Tancred și Balduin au plecat pe două căi separate spre pasurile munților Taurus, în timp ce oastea principală s-a îndreptat spre nord-est, către Cezareea. La așezarea Augustopolis, oastea a interceptat trupele lui Hasan, cărora le-a provocat o nouă înfrângere, dar, pentru a evita întârzierile, nu s-a încercat capturarea unei fortărețe a emirului ce se afla nu departe de drum. Totuși, câteva sate mici au fost ocupate și dăruite, la cererea acestuia, unui nobil armean local, pe nume Simeon, pentru a le stăpâni în numele împăratului. La sfârșitul lunii, cruciații au ajuns la Cezareea, care fusese părăsită de turci. Nu s-au oprit aici, ci s-au îndreptat spre Comana (Placentia), un oraș prosper locuit de armeni, asediat în acel moment de danișmenzi. La apropierea cruciaților, turcii s-au împrăștiat și, cu toate că Bohemund a pornit în urmărirea lor, nu au putut fi prinși.

Localnicii i-au primit bine pe salvatori, care l-au invitat pe Tatikios să desemneze, în numele împăratului, un conducător pentru oraș. Tatikios i-a oferit funcția lui Pierre d'Aulps, un cavaler provensal care venise inițial în Răsărit alături de Guiscard, iar apoi intrase în serviciul împăratului. A fost o alegere tactică, iar episodul arată că francii și bizantinii erau încă în măsură să colaboreze și să ducă la îndeplinire tratatul încheiat între prinți și împărat.[22]

De la Comana, oastea a înaintat spre sud-est către Coxon, actualul Güksün, un oraș prosper plin de armeni, așezat în valea fertilă de dincolo de munții Anti-Taurus. Acolo au rămas timp de trei zile. Locuitorii au fost foarte prietenoși, iar cruciații au fost în măsură să facă rost de provizii îndestulătoare pentru următoarea etapă a marșului lor peste munți. Zvonul că turcii ar fi abandonat Antiohia a ajuns la urechile oștirii. Bohemund era în continuare absent, plecat fiind în urmărirea danișmenzilor. Drept urmare, fără a se consulta cu altcineva în afara sfetnicilor săi, Raymond de Toulouse a trimis imediat 500 de cavaleri sub conducerea lui Pierre de Castillon, pentru a ocupa degrabă orașul. Cavalerii s-au deplasat cu toată viteza, dar odată ce au ajuns la un castel stăpânit de eretici paulicieni, nu departe de Orontes, au aflat că era un zvon fals și că, dimpotrivă, turcii strângeau întăriri. Se pare că Pierre de Castillon a pornit înapoi pentru a se alătura oștii, dar unul dintre cavalerii săi, Pierre de Roaix, s-a furișat cu câțiva tovarăși de arme și, după o ciocnire cu turcii de la fața locului, a pus stăpânire pe câteva forturi și sate din valea Rusiei, înspre Alep, cu sprijinul benevol al armenilor de acolo. Poate că, prin această manevră, Raymond nu a intenționat să își asigure stăpânirea Antiohiei, ci doar gloria și prada care, pentru primii sosiți, ar fi fost consistentă. Bohemund însă, odată revenit la oaste, a privit-o cu suspiciune. Episodul a ilustrat ruptura crescândă dintre prinți.[23]

---

[22] *Gesta Francorum*, IV, 11, pp. 60-62; Ștefan de Blois în Hagenmeyer, *op. cit.*, p. 150; Baudri, VII, pp. 38-39; Anna Comnena, XI, III, 6, vol. III, p. 19.

[23] *Gesta Francorum*, IV, 11, p. 62.

De la Coxon a urmat cea mai dificilă porțiune de drum pe care cruciații au avut-o de străbătut. Era început de octombrie și veniseră ploile de toamnă. Drumul ce străbătea munții Anti-Taurus era într-o stare jalnică. Kilometri întregi nu era decât o cărare noroioasă ce străbătea râpe înclinate și prăpăstii adânci. Cal după cal au alunecat și s-au prăbușit în hău. Șiruri întregi de animale de povară, legate cu funii, s-au tras unele pe celelalte în abis. Nimeni nu îndrăznea să călărească. Cavalerii, chinuindu-se pe jos sub greutatea echipamentului, au încercat de bunăvoie să-și vândă armele către luptătorii mai ușor echipați sau, în disperare, le-au aruncat. Munții păreau blestemați. Au curmat mai multe vieți decât o făcuseră până atunci turcii. Cu mare bucurie, oastea a pătruns, în sfârșit, în valea care înconjura Marașul.

La Maraș, unde din nou au întâlnit o populație armeană prietenoasă, cruciații au așteptat câteva zile. Un prinț armean pe nume Thatoul, care fusese odinioară demnitar al Bizanțului, era stăpânul orașului și a fost recunoscut ca atare. Bohemund s-a alăturat aici oștii după urmărirea fără succes a turcilor, iar Balduin a venit în grabă din Cilicia pentru a-și vedea soția, Godvere, aflată pe patul de moarte. După decesul acesteia a plecat din nou, de data aceasta spre răsărit.[24]

Oastea principală, întremată și odihnită, a părăsit Maraș în jurul datei de 15 octombrie și a coborât spre câmpia Antiohiei. La 20 ale lunii, a ajuns la Podul de Fier, la trei ore distanță de oraș.[25]

Patru luni se scurseseră de când Cruciada pornise spre Niceea. Realizarea era remarcabilă pentru o oaste numeroasă, însoțită de foarte mulți necombatanți, care mărșăluise sub căldura verii într-un ținut în mare parte sterp și care fusese în permanență sub

---

[24] Moartea soției lui Balduin, Godvere (sau Godhild) de Tosni, este amintită de Albert d'Aix, III, 27, p. 358.

[25] Călătoria de la Coxon la Antiohia este descrisă în *Gesta Francorum*, IV, 11, p. 64, unde sunt subliniate dificultățile drumului muntos, dar și în Albert d'Aix, III, 27-29, pp. 358-359. Instalarea lui Thatoul ca stăpân la Maraș este menționată de Matei din Edessa, II, CLXVI, pp. 229-230.

amenințarea unui atac din partea unui dușman formidabil și iute. Cruciații au fost ajutați de credință și de dorința arzătoare de a ajunge în Țara Sfântă. Speranța de a obține pradă și poate o stăpânire a fost un motiv suplimentar. Ceva credit trebuie însă dat și bizantinilor care i-au însoțit și a căror experiență în luptele cu turcii le-a îngăduit să dea sfaturi bune. Fără această îndrumare, drumul care a străbătut Asia Mică nu ar fi fost niciodată parcurs. Călăuzele au făcut poate unele erori, precum în alegerea itinerarului de la Coxon la Maraș, dar, după douăzeci de ani de neglijare și de distrugeri deliberate ocazionale, era imposibil de spus în ce stare se putea afla un drum. Tatikios a avut de jucat un rol dificil. Însă, până când oastea a ajuns la Antiohia, relațiile sale cu prinții au fost prietenoase. Cruciații de rând poate că nu aveau încredere în greci, dar, cel puțin în privința conducerii acțiunii, totul mergea încă bine.

În acest timp, împăratul Alexie, care era răspunzător de menținerea comunicațiilor de-a lungul Asiei Mici, consolida pozițiile creștine din spatele Cruciadei. Succesul francilor îi reconciliase pe selgiucizi cu danișmenzii, creându-se astfel, odată ce șocul primei înfrângeri se risipise, o potențială forță turcească puternică în centrul și răsăritul peninsulei. Politica împăratului a fost, din acel moment, să recucerească vestul peninsulei, de unde, cu ajutorul puterii sale maritime în ascensiune, ar fi putut deschide un drum spre țărmul de sud, pe care să-l țină sub controlul său permanent. După ce a refortificat Niceea și a întărit fortărețele ce supravegheau drumul spre Dorylaeum, și-a trimis cumnatul, pe cezarul Ioan Ducas, sprijinit de o escadră condusă de amiralul Caspax, să recucerească Ionia și Frigia. Obiectivul principal a fost Smirna, unde fiul lui Chaka stăpânea încă un emirat ce includea țărmul ionian și insulele Lesbos, Chios și Samos, în timp ce emiri vasali controlau Efes și alte orașe din apropierea litoralului. Frigia era sub stăpânirea unor căpetenii selgiucide, al căror contact cu sultanul era tăiat în acel moment. Pentru a-i impresiona pe turci, Ducas a luat-o cu sine pe Sultana, fiica lui Chaka, pentru care nu fuseseră încă terminate pregătirile de reunire cu soțul. Atacul combinat

de pe uscat şi de pe mare a fost prea mult pentru emirul Smirnei, care şi-a cedat rapid teritoriile în schimbul permisiunii de a se retrage liber spre răsărit. Se pare că şi-a însoţit sora până la Curtea sultanului, unde a dispărut din istorie. Apoi a căzut, aproape fără luptă, Efesul. În continuare, în timp ce Caspax şi flota sa au reocupat ţărmul şi insulele, Ioan Ducas a pătruns spre interior, cucerind unul după altul oraşele lidiene Sardis, Philadelphia şi Laodiceea. Provincia se afla în mâinile sale la sfârşitul toamnei lui 1097 şi Ducas era gata, îndată ce iarna lua sfârşit, să pătrundă în Frigia până la drumul principal urmat de cruciaţi. Scopul său probabil era să restabilească controlul bizantin asupra drumului care mergea de la Polybotus şi Philomelium, până la sud de Attalia. De acolo, controlul s-ar fi extins de-a lungul ţărmului răsăritean, unde puterea maritimă ar fi oferit protecţie şi unde s-ar fi putut face joncţiunea cu principii armeni care stăpâneau munţii Taurus. S-ar fi asigurat astfel un drum prin care proviziile ar fi ajuns la creştinii care luptau în Siria, iar efortul comun al creştinătăţii ar fi putut continua.[26]

[26] Anna Comnena, XI, V, 1-6, vol. III, pp. 23-27.

2

INTERLUDIU ARMEAN

„Nu vă încredeți în prieteni."
Miheia, 7:5

Migrația armenilor către sud-vest, începută atunci când invaziile selgiucide au făcut ca viața în valea Araxes și în jurul lacului Van să nu mai fie sigură, a continuat de-a lungul ultimilor ani ai secolului al XI-lea. Când cruciații au ajuns în Asia Mică, existau o serie de mici principate armene ce se întindeau de dincolo de mijlocul Eufratului până în inima munților Taurus. Statul efemer creat de armeanul Filaret s-a prăbușit chiar înainte de moartea acestuia în 1090. Însă Edessa era încă stăpânită de Thoros, care reușise de curând să alunge garnizoana turcească din citadelă. Socrul său, Gabriel, controla încă Melitene.[1] La Maraș, cel mai important creștin dintre localnici, Thatoul, a fost recunoscut drept conducător de autoritățile bizantine, cărora cruciații le-au restituit orașul. La Raban și la Kaisun, între Maraș și Eufrat, un armean numit

[1] Pentru Thoros, vezi Laurent, „Des Grecs aux Croises", pp. 405-410; pentru Gabriel vezi *ibidem*, p. 410, și articolul „Malatya" scris de Honigmann în *Encyclopaedia of Islam*.

Kogh Vasile, adică Vasile Tâlharul, întemeiase un mic principat.[2] Thoros și Gabriel, probabil că și Thatoul, fuseseră locotenenți ai lui Filaret și, asemenea acestuia, își începuseră carierele în serviciul administrației bizantine. Nu numai că țineau de Biserica Ortodoxă și nu de Biserica Armeană disidentă, dar continuau să folosească titlurile pe care le primiseră cu mult timp în urmă de la împărat. În plus, ori de câte ori era posibil, restabileau relațiile cu Curtea de la Constantinopol, reafirmându-și credința față de aceasta. Într-adevăr, Thoros primise de la Alexie înaltul titlu de curopalat. Această legătură imperială dădea conducerii sale o anume legitimitate, dar o bază mult mai solidă o constituia disponibilitatea de a accepta suzeranitatea căpeteniilor turce din vecinătate. Thoros a speculat cu surprinzătoare abilitate această dispută între potențialii suzerani, stârnindu-i pe unii împotriva celorlalți. Gabriel, la rândul său, și-a trimis soția la Bagdad cu misiunea de a obține recunoașterea din partea celor mai înalte autorități musulmane. Toți acești prinți se găseau însă într-o poziție precară. Cu excepția lui Kogh Vasil, erau separați de compatrioți prin religia lor și erau urâți de creștinii siriaci, care erau încă foarte numeroși în teritoriile pe care le stăpâneau. Cu toții erau priviți cu neîncredere de turci, a căror dezbinare le-a permis să supraviețuiască.

Armenii din munții Taurus erau mai puțin expuși pericolului, pentru că teritoriul în care se stabiliseră era greu accesibil și ușor de apărat. Oșin, fiul lui Hethum, controla atunci munții la vest de Porțile Ciliciene, avându-și reședința în inexpugnabila fortăreață Lampron, situată pe un pinten înalt ce domina Tarsus și câmpia Ciliciei. El păstra o legătură intermitentă cu Constantinopolul și primise de la împărat titlul de stratopedarh al Ciliciei. Deși nu pare să fi fost membru al Bisericii Ortodoxe, fusese în trecut în slujba lui Alexie. Probabil cu consimțământul

[2] Pentru Kogh Vasile, vezi Chalandon, *Les Comnènes*, pp. 99 și urm. Fiind cel mai important prinț ce ținea de Biserica Armeană a oferit adăpost catolicosului armean Grigore Vahram (Matei din Edessa, II, CLXXXVIII, p. 258). Exista un catolicos rival, Vasile, cu reședința la Ani (*ibidem*, II, CXXXIV, pp. 201-202).

împăratului, luase în stăpânire Lampron de la garnizoana bizantină neînvinsă. Executa adeseori atacuri în câmpia Ciliciei, iar în 1097 a profitat de atenția dată de turci înaintării cruciaților pentru a cuceri o parte a orașului Adana.[3] La est de Porțile Ciliciene, munții erau stăpâniți de Constantin, fiul lui Rupen, cu reședința la castelul Partzerpert, la nord-vest de Sis. De la moartea tatălui său, își extinsese puterea la răsărit de Anti-Taurus și capturase puternica fortăreață Vahka, pe râul Göksü, de la o garnizoană bizantină izolată. Era un adept fervent al Bisericii Armene disidente și, asemenea tatălui său, ca membru al Casei Bagratizilor, păstra o dușmănie de familie împotriva Bizanțului. La rândul său, a sperat să poată profita de dificultățile turcilor pentru a controla bogata câmpie a Ciliciei, în care o mare parte din populație era de origine armeană.[4]

Balduin de Boulogne începuse de ceva vreme să se intereseze de problema armeană. La Niceea legase o prietenie strânsă cu un armean, Bagrat, fratele lui Kogh Vasile, ce se găsea formal în serviciul împăratului. Bagrat s-a alăturat grupului său. Este probabil ca Bagrat să fi fost nerăbdător să-și asigure sprijinul lui Balduin pentru principatele armene din apropierea Eufratului, unde se afla familia sa.[5] Însă, atunci când Tancred a anunțat la Heracleea, intenția de a părăsi corpul principal al oștii pentru a-și încerca norocul în Cilicia, Balduin a decis că nu ar fi fost înțelept să-i permită altui prinț apusean să fie cel dintâi care să pornească în aventura armeană, atâta timp cât dorea să fie el primul care să culeagă roadele prieteniei cu acel neam. Este improbabil ca el și Tancred să fi încheiat vreo înțelegere. Amândoi erau mezinii

---

[3] Cariera lui Oșin este menționată de Matei din Edessa, II, CLI, p. 216. Vezi Laurent „Les Arméniens de Cilicie", în *Mélanges Schlumberger*, vol. I, pp. 159-168. Potrivit lui Matei, fratele lui Oșin, Pazouni era încă în viață. La Raoul de Caen, XL, pp. 634-635, Oșin este numit Ursinus.

[4] Pentru Constantin vezi Matei din Edessa, *loc. cit.;* Sembat, *Chronicle*, p. 610.

[5] Cariera timpurie a lui Bagrat și legătura cu Balduin sunt menționate de Albert d'Aix, III, 17, pp. 350-351. Guillaume de Tyr, VII, 5, vol. I, pp. 383-384 menționează legătura de familie cu Kogh Vasile.

unor familii princiare, fără niciun viitor la ei acasă, și amândoi doreau să obțină o seniorie în Orient. Însă, în timp ce Balduin se decisese deja asupra unui principat armean, Tancred era gata să se stabilească oriunde era mai convenabil. S-a opus ocolului spre Cezareea, pentru că era o sugestie bizantină de care tot bizantinii ar fi beneficiat. În plus, prezența unei populații creștine prietenoase aflate la îndemână i-a oferit un bun prilej.

În jurul datei de 15 septembrie, Tancred, cu un mic grup de o sută de cavaleri și două sute de pedestrași, a părăsit tabăra cruciată de la Heracleea și s-a îndreptat direct către Porțile Ciliciene. Imediat după aceea, a plecat și Balduin, alături de vărul său Balduin du Bourg, de Rainaud de Toul și de Pierre de Stenay, împreună cu cinci sute de cavaleri și două sute de pedestrași. Soția lui Balduin, Godvere, și copiii lor au rămas cu oastea principală. Tancred pare să fi urmat calea directă spre trecătoare, străbătând Ulukișla, așa cum face calea ferată de astăzi. Balduin însă, alături de oastea sa greu înarmată, a preferat vechiul drum principal ce cobora spre Podandus, la capătul pasului, de la Tyana, mai departe spre est. Prin urmare, la trecerea prin defileu, se afla cu trei zile în urma lui Tancred.

Coborând în câmpie, Tancred s-a îndreptat spre Tarsus, care era încă cel mai important oraș din Cilicia. În acest timp, a solicitat întăriri oștii principale. Tarsus era păzit de o garnizoană turcă, a cărei încercare de respingere a asaltului invadatorilor a înregistrat pierderi grele. Locuitorii creștini, armeni și greci, au luat apoi legătura cu Tancred și l-au rugat să ia în stăpânire orașul. Dar turcii au rezistat până când, trei zile mai târziu, au apărut Baudoin și oastea sa. Văzându-se copleșiți numeric, turcii au așteptat căderea nopții și au fugit la adăpostul întunericului. În dimineața următoare, creștinii i-au deschis porțile lui Tancred, iar Balduin a sosit pentru a vedea baniera acestuia fluturând pe turnuri. Tancred nu era însoțit de niciun dregător bizantin și este sigur că nu intenționa să predea împăratului nicio cucerire pe care ar fi făcut-o. Găsise însă în Balduin un concurent mult mai

periculos, la fel de nepăsător de tratatul încheiat la Constantinopol. Balduin a cerut ca Tarsus să fie supus autorității sale, iar Tancred, furios, dar lipsit de putere înaintea forței superioare a rivalului, a fost nevoit să accepte. Și-a retras trupele și a pornit spre răsărit, către Adana.

Abia luase Balduin în stăpânire Tarsus, că trei sute de normanzi au sosit în fața orașului, venind în sprijinul lui Tancred dinspre oastea principală. În ciuda rugăminților, Balduin a refuzat să le permită accesul în oraș și, după ce normanzii și-au așezat tabăra în afara zidurilor, au fost atacați și masacrați până la ultimul om în timpul nopții de garnizoana turcă ce trecuse la jefuirea ținutului. Episodul i-a șocat pe cruciați. Balduin a fost blamat pentru soarta lor de către propriii săi oameni. Poziția sa ar fi fost rău șubrezită dacă nu ar fi sosit vestea apariției neașteptate a unei flote creștine conduse de Guynemer de Boulogne în golful Mersin, la gura râului Cydnus, chiar mai jos de oraș.

Guynemer era pirat de profesie, destul de isteț pentru a înțelege că la un moment dat Cruciada va avea nevoie de sprijin naval. Adunând un grup de tovarăși pirați, danezi, frisoni și flamanzi, a navigat la sfârșitul primăverii dinspre Țările de Jos și, ajuns în apele Levantului, a încercat să stabilească legătura cu cruciații. Păstrase un sentiment de loialitate față de orașul său natal. A fost, drept urmare, încântat să găsească aproape și la îndemână o oaste al cărei comandant era un frate al contelui. A urcat în amonte pe râu spre Tarsus și a depus omagiu lui Balduin. În schimb, Balduin a împrumutat trei sute dintre oamenii lui Guynemer pentru a sluji drept garnizoană a orașului și, probabil, l-a numit pe Guynemer ca locotenent al său, în timp ce el însuși s-a pregătit să pornească spre Răsărit.

În această vreme, Tancred a găsit Adana într-o stare de confuzie. Oșin de Lampron o jefuise recent și lăsase în urmă o oaste ce-și disputa cu turcii controlul asupra orașului. În același timp, un cavaler burgund pe nume Welf, care probabil plecase împreună cu oastea lui Balduin, dar care se desprinsese apoi pentru a vedea ce poate câștiga, se implicase la rândul său în dispută și controla citadela.

La sosirea lui Tancred, turcii s-au retras, iar Welf, care a deschis trupelor porțile citadelei, a fost confirmat ca stăpânitor al orașului. Oșin era preocupat probabil doar să-și scoată oamenii dintr-o acțiune riscantă. El s-a arătat recunoscător pentru intervenția lui Tancred, dar l-a rugat să meargă mai departe spre Mamistra, vechea Mopsuestia, unde populația armeană aștepta să fie eliberată de turci. Oșin era nerăbdător să-i vadă pe frânci trecând în zona de influență a rivalului său Constantin Rupenidul.

Tancred a ajuns la Mamistra la începutul lui octombrie. Ca și la Adana, la apariția sa, turcii au fugit, iar creștinii i-au deschis cu bucurie porțile. În timp ce se afla acolo, au apărut Balduin și oastea acestuia. Balduin pare că decisese deja că viitorul său principat nu avea să fie în Cilicia. Este posibil să fi fost determinat de climatul înăbușitor din septembrie și de malarie. E posibil să fi simțit că ar fi fost prea apropiat de puterea în ascensiune a împăratului. Sfetnicul său Bagrat l-a îndemnat către est, acolo unde armenii îi cereau ajutorul. În orice caz, el îi compromisese șansele lui Tancred de a întemeia un principat cilician puternic. Era acum pe drumul de întoarcere către oastea principală, spre a se consulta cu fratele și prietenii săi înainte de a porni într-o nouă campanie. Tancred era însă, în chip firesc, suspicios. Nu i-a permis lui Balduin să intre în Mamistra, ci l-a obligat să-și așeze tabăra pe țărmul mai depărtat al râului Jihan. Era totuși dispus să permită trimiterea de provizii din oraș către tabără. Însă mulți dintre normanzi, în frunte cu Richard de Salerno, cumnatul lui Tancred, nu puteau suporta să-l lase nepedepsit pe Balduin pentru crima de la Tarsus. Ei l-au convins pe Tancred să li se alăture într-un atac-surpriză asupra taberei. A fost o mișcare neînțeleaptă. Trupele lui Balduin erau prea numeroase și prea puternice pentru ei și i-au respins rapid, în dezordine, dincolo de râu. Conflictul indecis nu a provocat reacții, iar Balduin și Tancred și-au îngăduit să se împace. Răul fusese însă făcut. Devenise dureros de limpede că prinții cruciați nu erau pregătiți să colaboreze pentru binele creștinătății, atunci când se ivea ocazia dobândirii unor stăpâniri personale. Creștinii localnici au înțeles rapid că salvatorii lor

latini erau doar superficial călăuziți de sentimente altruiste și au învățat că avantajul maxim consta în a-i folosi pe frânci unii împotriva altora.[6]

După reconcilierea de la Mamistra, Balduin s-a deplasat rapid pentru a se alătura oștii principale la Maraș. Primise vești că Godvere e pe moarte, iar copiii lor, de asemenea, erau bolnavi și nu au mai supraviețuit mult timp. Balduin a rămas doar câteva zile cu frații săi și cu ceilalți conducători ai oștii. Apoi, când forța principală s-a îndreptat spre sud, către Antiohia, el a pornit spre răsărit pentru a-și încerca norocul în valea Eufratului și în ținuturile înconjurătoare. În comparație cu expediția în Cilicia, a fost însoțit de un contingent mult mai mic. Poate că popularitatea lui ca șef nu s-a mai refăcut după evenimentele de la Tarsus. Poate că frații săi, nerăbdători să cucerească Antiohia, nu s-au putut dispensa de mai multe trupe pentru el. Avea doar o sută de călăreți, dar sfetnicul său armean, Bagrat, încă îl însoțea. Grupului său i s-a alăturat și un nou capelan, în persoana istoricului Foucher de Chartres.[7]

Tancred nu a rămas mult timp la Mamistra după plecarea lui Balduin. Lăsând acolo o mică garnizoană, s-a îndreptat către miazăzi, ocolind capul golfului Issus spre Alexandretta. În timp ce înainta, a trimis emisari către Guynemer, al cărui cartier general se afla, probabil, în continuare la Tarsus, solicitându-i cooperarea. Guynemer s-a arătat dispus și i s-a alăturat cu flota în fața Alexandrettei. Un asalt combinat le-a adus în stăpânire orașul,

---

[6] Povestea campaniei ciliciene este redată în detaliu de Albert d'Aix, III, 5-17, pp. 342-350, și de Raoul de Caen, XXXIII-XLVII, pp. 629-641. O versiune mai scurtă, favorabilă lui Tancred, se găsește în *Gesta Francorum*, IV, 10, pp. 55-60. Raoul (p. 634) afirmă că Ursinus (= Oșin) stăpânea la acel moment Adana, dar Albert (p. 346) susține că era în stăpânirea lui Welf. Albert (pp. 348-349) relatează sosirea lui Guynemer.

[7] Potrivit lui Matei din Edessa II, CLIV, p. 219, Balduin avea cu sine 100 de călăreți atunci când a cucerit Turbessel și 60 atunci când a plecat spre Edessa. Foucher de Chartres, care l-a însoțit (I, XIV, 2, p. 206; 15, p. 215), spune că avea puțini cavaleri (*milites paucos*) când a pornit la drum (I, XIV, 4, p. 208) și 80 atunci când a traversat Eufratul (I, XIV, 7, p. 210).

în care Tancred a amplasat o garnizoană. S-a îndreptat apoi spre munții Amanus, prin Porțile Siriene, pentru a se uni cu oastea cruciată în fața Antiohiei.[8]

Aventura ciliciană le-a adus puțin folos atât lui Balduin, cât și lui Tancred. Niciunul dintre ei nu a considerat că merită să întemeieze acolo un principat. Micile garnizoane frânce lăsate în trei orașe ciliciene, a lui Guynemer la Tarsus, a lui Welf la Adana și a lui Tancred la Mamistra, nu erau în măsură să facă față niciunui atac serios. Dispersarea garnizoanelor turce fusese totuși de un oarecare ajutor Cruciadei per ansamblu. Fusese prevenită folosirea Ciliciei ca bază din care turcii ar fi putut lansa atacuri din flanc asupra francilor în timpul operațiunilor militare de la Antiohia. În plus, capturarea Alexandrettei pusese la îndemâna francilor un port folositor, prin care puteau sosi provizii. Principalii beneficiari ai întregii aventuri fuseseră șefii armeni din munți. Colapsul puterii turcești din câmpie le permitea să pătrundă în sate și orașe, pentru a pune bazele regatului cilician al Armeniei Mici.

Atunci când Balduin a părăsit oastea la Maraș, aceasta era pe punctul să înceapă marșul spre sud, către Antiohia. La început, Balduin a urmat o cale paralelă, la câțiva kilometri către răsărit, pentru a-i proteja flacul stâng. Probabil că, prin promisiunea de a îndeplini această sarcină, obținuse permisiunea de a se separa din nou de oaste. Într-adevăr, el își putea justifica propria expediție prin protecția pe care ar fi oferit-o Cruciadei, întrucât cel mai ușor drum prin care întăririle puteau ajunge din Khorasan la turcii din Antiohia trecea tocmai prin teritoriul pe care Balduin se pregătea să îl invadeze. Mai mult decât atât, pământurile fertile le puteau oferi cruciaților proviziile necesare.

La Ain-tab, Balduin s-a îndreptat brusc către răsărit. Este îndoielnic că plănuise un plan de acțiune dincolo de ideea generală de a întemeia un principat pe Eufrat, care ar fi putut fi folositor atât pentru sine, cât și pentru întreaga Cruciadă. Circumstanțele

---

[8] Guillaume de Tyr, III, 25, 1, p. 149, menționează că marinarii au rămas alături de Tancred.

erau favorabile. Nu trebuia să cucerească regiunea de la necredincioși, pentru că se găsea deja în mâinile prietenoase ale armenilor. Totodată, Balduin se afla în contact cu prinții armeni. Prin Bagrat, trebuie să fi intrat în legătură cu fratele acestuia, Kogh Vasile, a cărui stăpânire se întindea la răsărit de Maraș. Gabriel de Melitene, amenințat în permanență de către turcii danișmenzi, a făcut probabil apel la ajutorul francilor, în timp ce Thoros de Edessa era cu siguranță în legătură cu cruciații. Într-adevăr, s-a spus că decizia lui Balduin de a părăsi Cilicia s-ar fi datorat unui mesaj pe care el sau Bagrat l-ar fi primit de la Thoros, prin care era invitat urgent la Edessa. Armenii speraseră de mult timp să primească ajutor din Apus. Cu douăzeci de ani mai devreme, când s-a aflat că papa Grigore al VII-lea plănuia o expediție pentru salvarea creștinătății răsăritene, un episcop armean a călătorit la Roma pentru a-i obține sprijinul.[9] Aliații occidentali păruseră întotdeauna mai atrăgători, chiar și prinților care purtau titluri bizantine, decât orice ar fi accentuat dependența de un imperiu detestat. Prezența unei armate franțe luptând cu succes pentru creștinătate chiar la hotarele lor le oferise armenilor ocazia, pentru care se rugaseră, de a obține odată pentru totdeauna independența atât față de dominația turcă, cât și față de cea bizantină. De aceea, i-au întâmpinat cu înflăcărare pe Balduin și pe oamenii acestuia ca pe niște eliberatori.

Astăzi știm să fim neîncrezători față de cuvântul, dătător de speranță, „eliberare". Armenii au învățat lecția înaintea noastră. Când Balduin s-a îndreptat spre Eufrat, populația armeană s-a grăbit să-l întâmpine. Garnizoanele turcești care rămăseseră în regiune fie fugiseră, fie fuseseră masacrate de creștini. Singurul stăpân turc de o oarecare importanță în zonă, emirul Baltuk de Samosata, care controla drumul de la Edessa la Melitene, a încercat să organizeze o rezistență, dar nu a putut întreprinde nicio acțiune ofensivă. Doi nobili armeni locali, numiți de latini Fer și Nicusus, i s-au alăturat

---

[9] Scrisoarea lui Grigore în Jaffé, *Monumenta Gregoriana*, VIII, I, *Biblioteca Rerum Germanicarum*, vol. II, pp. 423-424.

lui Balduin cu puținele lor trupe. La începutul iernii lui 1097, Balduin și-a întregit cucerirea ținutului până la Eufrat, ocupând două fortărețe importante, Ravendel și Turbessel, denumiri adaptate de latini după numele arabe Ruwandan și Tel-Bashir. Ravendel, care controla legătura cu Antiohia, a fost pusă sub conducerea sfetnicului său armean, Bagrat, în timp ce Turbessel, importantă pentru apropierea de vechiul vad care traversa Eufratul la Karkemiș, i-a fost dăruită armeanului Fer.[10]

În timp ce Balduin se afla încă la Turbessel, probabil în jurul Anului Nou, a sosit o ambasadă de la Edessa. Thoros era nerăbdător ca francii, pe care îi vedea zăbovind pe malul apusean al Eufratului, să ajungă cât mai repede. Poziția sa era precară și Thoros era alarmat de veștile potrivit cărora Kerbogha, temutul emir turc de Mosul, strângea o uriașă oaste destinată să despresoare Antiohia, dar care putea cu ușurință să nimicească, în drum, Edessa și principatele armene. Balduin însă nu avea de gând să meargă spre Edessa decât în condiții care îi conveneau. Thoros se aștepta să îl utilizeze ca pe un mercenar, plătindu-l cu bani și daruri bogate, dar era destul de clar că Balduin dorea mai mult decât atât. Ambasada Edessei la Turbessel era, în acel moment, împuternicită să ofere mai mult. Thoros avea să îl adopte pe Balduin ca fiu și succesor și să îl coopteze ca partener în stăpânirea pământurilor sale. Pentru Thoros, care îmbătrânea și era lipsit de urmași, părea singura soluție. Nu era ceea ce ar fi dorit, dar fiind impopular la el acasă și amenințat de vecini, nu era în poziția de a alege.[11] Cei prevăzători din rândurile armenilor erau însă neliniștiți. Nu pentru aceasta Bagrat îl instruise pe Balduin în chestiunile armenești. Bagrat însuși a fost cel dintâi care și-a arătat nemulțumirea. În timp ce francii se găseau încă la Turbessel, Fer, care fără îndoială dorea să-l înlocuiască pe Bagrat în postura de confident al lui Balduin, a raportat că Bagrat țese intrigi împreună

[10] Albert d'Aix, III, 17-18, pp. 350-351.

[11] Albert d'Aix, III, 19, p. 352; Foucher de Chartres, I, XIV, 5-6, pp. 209-210; Matei din Edessa, II, CLIV, pp. 218-221; Laurent, *op. cit.*, pp. 418-423.

cu turcii. Este probabil ca aceste intrigi să fi fost făcute doar cu fratele său, Kogh Vasil, cu care se consulta în privința noii amenințări la libertatea armenilor. Probabil că spera să se proclame prinț de Ravendel. Balduin însă nu și-a permis niciun risc. A trimis la Ravendel trupe care l-au arestat pe Bagrat. Acestea l-au adus în fața lui Balduin și l-au torturat pentru a-și mărturisi faptele. Avea puține de spus și, curând, a scăpat pentru a se refugia în munți sub protecția fratelui său, Kogh Vasil, până când și acesta, fiind alungat, i s-a alăturat în sălbăticie.[12]

La începutul lui februarie 1098, Balduin a părăsit Turbessel pentru a merge la Edessa. Cu el erau doar optzeci de cavaleri. Turcii din Samosata au pregătit o ambuscadă în locul în care se presupunea că francul va traversa Eufratul, probabil la Birejik, dar Balduin le-a scăpat, furișându-se printr-un vad ceva mai la nord. A ajuns la Edessa pe 6 februarie și a fost primit cu mare entuziasm atât de Thoros, cât și de întreaga populație creștină. Aproape imediat, Thoros l-a adoptat formal ca fiu al său. Ceremonia, care a urmat ritualul armenesc obișnuit al timpului, era mai potrivită pentru adopția unui copil decât a unui bărbat. Balduin a fost dezbrăcat până la mijloc, în timp ce Thoros a îmbrăcat o cămașă de două ori mai largă, pe care a trecut-o peste capul lui Balduin. Tată și fiu și-au frecat unul de celălalt piepturile goale. Balduin a repetat apoi ceremonia cu prințesa, soția lui Thoros.[13]

Odată desemnat ca moștenitor și coregent al Edessei, Balduin a înțeles că prima lui sarcină consta în distrugerea emiratului Samosatei, care putea întrerupe prea ușor legăturile Edessei cu vestul. Locuitorii Edessei au sprijinit cu bucurie planul pentru o expediție, deoarece emirul Balduk era cel mai apropiat și mai insistent dușman, atacându-le continuu turmele și pământurile și uneori impunând orașului însuși plata unui tribut. Oastea Edessei i-a însoțit pe Balduin și pe cavalerii săi împotriva Samosatei

[12] Albert d'Aix, III, 18, p. 351.

[13] Albert d'Aix, III, 19-21, pp. 352-354; Foucher de Chartres, I, XIV, 7-12, pp. 210-213. Guibert, XIV, p. 165, descrie la rândul său ceremonia adopției.

împreună cu un prinţişor, Constantin de Gargar, vasal al lui Thoros. Expediţia, care s-a desfăşurat între 14 şi 20 februarie, nu a fost un succes. Cei din Edessa nu erau războinici redutabili. Au fost surprinşi de turci şi o mie dintre ei au fost ucişi, după care oastea s-a retras. Balduin însă a capturat şi fortificat un sat numit Sfântul Ioan, situat în apropierea capitalei emirului, şi a instalat acolo un număr mare de cavaleri pentru a ţine sub control mişcările turcilor. Drept rezultat, s-a produs o diminuare a incursiunilor turcilor, pentru care armenii i-au fost recunoscători lui Balduin.[14]

Curând după revenirea lui Balduin la Edessa, în oraş a început să fie urzit un complot împotriva lui Thoros cu sprijinul lui Constantin de Gargar. În ce măsură Balduin a fost implicat nu se poate şti. Prietenii săi o neagă, dar, potrivit mărturiei istoricului armean Matei, Balduin fusese informat de conspiratori despre intenţia de a-l detrona pe Thoros în favoarea sa. Poporul Edessei nu nutrea dragoste pentru Thoros, nici vreo recunoştinţă pentru abilitatea cu care acesta păstrase independenţa oraşului lor. Ei îl respingeau pentru că era membru al Bisericii Ortodoxe şi purtător al unui titlu bizantin. Nu fusese capabil să le protejeze nici recoltele, nici mărfurile de atacuri şi impusese un nivel ridicat de taxe. Până la apariţia lui Balduin, nu fuseseră totuşi în măsură să se dispenseze de el. Acum aveau însă un protector mult mai eficient. Nu era nevoie de vreo încurajare din partea francilor pentru a provoca o conspiraţie, însă este greu de crezut că s-ar fi ajuns atât de departe fără obţinerea încuviinţării acestora. Conjuraţii au lovit duminică, pe 7 martie. Au incitat populaţia să atace casele în care locuiau dregătorii lui Thoros, apoi s-au îndreptat spre palatul princiar situat în citadelă. Thoros fusese părăsit de trupe, iar fiul său adoptiv nu a sărit în ajutorul său, ci doar l-a sfătuit să se predea. Thoros a fost de acord şi a cerut doar ca el şi soţia sa să fie liberi să se retragă la tatăl acesteia, la Melitene. Deşi în aparenţă Balduin i-a garantat viaţa, lui Thoros nu i s-a permis să

[14] Albert d'Aix, III, 21, pp. 353-354. Matei din Edessa, II, CLIV, pp. 218-221, spune pur şi simplu că expediţia a fost un dezastru.

plece. Găsindu-se prizonier în propriul său palat, a încercat marți să fugă pe fereastră, dar a fost prins și rupt în bucăți de mulțime. Soarta prințesei, mama adoptivă a lui Balduin, nu este cunoscută. Miercuri, 10 martie, Balduin a fost invitat de populație să preia cârmuirea.

Balduin își îndeplinise ambiția de a obține un principat. Edessa nu era, ce-i drept, în Țara Sfântă, dar un principat frânc situat pe cursul mediu al Eufratului putea fi un punct important de apărare pentru orice stat s-ar fi creat în Palestina. Balduin se putea justifica invocând principalele direcții ale politicii de ansamblu a Cruciadei. Nu se putea justifica însă în fața întregii creștinătăți. Edessa, oraș ce aparținuse împăratului înainte de invazia turcilor, era inclus în jurământul pe care îl depusese la Constantinopol. Mai mult decât atât, obținuse Edessa înlocuindu-l și acceptând asasinarea conducătorului care era, cel puțin oficial, recunoscut ca slujitor al Imperiului. Balduin arătase însă încă din Cilicia că, pentru el, jurământul nu însemna nimic. În cazul Edessei, Thoros însuși fusese gata să-și negocieze drepturile fără nicio referire la suzeranul său îndepărtat. Episodul nu a trecut neobservat de Alexie, care și-a rezervat intervenția până în momentul în care era în măsură să-și afirme drepturile.

Istoricii armeni de mai târziu, care au scris atunci când devenise limpede că stăpânirea francilor a adus ruina deplină a armenilor de pe Eufrat, au fost aspri în condamnarea lui Balduin. Au fost însă nedrepți. Nu există scuză morală pentru felul în care Balduin l-a tratat pe Thoros, așa cum o arată atitudinea stânjenită a cronicarilor latini. Thoros se comportase în chip asemănător cu turcul Alphilag, pe care îl chemase, cu trei sau patru ani mai înainte, pentru a-l salva de danișmenzi, iar apoi îl asasinase. El acționase însă pentru a-și salva orașul și supușii de tirania necredincioșilor, iar Alphilag nu îl adoptase drept fiu. Este adevărat că adopția era un lucru mai puțin important în tradiția armeană decât în legea occidentală, dar acest fapt nu poate diminua vina morală a lui Balduin. Armenii însă nu ar trebui să îl acuze, pentru că Thoros a fost ucis chiar de armeni, iar Balduin a fost invitat să

îi ia locul cu aprobarea aproape unanimă a neamului lor. Prinții armeni pe care cruciații aveau să îi alunge și care ei înșiși nu avuseseră încredere în ajutorul occidentalilor erau oameni care slujiseră Imperiul în vremuri de altădată. Erau urâți de compatrioții lor pentru supunerea față de împărat și, încă și mai mult, pentru faptul de a fi devenit membri ai Bisericii Ortodoxe. Acești foști demnitari bizantini precum Thoros sau Gabriel avuseseră suficientă experiență de cârmuire pentru a păstra independența armenilor de pe Eufrat. Dar supușii lor nerecunoscători, cu scârba lor față de Bizanț și cu disponibilitatea de a-i ierta unui latin erorile eretice care îi condamnau în ochii lor pe greci pe vecie, ar fi trebuit să se condamne pe ei înșiși dacă prietenii lor frânci i-au atras spre dezastru.[15]

Pentru moment, totul mergea bine. Balduin și-a luat titlul de conte de Edessa și a afirmat limpede că dorea să conducă de unul singur. Trupele sale latine erau însă puțin numeroase și a trebuit să facă apel la armeni să îl slujească. A găsit câțiva în care se putea încrede și sarcina sa a fost ușurată de găsirea în interiorul citadelei a unui vast tezaur care data, în mare măsură, din perioada bizantină, la care Thoros adăugase, prin taxele sale, o parte semnificativă. Bogăția nou dobândită i-a permis nu numai să cumpere sprijin, dar să și dea o lovitură de maestru în plan diplomatic. Emirul Balduk din Samosata fusese înspăimântat de vestea urcării pe tron a lui Balduin. Când a văzut că se pregătea un nou atac asupra capitalei sale, a trimis în grabă la Edessa o solie, oferindu-se să-și vândă emiratul pentru suma de zece mii de besanți. Balduin a acceptat și a intrat în Samosata în triumf. În citadelă a găsit mulți ostatici pe care Balduk îi luase din Edessa. Au fost înapoiați repede familiilor lor. Această acțiune împreună cu eliminarea amenințării turcești din Samosata i-au sporit enorm popularitatea.

---

[15] Matei din Edessa, *loc. cit.*, subliniază trădarea lui Balduin; Foucher de Chartres, I, XIV, 13-14, pp. 213-215 are o relatare scurtă și mai degrabă stânjenită; Albert d'Aix, III, 22-23, pp. 354-355. Vezi Laurent, *op. cit.*, care susține convingător că Matei era prezent la Edessa în momentul respectiv.

Balduk a fost invitat să locuiască la Edessa cu gărzile sale de corp, ca mercenari ai contelui.[16]

Pe măsură ce succesele lui Balduin au ajuns să fie cunoscute, câțiva cavaleri occidentali ce se îndreptau spre a întări oastea cruciată de la Antiohia și-au schimbat direcția pentru a-i împărtăși norocul, în timp ce alții au părăsit jalnicul asediu al Antiohiei spre a i se alătura. Printre aceștia se găseau Drogo de Nesle și Rainaud de Toul, precum și vasalul lui Raymond, Gaston de Béarn. Balduin i-a răsplătit cu daruri generoase din vistieria sa și, pentru a-i face să rămână, i-a încurajat să ia în căsătorie moștenitoare armene. El însuși, devenit văduv și fără copii, a dat exemplu. Noua contesă era fiica unei căpetenii cunoscute cronicarilor latini drept Tafnuz sau Tafroc. Acesta era un prinț bogat ce stăpânea pământuri în apropiere și, după cât se pare, era înrudit cu Constantin de Gargar. Avea legături și cu Constantinopolul, unde în cele din urmă s-a retras. Este posibil să fie una și aceeași persoană cu Thatoul, stăpânul Marașului, a cărui alianță ar fi fost importantă pentru Balduin. Prințul i-a dat fiicei sale o zestre de șaizeci de mii de besanți și vaga promisiune că îi va moșteni pământurile. Căsătoria nu i-a adus însă acesteia fericire și nici copii nu au rezultat în urma ei.[17]

---

[16] Albert d'Aix, III, 24, pp. 355-356.

[17] Identitatea socrului lui Balduin nu poate fi stabilită cu exactitate. Albert d'Aix, III, 31, p. 361, îl numește Tafnuz și spune că era frate cu Constantin. Guillaume de Tyr, X, I, 1, p. 402, îl numește Tafroc. Dulaurier, p. 431, n. 2, în ediția sa la Matei din Edessa, susține că trebuie să fi fost un frate al lui Constantin Rupen, pe nume Thoros, dar admite că nu se cunoaște un frate al lui Constantin care să fi purtat acest nume. Hagenmeyer, p. 421, n. 7, în ediția la Foucher de Chartres, acceptă această identificare, dar este evident că acel Constantin, la care se referă Albert, este Constantin de Gargar. Articolul Maraș al lui Honigmann din *Encyclopaedia of Islam* sugerează că Tafnuz este una și aceeași persoană cu Thatoul. În sprijinul acestei păreri, știm că Thatoul se retrăsese la Constantinopol în 1104 (Matei din Edessa, III, CLXXXVI, p. 257) și că soția lui Balduin a cerut permisiunea să li se alăture părinților săi în Constantinopol curând după ce fusese repudiată în 1104 (Guillaume de Tyr, XI, I, 1, pp. 451-452). Nu există niciun motiv să presupunem că ar fi purtat numele de Arda, sub care este numită uneori. Vezi ediția lui Hagenmeyer la

Astfel, Balduin a pus bazele principiilor politice pe care mai târziu le va aplica și în regatul Ierusalimului. Controlul cârmuirii urma să fie asumat de prințul latin și de vasalii săi franci. Orientalii însă, atât creștini, cât și musulmani, erau chemați să joace rolul lor în conducere. Contopirea generală a neamurilor ar fi creat în cele din urmă un întreg coerent. Era politica unui conducător luminat, dar pentru cavaleri proaspăt sosiți din Occident, ce juraseră să slujească Crucii și să-i elimine pe necredincioși, părea mai degrabă o trădare a jurămintelor de cruciat. Apelul lui Urban către credincioși, făcut la Clermont, nu avusese ca scop înălțarea lui Balduin și a celor ca el ca monarhi semiorientali.

În plus, politica nu fusese ușor de pus în practică la început. Musulmanii îl priveau pe Balduin ca pe un aventurier efemer de care se puteau folosi. Între Edessa și Eufrat, la sud-vest de oraș, se afla orașul musulman Saruj, tributar unui prinț ortoqid, Balak ibn Bahram, dar care recent se revoltase. Balak i-a scris lui Balduin pentru a-i cumpăra serviciile în scopul supunerii orașului. Balduin, încântat de ocazia ce i se oferea, a fost de acord să îndeplinească sarcina. După aceasta, locuitorii din Saruj i-au trimis în secret un mesaj lui Balduk să vină să îi salveze. Balduk și oamenii săi au fugit din Edessa și au fost primiți la Saruj. Balduin însă a venit pe urmele lor și a adus cu sine un mare număr de mașini de asediu. Balduk și locuitorii din Saruj s-au demoralizat. Ultimii s-au oferit imediat să-i predea orașul lui Balduin și să-i plătească tribut, în timp ce Balduk a ieșit să-l întâmpine, pretinzând că se grăbise pentru a ocupa orașul în numele lui. Balduin nu s-a lăsat păcălit. A acceptat scuzele lui Balduk și, aparent, l-a reprimit în grații. Câteva zile mai târziu însă, a cerut ca soția emirului și copiii să-i fie predați ca ostatici. Cum Balduk a șovăit, Balduin a pus să fie arestat și i-a tăiat capul. În acest timp, o garnizoană francă a fost stabilită la Saruj sub conducerea lui Foulques de Chartres, care nu trebuie confundat cu istoricul Foucher.

Foucher, *loc. cit.*, Albert d'Aix, V, 15, pp. 441-442, dă numele cavalerilor ce i s-au alăturat lui Balduin.

Episodul l-a învățat pe Balduin că nu putea avea încredere în musulmani. Începând din acel moment, a avut grijă ca toți cei care locuiau în teritoriul său să fie lipsiți de putere, dar le-a acordat libertate religioasă. Nu putea proceda altfel dacă voia să stăpânească un oraș ca Saruj, unde majoritatea populației era arabă și musulmană. Toleranța sa i-a șocat însă pe occidentali.[18]

Cucerirea Sarujului, care a fost urmată, câteva luni mai târziu, de cea a orașului Birejik, cu vadul său peste Eufrat, a consolidat comitatul lui Balduin prin eliberarea rutelor dintre Edessa și fortărețele Turbessel și Ravendel și a asigurat legătura cu grosul oștii cruciate. În același timp, i-a atenționat pe musulmani că trebuiau să ia în serios puterea comitatului Edessei. S-au concentrat, așadar, pentru distrugerea acestuia. Dârzenia lor și importanța Edessei frânce pentru cruciați au fost dovedite în luna mai, când Kerbogha, aflat în drum spre a elibera Antiohia, s-a oprit pentru a-l elimina pe Balduin. Timp de trei săptămâni a lovit în zadar zidurile Edessei, înainte de a abandona atacul. Eșecul său a sporit prestigiul lui Balduin, iar timpul pierdut i-a salvat pe cruciați.[19]

Armenii, la rândul lor, nu l-au luat prea în serios pe Balduin. Au privit cu nemulțumire valul de cavaleri frânci din teritoriul lor și favorurile acordate acestora de Balduin. Nici frâncii nu erau împăcați cu armenii, pe care îi tratau cu dispreț și, adeseori, cu violență. Notabilii din Edessa s-au trezit excluși din consiliul contelui, unde doar frâncii erau reprezentați, iar taxele pe care le plăteau nu erau mai mici decât cele din timpul lui Thoros. Mai mult decât atât, domeniile armenilor din mediul rural au început să le fie acordate nou-veniților, iar țăranii au fost legați de aceștia prin legături feudale specifice Occidentului. Către sfârșitul lui 1098, un armean i-a dezvăluit lui Balduin un complot împotriva vieții lui. Doisprezece dintre fruntașii orașului ar fi fost în legătură cu emirii turci din regiunea Diarbekir. Socrul lui Balduin,

---

[18] Albert d'Aix, III, 25, pp. 356-357.

[19] *Idem*, IV, 10-12, pp. 396-397; Foucher de Chartres, I, XIX, pp. 242-243; Matei din Edessa, II, CLV, p. 221.

Tafnuz, se găsea la acel moment în Edessa, nunta fiicei sale având loc cu puțin timp înainte. Se spunea că el urma să fie pus în locul lui Balduin de către conspiratori sau, cel puțin, că Balduin ar fi fost constrâns să împartă conducerea cu acesta. Balduin a lovit de îndată ce a auzit raportul. Doi dintre șefii conjuraților au fost arestați și orbiți, iar principalilor asociați li s-au tăiat nasurile sau picioarele. Un mare număr dintre armenii suspectați de complicitate au fost zvârliți în temniță, iar averile lor au fost confiscate. Însă, potrivit obiceiului înțelepților orientali, aceștia își ascunseseră destul de bine banii astfel încât să nu fie găsiți. Balduin le-a oferit cu mărinimie posibilitatea de a-și răscumpăra libertatea la prețuri variind între douăzeci și șaizeci de mii de besanți de persoană. Tafnuz, a cărui implicare în complot nu a putut fi dovedită, a socotit totuși înțelept să se grăbească spre munții săi, la distanță de teribilul său ginere. A luat cu sine mare parte a zestrei contesei, din care a înmânat doar șapte sute de besanți.[20]

Zdrobirea fără milă a conspirației de către Balduin a curmat riscul altor necazuri din partea supușilor armeni. El a continuat să-i folosească pe câțiva în posturi importante, precum pe Abu'l Gharib, pe care l-a numit guvernator la Birejik. Dar, pe măsură ce tot mai mulți latini i se alăturau, atrași de renumele său, și-a putut permite să îi ignore pe orientali. La mai puțin de un an de la sosirea la Edessa, faima sa era deja uriașă. În timp ce oastea cruciată continua anevoie drumul spre Ierusalim, el întemeiase un stat bogat și puternic în inima Asiei și era temut și respectat în întreaga lume răsăriteană. Pornise în cruciadă ca fiu mezin, lipsit de venituri și dependent de mila fraților săi. Fusese cu totul eclipsat de mari seniori precum Raymond de Toulouse sau Hugues de Vermandois sau de aventurieri experimentați precum Bohemund. Acum era deja un senior mai puternic decât oricare dintre aceștia. În persoana lui, Cruciada putea recunoaște pe cel mai abil și cel mai viclean conducător al ei.

---

[20] Albert d'Aix, V, 16-18, pp. 442-443.

3

ÎN FAŢA ZIDURILOR ANTIOHIEI

„Iar copacii pe care-i ştii că nu-ţi aduc nimic de hrană poţi să-i strici şi să-i tai, ca să-ţi faci întărituri împotriva cetăţii care poartă cu tine război, până o vei supune."

Deuteronomul, 20:20

Oraşul Antiohia se află situat pe fluviul Orontes, la circa douăzeci de kilometri de mare. A fost întemeiat în anul 300 î.Hr. de Seleucos I al Siriei, primind numele tatălui acestuia. Antiohia a ajuns curând principalul oraş al Asiei, iar sub stăpânire romană a devenit al treilea oraş al lumii. Pentru creştini era în chip special sacru, pentru că aici primiseră pentru întâia dată numele de creştini şi, tot aici, Sfântul Petru întemeiase primul său episcopat. În secolul al VI-lea d.Hr., cutremurele şi un jaf al perşilor îi diminuaseră splendoarea, iar după sosirea arabilor, decăzuse în folosul cetăţii rivale, Alep. Recucerirea bizantină din secolul al X-lea i-a restaurat în parte măreţia. A devenit principalul loc de întâlnire a comerţului grec şi musulman şi cea mai puternică fortăreaţă de pe frontiera siriană. Suleiman ibn Kutulmish l-a cucerit în 1085. La moartea acestuia, Antiohia a trecut în mâinile sultanului Malik Şah, care l-a instalat ca guvernator pe turcomanul Yaghi-Siyan,

care conducea orașul de zece ani. De la moartea lui Malik Șah, suzeranul său nominal fusese emirul de Alep, Ridwan. Yaghi-Siyan era însă un vasal nesupus și își păstrase practic independența, folosindu-se împotriva lui Ridwan de rivalii acestuia, Duqaq din Damasc și Kerbogha din Mosul. În 1096, Yaghi-Siyan chiar îl trădase pe Ridwan într-un conflict cu Duqaq, pe care îl numea acum stăpân al său. Sprijinul acestuia nu-i fusese de folos lui Duqaq în cucerirea Alepului, al cărui emir nu l-a iertat niciodată.

Veștile despre înaintarea cruciaților l-au speriat pe Yaghi-Siyan. Antiohia era un obiectiv recunoscut al cruciaților și, într-adevăr, aceștia nu ar fi putut spera să înainteze spre sud, către Palestina, până când puternica fortăreață nu ar fi fost în mâinile lor. Supușii lui Yaghi-Siyan erau în majoritatea lor creștini, greci, armeni și sirieni. Creștinii din Siria, care îi urau deopotrivă pe greci și pe armeni, ar fi putut rămâne fideli. În ceilalți nu putea avea însă încredere.

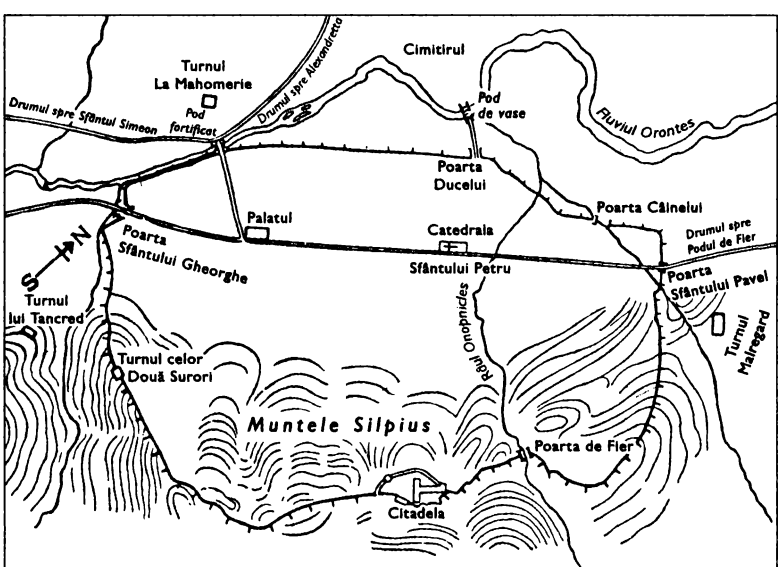

Planul Antiohiei

Până în acel moment, Yaghi Siyan pare să fi fost tolerant față de creștini. Patriarhului ortodox, Ioan Oxeites, i se permisese să

rezideze în oraș, ale cărui mari biserici nu fuseseră transformate în moschei. Din momentul apropierii cruciaților au fost însă luate măsuri restrictive. Patriarhul, conducătorul celei mai importante comunități din Antiohia, a fost aruncat în temniță. Mulți dintre creștinii de vază au fost alungați din oraș, iar alții au fugit. Catedrala Sf. Petru a fost pângărită și transformată în grajd pentru caii emirului. S-a trecut la persecuții în satele din preajma orașului, ceea ce a avut drept rezultat masacrarea imediată a garnizoanelor turcești de către săteni, odată ce cruciații au fost aproape.[1]

Apoi Yaghi-Siyan a început să caute aliați. Ridwan din Alep nu ar fi făcut nimic pentru a-l ajuta, drept răzbunare pentru trădarea din anul precedent. Însă Duqaq din Damasc, la care Shams al-Daula, fiul lui Yaghi-Siyan, a mers personal să ceară ajutor, a pregătit o expediție de sprijin. Totodată, atabegul acestuia, turcomanul Toghtekin, și emirul Janah ad-Daula din Homs și-au oferit ajutorul. Un alt emisar a plecat la curtea atabegului de Mosul, Kerbogha. Acesta era cel mai important stăpânitor din Mesopotamia Superioară și Jezireh. A fost suficient de înțelept să sesizeze amenințarea Cruciadei la adresa întregii lumi musulmane și, de multă vreme, avea îndreptată atenția spre Alep. Dacă ar fi pus stăpânire pe Antiohia, Ridwan ar fi fost încercuit și ar fi fost la cheremul său. Kerbogha a pregătit la rândul său o oaste pentru a elibera orașul și, pe lângă el, au promis ajutor sultanii din Bagdad și din Persia. În această vreme, Yaghi-Siyan strângea propria sa forță considerabilă în interiorul fortăreței și începea să se aprovizioneze pentru un asediu îndelungat.[2]

Cruciații au intrat în teritoriul lui Yaghi-Siyan, în apropiere de micul oraș Marata, a cărui garnizoana turcă a fugit la apropierea lor. De la Marata, un detașament condus de Robert de Flandra a pornit spre sud-vest pentru a elibera orașul Artah, a cărui populație creștină masacrase garnizoana. În acest timp, la 20 octombrie,

---

[1] Abu'l Feda, *Annales,* p. 3; Ibn al-Athir, *Kamil at-Tawarikh,* p. 192; Kemal ad-Din, *Cronica din Alep,* pp. 578-579.

[2] Kemal ad-Din, *loc. cit.*

oastea principală a atins fluviul Orontes la Podul de Fier, unde drumurile de la Maraș și de la Alep se uneau pentru a traversa fluviul. Podul era puternic fortificat cu două turnuri care îi păzeau intrarea. Cruciații au atacat însă imediat, fiind conduși de episcopul du Puy și, după o luptă aprigă, și-au croit drum peste pod. Victoria le-a permis să captureze un uriaș transport de oi, vite și grâne, destinat să aprovizioneze oastea lui Yaghi-Siyan. Drumul spre Antiohia era acum deschis, citadela putându-se vedea în depărtare. În ziua următoare, avangarda condusă de Bohemund a ajuns în fața zidurilor, iar întreaga oaste a sosit curând după aceea.[3]

Cruciații s-au simțit copleșiți la vederea marelui oraș. Casele și bazarele din Antiohia acopereau un teren de cinci kilometri lungime și un kilometru și jumătate lățime între Orontes și Muntele Silpius, iar vilele și palatele celor bogați împodobeau zonele înalte. De jur împrejur se ridicau uriașele fortificații construite de Iustinian și reparate cu doar un secol în urmă de bizantini cu cele mai recente tehnici pe care le stăpâneau. La nord, zidurile se ridicau din terenul jos și mlăștinos de lângă râu, dar la răsărit și la apus se înălțau abrupt pe pantele muntelui, iar la sud coborau de-a lungul coamei, treceau apoi cu îndrăzneală peste prăpastia prin care torentul Onopnicles își croia drum spre câmpie, și peste o intrare strâmtă numită Poarta de Fier, culminând cu superba citadelă situată la 300 de metri deasupra orașului. Patru sute de turnuri se înălțau peste ziduri, astfel așezate încât să aibă fiecare metru în bătaia arcului. La colțul de nord-est, Poarta Sfântului Pavel constituia punctul de legătură cu drumul dinspre Podul de Fier și Alep. În colțul nord-vestic, Poarta Sfântului Gheorghe primea drumul dinspre Latakia și țărmul libanez. Drumurile de la Alexandretta și de la portul Sfântului Simeon, actualul Suadiye, părăseau orașul printr-o uriașă poartă ce dădea spre malul fluviului și peste un pod fortificat. Porțile mai mici, Poarta Ducelui și Poarta Câinelui, duceau către fluviu mai departe spre est. În incintă, apa se găsea din abundență, aveau

[3] Albert d'Aix, III, 28-35, pp. 358-364; *Gesta Francorum*, V, 12, pp. 66-67.

grădini de zarzavat și terenuri de păscut pentru turme. O întreagă oaste putea fi adăpostită aici și aprovizionată pentru un lung asediu. Nu era posibilă nici încercuirea deplină a orașului, întrucât nu puteau fi staționate trupe pe terenul extrem de abrupt de la miazăzi.[4]

Turcii cuceriseră Antiohia în 1085 doar în urma trădării, iar trădarea constituia singurul pericol pe care Yaghi-Siyan trebuia să îl înfrunte. Era însă cuprins de neliniște. Dacă oastea cruciată nu era în stare să încercuiască orașul, nici el, la rândul său, nu avea suficienți oameni pentru a apăra toate zidurile. Până când soseau întăririle, nu putea risca să piardă niciun om. Nu a schițat nicio tentativă de a-i ataca pe cruciați pe măsură ce aceștia își stabileau tabăra și, timp de două săptămâni, nu i-a atacat.

La sosire, cruciații s-au instalat la colțul nord-estic al zidurilor. Bohemund a ocupat sectorul opus Porții Sfântului Pavel, Raymond pe cel opus Porții Câinelui, avându-l în dreapta pe Godefroy, aflat în fața Porții Ducelui. Restul oștii aștepta în spatele lui Bohemund, gata să se deplaseze acolo unde era nevoie. Poarta Podului și Poarta Sfântului Gheorghe au fost lăsate, pentru moment, la o parte. Au fost însă începute lucrări pentru un pod de vase care să traverseze fluviul din tabăra lui Godefroy la satul Talenki, unde se găsea cimitirul musulman. Podul a permis oștii să ajungă la drumul spre Alexandretta și spre portul Sfântului Simeon, iar o tabără a fost instalată curând după aceea la nord de fluviu.[5]

---

[4] Foucher (I, XV, 2-4, pp. 217-218) și Raymond d'Aguilers (V, pp. 241-242) dau o scurtă descriere a Antiohiei. Guillaume de Tyr (IV, 9-10, I, pp. 165-169) o descrie mai în amănunt. Cronicile occidentale folosesc fie numele Ferrins pentru fluviul Orontes (Foucher de Chartres, I, XV, 1, p. 216, „Orontes sau Ferrins"), fie pe cel de Far (Guillaume de Tyr, IV, 8, 1, p. 164, care spune că e o greșeală obișnuită), fie Farfar (*Gesta Francorum,* X, 34, p. 180) fie, în sfârșit, Pharpar (Albert d'Aix, *loc. cit.*).

[5] Albert d'Aix, III, 38-39, pp. 365-366, amintește dispunerea trupelor. *Gesta Francorum,* V, 12, pp. 66-68 descrie lipsa de reacție a garnizoanei, iar Raymond d'Aguilers (V, pp. 242-243), construcția podului de vase și așezarea taberei lui Raymond.

Yaghi-Siyan se aștepta la un asalt imediat asupra orașului. Printre conducătorii Cruciadei, doar Raymond fusese însă de părere că ar trebui să încerce să atace zidurile. Dumnezeu, care îi protejase până atunci, spunea el, le-ar fi dat cu siguranță victoria.[6] Convingerea lui nu era însă împărtășită de ceilalți. Fortificațiile îi intimidau; trupele erau obosite și nu își puteau permite în acel moment pierderi grele. Mai mult decât atât, dacă ar fi amânat, ar fi primit întăriri. Tancred trebuia să sosească de la Alexandretta. Poate împăratul ar fi venit în curând cu formidabilele sale mașini de asediu. Flota lui Guynemer le-ar fi putut da un sprijin în oameni și se zvonea că o flotă genoveză ar fi sosit în curând. Bohemund, al cărui sfat cântărea cel mai greu, avea motive personale pentru a se opune sugestiei lui Raymond. Ambițiile sale vizau stăpânirea pentru sine a Antiohiei. Nu numai că prefera să nu o vadă jefuită de o oaste rapace, nerăbdătoare la plăcerea de a prăda o așezare atât de bogată, dar, mai important, se temea că ocuparea printr-un efort conjugat al întregii Cruciade nu i-ar fi permis să impună o pretenție exclusivă asupra orașului. Își învățase lecția predată de Alexie la Niceea. Dacă putea aranja capitularea în fața sa, pretenția i-ar fi fost mult mai greu de contestat. În scurtă vreme trebuia să fie în măsură să pună la punct un astfel de aranjament, căci avea o oarecare cunoștință despre metodele orientale de trădare. La intervenția sa, sfatul lui Raymond a fost ignorat. Ura lui Raymond față de Bohemund a sporit și mai mult, iar o șansă de a cuceri rapid Antiohia a fost pierdută, întrucât, dacă primul atac ar fi înregistrat un oarecare succes, Yaghi-Siyan, ai cărui nervi erau întinși la maximum, ar fi opus o slabă rezistență. Amânarea i-a restabilit încrederea.

Bohemund și prietenii săi nu au avut dificultăți în a găsi intermediari prin care să stabilească contacte cu dușmanul. Refugiații creștini și exilații din oraș păstrau legături strânse cu rudele din interiorul zidurilor datorită golurilor atât din blocadă, cât și din defensivă. Cruciații erau bine informați despre tot ceea ce se

---

[6] Raymond d'Aguilers, IV, p. 241.

petrecea în interiorul Antiohiei. Sistemul funcţiona însă în ambele sensuri, căci mulţi creştini autohtoni, în special sirienii, se îndoiau că bizantinii sau francii ar fi fost de preferat turcilor. Erau pregătiţi să se pună bine cu Yaghi-Siyan, ţinându-l la curent despre tot ce se petrecea în tabăra cruciată. De la ei a aflat despre ezitarea cruciaţilor de a ataca. A început să organizeze ieşiri. Oamenii săi urmau să se furişeze pe poarta de vest şi să ucidă orice mic grup de franci pe care l-ar fi găsit separat de oaste. A intrat în legătură cu garnizoana sa de la Harenc, de peste Podul de Fier, pe drumul către Alep şi a încurajat-o să-i hărţuiască pe franci din spate. În acelaşi timp, a aflat că misiunea fiului său la Damasc a fost încununată de succes şi că o oaste se apropia spre a-l elibera.[7]

Pe măsură ce se apropia iarna, cruciaţii, iniţial îmbărbătaţi nejustificat de lipsa de reacţie a lui Yaghi-Siyan, au început să-şi piardă curajul, în ciuda unor succese minore. La mijlocul lui noiembrie, o expediţie condusă de Bohemund reuşise să atragă garnizoana de la Harenc afară din fortăreaţă şi să o masacreze în întregime.[8] Aproape în aceeaşi zi, o escadră genoveză de treisprezece corăbii a apărut în faţa portului Sf. Simeon, pe care, astfel, cruciaţii au reuşit să îl cucerească. Flota aducea întăriri în efectiv militar şi armament ca răspuns întârziat la apelul adresat oraşului Genova, cu aproape doi ani mai devreme, de papa Urban. Sosirea le-a dat cruciaţilor certitudinea că puteau comunica pe calea maritimă cu cei de acasă. Aceste succese erau însă umbrite de problema aprovizionării oştii. Când cruciaţii au intrat în câmpia Antiohiei, au găsit-o plină de provizii. Se găseau din belşug oi şi vite, iar hambarele satelor păstrau încă mare parte din recolta anului. S-au hrănit îndestulător şi au neglijat să pună la o parte provizii pentru lunile de iarnă. Trupele erau acum obligate să plece după hrană pe o rază din ce în ce mai mare şi riscau astfel să fie izolate de turcii ce coborau din munţi. S-a descoperit curând că oşteni din Antiohia se strecurau prin defileul râului Onopnicles

---

[7] *Gesta Francorum*, V, 12, p. 68; Kemal ad-Din, *op. cit.*, p. 577.

[8] *Gesta Francorum*, *ibidem*, pp. 68-70.

și așteptau pe dealul de deasupra taberei lui Bohemund, spre a-i ataca pe războinicii rătăciți ce se întorceau târziu în tabără. Pentru a contracara aceste acțiuni, conducătorii au decis să construiască pe deal un turn fortificat, pe care fiecare s-a angajat să îl apere cu rândul. Turnul a fost curând construit și a fost botezat Malregard.[9]

În jurul Crăciunului anului 1097, rezervele de hrană ale oștii erau aproape epuizate și nu se mai putea obține nimic din ținutul învecinat. Prinții au ținut sfat și s-a decis ca o parte a oștii să fie trimisă, sub conducerea lui Bohemund și a lui Robert de Flandra, în amonte de Orontes spre Hama, pentru a prăda satele de acolo și pentru a aduce proviziile pe care puteau pune mâna. În această vreme, conducerea asediului urma să le fie încredințată lui Raymond și episcopului du Puy. În acel moment, Godefroy era grav bolnav. Bohemund și Robert au plecat la 28 decembrie, luând cu ei circa douăzeci de mii de oameni. Plecarea lor i-a fost imediat comunicată lui Yaghi-Siyan. Acesta a așteptat până când s-au îndepărtat și, în noaptea de 29, a întreprins o ieșire în forță peste pod și a căzut asupra cruciaților aflați la nord de râu. Erau probabil trupe ale lui Raymond care se mutaseră de la prima lor tabără atunci când ploile de iarnă făcuseră nelocuibil terenul jos dintre râu și ziduri. Atacul a fost neașteptat, dar vigilența lui Raymond a salvat situația. A adunat în grabă un grup de cavaleri și a șarjat asupra turcilor pe întuneric. Aceștia s-au retras cu repeziciune dincolo de pod. Atât de aprig au fost urmăriți de Raymond încât, pentru o clipă, oamenii acestuia au pus piciorul dincolo de pod înainte ca porțile să se închidă. Se părea că Raymond tocmai găsise un argument în sprijinul convingerii sale că orașul poate fi cucerit prin asalt, când un cal ce își aruncase călărețul din șa a țâșnit brusc înapoi, producând confuzie în rândul cavalerilor strânși pe pod. Era prea întuneric pentru a realiza ce se întâmplă și panica a izbucnit printre cruciați. Aceștia au fugit la rândul lor, urmăriți de turci, până când s-au regrupat în tabăra de lângă podul de vase, iar

---

[9] *Ibidem*, V, 13, p. 70. Raymond d'Aguilers, V, p. 242; Caffaro, *De Liberatione*, p. 50.

turcii s-au înapoiat în oraș. Au căzut mulți oameni de ambele părți, dar mai ales din rândul cavalerilor franci, atât de importanți pentru Cruciadă. Printre ei se afla chiar purtătorul stindardului lui Adhémar.[10]

În acest timp, Bohemund călărea împreună cu Robert de Flandra spre sud-vest, ignorând cu totul faptul că Antiohia aproape căzuse în mâinile rivalului său, Raymond, și neștiind, deopotrivă, că o mare oaste musulmană de eliberare se îndrepta către el. Duqaq din Damasc își părăsise capitala pe la mijlocul lunii, alături de atabegul său Toghtekin și de Shams, fiul lui Yaghi-Siyan, în fruntea unei oștiri considerabile. La Hama, emirul locului li s-a alăturat cu forțele sale. La 30 decembrie ajunseseră la Shaizar, unde au aflat că o oaste cruciată se afla în apropiere. S-au îndreptat imediat către aceasta și, în dimineața următoare, au ieșit în întâmpinarea dușmanului la satul Albara. Cruciații au fost luați prin surprindere, iar Robert, a cărui oaste era puțin în fața lui Bohemund, s-a găsit cu totul împresurat. Însă Bohemund, văzând ce se întâmpla, și-a păstrat grosul trupelor în rezervă pentru a-i șarja pe musulmani în momentul în care aceștia se credeau victorioși. Intervenția sa l-a salvat pe Robert și a provocat pierderi atât de grele oștirii damaschine, încât aceasta s-a retras la Hama. Cruciații, în schimb, deși obținuseră victoria și împiedicaseră eliberarea Antiohiei, erau l-a rândul lor prea slăbiți pentru a mai continua strângerea de provizii. După ce au jefuit un sat sau două și au incendiat o moschee, s-au întors, cu mâinile aproape goale, în tabăra de la porțile Antiohiei.[11]

Și-au găsit tovarășii de arme într-o adâncă tristețe. Bătălia dezastruoasă din noaptea de 29 fusese urmată, a doua zi, de un cutremur puternic ce a fost simțit chiar și la Edessa; în acea noapte, cerul a fost luminat de aurora boreală. În următoarele săptămâni au căzut neîncetat ploi torențiale și s-a făcut tot mai frig. Ștefan de Blois nu putea înțelege de ce toată lumea să plângea de soarele

[10] Raymond d'Aguilers, V, pp.243-244; *Gesta Francorum*, VI, 14, pp. 74-76.

[11] *Gesta Francorum*, V, 13, pp. 70-72; Albert d'Aix, III, 50-51, pp. 373-374; Kemal ad-Din, *op. cit.*, p. 580.

excesiv din Siria. Era limpede că Dumnezeu era nemulțumit de războinicii săi, de trufia acestora, de luxul lor ostentativ și de actele de brigandaj. Adhémar du Puy a poruncit trei zile solemne de post, dar foametea se apropia oricum și nu prea a contat. Eșecul expediției de aprovizionare era echivalent pentru mulți cu înfometarea. Curând, un om din șapte a început să moară de foame. Oameni în căutare de hrană au fost trimiși departe până la munții Taurus, unde prinții rupenizi au fost de acord să ofere sprijin după posibilități. Câteva provizii au venit de la călugării armeni stabiliți în munții Amanus, în timp ce localnicii creștini, armeni și sirieni, au strâns tot ceea ce puteau și au adus în tabără. Motivul lor nu era atât filantropia, cât câștigul. Pentru proviziile încărcate pe un măgar se cereau opt besanți și acesta era un preț pe care doar cei mai bogați ostași și-l permiteau. Caii sufereau chiar mai rău decât oamenii, până când au mai rămas doar vreo șapte sute.[12]

Un sprijin mult mai generos a fost găsit în insula Cipru. Episcopul du Puy, acționând fără îndoială potrivit instrucțiunilor papei Urban, a dat dovadă de zel în stabilirea de bune relații cu ierarhii răsăriteni ai Bisericii Ortodoxe, pe care i-a tratat cu un respect ce a dezmințit opinia că papa a pus la cale Cruciada pentru a-i aduce la ascultare pe ortodocși. Pentru patriarhul Antiohiei, prizonier în cetate, prietenia lui Adhémar era de mică valoare, căci turcii, din când în când, îl puneau pe acesta într-o cușcă și îl plimbau pe metereze. Însă patriarhul Ierusalimului, Simeon, care se refugiase atunci când moartea lui Ortoq făcuse viața la Ierusalim prea nesigură, se afla în Cipru. Îndată ce legăturile maritime au fost restabilite, Adhémar a luat legătura cu acesta. Simeon nu era prieten al obiceiurilor latine, împotriva cărora scrisese un tratat

---

[12] Anselm de Ribemont, scrisoare în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe*, p. 157 (menționează în special situația cailor); Ștefan de Blois, *ibidem*, p. 150 (menționează vremea groaznică); Foucher de Chartres, I, XV, 2-XVI, 6, pp. 221-228 (o relatare moralizatoare care îi condamnă pe cruciați pentru păcatele lor); Raymond d'Aguilers, VI, p. 245 (menționează aurora boreală și postul); *Gesta Francorum*, VI, 14, p. 76 (oferă prețurile pretinse de speculanții locali); Matei din Edessa, II, CLI, p. 217 (vorbește de generozitatea prinților și călugărilor armeni),

moderat, dar ferm. Era însă bucuros să colaboreze cu Biserica occidentală spre binele creștinătății. Deja în luna octombrie i se alăturase lui Adhémar pentru trimiterea unui raport despre Cruciadă către creștinii din Apus. Acum, auzind solicitările cruciaților, a trimis cu regularitate spre aceștia toată hrana și tot vinul de care insula se putea dispensa.[13]

Proviziile de hrană trimise de patriarh, oricât de îndestulătoare ar fi fost, puteau face prea puțin pentru a alina mizeria generală. Împinși de foame, oamenii au început să dezerteze din tabără pentru a găsi refugiu în zone bogate sau spre a încerca să apuce lungul drum spre casă. Inițial, dezertorii au fost simpli ostași necunoscuți, dar într-o dimineață de ianuarie s-a constatat că însuși Petru Eremitul fugise însoțit de Guillaume Tâmplarul. Guillaume era un aventurier care nu avea niciun chef să-și irosească timpul într-o cruciadă fără speranță, dar este greu de înțeles de ce Petru și-a pierdut răbdarea. Fugarii au fost urmăriți de Tancred, care i-a adus, cu mare rușine, înapoi. Petru, a cărui reputație era de preferat să fie păstrată fără pată, a fost iertat în tăcere, dar Guillaume a rămas în picioare întreaga noapte în cortul lui Bohemund, iar dimineața a primit o lecție aspră și amenințătoare. A jurat că nu va mai părăsi oastea până când aceasta nu ajungea la Ierusalim, dar, mai târziu, și-a călcat jurământul. Prestigiul lui Petru a avut de suferit în chip inevitabil, dar, în curând, acesta a primit o șansă pentru a se revanșa.[14]

Adhémar a considerat că era nevoie de un apel puternic pentru întăriri adresat Occidentului, în condițiile în care oastea se diminua zilnic din cauza foamei și a dezertărilor. Pentru a-i da autoritatea maximă, a redactat apelul în numele patriarhului Ierusalimului,

---

[13] Albert d'Aix, VI, 39, p. 489. Simeon a trimis în dar cruciaților rodii, „mere din cedrii de Liban", șuncă și vin. Scrisoarea datată în octombrie a fost trimisă din Antiohia spre a raporta Bisericii occidentale succesele Cruciadei în numele lui Simeon și al lui Adhémar „în special al celui de-al doilea, care fusese împuternicit cu grija oștii de papa Urban", Hagenmeyer, *op. cit.*, pp. 141-142.

[14] *Gesta Francorum*, VI, 15, pp. 76-78.

a cărui permisiune o obținuse în prealabil. Limbajul apelului este semnificativ prin lumina pe care o aruncă asupra politicii ecleziastice a lui Adhémar. Patriarhul li se adresa credincioșilor din Apus în calitate de conducător al tuturor episcopilor din Orient, atât greci, cât și latini. El se intitulează „Apostolic" și ia asupra lui sarcina de a-l excomunica pe orice creștin ce nu-și ducea la îndeplinire jurămintele de cruciat. Este limbajul unui pontif independent. Adhémar nu l-ar fi putut pune niciodată pe seama cuiva care se presupunea că trebuia să fie supus episcopului Romei. Oricare ar fi fost planurile lui Urban pentru conducerea Bisericii Răsăritene, legatul său nu propovăduia supremația papală. Nu cunoaștem ce ecou a avut în Occident scrisoarea patriarhului.[15]

În timp ce cruciații dovedeau respectul cuvenit pentru ierarhii Răsăritului ortodox, relațiile lor cu stăpânii laici se deteriorau. Tatikios, reprezentantul împăratului, a părăsit brusc oastea la începutul lui februarie. El însoțise Cruciada de la Niceea cu un mic grup și cu un contingent compus în principal din călăuze și din meșteri și, aparent, fusese în relații bune cu conducătorii. La Comana și la Coxon, cruciații îi predaseră în chip cinstit cuceririle, iar el, în schimb, în rapoartele sale, elogiase calitățile războinice ale acestora. Pentru respectiva plecare au fost date, în epocă, diferite explicații, dar nu este nevoie să respingem relatarea pe care el însuși a oferit-o la revenirea la Constantinopol. Potrivit lui, fusese chemat într-o zi de Bohemund când se știa că turcii se pregăteau pentru eliberarea Antiohiei. I s-a spus, în mod confidențial, că restul conducătorilor credeau că împăratul se făcea vinovat de încurajarea turcilor și că, drept răzbunare, puneau la cale asasinarea lui Tatikios. Acesta din urmă s-a lăsat convins. Într-adevăr, la momentul respectiv, moralul oștii era așa de scăzut, încât era nevoie de un țap ispășitor. În afară de aceasta, Tatikios credea că, fiind slăbiți și demoralizați din cauza foamei, cruciații nu mai puteau spera să ocupe fortăreața. Sfatul său de a o obliga să se predea prin înfometare, prin ocuparea castelelor care o conectau

[15] Scrisoare în Hagenmeyer, *op. cit.*, pp. 146-149.

cu exteriorul, fusese ignorat. Drept urmare, a anunțat că trebuie să se întoarcă în teritoriile imperiale pentru a pune la punct un sistem de aprovizionare mai eficient și a luat o corabie spre Cipru din portul Sf. Simeon. Pentru a demonstra că intenționa să revină, și-a lăsat mare parte a oamenilor alături de oaste. Dar, odată plecat, oamenii lui Bohemund au sugerat că a fugit de frică față de un nou atac turcesc, dacă nu cumva din cauza unei trădări. Odată ce reprezentantul împăratului a acționat atât de puțin onorabil, cruciații erau, firește, eliberați de orice obligație față de Imperiu. Altfel spus, nu era nevoie ca Antiohia să fie retrocedată.[16]

După aceea, Bohemund a răspândit zvonul că el însuși se gândea să se despartă de oaste. Nu își mai putea ignora multă vreme obligațiile de acasă. Până atunci jucase un rol de frunte în derularea operațiunilor militare ale Cruciadei și, așa cum calculase, perspectiva de a-i pierde ajutorul a îngrozit oastea. Drept urmare, a dat de înțeles că, dacă ar fi primit stăpânirea Antiohiei, i-ar fi fost compensate pierderile pe care le-ar fi suferit din cauza absenței din Italia. Egalii săi din rândurile principilor nu au fost păcăliți de aceste manevre, dar a câștigat multă simpatie în rândul oștenilor de rând.[17]

În acest timp, turcii se reuneau din nou pentru eliberarea Antiohiei. După ce Duqaq eșuase să aducă ajutorul promis, Yaghi Siyan s-a îndreptat încă o dată spre fostul său suzeran, Ridwan din Alep. Ridwan își regreta deja lipsa de reacție ce le permisese

---

[16] Raymond d'Aguilers, V, pp. 254-256 afirmă că Tatikios a propus o blocadă mai riguroasă. Ideii nu i s-a dat curs. Curând după aceea ar fi fugit ca un trădător, după ce îi cedase lui Bohemund orașele Mamistra, Tarsus și Adana. Acest dar cu totul improbabil trebuie să fi fost inventat de Bohemund și pus în circulație printre oșteni. *Gesta Francorum,* VI, 16, pp. 78-80, spune că a fugit din lașitate sub pretextul că dorea să pună la punct o mai bună aprovizionare pentru oaste. Albert d'Aix susține că și-a instalat cortul la marginea taberei, dovadă că intenționase, de la bun început, să fugă. Atunci când a plecat, a promis în mod fals că va reveni (III, 38, p. 366; IV, 38, p. 416). Versiunea Anei Comnena, care se bazează probabil chiar pe rapoartele lui Tatikios, este cea mai convingătoare (XI, IV, 3, vol. II, p. 20).

[17] Raymond d'Aguilers, *loc. cit.*

francilor să pătrundă spre Antiohia. Atunci când Yaghi-Siyan i-a acceptat din nou suzeranitatea, s-a pregătit să-i vină în ajutor alături de vărul său, Soqman Ortoqidul, din Diarbekir, și de socrul său, emirul din Hama. La începutul lui februarie, aliații au recucerit Harenc, unde și-au conjugat forțele pentru a ataca tabăra cruciată. La aflarea veștilor, prinții cruciați au ținut sfat în cortul lui Adhémar. Bohemund a propus ca infanteria să rămână în tabără pentru a împiedica orice ieșire din oraș, în timp ce cavalerii, dintre care mai rămăseseră doar vreo șapte sute în stare să lupte, să execute un atac-surpriză împotriva dușmanilor. Sfatul său a fost acceptat. La 8 februarie, la căderea nopții, cavaleria francă s-a furișat peste podul de vase și a ocupat poziție între râu și lacul Antiohiei, loc din care se puteau năpusti asupra turcilor când aceștia ar fi înaintat spre a traversa Podul de Fier. Când a crăpat de ziuă, s-a ivit oastea turcească, iar prima linie a cruciaților a șarjat înainte ca arcașii turci să se poată așeza în rând. Șarja nu a putut împrăștia mulțimea turcilor și cavalerii s-au retras, atrăgându-i pe dușmani spre locul de bătălie ales, în care lacul în flancul stâng și râul în flancul drept împiedicau manevrele de învăluire. Pe acest teren strâmt cavalerii au șarjat din nou, de data aceasta cu toate forțele. În fața armamentului lor greu, turcii, mult mai ușor înarmați, au rupt rândurile și au fugit, producând confuzie în liniile din spate. Curând întreaga oaste a lui Ridwan era angajată într-o retragere dezordonată spre Alep. Atunci când fugarii au trecut pe lângă Harenc, li s-a alăturat garnizoana, care le-a lăsat astfel creștinilor băștinași orașul spre a-l preda cruciaților.

În timp ce cavaleria obținea o victorie spectaculoasă, infanteria dădea o luptă mult mai grea. Yaghi-Siyan a întreprins o ieșire cu toate forțele sale asupra taberei ai cărei apărători începuseră să cedeze teren, când, în timpul după-amiezii, au fost văzuți apropiindu-se cavalerii triumfători. Pe măsură ce se apropiau, Yaghi-Siyan a înțeles că oastea ce îi venea în sprijin fusese înfrântă și și-a rechemat oamenii în interiorul zidurilor.[18]

---

[18] *Gesta Francorum*, VI, 17, pp. 80-86; Raymond d'Aguilers, VII, pp. 246-248.

Înfrângerea celei de-a doua armate ce venea în sprijinul oraşului, deşi le-a ridicat moralul creştinilor, nu a făcut nimic pentru a le îmbunătăţi situaţia. Hrana era încă foarte puţină, cu toate că proviziile începuseră să sosească prin portul Sf. Simeon, venind în cantităţi mari din Cipru, unde patriarhul Simeon şi, probabil, prea puţin apreciatul Tatikios strânseseră tot ce se putuse găsi. Însă drumul către mare era continuu atacat de grupuri din cetate, care loveau convoaiele mai mici, în timp ce oraşul continua să primească provizii prin poarta nepăzită a Sfântului Gheorghe şi pe calea podului fortificat. Pentru a controla acest pod şi a face sigur drumul spre portul Sf. Simeon, Raymond a propus să se construiască un turn pe malul de nord sau în apropiere. Proiectul a fost amânat din cauza lipsei de materiale şi de zidari. La 4 martie, o flotă compusă din englezi şi condusă de pretendentul la tron exilat Edgar Atheling a intrat în portul Sf. Simeon. Aducea pelerini din Italia, dar s-a oprit în drum la Constantinopol, unde Edgar i s-a alăturat, punându-se sub ordinele împăratului. A fost încărcată cu materiale şi maşini de asediu, a căror sosire a fost foarte potrivită. Detaliul că au fost trimise de împărat a fost ignorat cu grijă de către cruciaţi.

Auzind că flota a tras la ţărm, Raymond şi Bohemund au pornit în întâmpinare, neavând încredere unul în celălalt, pentru a recruta cât mai mulţi luptători cu putinţă din rândurile pasagerilor şi pentru a escorta maşinile de asediu şi materialul până în tabără. La 6 martie, pe când se înapoiau încărcaţi pe drumul de la Sf. Simeon, au fost atacaţi de un detaşament al garnizoanei oraşului. Trupele au fost luate prin surprindere şi au fugit cuprinse de panică, lăsând transportul în mâinile duşmanului. Câţiva fugari s-au grăbit spre tabără şi au împrăştiat zvonul că atât Raymond, cât şi Bohemund au fost ucişi. La auzul ştirii, Godefroy s-a pregătit să meargă în ajutorul celor învinşi, când, dintr-odată, turcii s-au năpustit din oraş asupra taberei, pentru a crea diversiunea ce ar fi permis celor ce organizaseră ambuscada, acum încărcaţi de pradă, să se întoarcă în oraş. Oamenii lui Godefroy, deja înarmaţi şi pregătiţi să pornească pe drumul spre mare, au fost în măsură să oprească atacul până când Raymond şi Bohemund au apărut pe

neașteptate cu ceea ce rămăsese din forțele lor. Sosirea lor, chiar și cu efective reduse, i-a permis lui Godefroy să-i respingă pe turci înapoi în oraș. Prinții s-au unit apoi pentru a-i captura la întoarcere pe autorii incursiunii. Tactica a fost un succes deplin. Jefuitorii, incomodați de prada lor, au fost înconjurați și masacrați pe când încercau să ajungă la pod, iar prețiosul material de asediu a fost recuperat. S-a spus că au fost uciși o mie cinci sute de turci, mulți dintre ei înecându-se în tentativa de a traversa fluviul. Printre morți s-au numărat nouă emiri. În seara respectivă, oameni din garnizoană s-au strecurat afară din cetate pentru a-i îngropa pe morți în cimitirul musulman de pe malul nordic al râului. Cruciații i-au văzut și i-au lăsat în pace, dar în ziua următoare au săpat pentru a jefui aurul și podoabele.[19]

Rezultatul victoriei cruciaților a fost blocarea completă a Antiohiei. Cu ajutorul muncitorilor și al materialelor primite, fortăreața plănuită a fost construită pentru a controla podul fortificat. Ea a fost ridicată în apropiere de moscheea de lângă cimitirul musulman și a fost numită în mod oficial La Mahomerie, din vechiul cuvânt francez ce însemna „moschee". Atunci când comandanții au discutat cui trebuia încredințată paza castelului,

---

[19] *Gesta Francorum*, VII, 18, pp. 88-96; Raymond d'Aguilers, VII-VIII, pp. 248-249; Albert d'Aix, III, 53-55, pp. 383-386; scrisoare a lui Ștefan de Blois în Hagenmeyer, *op. cit.*, pp. 151-152; scrisoare a lui Anselm de Ribemont în Hagenmeyer, *op. cit.*, pp. 158-159; scrisoare a clerului din Lucca în Hagenmeyer, *op. cit.*, pp. 165-167, unde se susține că un orășean din Lucca, pe nume Bruno, a sosit la acel moment în portul Sf. Simeon, venind cu flota engleză. David, *Robert Curthose*, pp. 236-237, se îndoiește că Edgar Atheling s-ar fi putut găsi cu flota cât timp el se afla în Scoția în toamna lui 1097 și ar fi trebuit să părăsească Anglia înaintea acelei date. Flota a fost însă compusă în mod singur din „varegi" englezi, care părăsiseră Anglia cu mult timp înainte și navigaseră în Mediterana la porunca împăratului, în al cărui nume îi găsim acționând mai târziu. Edgar ar fi putut foarte bine să călătorească repede până la Constantinopol pentru a-și oferi temporar serviciile împăratului și s-ar fi putut alătura acolo flotei. Orderic Vitalis (X, 11, vol. IV, pp. 70-72) este ferm când spune că Edgar era cu flota și că a capturat Latakia pe durata asediului, în timp ce William of Malmesbury (II, p. 310) plasează capturarea Latakiei la o dată ceva mai târzie.

Raymond – care avusese ideea construirii sale – a pretins să îl controleze. Fortăreața a fost cunoscută în mod obișnuit drept castelul lui Raymond. Construcția a fost isprăvită pe 19 martie. Curând și-a dovedit utilitatea în împiedicarea oricărui acces către podul fortificat. Însă Poarta Sf. Gheorghe era încă deschisă. Pentru a o controla, s-a hotărât înălțarea unui castel pe locul unei foste mănăstiri situate pe dealul din față. Construcția a fost terminată în aprilie și încredințată lui Tancred, care a primit suma de trei sute de mărci pentru cheltuielile sale. Din momentul respectiv, niciun convoi cu hrană nu a mai reușit să ajungă în oraș, iar locuitorii nu au mai putut să-și trimită turmele la păscut, așa cum o făcuseră până atunci. Atacatori individuali puteau încă să urce zidurile pe Muntele Silpius sau se puteau strecura pe îngustul Pod de Fier, dar nu se mai putea pune la cale nicio năvală organizată. În timp ce garnizoana a început să sufere de foame, problema de aprovizionare a cruciaților a fost ușurată. Vremea mai bună la apropierea primăverii, posibilitatea de a căuta hrană fără riscul unor atacuri neașteptate ale turcilor și disponibilitatea negustorilor, care până atunci își vânduseră bunurile garnizoanei la prețuri mari, de a le vinde acum în tabără au pus la îndemână mai multe provizii și au ridicat moralul francilor. Curând după ce castelul său fusese ridicat, Tancred a capturat un important transport cu provizii destinat lui Yaghi-Siyan de către negustorii creștini sirieni și armeni. Astfel de succese i-au făcut pe cruciați să spere că Antiohia putea fi constrânsă să capituleze prin înfometare. Trebuia însă ca aceasta să se întâmple repede, deoarece temutul Kerbogha din Mosul își aduna forțele.[20]

Pe vremea când se aflau la Constantinopol, împăratul Alexie îi sfătuise pe cruciați să ajungă la un fel de înțelegere cu fatimizii din Egipt. Fatimizii erau dușmani ireconciliabili ai turcilor, erau toleranți față de supușii creștini și fuseseră mereu dispuși să

[20] *Gesta Francorum*, VII, 18, VIII, 19, pp. 88, 96-98; Raymond d'Aguilers, VIII, pp. 249-250; scrisoare a lui Anselm de Ribemont în Hagenmeyer, *op. cit.*, pp. 158-159; scrisoare a clerului din Lucca, *ibidem*, p. 166.

negocieze cu puterile creștine. Cruciații nu au dat probabil curs sfatului. Însă, la începutul primăverii, în tabăra de la porțile Antiohiei a sosit o solie egipteană trimisă de al-Afdal, atotputernicul vizir al califului minor, al-Mustali. Propunerile sale par să fi vizat împărțirea imperiului selgiucid. Francii ar fi ocupat Siria de Nord, în timp ce Egiptul ar fi obținut Palestina. Fără îndoială, al-Afdal i-a privit pe cruciați drept mercenari ai împăratului și a presupus că o astfel de împărțire, bazată pe situația anterioară invaziei turcești, ar fi fost cu totul acceptabilă. Prinții occidentali i-au primit cu cordialitate pe ambasadori, dar nu s-au angajat la niciun fel de înțelegere. Egiptenii au rămas pentru câteva săptămâni în tabără și s-au întors acasă însoțiți de o mică ambasadă a francilor încărcată cu daruri, provenite în mare parte din prada obținută în bătălia din 6 martie. Negocierile le-au indicat cruciaților avantajele ce puteau rezulta din intrigi cu puterile musulmane. Lăsând la o parte prejudecățile religioase, ei au trimis, la auzul veștilor despre pregătirile lui Kerbogha, o solie la Duqaq din Damasc, solicitându-i neutralitatea și declarând că nu au niciun fel de pretenții la teritoriul său. Duqaq, care își privea fratele, pe Ridwan din Alep, ca pe un dușman și constata că acesta revenise la neutralitatea anterioară, nu a dat curs solicitărilor.[21]

La început de mai, se știa că Kerbogha este pe drum. În afara trupelor sale, se mai aflau oameni ai sultanilor din Bagdad și Persia, precum și ai prinților ortoqizi din nordul Mesopotamiei. Duqaq aștepta să li se alăture, iar, la Antiohia, Yaghi-Siyan, deși se afla sub o presiune puternică, rezista încă. Tensiunea a crescut în rândurile cruciaților. Știau că dacă nu vor captura mai întâi orașul,

---

[21] Potrivit *Historia Belli Sacri* (*Tudebodus Imitatus*), p. 181, cruciații trimiseseră, la sfatul lui Alexie, o solie spre Egipt încă de la Niceea. Lista ambasadorilor este suspectă. E posibil ca aceștia să fi făcut parte din solia trimisă de la Antiohia. Este însă probabil ca sfatul împăratului să fi fost ținut minte. Solia egipteană la Antiohia este menționată de Raymond d'Aguilers, VII, p. 247, de Ștefan de Blois, în Hagenmeyer, *op. cit.*, p. 151, de Anselm de Ribemont, în Hagenmeyer, *op. cit.*, p. 160 și de *Gesta Francorum*, VI, 17, p. 86, VII, 19, p. 96. Ibn al-Athir menționează negocierile cruciaților cu Duqaq (*op. cit.*, p. 193).

vor fi zdrobiți între garnizoană și uriașa oaste de sprijin. Împăratul Alexie se afla în acel moment în campanie în Asia Mică. Spre el a fost trimis un mesaj disperat de a se grăbi în ajutor. Bohemund, foarte hotărât să obțină Antiohia pentru sine, avea motive speciale de îngrijorare. Dacă împăratul sosea înainte ca Antiohia să cadă sau dacă Kerbogha era înfrânt doar datorită ajutorului împăratului, ar fi fost imposibil ca orașul să nu fie restituit Imperiului. Mulți dintre prinți erau pregătiți să îi acorde Antiohia lui Bohemund, dar Raymond de Toulouse, sprijinit probabil de episcopul du Puy, nu ar fi fost de acord. Motivele lui Raymond au fost discutate în numeroase rânduri. El era singurul dintre prinți care nu era legat de împărat printr-un jurământ explicit, dar părăsise Constantinopolul în relații bune cu împăratul. Îl ura pe Bohemund și îl privea drept principalul său rival în conducerea Cruciadei. Atât el, cât și legatul papal puteau considera că, dacă jurământul era invalid, doar Biserica, reprezentată de Adhémar, putea fi în măsură să acorde teritorii. După câteva discuții și intrigi, s-a ajuns la un compromis. Dacă trupele lui Bohemund erau primele care intrau în oraș și împăratul nu sosea, atunci putea să îl păstreze pentru sine. Chiar și așa, Raymond a făcut nazuri, dar Bohemund avea deja motive să fie mulțumit.[22]

Calculele greșite ale lui Kerbogha le-au dat cruciaților un moment de respiro. El nu dorise să înainteze spre Antiohia lăsând la Edessa o oaste care i-ar fi putut amenința flancul drept. Nu și-a dat seama că Balduin era prea slab pentru o acțiune ofensivă, dar, totodată, prea puternic în interiorul fortăreței sale pentru a fi ușor de înlăturat. Ultimele trei săptămâni din mai au fost petrecute de Kerbogha la porțile Edessei, atacându-i în zadar zidurile, înainte de a decide că irosea acolo efort și timp.

În aceste prețioase trei săptămâni, Bohemund a fost serios pus la încercare. La un moment dat, a stabilit o legătură cu un căpitan

---

[22] *Gesta Francorum*, VIII, 19, pp. 100-102 coroborat cu Ana Comnena, XI, IV, 4, vol. III, p. 21. Relatarea lui Guillaume de Tyr (V, 17, 1, pp. 220-221) amintește de nemulțumirea lui Raymond.

din interiorul Antiohiei, pe nume Firuz. Firuz, se pare, era un armean convertit la islam care se ridicase într-o poziție importantă în administrația lui Yaghi-Siyan. Deși părea loial, era supărat pe stăpânul său, care îl amendase recent pentru că își făcuse un depozit de grâne. Totodată, păstrase legătura cu adepții fostei sale credințe. Prin intermediul acestora a ajuns la o înțelegere cu Bohemund și a fost de acord să vândă orașul. Secretul înțelegerii a fost bine păstrat. Bohemund nu a avut încredere în nimeni. În schimb, a evidențiat pericolele ce urmau să vină, pentru a spori valoarea apropiatului său triumf.[23] Propaganda sa a avut succes. La sfârșit de mai, Kerbogha a abandonat asediul fără rezultat al Edessei și și-a continuat înaintarea. Pe măsură ce se apropia, tabăra cruciată a fost cuprinsă de panică. Dezertorii erau în număr așa de mare, încât orice încercare de a-i împiedica era sortită eșecului. În cele din urmă, la 2 iunie, un grup numeros de oameni din nordul Franței a pornit spre Alexandretta, condus de Ștefan de Blois. Cu doar două luni înainte, Ștefan îi scrisese din tabără soției sale, plin de veselie, pentru a-i relata despre dificultățile asediului, dar și pentru a-i descrie glorioasa victorie din 6 martie și a-și sublinia propria importanță în rândul oștirii. Acum, cu orașul încă necucerit și cu oastea lui Kerbogha în preajmă, i se părea nebunie curată să aștepte un masacru iminent. Nu fusese niciodată un mare luptător,

---

[23] *Gesta Francorum*, VIII, 20, p. 100. Autorul îl numește „Pirrus" și afirmă că era turc. Anna Comnena, XI, IV, 2, vol. II, p. 19 spune despre el că era un „armean oarecare". Raoul de Caen, LXII, pp. 651-652 îl numește „un armean bogat"; Matei din Edessa „unul dintre oamenii de frunte ai orașului", fără a-i atribui vreo origine etnică (II, CIV, p. 222); Raymond d'Aguilers, VIII, p. 251, îl desemnează drept „un turc ooarecare" (*quidam de Turcatis*) vrând să dea de înțeles că era un creștin renegat. Sursele arabe Kemal ad-Din (*op. cit.*, pp. 581-2) și Ibn al-Athir (*op. cit.*, p. 192) nu îi atribuie nicio origine etnică. Primul spune că era un armurier cunoscut drept „Zarrad", meșterul de cuirase pe care Yaghi-Siyan îl pedepsise pentru stocurile făcute. Guillaume de Tyr, V, 11, 1, pp. 212-213, bazându-se, se pare, pe surse arabe, spune că aparținea breslei 'Beni Zarra, care în limba latină s-ar traduce prin copiii făuritorilor de platoșe (*quod in lingua latina interpretatur filii loricatoris*). Aparținea unei familii bune. Traducerea în franceza veche a cronicii lui Guillaume adaugă că era „Hermin", adică armean.

dar cel puțin ar fi trăit cât să mai participe la o altă bătălie. Dintre toți prinții, Ștefan fusese cel mai admirativ la adresa împăratului. Bohemund trebuie să fi zâmbit când l-a văzut plecând, dar nu ar fi putut prezice cât de folositoare avea să se dovedească pentru cauza sa această fugă.[24]

Dacă Ștefan ar fi amânat plecarea cu doar câteva ore, și-ar fi schimbat intențiile. Chiar în ziua aceea, Firuz și-a trimis fiul la Bohemund pentru a-i spune că era gata pentru actul de trădare. S-a zvonit mai târziu că ezitase până atunci, până în seara precedentă, când descoperise că soția îl înșela cu unul dintre camarazii turci. Se afla în acel moment la comanda Turnului celor Două Surori și a secțiunii exterioare de ziduri din fața castelului lui Tancred. El l-a îndemnat pe Bohemund să strângă oastea cruciată în după-amiaza respectivă și să o conducă spre răsărit, ca și când ar fi plecat să îi iasă în întâmpinare lui Kerbogha. Apoi, după căderea întunericului, trupele ar fi trebuit să se furișeze înapoi spre zidul de apus, aducând scări pentru a urca în turnul în care i-ar fi așteptat. Dacă Bohemund ar fi acceptat planul, și-ar fi trimis înapoi fiul ca ostatic în acea seară ca semn că este pregătit.

Bohemund i-a urmat sfatul. Cum momentul se apropia, și-a trimis unul dintre pedestrași, al cărui nume era Male Couronne,

---

[24] Foucher de Chartres, I, XVI, 7, p. 228, spune că plecarea lui Ștefan a avut loc cu o zi înainte de căderea Antiohiei, adică pe 2 iunie. El o relatează cu părere de rău, dar nu o pune pe seama lașității. *Gesta Francorum*, IX, 27, p. 140, spune că a plecat invocând starea gravă a sănătății. Raymond d'Aguilers, XI, p. 258, pune plecarea pe seama lașității, impresie care pare să fi fost generală. Guibert de Nogent, XXV, pp. 199-200, simte necesar să îi găsească scuze. Ștefan fusese ales „comandant" (*ductor*) al oștirii (*Gesta Francorum, loc. cit.*) sau *dictator* (Raymond d'Aguilers, *loc. cit.*) sau „comandant și responsabil cu toate acțiunile" (*dominus atque omnium actuum provisor atque gubernator*) Ștefan de Blois, scrisoare în Hagenmeyer, *op. cit.*, p. 149. Aceasta nu înseamnă, desigur, că fusese numit comandant-șef sau conducător politic al Cruciadei, întrucât nu a luat niciodată conducerea operațiilor militare, iar Adhémar era singura persoană recunoscută a avea o autoritate politică asupra prinților. Este probabil ca Ștefan să fi fost pus în fruntea chestiunilor administrative ale armatei și să fi fost responsabil cu organizarea aprovizionării.

într-un tur al taberei pentru a porunci oștirii să fie gata de o incursiune în teritoriul inamic la lăsarea serii. I-a invitat apoi pe principalii comandanți - Adhémar, Raymond, Godefroy și Robert de Flandra - și, pentru prima dată, le-a expus planul. „În această noapte", le-a spus el, „dacă Dumnezeu ne ocrotește, Antiohia va fi predată în mâinile noastre". Dacă Raymond a simțit invidie, a rămas nerostită. El și egalii săi au sprijinit planul pe deplin.

Spre apusul soarelui, oastea cruciată a plecat spre răsărit, cavaleria traversând valea din fața orașului, iar infanteria înaintând cu greu pe drumul de pe dealurile din spate. Turcii din oraș i-au văzut plecând și s-au liniștit, așteptându-se la o noapte pașnică. Dar, în toiul nopții, oștirii i s-a poruncit să se întoarcă spre zidurile de vest și de nord-vest. Chiar înaintea zorilor, trupele lui Bohemund au ajuns în fața Turnului celor Două Surori. Au sprijinit o scară de zid și șaizeci de cavaleri, conduși de Foulques de Chartres, au urcat, unul după celălalt, și au intrat printr-o fereastră situată la înălțime într-o cameră unde Firuz aștepta nerăbdător. Când au intrat, i s-a părut că erau insuficienți. „Sunteți prea puțini frânci", a strigat în grecește, „unde este Bohemund?". Nu avea însă de ce să își facă griji. De la cele Două Surori, cavalerii au ocupat celelalte două turnuri aflate sub controlul lui Firuz, ajutându-și camarazii să sprijine scările de zidurile care le uneau, în timp ce un pedestraș italian a mers să-i spună lui Bohemund că era timpul să pătrundă în oraș. Scara s-a rupt cu el, dar, în timp ce unii soldați au țâșnit de-a lungul zidurilor, surprinzându-i pe paznicii turnurilor, alții au coborât în oraș și i-au mobilizat pe locuitorii creștini, cu al căror ajutor au deschis Poarta Sf. Gheorghe și marea Poartă a Podului, dincolo de care aștepta grosul oștirii. Cruciații au pătruns în interior, întâmpinând puțină rezistență. Grecii și armenii li s-au alăturat, masacrându-i pe turcii pe care îi întâlneau, femei și bărbați deopotrivă, între aceștia numărându-se chiar fratele lui Firuz. Mulți creștini au pierit în confuzia creată. Însuși Yaghi-Siyan, trezit de larmă, a înțeles imediat că totul este pierdut. Împreună cu gărzile sale de corp, a fugit călare prin strâmtoarea care ducea la Podul de Fier și, de acolo, spre dealuri. Fiul său Shams al-Daula

și-a păstrat însă calmul. Strângând ce oameni putea găsi, și-a croit drum spre citadelă înainte ca francii să îl poată copleși. Bohemund l-a urmărit, dar nu a reușit să forțeze intrarea, astfel încât și-a înfipt baniera purpurie în cel mai înalt punct unde a ajuns. Vederea ei, fluturând în lumina soarelui care se ridica, i-a bucurat pe cruciații de jos ce intrau în oraș.

După ce a adunat oameni suficienți, Bohemund a încercat un asalt în toată regula asupra citadelei. Atacul a fost însă respins și el însuși a fost rănit. Oamenii săi au preferat să se întoarcă la mult mai plăcuta sarcină de a jefui străzile orașului, în timp ce el a fost curând consolat de primirea capului lui Yaghi-Siyan din partea unui țăran armean. Yaghi-Siyan fusese aruncat din șa de calul său pe un drum de munte, în timp ce fugea. Gărzile sale îl părăsiseră și, pe când zăcea acolo epuizat și pe jumătate ametit, câțiva armeni l-au găsit și l-au recunoscut. L-au ucis de îndată și, în timp ce unul a primit o frumoasă recompensă ducându-i capul lui Bohemund, ceilalți i-au vândut cingătoarea și teaca iataganului pentru câte șaizeci de besanți.

Până la căderea nopții, în ziua de 3 iunie, niciun turc nu fusese lăsat viu în Antiohia; chiar și din satele învecinate în care francii nu intraseră niciodată, populația turcă a fugit pentru a-și căuta refugiu la Kerbogha. Casele locuitorilor din Antiohia, deopotrivă creștini și musulmani, au fost jefuite. Bogățiile și armele găsite acolo au fost împrăștiate sau distruse cu furie. Nu puteai merge pe străzi fără să calci pe cadavre care se descompuneau rapid în căldura verii. Antiohia era însă din nou creștină.[25]

---

[25] Cea mai vie relatare a cuceririi Antiohiei este dată de *Gesta Francorum*, VIII, 20, pp. 100-110, deși trece sub tăcere eșecul lui Bohemund de a cuceri citadela. Raymond d'Aguilers, în textul său, oferă în plus această informație și spune că primul cavaler care a intrat în oraș a fost Foulques de Chartres (IX, pp. 251-253). Raoul de Caen îl numește Gouel de Chartres (LXVI, p. 654). Foucher de Chartres (I, XVIII, pp. 230-233) dă o relatare mai scurtă. Povestirea lui Guillaume de Tyr este lungă, dar plină de detalii puțin credibile. El dă istorisirea incidentului cu soția lui Firuz. Ibn al-Athir povestește fuga și moartea lui Yaghi-Siyan (*op. cit.*, p. 193).

4

STĂPÂNIREA ANTIOHIEI

„Întins-au mâinile împotriva aliaților lor. Întinat-au legământul Lui."

Psalmul 54:22

Cucerirea Antiohiei a fost o reușită care a bucurat inimile creștinilor. Dar când frenezia triumfătoare s-a domolit, iar cruciații au analizat situația, au înțeles că se aflau într-o poziție cu foarte puțin mai bună decât înainte. Fuseseră însă obținute câteva mari avantaje. Pentru a se apăra de oștile lui Kerbogha, dețineau fortificațiile orașului, rămase intacte în urma bătăliei. Însoțitorii civili, încă numeroși în ciuda bolilor și dezertărilor, erau puși la adăpost și nu mai reprezentau o grijă suplimentară, așa cum fuseseră în tabără. Oastea turcească a orașului era în mare măsură anihilată și nu mai constituia o amenințare serioasă. Însă apărarea întinsei linii a zidurilor avea nevoie de mai mulți oameni decât își puteau permite în acel moment. Citadela nu fusese ocupată și trebuia păzită. Deși garnizoana era prea slabă pentru a ataca, din vârful său puteau fi urmărite toate mișcările din oraș. Era de asemenea imposibil să fie împiedicată legătura dintre aceasta și Kerbogha. În oraș, cruciații nu au găsit magaziile cu hrană la care

sperau și chiar ei, în nebunia lor, distruseseră mare parte din bogății. Și, cu toate că musulmanii fuseseră uciși, populația creștină a locului nu prezenta încredere. Sirienii, în special, trădaseră în trecut și aveau prea puțină simpatie față de latini. Trădarea lor constituia un risc mult mai mare pentru o oaste ce apăra orașul decât pentru una plasată în afara zidurilor. Mai mult, victoria a reactivat o întrebare care dăduse deja semne că dezbină Cruciada: în mâinile cui trebuia predat orașul?

La început nu a existat timp de pierdut pentru a dezbate viitorul așezării. Kerbogha înainta și Antiohia trebuia apărată de iminentul atac. Bohemund, orice ar fi plănuit, nu avea trupe suficiente pentru a apăra zidurile fără ajutorul tovarășilor săi. Cu toții trebuiau să își asume apărarea și fiecare dintre prinți a ocupat un sector al fortificațiilor. Sarcina imediată a oștirii era să curețe orașul și să îi îngroape repede pe morți, înainte ca descompunerea cadavrelor să provoace o epidemie. În timp ce soldații erau ocupați cu aceasta, episcopul du Puy a avut grijă ca bisericile și catedrala Sf. Petru, pe care turcii le profanaseră, să fie restituite cultului creștin. Patriarhul Ioan a fost eliberat din temniță și repus pe tronul patriarhal. Ioan era un grec care detesta ritul latin, însă era patriarhul legitim al unui scaun aflat încă în deplină comuniune cu Roma. Adhémar nu avea de gând să lezeze legitimitatea și sentimentele locale prin ignorarea drepturilor patriarhului. Tot astfel, niciunul dintre cruciați, conștienți de suferințele lui Ioan pentru credință, nu a obiectat față de restaurarea lui. Excepție a făcut, poate, Bohemund, care a prevăzut inconvenientul în raport cu planurile sale.[1]

Cruciații abia se instalaseră în oraș înainte ca Kerbogha să își facă apariția. La 5 iunie, acesta a ajuns la Orontes și la Podul de Fier, iar două zile mai târziu și-a așezat tabăra în fața zidurilor, chiar pe locul pe care francii îl ocupaseră recent. Shams al-Daula a trimis imediat emisari din citadelă pentru a cere ajutor. Kerbogha a insistat însă ca citadela să fie ocupată de trupele sale.

---

[1] Albert d'Aix, IV, 3, p. 433, îl numește pe Ioan drept „cel mai creștin bărbat" (*virum Christianissimum*).

Shams a implorat în zadar să i se permită să mențină comanda până când orașul era recucerit. A fost nevoit să predea fortăreața și magaziile acesteia locotenentului de încredere al lui Kerbogha, Ahmed ibn Merwan.[2]

Primul plan al lui Kerbogha a fost să pătrundă în oraș dinspre citadelă. Intuind pericolul, Bohemund și Raymond au improvizat un zid pentru a o separa de fortificațiile orașului. Cum era cel mai vulnerabil sector al apărării, prinții îl apărau pe rând. După o scurtă recunoaștere, Ahmed ibn Merwan a declanșat un atac asupra sectorului în ziua de 9 iunie, probabil devreme. Hugues de Vermandois, contele de Flandra și ducele Normandiei erau însărcinați cu apărarea și au fost aproape copleșiți, dar în cele din urmă au respins atacul cu grele pierderi. Kerbogha a decis apoi că ar fi mult mai puțin costisitor să îi blocheze mai strâns pe frânci și să-i atace mai târziu, când ar fi fost vlăguiți de foame. La 10 iunie s-a pus în mișcare pentru a încercui orașul în întregime. Cruciații au încercat să îl împiedice și au lansat un atac viguros, dar au fost curând forțați să bată în retragere la adăpostul zidurilor.[3]

Eșecul încercării i-a împins pe cruciați în brațele deznădejdii. Moralul lor, ridicat cu o săptămână înainte de cucerirea orașului, s-a prăbușit la cel mai scăzut nivel. Hrana era din nou pe terminate. Un colț de pâine costa un besant, un ou doi besanți, iar o găină cincisprezece. Mulți oameni se hrăneau cu frunzele copacilor și cu piei uscate. Adhémar du Puy a încercat în zadar să ușureze situația pelerinilor săraci. Printre cavaleri erau mulți care gândeau că Ștefan de Blois alesese varianta înțeleaptă. În noaptea de 10 iunie, un grup condus de Guillaume și Aubrey de Grant-Mesnil și de Lambert, conte de Clermont, a reușit să străbată rândurile inamice și s-a grăbit spre portul Sf. Simeon. Acolo se aflau corăbii frânce, probabil unele genoveze și altele care aparțineau flotei lui Guynemer.

---

[2] Kemal ad-Din, *op. cit.*, pp. 582-583; *Gesta Francorum*, IX, 21, p. 112.

[3] Kemal ad-Din, *loc.cit.*; *Gesta Francorum*, XI, 21, p. 114; scrisoare a prinților către Urban al II-lea în Hagenmeyer, *op. cit.*, p. 162; Guillaume de Tyr, VI, 4, 1, p. 240.

Când fugarii au sosit și au anunțat că oastea cruciată era inevitabil condamnată, acestea au ridicat în grabă ancora și s-au îndreptat spre un port mai sigur. Fugarii au navigat cu ei spre Tarsus. Acolo s-au alăturat forțelor lui Ștefan de Blois, care plănuia să se întoarcă la Antiohia când a auzit de cucerirea acesteia, dar a fost oprit de vederea de la distanță a oștirii lui Kerbogha. Guillaume de Grant-Mesnil se căsătorise cu Mabilla, sora lui Bohemund, și dezertarea unei rude atât de apropiate a conducătorului normand nu putea să treacă neobservată în rândurile oștirii.[4]

Oamenilor dinlăuntrul Antiohiei li se părea în acel moment că singura șansă de salvare consta în sosirea împăratului și a forțelor sale. Se știa deja că Alexie plecase din Constantinopol. Pe timpul primăverii, Ioan Ducas înaintase din Lidia în Frigia până la drumul principal pe care îl urmaseră cruciații și, la un anumit moment, fusese redeschisă calea spre Attalia. Drept urmare, Alexie a socotit că este mai prudent să-și conducă oastea principală în inima Asiei Mici spre a-i ajuta pe cruciați, deși mulți dintre sfetnicii săi nu erau de acord cu o expediție care l-ar fi dus atât de departe de capitală, într-un teritoriu ce nu fusese încă curățat de dușmani. La mijlocul lui iunie se afla la Philomelion. În timp ce se pregătea să înainteze, au apărut în tabăra sa Ștefan și Guillaume. Aceștia navigaseră de la Tarsus împreună și auziseră în călătoria lor, probabil la Attalia, despre locul în care se afla împăratul. Lăsându-și oamenii să urmeze calea maritimă, ei s-au grăbit spre nord, către Philomelion, pentru a-i spune împăratului că turcii erau cu siguranță stăpâni pe Antiohia și că oastea cruciată fusese anihilată. Aproape în același moment a ajuns în tabără și Pierre d'Aups, care își părăsise postul de la Comana, la răsărit de Cezareea, pentru a

[4] Raymond d'Aguilers, XI, pp. 256-258; *Gesta Francorum*, IX, 23, pp. 126-128; scrisoare a clerului din Lucca în Hagenmeyer, *op. cit.*, p. 166, în care Guillaume de Grant-Mesnil este numit „ruda lui Bohemund" (*cognatus Boemundi*). În notele sale la Ana Comnena, Ducange, în *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Grecs*, vol. II, p. 27, dă referințe despre soția acestuia, Mabilla, deși presupune că uniunea matrimonială era de dată recentă. Orderic Vitalis, VIII, 28, vol. II, p. 455, ne spune că se căsătoriseră în Apulia înainte de Cruciadă.

raporta că o oaste turcească înainta pentru a-l lovi pe Alexie înainte ca acesta să ajungă la Antiohia. Alexie nu avea motive să le pună la îndoială relatările. Ştefan fusese în trecut un prieten loial şi de încredere, iar dezastrul nu era deloc improbabil. Ştirile l-au obligat să-şi reconsidere planurile. Dacă Antiohia fusese pierdută şi francii pieriseră, turcii şi-ar fi continuat cu siguranţă ofensiva. Selgiucizii ar fi încercat, fără îndoială, să recâştige ceea ce pierduseră şi ar fi avut în spatele lor întreaga lume turcească victorioasă. În asemenea circumstanţe, era o nebunie ca expediţia să fie continuată. În locul în care se afla flancul său stâng, era expus primejdios atacurilor turceşti. Era de neconceput să-şi lungească liniile de comunicaţii în acel moment pentru o cauză deja pierdută. Chiar şi dacă ar fi fost un aventurier, asemenea prinţilor din Cruciadă, riscul nu merita să fie asumat. Era în schimb responsabil de bunăstarea unui imperiu mare şi vulnerabil, iar principala îndatorire era faţă de supuşii săi. Şi-a adunat deci sfetnicii şi le-a spus că era necesar să se retragă. În sfat se găsea un prinţ normand, fratele vitreg al lui Bohemund, pe nume Guy, care se afla de ani buni în serviciul său. Guy a fost mişcat de situaţia cruciaţilor şi l-a rugat pe împărat să continue înaintarea, în speranţa că aceştia puteau fi încă salvaţi. Nimeni însă nu a sprijinit ideea. Marea oaste bizantină s-a retras spre nord, lăsând o fâşie de teren pustiu drept pavăză pentru teritoriile nou-cucerite de la turci.[5]

Ar fi fost bine pentru Imperiu şi pentru pacea creştinătăţii răsăritene dacă Alexie ar fi ascultat cererea lui Guy, chiar dacă nu ar fi putut ajunge la Antiohia înainte de declanşarea bătăliei decisive. Atunci când cruciaţii au auzit zvonul că oastea imperială a făcut cale întoarsă, amărăciunea lor a fost cumplită. Se considerau a fi

---

[5] *Gesta Francorum*, IX, 27, pp. 140-146, aminteşte de intervenţia fratelui lui Bohemund, Guy. Anna Comnena, XI, VI, 1-2, vol. III, pp. 27-28, afirmă că Pierre d'Aulps a sosit de la Antiohia împreună cu alţi fugari. El fusese lăsat însă să conducă Placentia, de unde trebuie să fi sosit aducând vestea că o oaste turcească se apropie dinspre est, pentru a cădea în spatele lui Alexie dacă acesta ar fi înaintat. Ana spune limpede că aceste ştiri l-au făcut pe Alexie să se înapoieze. Dacă francii fuseseră deja înfrânţi la Antiohia, continuarea marşului ar fi fost nebunească.

războinicii lui Hristos împotriva necredincioşilor. A refuza să te grăbeşti în ajutor, oricât de fără speranţă ar fi părut situaţia, reprezenta un act de trădare faţă de credinţă. Le păsa prea puţin de celelalte îndatoriri ale împăratului. În schimb, neglijarea lor de către împărat părea să justifice toate suspiciunile şi animozitatea pe care le simţeau deja faţă de greci. Bizanţul nu avea să fie niciodată iertat, iar Bohemund a găsit că totul se desfăşoară în folosul ambiţiei sale.[6]

Cruciaţii şi-au dat seama că şi Ştefan de Blois era de condamnat. Cronicarii au scris cu asprime despre laşitatea acestuia, iar povestea a ajuns curând în Europa. El însuşi a revenit pe căi sigure acasă, la o soţie înfuriată de ruşine şi care nu s-a liniştit până când nu l-a văzut plecat din nou spre Orient pentru a-şi ispăşi pedeapsa.[7]

În vremea aceasta, Kerbogha continua să asedieze Antiohia. La 12 iunie, un atac prin surprindere aproape că îl adusese în posesia unuia dintre turnurile zidului de sud-vest, care a fost în cele din urmă salvat doar graţie bravurii a trei cavaleri din Malines. Pentru a evita repetarea unor astfel de riscuri, Bohemund a curăţat toate străzile oraşului din apropierea zidurilor, permiţându-le astfel trupelor să manevreze cu mai multă uşurinţă.[8]

În această stare de spirit, moralul cruciaţilor a crescut în urma unei serii de evenimente care a părut să le arate mila lui Dumnezeu. Ostaşii erau flămânzi şi speriaţi. Credinţa care îi susţinuse până atunci se clătina, dar nu fusese frântă. Era o atmosferă în care visele şi viziunile înfloreau. Pentru oamenii Evului Mediu, supranaturalul nu era considerat imposibil, nici din cale-afară de rar. Ideile moderne despre puterea subconştientului erau necunoscute. Visele şi viziunile erau date de Dumnezeu sau, în anumite situaţii, de diavol. Scepticismul se limita la simpla neîncredere în

---

[6] Veştile cu privire la retragerea împăratului nu au putut ajunge la Antiohia decât la ceva timp după înfrângerea lui Kerbogha.

[7] Orderic Vitalis, X, 19, vol. IV, p. 118, vorbeşte de ruşinea Adelei până în momentul în care l-a convins pe Ştefan să plece din nou în cruciadă.

[8] *Gesta Francorum*, IX, 26, p. 136; Raoul de Caen, LXXVI, pp. 660-661, care afirmă că Robert de Flandra a incendiat cartierul; Albert d'Aix, IV, 35, p. 413, vorbeşte despre cavalerii din Malines.

cuvântul celui care visase. Trebuie să ţinem cont de această atitudine atunci când analizăm episodul ce urmează.

La 10 iunie 1098, un ţăran, sărăcăcios îmbrăcat, a intrat în cortul lui Raymond şi a cerut să-i vadă pe acesta şi pe episcopul du Puy. Numele lui era Pierre Barthélemy şi se alăturase Cruciadei ca servitor al unui pelerin provensal numit Guillaume-Pierre. În ciuda originii umile, nu era cu totul analfabet, dar era cunoscut camarazilor săi ca un personaj rău famat, interesat doar de plăcerile vulgare ale vieţii. Povestea sa era că, în ultimele luni, fusese tulburat de viziuni în care Sfântul Andrei i-a arătat unde poate fi găsită una dintre cele mai sfinte relicve ale creştinătăţii, anume Lancea care îl străpunsese pe Hristos. Prima viziune se produsese în timpul cutremurului din 30 decembrie. Se ruga cuprins de groază când, brusc, i-a apărut un bătrân cu părul alb, însoţit de un tânăr frumos şi înalt. Bătrânul, după ce a spus că este Sfântul Andrei, i-a poruncit să meargă să-i caute pe episcopul du Puy şi pe contele Raymond. Episcopul trebuia certat pentru că îşi neglijase datoria de predicator, în timp ce contelui trebuia să i se dezvăluie locul în care era ascunsă Lancea, loc pe care sfântul dorea să i-l arate lui Pierre Barthélemy. Pierre s-a găsit apoi condus, îmbrăcat doar în cămaşă, în interiorul oraşului, în catedrala Sf. Petru, pe care turcii o transformaseră în moschee. Sfântul Andrei l-a condus prin intrarea de la miazăzi spre capela sudică. Acolo a dispărut în subteran, pentru a reapărea purtând Lancea. Pierre a vrut să o ia în clipa aceea, dar i s-a spus să revină împreună cu doisprezece însoţitori după ce oraşul va fi cucerit şi să caute în acelaşi loc. Apoi a fost purtat înapoi în tabără.

Pierre nu a ţinut cont de poruncile sfântului, întrucât s-a temut că nimeni nu va da ascultare unui om atât de sărman. În schimb, a plecat într-o expediţie de pradă către Edessa. La cântatul cocoşului în ziua de 10 februarie, pe când se afla într-un castel de lângă Edessa, Sfântul Andrei şi însoţitorul acestuia i-au apărut din nou, pentru a-l certa pentru lipsa de ascultare, pedepsindu-l printr-o îmbolnăvire temporară a ochilor. Sfântul Andrei i-a vorbit, de asemenea, despre protecţia aparte a lui Dumnezeu faţă de cruciaţi, adăugând că toţi

sfinții doreau cu ardoare să lupte alături de aceștia. Pierre Barthélemy și-a recunoscut greșeala și a revenit la Antiohia, dar acolo curajul l-a părăsit din nou. Nu a îndrăznit să se apropie de prinți și a fost ușurat atunci când, în martie, stăpânul său Guillaume-Pierre l-a luat cu el într-o călătorie pentru a cumpăra hrană din Cipru. La 20 martie, în Duminica Floriilor, dormea alături de Guillaume-Pierre într-un cort din portul Sf. Simeon, când a avut o nouă viziune. Pierre și-a repetat scuzele, iar Sfântul Andrei, după ce i-a spus să nu se teamă, i-a dat instrucțiuni pe care contele Raymond trebuia să le urmeze atunci când ar fi ajuns la apa Iordanului. Guillaume-Pierre a auzit dialogul, fără a vedea nimic. Pierre Barthélemy a revenit în tabăra de la Antiohia, dar nu a reușit să obțină o audiență la conte. Drept urmare, a plecat spre Mamistra pentru a-și continua călătoria spre Cipru. Sfântul Andrei a venit după el și i-a poruncit furios să se întoarcă din drum. Pierre a vrut să-i dea ascultare, dar stăpânul său l-a făcut să se îmbarce pentru a traversa marea. De trei ori corabia a fost împinsă înapoi și, în cele din urmă, a eșuat pe o insulă lângă portul Sf. Simeon, unde călătoria a fost abandonată. Pierre a căzut la pat. Când s-a însănătoșit, Antiohia fusese cucerită, iar el a intrat în oraș. A luat parte la bătălia din 10 iunie și a fost la un pas de moarte, fiind strivit între doi cai. După aceea, Sfântul Andrei și-a mai făcut o dată apariția și i-a vorbit atât de amenințător, încât Pierre nu a mai putut să ignore porunca. Mai întâi le-a relatat povestea camarazilor săi. În ciuda scepticismului cu care ea a fost primită, Pierre a mers apoi să o repete contelui Raymond și episcopului du Puy.[9]

Adhémar nu a fost impresionat. L-a considerat pe Pierre Barthélemy drept un personaj rău famat și în care nu putea avea încredere. Poate că a fost influențat de criticile la adresa propriului

[9] Povestea lui Pierre Barthélemy este relatată integral de Raymond d'Aguilers, X, pp. 253-255, care îi dă crezare în întregime. Scurta relatare din *Gesta Francorum*, IX, 35, pp. 132-134, scrisă probabil în același timp, îi dă credit. Tot astfel procedează și scrisoarea prinților către Urban al II-lea în Hagenmeyer, *op. cit.*, p. 163, care a fost redactată de Bohemund.

său zel de predicator. Poate că și-a amintit că văzuse la Constantinopol o Sfântă Lance a cărei pretenție de autenticitate fusese stabilită de mai multă vreme. În calitatea sa de om al Bisericii cu experiență, nu avea încredere în viziunile unui ignorant. Raymond însă, a cărui pietate era sinceră și entuziastă, era gata să fie convins. A pregătit o căutare solemnă a Lăncii, ce urma să se producă peste cinci zile. În același timp, l-a încredințat pe Pierre Barthélemy capelanului său.[10]

Viziunile s-au înmulțit cu repeziciune. În acea seară, toți prinții s-au reunit în partea de sus a orașului, lângă zidul ce păzea citadela, când un preot din Valence, pe nume Ștefan, a cerut să fie primit. Acesta le-a spus că, în seara precedentă, crezând că turcii cuceriseră orașul, plecase cu un grup de clerici la biserica Sfintei Fecioare pentru o slujbă de rugăciune. La sfârșitul acesteia, ceilalți adormiseră; însă, în timp ce el stătea treaz, i-a apărut o figură de o frumusețe nemaivăzută, care l-a întrebat cine erau și care a părut să se bucure atunci când a auzit că sunt buni creștini și nu eretici. Vizitatorul l-a întrebat apoi pe Ștefan dacă îl recunoaște. Ștefan era pe cale să nege, dar a remarcat o aură cruciformă deasupra capului, precum în imaginea lui Hristos. Vizitatorul a recunoscut că este Hristos și apoi a întrebat cine era conducătorul oștii. Ștefan a răspuns că nu exista un comandant, dar că autoritatea supremă era încredințată unui episcop. Hristos i-a cerut apoi lui Ștefan să îl informeze pe episcop că poporul său a păcătuit trupește, dar, dacă se vor întoarce la calea creștinească, le va trimite ajutor în răstimp de cinci zile. A apărut apoi o femeie cu o înfățișare strălucitoare, spunându-i lui Hristos că aceștia erau oameni pentru care jucase de multe ori rolul de mijlocitor. Sfântul Petru, de asemenea, li s-a alăturat. Ștefan a încercat să își trezească

---

[10] Raymond d'Aguilers, *ibidem*, p. 255. Pentru Lancea păstrată la Constantinopol, vezi Ebersolt, *Les Sanctuaires de Byzance*, pp. 9, 24 și 116. Vezi de asemenea Runciman, „The Holy Lance found at Antioch" în *Analecta Bollandiana*, vol. LXVIII. Proasta reputație a lui Pierre Barthélemy, așa cum e relatată de Bohemund, este menționată de Raoul de Caen, CII, p. 678.

camarazii pentru a fi martori ai viziunii, dar, înainte de a reuși, aparițiile dispăruseră.

Adhémar era gata să accepte autenticitatea acestei viziuni. Ștefan era un cleric respectat și, în plus, a jurat pe Evanghelie că a rostit adevărul. Văzând că prinții au fost impresionați de povestire, Adhémar i-a convins să jure pe Sfintele Taine că niciunul nu va părăsi Antiohia fără consimțământul celorlalți. Bohemund a jurat cel dintâi, apoi Raymond, pe urmă Robert de Normandia, Godefroy și Robert de Flandra, urmați de seniorii mai puțin importanți. Vestea despre jurământ a ridicat moralul oștirii. Mai mult decât atât, mențiunea lui Ștefan despre un semn de favoare divină, ce urma să vină în cinci zile, a sprijinit relatarea lui Pierre Barthélemy. În tabără așteptările erau uriașe.[11]

La 14 iunie, a fost văzut un meteor ce a părut să cadă în tabăra turcească. În dimineața următoare, Pierre Barthélemy a fost condus la catedrala Sf. Petru de un grup de doisprezece oameni, care îi includea pe contele Raymond, pe episcopul de Orange și pe istoricul Raymond d'Aguilers. Cât a fost ziua de lungă, muncitorii au săpat și nu au găsit nimic. Contele a plecat dezamăgit. În final, Pierre însuși, îmbrăcat doar în cămașă, a coborât în șanț. Implorându-i pe toți cei prezenți să se roage, a scos triumfător la iveală o bucată de fier. Raymond d'Aguilers a declarat că el însuși a îmbrățișat-o când încă se mai afla prinsă în pământ. Vestea descoperirii s-a răspândit în rândul oștirii, fiind primită cu exaltare și bucurie.[12]

Nu are rost să încercăm să aflăm ce s-a întâmplat cu adevărat. Catedrala fusese recent curățată cu ocazia slujbei de retârnosire a ei. Pierre Barthélemy poate că luase parte la lucrări după revenirea sa la Antiohia, la o dată pe care nu a dezvăluit-o niciodată, și ar

---

[11] Raymond d'Aguilers, XI, pp. 255-256; *Gesta Francorum*, IX, 24, pp. 128-132.

[12] Raymond d'Aguilers, XI, p. 257. Toate sursele importante menționează găsirea Lăncii, inclusiv Matei din Edesa II, CLV, p. 223, și Anna Comnena, XI, VI, 7, vol. III, p. 309, care o numește „piron" și îi atribuie descoperirea lui Petru Eremitul. Ibn al-Athir spune de-a dreptul că Pierre a îngropat el însuși Lancea, *op. cit.*, p. 195. Vezi Runciman, *op. cit.*

fi avut astfel posibilitatea să îngroape o bucată de fier sub podea. Sau poate că avea darul de a simți prezența metalului. Este remarcabil că, până și în acea epocă în care miracolele erau considerate posibile, Adhémar și-a păstrat convingerea că Pierre era un șarlatan, iar, așa cum urmarea avea să o arate, neîncrederea sa era împărtășită de mulți alții. Pe moment nu i s-a dat însă glas. Găsirea relicvei i-a îmbărbătat într-atâta pe creștini, inclusiv pe greci și armeni, încât nimeni nu a vrut să spulbere efectul. Pierre Barthélemy însuși și-a șocat oarecum susținătorii, două zile mai târziu, atunci când a anunțat o altă apariție a Sfântului Andrei. Invidios, poate, pe dialogul pe care Ștefan îl avusese cu Hristos, a fost mulțumit să audă de la sfânt că însoțitorul tăcut din viziunile sale fusese însuși Mântuitorul. Sfântul Andrei i-a dat apoi instrucțiuni precise asupra slujbelor ce trebuiau celebrate în cinstea descoperirii și a aniversării acesteia. Episcopul de Orange, bănuitor din pricina detaliilor liturgice, l-a întrebat pe Pierre dacă știe să citească. În replică, Pierre a considerat mai înțelept să declare că era analfabet. Aceasta s-a dovedit a fi o minciună. Prietenii săi au fost însă în curând liniștiți. Începând din acel moment, nu avea să mai fie în stare să citească. Sfântul Andrei a reapărut în curând pentru a anunța o apropiată bătălie cu turcii, care nu trebuia amânată, întrucât cruciații erau amenințați de înfometare. Sfântul a recomandat un post de cinci zile drept penitență pentru păcatele oamenilor, apoi oastea ar fi trebuit să îi atace pe turci pentru că victoria ar fi fost asigurată. Era interzisă însă jefuirea corturilor dușmanilor.[13]

Bohemund, care se afla la comanda supremă întrucât contele Raymond era bolnav, decisese deja că singura acțiune posibilă era să pornească un atac masiv asupra taberei lui Kerbogha. Este posibil ca Sfântul Andrei să se fi inspirat din surse pământești în privința ultimului sfat. În timp ce moralul cruciaților creștea, Kerbogha întâmpina tot mai multe dificultăți în a păstra coaliția unită. Ridwan din Alep se ținea încă la distanță de expediție, dar, în acel moment, Kerbogha avea nevoie de ajutorul său. A început

[13] Raymond d'Aguilers, *ibidem*, pp. 257-259.

să negocieze cu el și asta l-a ofensat pe Duqaq din Damasc. Duqaq era îngrijorat în legătură cu agresiunea egipteană în Palestina și era nerăbdător să se întoarcă în sud. Emirul din Homs avea o dispută de familie cu emirul Menbij și nu ar fi cooperat cu acesta. Existau fricțiuni chiar între turcii și arabii din oastea lui Kerbogha. Însuși Kerbogha a încercat să mențină ordinea prin folosirea autorității suverane, fapt resimțit de toți emirii care îl recunoșteau doar drept simplu atabeg. Pe măsură ce luna se scurgea, aveau loc tot mai multe dezertări din tabără. Un mare număr de turci și de arabi se întorceau la casele lor.[14]

Dificultățile lui Kerbogha le erau, fără îndoială, cunoscute căpeteniilor Cruciadei, care au avut o tentativă de a-l convinge să abandoneze asediul. La 27 iunie au trimis o solie alcătuită din Petru Eremitul și un franc pe nume Herluin, care vorbea atât araba, cât și persana. Alegerea lui Petru sugerează că acesta își recăpătase prestigiul pierdut din cauza dezertării petrecute cu cinci luni înainte. Probabil din teama că imunitatea emisarilor nu va fi respectată, niciunuia dintre conducători nu i s-a permis să meargă în misiune. Petru a fost ales, fiind cel mai cunoscut dintre necombatanții din oștire. Acceptarea misiunii din partea sa a arătat mult curaj și a însemnat recâștigarea prestigiului. Nu știm cu ce termeni a fost împuternicit Petru, întrucât cuvintele puse în gura sa și a lui Kerbogha de cronicarii târzii sunt, în mod clar, fictive. Este posibil, așa cum afirmă unii dintre cronicari, să fi fost sugerat ca litigiul să fie decis printr-o serie de lupte individuale. Kerbogha a cerut capitularea necondiționată, în ciuda slăbiciunii sale în creștere, iar solia a revenit cu mâinile goale. Însă, pe durata ei, Herluin obținuse câteva informații folositoare despre starea de lucruri din tabăra turcească.

După eșecul soliei nu exista altă soluție decât bătălia. În dimineața zilei de 28 iunie, devreme, Bohemund a aranjat trupele cruciate în ordine de luptă. Au fost constituite șase grupuri. Cel dintâi,

---

[14] Kemal ad-Din, *op. cit.*, p. 583; Abu'l Feda, *Moslem Annals*, p. 4; Ibn al-Athir, *op. cit.*, p. 194.

compus din francezi și flamanzi, era condus de Hugues de Vermandois și Robert de Flandra; al doilea, alcătuit din loreni, îl aveau în frunte pe Godefroy; al treilea, reunind normanzi din Normandia, se afla sub ordinele ducelui Robert; al patrulea, compus din tolousani și provensali, asculta de episcopul du Puy, deoarece Raymond era grav bolnav; al cincilea și al șaselea, compuse din normanzii din Italia, îi avea drept șefi pe Bohemund și Tancred. Două sute de oameni au fost lăsați în oraș pentru a supraveghea citadela, comandați de Raymond de pe patul de suferință. În timp ce unii dintre preoții și capelanii oștirii au ținut o slujbă de rugăciune pe ziduri, ceilalți au mers alături de trupe. Istoricului Raymond d'Aguilers i s-a făcut onoarea de a duce Sfânta Lance în bătălie. Fiecare prinț putea fi recunoscut după banieră, dar corpului de cavaleri îi lipsea strălucirea. Mulți își pierduseră caii și mergeau pe jos sau călăreau animale de tracțiune. Întăriți însă de recentele semne de favoare divină, ostașii mărșăluiau plini de curaj, unul după celălalt, de-a lungul podului fortificat.[15]

Când și-au făcut apariția pe poartă, comandantul arab al lui Kerbogha, Watthab ibn Mahmud, și-a îndemnat stăpânul să atace imediat. Kerbogha s-a temut însă că, dacă va lovi prea curând, va distruge doar avangarda cruciaților, în timp ce, dacă aștepta, putea lovi întreaga lor oaste. Dată fiind starea trupelor sale, nu și-ar fi permis să continue epuizantul asediu. La vederea întregii forțe a francilor, a ezitat și a trimis, prea târziu, un emisar pentru a discuta termenii unui armistițiu. Francii au înaintat, ignorându-l pe mesager. Kerbogha a adoptat tactica obișnuită a turcilor de a se retrage și a-i atrage pe un teren dificil, unde arcașii au trimis o ploaie de săgeți în rândurile cruciate. În același timp, a trimis un detașament pentru a-i învălui pe flancul stâng, unde cruciații nu erau protejați de râu. Bohemund a anticipat manevra și a alcătuit un al șaptelea grup, condus de Renaud de Toul, pentru a împiedica învăluirea. În primele rânduri se lupta cu îndârjire și printre

---

[15] *Gesta Francorum*, IX, 28, pp. 146-150; Foucher de Chartres, I, XXI, 1-2, pp. 247-249; Raymond d'Aguilers, XI, p. 259; Albert d'Aix, IV, 44-46, pp. 420-421.

cei uciși s-a aflat chiar purtătorul de stindard al lui Adhémar. Arcașii turci nu au putut opri înaintarea cruciaților, iar linia turcească a început să se clatine. Creștinii au continuat presiunea, încurajați de viziunea unei formații de cavaleri pe cai albi pe dealuri, fluturând baniere albe, ai căror conducători au fost recunoscuți a fi Sfântul Gheorghe, Sfântul Mercurie și Sfântul Dimitrie. Un ajutor mult mai însemnat a fost dat de decizia multora dintre emirii lui Kerbogha de a-i abandona cauza. Aceștia s-au temut că victoria îl va face prea puternic și că ei vor fi cei dintâi care să plătească. Avându-l în frunte pe Duqaq din Damasc, au început să părăsească locul luptei, iar plecarea lor a răspândit panica. Kerbogha a dat foc ierbii din fața liniilor sale, într-o încercare zadarnică de a-i întârzia pe frânci, în timp ce ar fi restabilit ordinea. Soqman Ortoqidul și emirul din Homs au fost ultimii care i-au rămas credincioși. Când și aceștia au fugit, a înțeles că bătălia era pierdută și a abandonat lupta. Întreaga oaste turcească a rupt-o la fugă, cuprinsă de panică. Cruciații, ținând cont de sfatul Sfântului Andrei de a nu pierde vremea cu jefuirea taberei dușmane, i-au urmărit pe fugari până la Podul de Fier, nimicind un mare număr dintre aceștia. Alții, care au încercat să se adăpostească în castelul lui Tancred, au fost încercuiți și au pierit. Mulți dintre supraviețuitorii fugari ai bătăliei au fost masacrați de sirienii și armenii din zonele rurale. Kerbogha însuși a ajuns la Mosul cu rămășițe ale forțelor sale, însă puterea și prestigiul au fost pierdute pentru totdeauna.

Ahmed ibn Merwan, comandantul citadelei, a privit bătălia din vârful muntelui. Când a văzut înfrângerea, a trimis un mesager în oraș pentru a-și anunța capitularea. Mesagerul a fost dus la cortul lui Raymond, iar acesta a pus să fie ridicată baniera sa pe turnul citadelei. Atunci când Ahmed a constatat însă că nu era baniera lui Bohemund, a refuzat să o înalțe, căci se pare că făcuse deja o înțelegere cu Bohemund, ce ar fi intrat în vigoare în cazul victoriei creștinilor. A deschis porțile doar atunci când și-a făcut apariția însuși Bohemund, când garnizoanei i s-a permis să iasă fără

a i se face vreun rău. Câțiva dintre ei, inclusiv Ahmed, s-au convertit la religia creștină și s-au alăturat oștirii lui Bohemund.[16]

Victoria cruciaților era neașteptată, dar deplină. Datorită ei Antiohia a rămas în mâinile creștinilor. Ea nu a decis însă în mâinile căror creștini urma să rămână. Jurământul pe care toți prinții, cu excepția lui Raymond, îl făcuseră față de împărat impunea cu claritate ca orașul să îi fie cedat acestuia. Bohemund își exprimase deja intenția de a-l păstra, iar omologii săi, mai puțin Raymond, erau gata să consimtă, pentru că el plănuise capturarea orașului și tot lui i se închinase citadela. Erau puțin incomodați de nerespectarea jurământului, dar împăratul era foarte departe și nu le venise în ajutor. Chiar și reprezentantul acestuia îi părăsise. În schimb, ei cuceriseră orașul și îl învinseseră, fără sprijin, pe Kerbogha. Li se părea cu totul nepractic să lase o garnizoană până când Alexie ar fi crezut de cuviință să apară personal sau să-și trimită un locotenent. Era, de asemenea, inutil să piardă timp și să riște animozitatea și chiar plecarea celui mai vrednic dintre ostași, pentru a apăra drepturile unui absent. Godefroy de Lorena gândea, în mod cert, că era o prostie să se stea în calea ambițiilor lui Bohemund. Raymond, în schimb, fusese mereu profund invidios pe Bohemund. Ar fi însă incorect să considerăm invidia drept singurul motiv pentru care a susținut pretențiile lui Alexie. Se împrietenise cu Alexie înainte de a părăsi Constantinopolul și era suficient de abil pentru a înțelege că, în situația în care Antiohia nu era restituită împăratului, cruciații ar fi pierdut bunăvoința acestuia, necesară pentru menținerea adecvată a comunicațiilor și pentru a ține sub control inevitabilele contraacțiuni ale musulmanilor. Cruciada nu ar mai fi fost o acțiune a unei creștinătăți unite. Adhémar du Puy împărtășea punctul de vedere al lui Raymond. Era hotărât să coopereze cu creștinii orientali, așa

[16] *Gesta Francorum*, IX, 29, pp. 150-158, oferă cea mai vie relatare; Raymond d'Aguilers, XII, pp. 259-261; Foucher de Chartres, XXII-XXIII, pp. 251-258; Albert d'Aix, IV, 47-56, pp. 421-429; Anselm de Ribemont, scrisoare în Hagenmeyer, *op. cit.*, p. 160; Kemal ad-Din, *loc. cit.*; Ibn al Athir, *op. cit.*, pp. 195-196.

cum dorea, fără îndoială, stăpânul său, papa Urban al II-lea, și a sesizat deopotrivă primejdia ofensării Bizanțului.[17]

Probabil datorită influenței lui Adhémar, Hugues de Vermandois a fost trimis pentru a-i explica lui Alexie situația. Odată ce Antiohia era salvată, Hugues a dorit să se întoarcă acasă și să călătorească prin Constantinopol. Cruciații încă mai credeau că Alexie se afla pe drum în Asia Mică. Nu primiseră încă știrile despre retragerea acestuia în urma dialogului cu Ștefan de Blois. Adhémar și Raymond sperau ca misiunea lui Hugues să îl determine pe Alexie să se grăbească spre ei. În același timp, s-a stabilit ca oastea cruciaților să aștepte la Antiohia până la 1 noiembrie, înainte de a încerca să pornească spre Ierusalim. Pentru o armată obosită era o decizie firească. Să înaintezi sub căldura toridă a verii siriene, de-a lungul unor drumuri puțin cunoscute și cu surse de apă probabil rare, ar fi constituit un act de nebunie. În plus, trebuia rezolvată mai întâi problema Antiohiei, iar Adhémar a sperat, fără îndoială, că împăratul va apărea până atunci. Hugues a plecat la începutul lui iulie, însoțit de Balduin de Hainaut. Pe drumul prin Asia Mică, grupul său a fost atacat și lovit puternic de turci. Contele de Hainaut a dispărut și soarta sa a rămas necunoscută. Era deja toamnă înainte ca Hugues să ajungă la Constantinopol și să-l poată vedea pe împărat pentru a-i spune întreaga poveste a asediului Antiohiei. La acel moment, anotimpul era prea înaintat pentru o campanie care să traverseze munții Anatoliei. Pentru Alexie nu era posibil să ajungă la Antiohia înainte de primăvara următoare.[18]

În acest timp, spiritele se încingeau la Antiohia. Inițial, citadela a fost ocupată împreună de Bohemund, Raymond, Godefroy și Robert de Flandra, dar Bohemund a păstrat turnurile principale sub controlul său. A reușit apoi să îndepărteze trupele colegilor săi, probabil cu acordul lui Godefroy și Robert, astfel încât protestele lui Raymond au fost respinse. Raymond a devenit furios și, în replică, a păstrat pentru sine controlul podului fortificat și al palatului

---

[17] Albert d'Aix, V, 2, pp. 433-434. Rolul lui Adhémar abia este schițat.

[18] *Gesta Francorum*, X, 30, pp. 161-162; Albert d'Aix, V, 3, pp. 434-435.

lui Yaghi-Siyan. Raymond era însă prea bolnav pentru a fi activ, iar Adhémar s-a îmbolnăvit la rândul său. Avându-i pe cei doi lideri în dificultate, francezii meridionali au început să se simtă trataţi urât de către celelalte trupe, în special de normanzi, şi mulţi au insistat pe lângă Raymond să se împace cu Bohemund. Acesta se comporta ca şi când ar fi fost deja stăpânul oraşului. Mulţi genovezi s-au grăbit spre Antiohia odată ce înfrângerea lui Kerbogha a devenit cunoscută, nerăbdători să pună mâna pe comerţul oraşului. La 14 iulie, Bohemund le-a acordat un privilegiu prin care le dona o piaţă, o biserică şi treizeci de case. Începând cu acel moment, genovezii i-au susţinut cauza şi Bohemund a putut conta pe sprijinul lor pentru a păstra deschisă comunicarea cu Italia. Genovezii au fost de acord să îl sprijine la Antiohia împotriva tuturor, cu excepţia contelui de Toulouse. Într-o dispută cu acesta ar fi rămas neutri.[19]

În timp ce Raymond şi Bohemund se priveau cu multă precauţie, nobilii mai mărunţi au plecat să i se alăture lui Balduin la Edessa ori au efectuat expediţii de pradă sau pentru a-şi clădi domenii în zonă. Cea mai ambiţioasă dintre aceste incursiuni a fost condusă de un supus din oastea lui Raymond, originar din Limousin, pe nume Raymond Pilet, care a traversat Orontes pe 17 iulie şi s-a îndreptat spre est, iar trei zile mai târziu a ocupat oraşul Tel-Mannas, fiind primit cu bucurie de populaţia siriană. După ce a capturat un castel turcesc din vecinătate, a mers mai departe pentru a ataca un oraş mai mare, Maarat an-Numan, cu o oaste alcătuită în principal din creştini din partea locului. Aceştia erau însă neobişnuiţi cu mânuirea armelor şi, atunci când s-au confruntat cu trupele trimise de Ridwan din Alep în sprijinul oraşului, s-au întors şi au fugit. Ridwan nu a fost însă capabil să îl alunge pe Raymond Pilet din Tel-Mannas.[20]

În iulie a izbucnit la Antiohia o epidemie gravă. Nu îi putem preciza natura, dar a fost probabil febră tifoidă, rezultat al asediilor şi bătăliilor din ultima lună şi al ignorării de către cruciaţi a

---

[19] Raymond d'Aguilers, XIII, pp. 261-262; tratatul genovezilor cu Bohemund în Hagenmeyer, *op. cit.*, pp. 155-156.

[20] *Gesta Francorum*, X, 30, pp. 162-164; Kemal ad-Din, *op. cit.*, p. 584.

precauțiilor sanitare necesare în Orient. Adhémar du Puy, a cărui sănătate se deteriorase de ceva vreme, a fost cea dintâi victimă de renume. A murit la 1 august.[21] Moartea lui Adhémar a fost unul dintre cele mai dramatice episoade ale Cruciadei. În paginile cronicarilor el este mai degrabă o figură lăsată în umbră, însă se arată totodată că a exercitat o influență personală mai mare decât a oricărui alt cruciat. A impus respect în calitatea sa de reprezentant al papei, iar caracterul său i-a atras simpatia întregii oștiri. Era milostiv și îi păsa de săraci și de bolnavi. Era modest și niciodată agresiv, gata oricând să dea un sfat înțelept, chiar și în chestiuni militare. Ca general, era deopotrivă curajos și iscusit. Victoria de la Dorylaeum a fost obținută în mare măsură datorită strategiei sale. În plus, a condus multe dintre sfaturile de război pe durata asediului Antiohiei. În plan politic, s-a străduit pentru o bună înțelegere cu creștinii din Orient, atât cu Bizanțul, cât și cu Bisericile Ortodoxe din Siria. A avut încrederea papei Urban al II-lea, ale cărui idei le cunoștea. Cât timp a trăit, intoleranța etnică și religioasă a francilor a putut fi ținută sub control, iar ambițiile egoiste și disputele dintre prinți au fost domolite pentru a nu provoca daune ireparabile Cruciadei. Deși a avut grijă să nu încerce niciodată să domine mișcarea, a fost considerat conducătorul Cruciadei, așa cum preotul Ștefan i-l prezintă în viziunea sa lui Hristos.

După moartea sa nu a existat nimeni care să dețină o autoritate de necontestat. Contele de Toulouse, care, la rândul său, discutase cu ceva vreme în urmă politica de cruciadă cu papa Urban al II-lea, i-a moștenit felul de a vedea lucrurile. Raymond nu era însă un om foarte abil și se putea certa cu Bohemund ca un egal al acestuia, nu ca un reprezentant al Bisericii. În absența lui Adhémar, niciunul dintre prinți nu avea vederi suficient de largi pentru a păstra unitatea creștinătății. Milostenia lui Adhémar, înțelepciunea și integritatea sa nu au fost niciodată puse în discuție de camarazii săi,

---

[21] *Gesta Francorum*, X, 30, p. 166; Raymond d'Aguilers, XIII, p. 262; Foucher de Chartres, I, XXIII, 8, p. 258; scrisoare a prinților către Urban al II-lea în Hagenmeyer, *op. cit.*, p. 164.

nici măcar de cei la ale căror ambiții s-a opus. Însoțitorii lui Bohemund i-au deplâns pierderea la fel de sincer ca propriii săi oameni din Franța. Bohemund însuși a jurat să îi ducă trupul la Ierusalim. Întreaga oaste a fost mișcată și îngrijorată de moartea sa.

A existat totuși un om care nu a simțit niciun fel de regret. Pierre Barthélemy nu l-a iertat niciodată pe legat pentru neîncrederea în viziunile sale. Două zile mai târziu, și-a luat revanșa. A anunțat că a fost vizitat din nou de Sfântul Andrei care, de data aceasta, era însoțit de Adhémar. Adhémar ar fi spus că, drept pedeapsă pentru neîncrederea arătată, ar fi petrecut în iad orele scurse de la moarte, de unde a fost salvat doar de rugăciunile camarazilor săi, în special ale lui Bohemund, și în urma darului de câteva monede pe care îl făcuse pentru întreținerea Lăncii. Acum era însă iertat și a cerut ca trupul să-i rămână în catedrala Sf. Petru din Antiohia. Apoi, Sfântul Andrei și-ar fi rostit sfaturile către contele Raymond. Antiohia, ar fi spus el, trebuia oferită celui care o pretindea, dacă se dovedea a fi un om drept. Trebuia ales un patriarh latin care să decidă în privința caracterului drept al pretendentului. Cruciații trebuiau să se căiască pentru păcatele lor și să se îndrepte spre Ierusalim, care se afla la doar zece zile distanță. Călătoria ar fi urmat să dureze însă zece ani dacă nu reveneau la evlavie. Asta însemna că Pierre Barthélemy și prietenii săi din rândul provensalilor considerau că Antiohia trebuia să îi fie acordată lui Bohemund, atâta timp cât se angaja să ajute Cruciada în continuare. În concepția lor, oastea trebuia să se îndrepte curând către Ierusalim și nu trebuia încheiată niciun fel de înțelegere cu bizantinii și cu Bisericile Ortodoxe locale.

Aceste dezvăluiri au fost stânjenitoare pentru Raymond. El credea cu sinceritate în Sfânta Lance, iar stăpânirea ei de către trupele sale îi conferise prestigiu. Deși mulți ar fi putut spune că bătălia împotriva lui Kerbogha fusese câștigată grație strategiei lui Bohemund, mulți alții puneau meritul victoriei pe seama relicvei și, astfel, în mod indirect pe seama lui Raymond. Însă o altă sursă a autorității lui Raymond provenea din îndelungata asociere cu Adhémar. Dacă mesagerul divin care revelase locul în care se afla Lancea punea acum la îndoială judecata lui Adhémar și respingea

politica pe care Raymond o moștenise de la acesta și care corespundea propriilor sale păreri, una dintre sursele de autoritate ale lui Raymond ar fi dispărut. Acesta a tergiversat. Deși și-a păstrat credința în Lance, a exprimat dubii în legătură cu acuratețea viziunilor lui Pierre Barthélemy, deoarece, în ciuda cuvintelor Sfântului Andrei, el și alții asemenea lui își mențineau părerea că Antiohia trebuia cedată împăratului. În consecință, s-a aflat în opoziție cu majoritatea trupelor sale. În general, în rândurile oștirii, atacul postum îndreptat contra lui Adhémar a făcut o proastă impresie. Neîncrederea legatului în relicvă, manifestată în mod public, a dezvăluit, fără îndoială, ceea ce mulți au simțit de la început. În special normanzii și francezii din nord, care nu îi simpatizaseră niciodată pe provensali, au început să defăimeze relicva și să se folosească de scandalul falsificării acesteia pentru a-l discredita pe contele Raymond și planurile acestuia. Astfel, în apărarea reputației lui Adhémar, ei au ajuns să acționeze împotriva politicii pe care acesta o promovase. Putem presupune că situația l-a bucurat pe Bohemund.[22]

Pe măsură ce molima se răspândea la Antiohia, conducătorii Cruciadei și-au căutat refugiu în ținut. Bohemund a traversat munții Amanus spre Cilicia, unde a întărit garnizoanele lăsate de Tancred în toamna precedentă și a primit omagiul de vasalitate al acestora. El intenționa ca principatul Antiohiei să includă Cilicia. Godefroy a mers către nord, spre orașele Tourbessel și Ravendel, pe care fratele său Balduin i le-a predat. Godefroy era invidios pe succesul fratelui său și, pentru că toți prinții căutau teritorii în apropierea Antiohiei, și-a dorit partea sa. Probabil că s-a angajat să-i restituie orașele lui Balduin dacă oastea își continua drumul în Palestina. Mișcările lui Raymond sunt nesigure, în timp ce Robert de Normandia s-a îndreptat spre Latakia.[23]

---

[22] Raymond d'Aguilers, XIII, pp. 262-264. Se pare că, din acest moment, Bohemund a început să manifeste dubii în legătură cu autenticitatea Lăncii (Raoul de Caen, *loc. cit.*).

[23] Raymond d'Aguilers, XIII, p. 262; Albert d'Aix, V, 4, p. 435, 13, pp. 440-441.

Înainte de invazia turcă, Latakia fusese cel mai sudic port al Imperiului Bizantin. A fost cucerit de turci în jurul anului 1084, dar mai târziu a trecut sub suzeranitatea emirului arab de Shaizar. În toamna lui 1097, Guynemer de Boulogne a debarcat în port și l-a cucerit. Garnizoana sa a rămas stăpână peste oraș pe durata iernii, dar în luna martie flota condusă de Edgar Atheling, după ce a descărcat proviziile pentru cruciați la Sf. Simeon, a navigat spre Latakia. Oamenii lui Guynemer au fost alungați, iar orașul a fost luat în stăpânire în numele împăratului. Edgar nu a putut lăsa totuși decât un mic detașament pentru a apăra orașul, astfel încât s-a apelat la cruciați pentru a întări apărarea. Curând, după victoria asupra lui Kerbogha, Robert de Normandia s-a ivit ca răspuns la apel, iar Latakia i-a fost încredințată lui în numele împăratului. Însă singura idee de guvernare a lui Robert s-a limitat la a stoarce cât mai mulți bani de la supuși. Atât de impopulară a fost cârmuirea lui, încât după câteva săptămâni a fost obligat să părăsească orașul, unde a fost instalată o garnizoană de către conducătorul bizantin al Ciprului, Eustathios Philokales.[24]

În septembrie, epidemia s-a domolit, iar prinții au revenit la Antiohia. Pe data de 11 s-au reunit pentru a redacta o scrisoare

---

[24] Pentru problema Latakiei vezi Chalandon, *Essai sur le règne d'Alexis Comnène*, pp. 205-212; David, *Robert Curthose*, pp. 230 și urm.; Albert d'Aix, Vi, 45, pp. 500-501, afirmă că Guynemer a luat Latakia de la turci în toamna lui 1097 și a stăpânit-o în numele lui Raymond de Toulouse. Orderic Vital susține că Edgar Atheling și englezii acestuia au ocupat orașul de la împărat, cândva la începutul lui 1098, și l-au cedat lui Robert de Normandia (*loc. cit.*, p. 228, nota 1). David, *loc. cit.*, respinge versiunea lui Albert d'Aix și afirmă că englezii au cucerit-o de la turci și că Robert se afla acolo în iarna 1097-1098. Raymond d'Aguilers ne spune că Robert era absent de la Antiohia în timpul expediției din decembrie 1097. Este însă îndoielnic că englezii au ajuns pe coasta Siriei înainte de luna martie. Raoul de Caen spune că Robert a mers la Latakia, care se afla sub stăpânirea împăratului în vremea fugii lui Ștefan de Blois (LVIII, p. 649). El însă a luat parte la lupta cu Kerbogha derulată câteva zile mai târziu, unde toate sursele îi atestă prezența. Guibert de Nogent (XXXVII, p. 254) afirmă că Robert a stăpânit la un moment dat Latakia, dar că a fost alungat din cauza oprimării fiscale. Am prezentat versiunea pe care o consider cea mai plauzibilă.

către papa Urban al II-lea, spre a-i da detalii despre capturarea Antiohiei şi a-i anunţa moartea legatului. Simţind nevoia unei autorităţi supreme pentru a domina disputele dintre facţiuni, ei l-au implorat să vină personal în Orient. Antiohia, subliniau ei, era un scaun patriarhal întemeiat de Sfântul Petru, iar el, ca moştenitor al Sfântului Petru, trebuia să preia acest tron şi să viziteze Sfântul Oraş. Prinţii erau gata să-i aştepte sosirea înainte de a continua marşul în Palestina.[25] În fruntea listei prinţilor s-a aflat numele lui Bohemund, iar scrisoarea a fost redactată probabil de oamenii săi. Efectul absenţei lui Adhémar este ilustrat de respingerea implicită a drepturilor patriarhului Ioan şi printr-o notă de ostilitate la adresa sectelor creştine locale, denunţate drept eretice. Era greu de crezut că papa ar fi fost în măsură să călătorească spre Orient, dar apelul le-a permis cruciaţilor să amâne, încă o dată, hotărârea privind soarta Antiohiei până când papa trimitea un legat care ar fi primit responsabilitatea deciziei. Era clar în acel moment că împăratul nu va pătrunde în Siria în anotimpul respectiv. Este posibil chiar ca retragerea sa de la Philomelion să fi fost deja cunoscută.

Situaţia ostaşilor şi pelerinilor era foarte precară. Din cauza luptelor, nicio recoltă nu fusese culeasă în câmpia Antiohiei, iar hrana era încă puţină. Pentru a face rost de provizii, Raymond a început să organizeze o incursiune în teritoriul musulman. Înainte de a decide ţinta, a fost invitat de Godefroy să se alăture unei acţiuni împotriva oraşului Azaz, pe drumul principal de la Edessa şi Tourbessel la Antiohia. Emirul din Azaz, Omar, se revoltase împotriva stăpânului său, Ridwan din Alep, care se îndrepta către el pentru a-l pedepsi. Unul dintre generalii lui Omar capturase şi se îndrăgostise de o femeie franceză, văduva unui cavaler loren. La sugestia acesteia, Omar l-a chemat în ajutor pe Godefroy. Godefroy a fost de acord, întrucât nu era convenabil ca oraşul Azaz să se afle în mâinile lui Ridwan. Raymond a acceptat invitaţia lui Godefroy, deşi a insistat ca fiul lui Omar să fie predat ca ostatic. Balduin, la rândul său, a trimis trupe de la Edessa. La apropierea oştirii creştine,

[25] Scrisoarea prinţilor către Urban al II-lea în Hagenmeyer, *op. cit.*, pp. 161-165.

Ridwan s-a retras din fața Azazului. Omar a fost confirmat în stăpânirea orașului și i s-a închinat lui Godefroy. Raymond a reușit să strângă provizii din vecinătate, dar a suferit pierderi grele din partea turcilor pe drumul de întoarcere. Episodul a arătat nu numai că prinții musulmani erau pregătiți să se folosească de frânci în disputele dintre ei, dar și că francii, lăsând la o parte caracterul militant al credinței, erau dispuși să accepte vasali musulmani.[26]

În octombrie, deși Pierre Barthélemy a raportat că Sfântul Andrei ceruse din nou o plecare grabnică spre Ierusalim, Raymond a pregătit o nouă incursiune pentru a strânge provizii. Ocupase deja Rugia pe Orontes, la circa cincizeci de kilometri distanță de Antiohia. De acolo a atacat orașul Albara, situat puțin către sud-est. Locuitorii, care erau cu toții musulmani, au capitulat, dar au fost masacrați sau vânduți ca sclavi la Antiohia, iar orașul a fost repopulat cu creștini. Moscheea a fost transformată în biserică. Spre încântarea oștirii sale, Raymond l-a numit apoi pe unul dintre preoții săi, Pierre de Narbonne, în scaunul de episcop. Numirea a fost făcută deoarece nu exista un episcopat ortodox în oraș. Nimeni nu se gândea încă la o schismă între Bisericile Greacă și Latină, care ar fi presupus o dublare a episcopatului. Noul episcop, deși era latin, a fost consacrat de patriarhul grec, Ioan de Antiohia. Numirea lui Pierre de Narbonne a pus însă bazele influenței Bisericii latine în Orient și i-a încurajat pe acei cruciați care, asemenea lui Pierre Barthélemy, erau nerăbdători să vadă clerul grec înlocuit cu cel latin.[27]

În dezbaterile care au urmat după înfrângerea lui Kerbogha, prinții au promis să plece spre Ierusalim în noiembrie. La 1 noiembrie au început să se strângă la Antiohia pentru a pune la cale un plan. Raymond a venit de la Albara, unde își lăsase cea mai mare parte a trupelor. Godefroy a pornit călare de la Tourbessel, aducând

---

[26] Raymond d'Aguilers, XIII, pp. 264-265; Albert d'Aix, V, 5-12, pp. 435-440; Kemal ad-Din, *op. cit.*, p. 586.

[27] Raymond d'Aguilers, XIV, p. 266; *Gesta Francorum*, X, 31, pp. 36-83, afirmă că episcopul a fost adus la Antiohia pentru a fi numit în funcție.

cu el capetele tuturor prizonierilor turci pe care îi capturase într-o serie de incursiuni de mică amploare în regiune. Contele Flandrei și ducele Normandiei se găseau deja la Antiohia, iar Bohemund, care se îmbolnăvise în Cilicia, a ajuns două zile mai târziu. Pe data de 5, prinții și sfetnicii lor s-au reunit în catedrala Sf. Petru.

A fost evident din prima clipă că nu exista consens între ei. Susținătorii lui Bohemund au început prin a pretinde Antiohia în numele acestuia. Împăratul nu mai venea, iar Bohemund era un om capabil și cruciatul de care dușmanii se temeau cel mai tare. Raymond a replicat tăios, amintind adunării jurământul față de împărat pe care toți, cu excepția sa, îl depuseseră. Godefroy și Robert de Flandra erau cunoscuți ca sprijinitori ai pretențiilor lui Bohemund, dar nu au îndrăznit să vorbească, de frica acuzației de sperjur. Cearta a continuat vreme de câteva zile. În acest timp, ostașii și pelerinii, care așteptau afară o hotărâre, au fost cuprinși de nerăbdare. Singura lor dorință era să își împlinească jurământul și să ajungă la Ierusalim. Îndemnați de Pierre Barthélemy și de viziunile acestuia, le-au prezentat comandanților lor un ultimatum. Cu un dispreț egal față de ambițiile lui Bohemund și Raymond, ei au spus că aceia care doresc să se bucure de veniturile Antiohiei să o facă, iar cei care sunt nerăbdători să primească darurile împăratului să aștepte sosirea acestuia. În ceea ce îi privea, aveau să plece spre Ierusalim, iar dacă șefii lor continuau să își dispute stăpânirea Antiohiei, aveau să îi dărâme zidurile înainte de a pleca. Confruntați cu această situație și temându-se că Raymond și Bohemund vor recurge curând la arme, conducătorii mai moderați au propus o discuție într-un cerc restrâns, la care să participe doar prinții de seamă. Cu acea ocazie, după câteva scene de furie, s-a ajuns la un aranjament provizoriu. Raymond urma să accepte deciziile pe care consiliul le-ar fi luat în privința Antiohiei, atâta timp cât Bohemund jura să însoțească oastea cruciată spre Ierusalim. Bohemund, în schimb, a depus un jurământ în fața episcopilor să nu întârzie sau să nu provoace daune Cruciadei pentru a-și atinge propriile ambiții. Problema Antiohiei nu a fost rezolvată, dar lui Bohemund i-a fost confirmată stăpânirea citadelei și a trei sferturi din oraș, în

timp ce Raymond rămânea în posesia podului fortificat și a palatului lui Yaghi-Siyan, pe care l-a pus sub comanda lui Guillaume Ermingar. Data plecării spre Ierusalim nu a fost fixată, dar, pentru a menține între timp trupele ocupate, s-a decis atacarea fortăreței Maarat an-Numan, a cărei supunere era recomandată pentru a proteja flancul stâng al oștirii, atunci când aceasta ar fi înaintat spre sud către Palestina.[28]

La 23 noiembrie, Raymond și contele Flandrei au plecat spre Rugia și Albara, iar pe 27 au ajuns sub zidurile de la Maarat an-Numan. Tentativa de asalt asupra orașului din dimineața următoare a fost un eșec. După ce Bohemund și trupele sale au ajuns în după-amiaza respectivă și un al doilea asalt a eșuat, s-a decis să se treacă la un asediu în toată regula. Numai că, deși orașul era cu totul încercuit, timp de două săptămâni nu s-a făcut niciun progres. Regiunea trebuia scotocită pentru lemn spre a construi mașini de asediu. Hrana era pe terminate, iar detașamente ale oștirii își părăseau posturile pentru a căuta grâne și legume. În sfârșit, la 11 decembrie, după ce Pierre Barthélemy a anunțat că succesul era iminent, un uriaș turn de asediu pe roți, construit de oamenii lui Raymond și comandat de Guillaume de Montpellier, a fost împins în fața unuia dintre turnurile orașului. Încercarea de a pătrunde în oraș a fost respinsă, dar protecția oferită de turnul mobil a permis minarea unuia dintre zidurile laterale. Seara, zidul s-a năruit și un număr de ostași de rând și-au croit drum în oraș și au început să-l jefuiască. În acest timp, Bohemund, invidios pe succesul lui Raymond și pregătit să repete lovitura de la Antiohia, a anunțat printr-un herald că, dacă orașul i se va supune, va proteja viețile tuturor apărătorilor care se refugiaseră într-o clădire lângă poarta principală. Pe timpul nopții, luptele au slăbit în intensitate. Mulți dintre locuitori, văzând că fortificațiile au fost străpunse, și-au întărit locuințele, dar s-au oferit să plătească o taxă dacă erau cruțați. Alții au fugit spre clădirea indicată de

[28] Raymond d'Aguilers, XIV, pp. 267-268; *Gesta Francorum*, X, 3, pp. 168-170; *Historia Belli Sacri*, XCII, p. 208.

Bohemund. Dar, când bătălia s-a reluat în dimineața următoare, nimeni nu a mai fost cruțat. Cruciații au năvălit în oraș, masacrând pe oricine întâlneau în cale și forțând intrarea în locuințe, pe care le-au jefuit și le-au ars. Cât despre refugiații care au mizat pe protecția lui Bohemund, bărbații au fost uciși, iar femeile și copiii au fost vânduți ca sclavi.

Pe durata asediului, trupele lui Bohemund și ale lui Raymond cooperaseră cu dificultate. Acum, când printr-o înșelătorie Bohemund își asigurase cea mai mare parte din pradă, cu toate că oastea lui Raymond cucerise orașul, vechea animozitate dintre francezii din sud și normanzi a reizbucnit. Raymond a pretins stăpânirea orașului, pe care a dorit să îl plaseze sub autoritatea episcopului de Albara. Bohemund însă nu dorea să își evacueze trupele câtă vreme Raymond nu abandona partea sa din Antiohia și, pentru a contraataca, a început să se îndoiască în mod deschis de autenticitatea viziunilor lui Pierre Barthélemy.

În acest răstimp, nemulțumirea a crescut în întreaga oaste. Trupele lui Raymond, în special, au solicitat reluarea marșului spre Ierusalim. În jurul Crăciunului, reprezentanți ai ostașilor i-au transmis lui Raymond că, dacă va organiza plecarea, oștirea îl va recunoaște drept conducător al întregii Cruciade. Raymond a simțit că nu poate refuza și, câteva zile mai târziu, a părăsit Maarat an-Muman spre Rugia, anunțând că expediția urma să pornească spre Palestina. Apoi, Bohemund a revenit la Antiohia, iar Maarat an-Numan a fost pus sub stăpânirea episcopului de Albara.[29]

Dar, chiar și după anunțul făcut, Raymond a tergiversat. Nu se putea decide să plece spre sud, lăsând Antiohia în mâinile lui Bohemund. Acesta din urmă, sesizând probabil că, pe măsură ce Raymond ezita mai mult, trupele sale deveneau mai greu de controlat și, cunoscând și faptul că împăratul nu va străbate Asia Mică pe timpul lunilor de iarnă, a propus amânarea expediției până la Paște. Pentru a rezolva situația, Raymond i-a convocat pe

---

[29] Raymond d'Aguilers, XIV, pp. 267-270; *Gesta Francorum*, X, 33, pp. 172-178; Ibn al-Qalānisī, *Damascus Chronicle*, pp. 46-47; Ibn al-Athir, *op. cit.*, pp. 196-197.

toți prinții la o întâlnire la Rugia. Acolo a încercat să-i cumpere pentru a-i accepta conducerea. Sumele oferite corespundeau probabil forței militare pe care fiecare o avea în acel moment. Lui Godefroy i-a propus o sumă de zece mii de scuzi și aceeași sumă i-a propus-o lui Robert de Normandia; lui Robert de Flandra i-a oferit șase mii, lui Tancred cinci mii, iar conducătorilor de rang inferior sume mai mici. Lui Bohemund nu i s-a oferit nimic. Raymond a sperat că, în acest mod, va fi stabilit un conducător necontestat al Cruciadei și că va putea astfel să-l controleze pe Bohemund. Numai că propunerile sale au fost primite cu multă răceală.[30]

În timp ce prinții discutau la Rugia, oastea de la Maarat an-Numan a trecut la acțiune. Suferea de înfometare. Toate proviziile din vecinătate fuseseră epuizate, iar canibalismul părea singura soluție. Chiar și turcii au fost impresionați de tenacitatea oștirii în astfel de condiții, deși, după cum remarca cu tristețe cronicarul Raymond d'Aguilers: „Am fost conștienți de aceasta prea târziu pentru a mai putea profita." Episcopul de Orange, care avea oarecare influență în rândurile provensalilor, a murit de pe urma acestor încercări. În cele din urmă, în ciuda protestelor episcopului de Albara, oamenii s-au hotărât să-l îndemne pe Raymond să treacă la acțiune, distrugând zidurile de la Maarat an-Numan. La aflarea veștii, Raymond a venit în grabă în oraș, dar a înțeles că nu mai putea exista amânare.[31]

La 13 ianuarie 1099, Raymond și trupele sale au plecat din Maarat an-Numan pentru a continua Cruciada. Contele a pornit pe jos, așa cum se cuvenea conducătorului unui pelerinaj. Pentru a arăta că nu mai exista cale de întoarcere, orașul a fost incendiat. Împreună cu Raymond se aflau toți vasalii săi. Episcopul de Albara și Raymond Pilet, senior de Tel-Mannas, și-au părăsit orașele pentru a călători alături de el. Garnizoana ce fusese menținută la Antiohia

---

[30] Raymond d'Aguilers, XIV, p. 271; *Gesta Francorum*, X, 34, p. 178. Vezi Anexa II.

[31] Raymond d'Aguilers, XIV, pp. 270-2; *Gesta Francorum*, X, 33-34, pp. 176-178.

sub conducerea lui Guillaume Ermingar nu a putut rezista împotriva lui Bohemund și a pornit în grabă pe urmele lui Raymond. Dintre egalii săi din rândul prinților, Robert de Normandia a pornit imediat să i se alăture, însoțit de Tancred, pe care, fără îndoială, Bohemund l-a dorit să vegheze asupra intereselor cruciate ale normanzilor din Italia. Godefroy de Lorena și Robert de Flandra au tergiversat aproape o lună, înainte ca mulțimea să îi oblige să pornească la drum. Balduin și Bohemund au rămas totuși în ținuturile pe care le cuceriseră.[32]

Astfel, cearta dintre doi principi importanți părea să fi găsit o soluție. Raymond era acum conducătorul necontestat al expediției, dar Antiohia se afla în stăpânirea lui Bohemund.

[32] Raymond d'Aguilers, XIV, p. 272; *Gesta Francorum*, X, 34, p. 180, al cărei autor a însoțit contingentul lui Tancred.

Cartea a V-a

ŢARA FĂGĂDUINŢEI

I

DRUMUL SPRE IERUSALIM

„Iar acum mergi şi du poporul acesta la locul unde ţi-am zis."

Ieşirea, 32:34

Când Ştefan de Blois, scriindu-i soţiei sale de la Niceea, îşi exprimase temerea că oastea cruciată va fi ţinută în loc la Antiohia, nu îşi închipuia cât de îndelungată va fi întârzierea. Trecuseră cincisprezece luni de când oastea ajunsese sub zidurile oraşului. În acest răstimp, schimbări importante se petrecuseră în lumea musulmană. Fatimizii din Egipt, ca şi bizantinii, îşi reveniseră, înainte de declanşarea Cruciadei, din primul şoc al invaziei turceşti şi, asemenea bizantinilor, sperau să folosească în interesul lor Cruciada, pentru a-şi consolida redresarea. Adevăratul conducător al Egiptului era Shah-an Shah al-Afdal, care îi succedase tatălui său, renegatul armean Badr al-Jamali, ca vizir al califului copil, al-Mustali. Solia lui al-Afdal trimisă în tabăra cruciată la Antiohia nu a avut niciun rezultat. Soli ai francilor s-au înapoiat cu emisarii săi la Cairo, dar curând a devenit limpede că aceştia nu erau împuterniciţi să negocieze o alianţă şi că, departe de a dori să îi ajute pe egipteni să recucerească Palestina, cruciaţii aveau de gând să se îndrepte ei înşişi

spre Ierusalim. Drept urmare, al-Afdal a căutat să profite de războiul din nordul Siriei. Imediat ce a aflat de înfrângerea lui Kerbogha la Antiohia și a înțeles că turcii din întreaga Asie nu puteau rezista în fața unui nou atac, a invadat Palestina. Provincia era încă în mâinile fiilor lui Ortoq, Soqman și Ilghazi, care recunoscuseră suzeranitatea lui Duqaq din Damasc. Pe măsură ce al-Afdal a înaintat, s-au retras în spatele zidurilor Ierusalimului. Știau că Duqaq nu putea veni imediat în sprijinul lor. Au sperat, totuși, că puternicele fortificații ale Ierusalimului și îndemânarea războinică a trupelor turcomane le vor îngădui să reziste până la sosirea ajutoarelor. Oastea lui al-Afdal era dotată cu uriașe mașini de asediu, între care patru mangonele, dar ortoqizii au rezistat timp de patruzeci de zile, până ce zidurile au fost atât de distruse, încât au fost nevoiți să capituleze. Li s-a îngăduit să se retragă cu oamenii lor până la Damasc, de unde au plecat mai departe pentru a li se alătura verilor lor în regiunea din jurul Diarbekirului. Egiptenii au ocupat apoi întreaga Palestină și, din toamnă, și-au fixat hotarul pe malul Râului Câinelui, pe litoral, chiar la nord de Beirut. Între timp au reparat fortificațiile Ierusalimului.[1]

În nordul Siriei, dinastiile arabe locale erau la fel de încântate de prăbușirea puterii turcilor și erau gata să ajungă la o înțelegere cu francii. Chiar și emirul din Hama, socrul lui Ridwan, și emirul din Homs, care luptase remarcabil pentru Kerbogha, au abandonat ideea rezistenței. Mai importantă pentru cruciați a fost atitudinea a două familii arabe de frunte, Munqidhizii din Shaizar și Banū'Ammār din Tripoli. Cea dintâi controla ținutul situat imediat în fața cruciaților, de la Orontes spre litoral, iar cea de-a doua, linia țărmului de la Libanul de mijloc până la hotarul fatimizilor. Prietenia sau măcar neutralitatea acestora era esențială dacă se dorea avansarea Cruciadei.[2]

---

[1] Ibn al-Athir, *op. cit.*, pp. 197-198. Vezi articolul lui Buhl „Al Kuds" și articolul lui Zettersteen „Sukman ibn Ortoq" din *Encyclopaedia of Islam.*

[2] Articolul lui Honigmann „Shaizar" și articolul lui Sobernheim „Ibn Ammar" din *Encyclopaedia of Islam.*

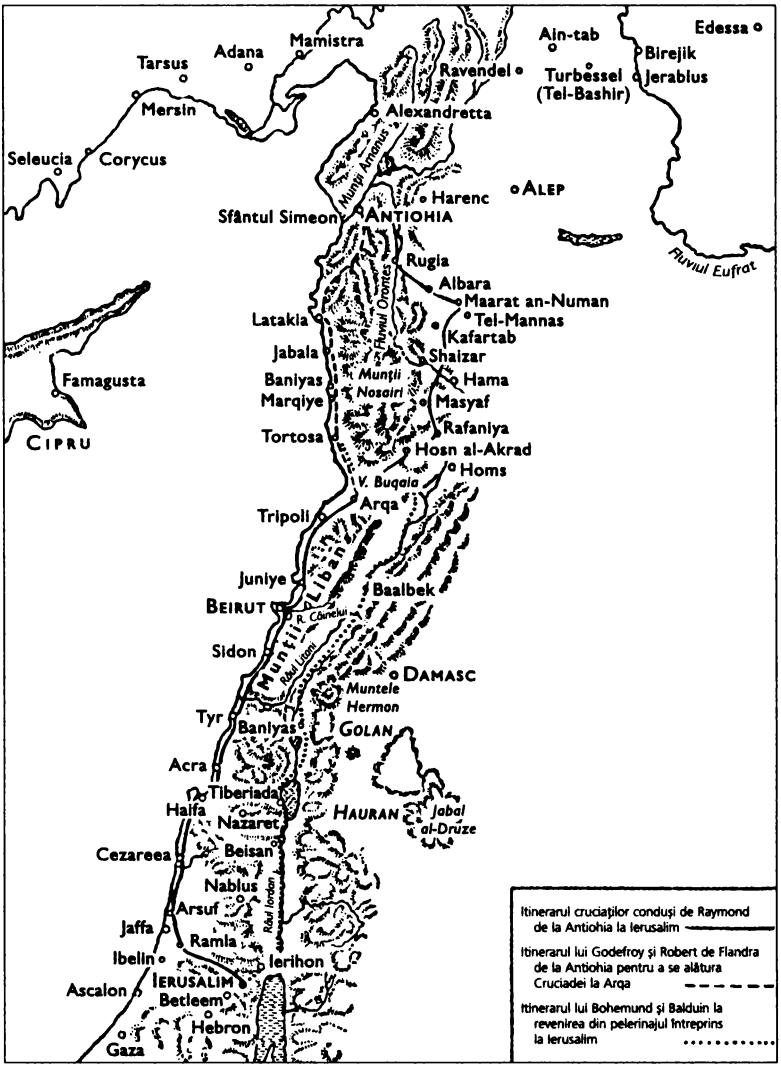

Siria în epoca Primei Cruciade

De la Maarat an-Numan, Raymond s-a deplasat către Kafartab, situat la douăzeci de kilometri spre sud. Acolo a așteptat până la 16 ianuarie, adunând provizii pentru a-și revigora trupele, și i s-au alăturat Tancred și Robert de Normandia. Tot în acel loc au sosit și solii emirului din Shaizar, care s-a oferit să pună la dispoziție

călăuze și provizii ieftine pentru cruciați dacă aceștia îi traversau pașnic ținuturile. Raymond a acceptat oferta și, în ziua de 17, călăuzele emirului au îndrumat oastea dincolo de Orontes, între Shaizar și Hama, și au condus-o în valea Sarout. Toate turmele de oi și de vite ale districtului fuseseră puse la adăpost într-o vale învecinată în care, din greșeală, una dintre călăuze i-a condus pe franci. Păstorii și localnicii nu erau suficient de puternici pentru a-i împiedica pe franci să pună, în mod sistematic, stăpânire pe animale. Comandantul fortăreței care domina valea a considerat că era mai bine să își cumpere imunitatea. Atât de bogată a fost prada, încât câțiva dintre cavaleri au plecat să vândă surplusul la Shaizar și la Hama, în schimbul căruia au cumpărat o mie de cai de povară. Conducătorii arabi le-au acordat permisiunea de a intra liber în orașele lor și de a face negoț.[3]

În timp ce erau strânse proviziile amintite, Raymond și comandanții săi s-au reunit pentru a discuta ce drum trebuia urmat. Raymond era de părere ca oastea să se îndrepte direct spre vest, traversând lanțul munților Nosairi pentru a ajunge la țărmul mării cât mai curând posibil. Latakia era deja în mâinile creștinilor, iar câtă vreme oastea se afla lângă țărm, putea rămâne în legătură cu Antiohia și putea obține provizii de la autoritățile bizantine din Cipru, cu care menținea bune relații. Tancred a subliniat însă că, pentru a fi siguri de drumul de pe țărm, trebuiau cucerite toate marile fortărețe care se aflau în cale. Forța militară a oștii era, la momentul respectiv, de doar o mie de cavaleri și cinci mii de pedestrași. Cum s-ar fi putut descurca o asemenea forță în condițiile unui asediu? Era necesar, a adăugat el, să se meargă direct spre Ierusalim, evitându-se necesitatea de a cuceri orașele de pe coastă. Dacă s-ar fi putut ocupa Ierusalimul, nu numai că vestea ar fi atras noi oameni de arme din Europa, dar orașe precum Tripoli, Tyr și Acra nu ar mai fi încercat să le reziste. Împotriva părerii sale s-a folosit argumentul că întregul ținut dintre Liban și deșert era

[3] Raymond d'Aguilers, XIV, pp. 272-273; *Gesta Francorum*, X, 34, pp. 180-182.

stăpânit de Duqaq din Damasc, care, spre deosebire de prinţişorii arabi, avea să se opună înaintării cruciaţilor. În cele din urmă s-a decis să forţeze drumul pe coastă spre sud prin câmpia Buqaia, situată între munţii Nosairi şi Liban, care oferea singurul acces facil dinspre Siria interioară spre mare, şi să se piardă cât mai puţin timp cu încercarea de a supune fortăreţele duşmane.[4]

La 22 ianuarie cruciaţii au ajuns la oraşul Masyaf, al cărui stăpân s-a grăbit să încheie cu ei un acord. De acolo s-au îndreptat spre sud–sud-est, pentru a evita masivul Jebel Helou. În ziua următoare au ajuns la oraşul Rafaniya, pe care l-au găsit părăsit, dar plin de provizii de tot soiul. Au poposit timp de trei zile, apoi au coborât spre valea Buqaia. Câmpia era dominată de puternica fortăreaţă Hosn al-Akrad, Castelul Kurzilor, construit pe înălţimea pe care astăzi se află ruinele castelului Krak des Chevaliers. Localnicii îşi mânaseră toate turmele la adăpostul zidurilor şi, din motive de aprovizionare mai degrabă decât din raţiuni strategice, cruciaţii au decis că trebuie cucerită. La 28 ianuarie au atacat fortificaţiile, dar apărătorii, cunoscându-le obiceiurile, au deschis o poartă şi au lăsat o parte din animale să iasă. Atât de preocupaţi au fost francii să pună mâna pe întreaga pradă împrăştiată, încât un atac din interiorul fortăreţei nu numai că i-a împiedicat să se regrupeze, dar a fost aproape de a-l captura pe însuşi Raymond, care fusese părăsit de gărzile sale. În ziua următoare, francii, ruşinaţi că s-au lăsat păcăliţi, au pus la cale un atac în toată regula. Însă, atunci când au ajuns la ziduri, au constatat că fortăreaţa fusese abandonată pe timpul nopţii. Rămăsese totuşi în interior o pradă considerabilă, iar oastea s-a instalat acolo pentru trei săptămâni, timp în care s-a discutat din nou despre strategia de urmat. Sărbătoarea Streteniei a fost celebrată în interiorul zidurilor.[5]

În timp ce Raymond se găsea la Hosn al Akrad, a fost ajuns de trimişi ai emirului din Hama, care i-au adus daruri şi promisiunea de a nu fi atacat. Ei au fost urmaţi de emisari ai emirului din Tripoli.

---

[4] Raymond d'Aguilers, XIV, p. 273.

[5] Raymond d'Aguilers, XIV, pp. 273-275; *Gesta Francorum*, X, 34, p. 182.

Acest emir, Jalal al-Mulk Abu'l Hasan, din dinastia Banū' Ammār, familie mai cunoscută pentru învățătura sa decât pentru calitățile războinice, își menținuse independența folosindu-se de selgiucizi împotriva fatimizilor. Cum puterea turcilor era în declin, emirul se arăta pregătit să-i încurajeze pe francі împotriva egiptenilor ce dădeau semne de revigorare. Raymond a fost poftit să își trimită emisari la Tripoli pentru a discuta condițiile trecerii cruciaților și pentru a duce banierele contelui de Toulouse pe care emirul urma să le arboreze pe ziduri. Prosperitatea orașului Tripoli și a ținutului înconjurător i-a impresionat puternic pe solii francі. La întoarcerea în tabără, aceștia l-au sfătuit pe Raymond să întreprindă un atac împotriva unei fortărețe a emiratului pentru a-l constrânge pe emir să cumpere cu o sumă mare de bani imunitatea restului teritoriului său. Raymond, aflat în lipsă de bani, le-a urmat sfatul și le-a poruncit trupelor să atace orașul Arqa, situat cam la douăzeci și cinci de kilometri de Tripoli, în locul în care valea Buqaia se deschidea spre țărm. A ajuns în fața zidurilor pe 14 februarie.[6]

În același timp, dornic să stabilească legătura cu garnizoana de la Latakia și cu marea, Raymond i-a încurajat pe Raymond Pilet și pe Raymond, viconte de Turenne, să încerce un atac prin surprindere asupra Tortosei, singurul port bun de pe litoral între Latakia și Tripoli. Cei doi Raymond, în fruntea unui mic detașament, s-au grăbit spre vest și au ajuns în fața orașului în ziua de 16 februarie, după lăsarea întunericului. Au aprins multe focuri de jur împrejurul zidurilor, pentru a sugera prezența unei oștiri mult mai mari decât în realitate. Șiretlicul a dat rezultate. Conducătorul Tortosei, care era supus al emirului din Tripoli, a fost atât de speriat, încât a fugit pe mare împreună cu garnizoana în cursul nopții. În dimineața următoare, porțile orașului erau deschise francilor. La vestea cuceririi, conducătorul orașului Marqiye, situat la șaisprezece kilometri spre nord, s-a grăbit să recunoască suzeranitatea lui Raymond. Capturarea Tortosei a întărit semnificativ

[6] Raymond d'Aguilers, XIV-XV, p. 275; *Gesta Francorum*, X, 34, p. 184.

Cruciada. A deschis o legătură ușoară pe mare cu Antiohia, cu Cipru și cu Europa.[7]

Acest succes a stârnit invidia cruciaților ce se găseau încă la Antiohia, care s-au decis să-l urmeze pe Raymond spre sud. La sfârșitul lui februarie, Godefroy de Lorena, Bohemund și Robert de Flandra au plecat din Antiohia spre Latakia. Acolo Bohemund a făcut cale întoarsă. A considerat că era mai înțelept să-și întărească poziția în Antiohia, de teamă ca nu cumva împăratul să pornească spre Siria în primăvară. Godefroy și Robert au înaintat pentru a asedia micul oraș-port Jabala. În timp ce se aflau acolo, au fost ajunși de episcopul de Albara care, în numele lui Raymond, i-a rugat să se alăture acestuia la Arqa.[8]

Asediul orașului Arqa nu decurgea prea bine. Orașul era bine fortificat și apărat cu curaj, iar oastea lui Raymond nu era îndeajuns de mare pentru a-l încercui cu totul. Avertismentul lui Tancred că oștirea nu era în măsură să cucerească fortificații fusese pe deplin justificat. Însă, odată ce Raymond pornise asediul, nu îl mai putea abandona, de teamă ca emirul din Tripoli, văzându-i slăbiciunea, să nu devină ostil în mod făți. Este posibil ca ostașii să nu fi depus eforturi prea mari. Viața în tabără era confortabilă. Ținutul era fertil și tot mai multe provizii au început să sosească de la Tortosa. După tot ceea ce înduraseră, oamenii erau mulțumiți să se relaxeze o vreme. La începutul lui martie a circulat un zvon că o oaste musulmană, condusă personal de califul din Bagdad, se aduna pentru a elibera Arqa. Zvonul era fals, dar l-a alarmat pe Raymond și l-a determinat să-i cheme pe Godefroy și pe Robert de Flandra. La primirea mesajului, Godefroy și Robert au încheiat un armistițiu cu emirul din Jabala, care le-a acceptat suzeranitatea, și s-au grăbit spre sud. Și-au celebrat sosirea printr-un atac asupra suburbiilor orașului Tripoli și prin câteva incursiuni de succes în valea Buqaia, în urma cărora au fost capturate tot soiul de animale, inclusiv cămile.[9]

---

[7] Raymond d'Aguilers, XV, p. 276; *Gesta Francorum*, X, 34, pp. 184-186.

[8] *Gesta Francorum*, X, 35, p. 186; Albert d'Aix, V, 33, p. 453.

[9] *Gesta Francorum, loc. cit.;* Raymond d'Aguilers, XVI, pp. 277-278.

În scurt timp, Raymond a regretat sosirea camarazilor săi. Pentru două luni fusese acceptat conducător al Cruciadei. Chiar și Tancred i-a recunoscut autoritatea în schimbul a cinci mii de scuzi. Acum însă fusese constrâns să își cheme rivalii în ajutor. Tancred, al cărui sfat îl ignorase, a trecut în tabăra lui Godefroy, afirmând că Raymond nu l-a plătit suficient. Cei doi Robert nu erau prea dispuși să admită supremația lui Raymond. În încercarea de a-și afirma drepturile, acesta a provocat resentimente și disputele au reînceput. Oamenii fiecărui contingent, văzându-și conducătorii certându-se, le-au adoptat comportamentul și nu au mai cooperat unii cu ceilalți.

Controversa a fost amplificată de sosirea, la începutul lui aprilie, a unor scrisori de la împărat. Alexie i-a înștiințat pe cruciați că era pregătit să pornească spre Siria. Dacă l-ar fi așteptat până la sfârșitul lunii iunie, li s-ar fi alăturat până la Ziua Sf. Ioan și i-ar fi condus în Palestina. Raymond ar fi vrut să accepte oferta. Ca aliat de încredere al împăratului, ar fi putut conta pe sprijinul imperial pentru a-și reafirma supremația în rândurile oștirii francilor. Printre propriii săi supuși erau mulți cei care, asemenea lui Raymond d'Aguilers, cu toate că îi dezavuau pe bizantini, considerau că sosirea împăratului va oferi Cruciadei un conducător pe care toți prinții l-ar fi acceptat. Însă majoritatea oștirii era nerăbdătoare să pornească spre Ierusalim și niciunul dintre ceilalți prinți nu ar fi dorit să se afle sub suzeranitate imperială. În fața unei opinii generale atât de puternice, politica lui Raymond nu putea să se impună. Probabil că Alexie nu contase niciodată pe cruciați. Dezgustat de comportarea lor la Antiohia, se decisese deja să păstreze o atitudine neutră. Pentru un diplomat bizantin, aceasta nu era o atitudine pasivă, ci însemna doar stabilirea de relații cu ambele tabere în scopul de a obține beneficii indiferent de cine ar fi ieșit victorios. El se afla în legătură cu egiptenii, care probabil că îi scriseseră când Cruciada a înaintat spre teritoriile lor, pentru a-l întreba dacă acțiunea era în folosul său. Drept răspuns, Alexie a repudiat mișcarea. Avea un motiv pentru a proceda astfel. Acțiunile lui Bohemund îi arătaseră că nu putea conta pe loialitatea francilor. Nici în privința

Palestinei nu avea un interes special. Se afla în afara ținuturilor pe care sperase să le recupereze pentru Imperiu. Singura sa obligație era față de creștinii ortodocși al căror protector era. El trebuie să fi considerat că aceștia vor trăi mult mai bine sub domnia tolerantă a fatimizilor decât sub frânci, care arătaseră deja la Antiohia o ostilitate pronunțată împotriva creștinilor din partea locului. În egală măsură, nu a dorit să întrerupă orice legătură cu Cruciada, care încă putea fi de folos Imperiului. Corespondența lui Alexie cu Egiptul a căzut mai târziu în mâinile cruciaților, care au fost cu totul șocați de dovada trădării sale față de ei, în timp ce trădarea lor față de el părea întru totul acceptabilă și justă. Au dat vina pe el pentru faptul că ambasadorii pe care îi trimiseseră de la Antiohia la Cairo au fost reținuți mult timp.[10]

Acești ambasadori s-au întors la oaste la Arqa câteva zile mai târziu, aducând oferta finală a fatimizilor pentru o înțelegere. Dacă Cruciada ar fi abandonat orice tentativă de a forța înaintarea în teritoriul fatimid, pelerinii ar fi primit acces liber la Locurile Sfinte și s-ar fi făcut orice pentru a înlesni pelerinajul. Propunerea a fost respinsă imediat.[11]

În ciuda dorinței celorlalți prinți de a continua marșul, Raymond a refuzat să părăsească Arqa fără să o cucerească. Pentru a rezolva lucrurile, Pierre Barthélemy a anunțat că, pe 5 aprilie, Hristos, Sfântul Petru și Sfântul Andrei i-au apărut pentru a-i da de veste că Arqa trebuia imediat luată cu asalt. Grosul oștirii începuse să se plictisească de revelațiile lui Pierre, pe care le priveau drept instrumente politice ale contelui Raymond. Un grup al francezilor din nord, condus de Arnulf de Rohes, capelanul lui Robert de Normandia, și-a exprimat deschis neîncrederea și a pus chiar la îndoială autenticitatea Sfintei Lănci, remarcând că Adhémar du Puy nu fusese niciodată convins. Provensalii s-au raliat în sprijinul lui Pierre. Ștefan de Valence a amintit oștirii viziunea de la

[10] Raymond d'Aguilers, XVI, p. 277, XVIII, 286.

[11] Raymond d'Aguilers, XVI, p. 277; Guillaume de Tyr, VII, 19, vol. I, pt. I, pp. 305-306.

Antiohia. Raymond d'Aguilers a povestit cum a sărutat Lancea cât timp era încă îngropată în pământ. Un alt preot, Petru Desiderius, a mărturisit că Adhémar îi apăruse după moarte și descrisese iadul spre care îndoielile îl conduseseră. Un altul, Everard, a spus că, pe când vizitase cu treburi Tripoli în timp ce turcii asediau Antiohia, un sirian din partea locului îi relatase o viziune în care Sfântul Marcu îi vorbise despre Lance. Episcopul de Apt, care era unul dintre sceptici, a menționat o viziune care îl făcuse să-și schimbe opinia. Cineva din anturajul lui Adhémar, Bertrand du Puy, a relatat că episcopul și purtătorul de stindard al acestuia îi apăruseră într-o viziune pentru a recunoaște că Lancea era autentică. Confruntat cu mărturii atât de impresionante, Arnulf a recunoscut deschis că este convins. Prietenii săi însă au continuat să aibă îndoieli asupra întregii povești până când, în final, într-un moment de furie, Pierre Barthélemy a cerut să se apere prin ordalia focului. Oricare ar fi fost adevărul, ajunsese acum să creadă în inspirația sa divină.

Ordalia a avut loc la 8 aprilie, în Vinerea Mare. Două stive de lemne, binecuvântate de episcopi, au fost ridicate într-un loc îngust și li s-a dat foc. Pierre Barthélemy, acoperit doar cu o tunică, cu Lancea în mână, a sărit rapid prin flăcări. A ieșit cu arsuri îngrozitoare și s-ar fi prăbușit la loc în foc dacă nu ar fi fost ținut de Raymond Pilet. A rămas în agonie timp de douăsprezece zile și apoi a murit din cauza rănilor. Drept rezultat al ordaliei, Lancea a fost puternic discreditată, mai puțin printre provensali, care au susținut că Pierre a trecut cu bine prin foc, dar a fost împins înapoi de mulțimea entuziastă care dorea să-i atingă sacra tunică. Contele Raymond a continuat să păstreze Lancea cu toată reverența în capela proprie.[12]

---

[12] Raymond d'Aguilers, XVII-XVIII, pp. 279-288, care îl apără pe Pierre Barthélemy; Foucher de Chartres, I, XVIII, 4-5, pp. 238-241; Albert d'Aix, V, 13, p. 452; Raoul de Caen, CVIII, p. 682. Atât Foucher, cât și Albert sunt sceptici fără a se implica. Raoul este în mod deschis ostil lui Pierre. În *Gesta* este omis episodul.

Oastea a lâncezit timp de o lună sub zidurile de la Arqa, înainte ca Raymond să fie convins să abandoneze asediul. Luptele de acolo costaseră multe vieți, inclusiv cea a lui Anselm de Ribemont, ale cărui scrisori către stăpânul său, arhiepiscopul de Reims, oferă o relatare vie a Cruciadei.[13] La 13 mai Raymond s-a înclinat în fața argumentelor colegilor și, cu lacrimi în ochi, a poruncit strângerea taberei. Întreaga oaste a pornit spre Tripoli. Acolo au continuat discuțiile despre traseul care trebuia urmat. Sirienii l-au informat pe Raymond că exista un drum ușor ce trecea prin Damasc, dar că, deși hrană se găsea din belșug, apa era insuficientă. Drumul prin Liban avea multe resurse de apă, dar era dificil pentru animalele de povară. A treia soluție era drumul de coastă, dar existau multe locuri în care putea fi ușor blocat de o mână de dușmani. Cu toate acestea, profețiile locale susțineau că eliberatorii Ierusalimului vor urma drumul de pe țărm. Aceasta a fost calea aleasă, mai puțin din rațiuni profetice, cât pentru contactul pe care îl oferea cu flotele engleză și genoveză care, la acel moment, navigau în apele Levantului.[14]

Pe măsură ce cruciații se apropiau, emirul din Tripoli s-a grăbit să cumpere imunitatea capitalei și a suburbiilor sale, eliberând circa trei sute de creștini captivi ce se găseau în oraș. I-a răsplătit cu 15 000 de besanți și cu cincisprezece cai frumoși și le-a pus la dispoziție animale de povară și hrană pentru întreaga oaste. S-ar fi oferit chiar să treacă la creștinism dacă francii îi învingeau pe fatimizi.[15]

Într-o zi de luni, pe 16 mai, cruciații au părăsit Tripoli, însoțiți de călăuze puse la dispoziție de către emir. Acestea i-au condus în siguranță de-a lungul drumului periculos ce înconjura capul Ras Shaqqa. Trecând pașnic pe lângă orașele emirului, Batrun și Jebail, au ajuns la hotarul cu fatimizii de pe Râul Câinelui la 19 mai. Fatimizii nu păstraseră trupe în nordul teritoriului lor, cu excepția

---

[13] Raymond d'Aguilers, XVI, pp. 276-277; *Gesta Francorum*, X, 35, p. 188; Foucher de Chartres, I, XXV, 8, p. 270, ne spune că a fost ucis de o piatră.

[14] Raymond d'Aguilers, XVIII, pp. 288, 290-291.

[15] *Ibidem*, p. 291; *Gesta Francorum*, X, 35-36, pp. 188-190.

unor garnizoane mici în orașele de pe coastă, dar aveau la îndemână o flotă considerabilă care putea sprijini suplimentar apărarea acestor orașe. Astfel, deși cruciații nu întâlniseră pe drum nicio opoziție, nu puteau spera să captureze niciunul dintre porturile pe lângă care treceau, iar flota creștină nu mai putea păstra contactul cu ei. Teama de a nu rămâne fără provizii i-a obligat de atunci înainte să se grăbească cât puteau de mult spre obiectivul final.

La apropierea de Beirut, localnicii, temându-se de distrugerea bogatelor grădini și livezi care înconjurau orașul, s-au grăbit să le ofere cruciaților daruri și trecere liberă prin teritoriul lor, cu condiția ca pomii fructiferi, viile și recolta să rămână neatinse. Prinții au acceptat condițiile și și-au condus rapid oastea către Sidon, unde au ajuns la 20 mai. Garnizoana Sidonului era una mai războinică și a năvălit asupra cruciaților ce își așezaseră tabăra la Nahr al-Awali. Atacul a fost respins, iar cruciații au replicat, devastând grădinile și suburbiile. Apoi au înaintat rapid spre împrejurimile Tyrului, unde au așteptat două zile pentru a le permite lui Balduin du Bourg și câtorva cavaleri din Antiohia și din Edessa să-i ajungă din urmă. Cursurile de apă și vegetația din vecinătate constituiau un minunat loc de popas. Garnizoana din Tyr a stat în spatele zidurilor și nu i-a atacat. Tyrul a fost lăsat în urmă în ziua de 23, iar oastea a străbătut fără dificultate trecătoarea numită Scara Tyrului și înălțimile Naqoura, ajungând la Acra în 24. Conducătorul de aici, urmând exemplul Beirutului, a protejat fermele fertile din jurul orașului, dăruindu-le cruciaților provizii din belșug. De la Acra, oastea a mers spre Haifa și de-a lungul țărmului, pe sub Muntele Carmel, spre Cezareea, unde au rămas patru zile, între 26 și 30, pentru a celebra cum se cuvine Rusaliile. Pe când așteptau acolo, un porumbel a fost ucis de un șoim pe cer și a căzut lângă cortul episcopului de Apt. S-a dovedit a fi un mesager cu o scrisoare de la conducătorul Acrei, pentru mobilizarea musulmanilor din Palestina împotriva invadatorilor.[16]

---

[16] Raymond d'Aguilers, XVIII-XIX, p. 291; *Gesta Francorum*, X, 36, pp.190-192; Foucher de Chartres, I, XXV, 10-12, pp. 271-276.

Marşul a fost reluat, urmându-se ţărmul doar până la Arsuf, de unde oastea s-a îndreptat spre interior, ajungând la 3 iunie la Ramla. Spre deosebire de majoritatea oraşelor din Palestina, acesta era unul musulman. Înainte de invazia turcă fusese capitala administrativă a provinciei, dar, în ultimii ani, intrase în declin. Apropierea cruciaţilor i-a alarmat pe locuitori. Garnizoana era puţin numeroasă şi se afla prea departe de ţărm pentru ca flota egipteană să o ajute. Locuitorii au fugit într-un suflet de la casele lor spre sud-vest după ce, mai întâi, într-un act de sfidare, au distrus marea biserică a Sf. Gheorghe aflată în satul ruinat Lydda, la o milă de Ramla. Atunci când avangarda condusă de Robert de Flandra şi Gaston de Béarn a înaintat, a găsit străzile pustii şi casele goale.

Ocuparea unui oraş musulman în inima Ţării Sfinte a ridicat moralul cruciaţilor. Au jurat imediat să reconstruiască sanctuarul Sf. Gheorghe şi să transforme Ramla şi Lydda într-o seniorie care să-i aparţină de drept şi să înfiinţeze o dioceză condusă de un episcop. Un preot normand, Robert de Rouen, a fost numit titular. Ca şi la Albara, aceasta nu însemna înlocuirea unui episcop grec cu unul latin, ci constituirea unei episcopii în teritoriul musulman cucerit. Numirea arată că părerea majoritară în rândurile cruciaţilor era ca teritoriul cucerit să fie dăruit Bisericii. Robert a fost lăsat să conducă Ramla cu o mică garnizoană care să-l protejeze.[17] În acest timp, principii dezbăteau ce trebuia făcut mai departe. Unii considerau că era o nebunie să ataci Ierusalimul în miezul verii. Era mai bine, considerau aceştia, să înainteze împotriva adevăratului duşman, Egiptul. După câteva discuţii, sfatul a fost respins, iar marşul spre Ierusalim a fost reluat la 6 iunie.

De la Ramla, oastea a urmat vechiul drum care urcă spre înălţimile Iudeei, la nord de autostrada actuală. Pe când treceau prin satul Emmaus, au sosit emisari din oraşul Betleem, a cărui populaţie, în întregime creştină, solicita să fie eliberată de sub jugul musulman. Tancred şi Balduin du Bourg au pornit imediat cu un mic detaşament de cavaleri spre înălţimile Betleemului. Au ajuns

[17] Raymond d'Aguilers, XIX, p. 292.

la miezul nopții, iar locuitorii înspăimântați i-au crezut mai întâi parte a unei oștiri egiptene venite să întărească apărarea Ierusalimului. Când s-au ivit zorii, și cavalerii au fost recunoscuți drept creștini, întregul oraș a ieșit într-o procesiune, cu toate relicvele și crucile din biserica Nașterii Domnului, pentru a-i întâmpina pe salvatori și a le săruta mâinile.[18]

În timp ce locul de naștere al lui Hristos era restituit stăpânirii creștinilor, principala oaste cruciată a înaintat în marș forțat zi și noapte către Ierusalim. A fost încurajată de o eclipsă de lună ce prevestea o eclipsă a Semilunii. În dimineața următoare, cavalerii lui Tancred sosiți de la Betleem s-au alăturat camarazilor lor. Dimineața târziu, cruciații au ajuns la moscheea profetului Samuel, în vârful dealului pe care pelerinii îl numeau Montjoie. Ierusalimul cu zidurile și turnurile sale se vedea în zare, în fața lor. Până în seara de marți, 7 iunie 1099, oastea creștină își așezase tabăra de la porțile Orașului Sfânt.[19]

---

[18] Foucher de Chartres, I, XXV, 13-17, pp. 277-281; Albert d'Aix, V, 44-45, pp. 461-463.

[19] *Gesta Francorum*, X, 37, p. 194; Raymond d'Aguilers, XX, p. 292; Albert d'Aix, v, 45, p. 463.

2

TRIUMFUL CRUCII

„Strigați lui Dumnezeu cu glas de bucurie.
Că Domnul este Preaînalt, înfricoșător."
Psalmii, 46:1,2

Orașul Ierusalim era una dintre marile fortărețe ale lumii medievale. Încă din zilele iebusiților, așezarea era renumită pentru rezistența ei, pe care îndemânarea oamenilor o întărise în decursul secolelor. Zidurile în fața cărora cruciații se găseau urmau aceeași linie cu zidurile construite mai târziu de sultanul otoman Suleyman Magnificul și care împrejmuiesc astăzi orașul vechi. Fortificațiile fuseseră ridicate atunci când Hadrian a reconstruit orașul, iar, pe rând, bizantinii, omeiazii și fatimizii le-au extins și le-au reparat. La răsărit, zidul era protejat de panta abruptă a Kedronului. La sud-est, se ajungea la Valea Gehenna. O a treia vale, ceva mai puțin adâncă, mărginea zidul vestic. Doar la sud-vest, unde zidul străpungea Muntele Sion, și de-a lungul zidului nordic, terenul favoriza un atac asupra fortificațiilor. Citadela – Turnul lui David – era amplasată la mijlocul zidului de vest, dominând drumul în pantă ce se îndrepta spre Poarta Jaffei. Deși nu existau izvoare în interiorul orașului, cisternele sale mari asigurau

aprovizionarea cu apă. Sistemul roman de drenaj, încă în uz în secolul al XII-lea, proteja împotriva epidemiilor.

Apărarea orașului era în mâinile guvernatorului fatimid, Iftikhar ad-Dawla. Zidurile se găseau în bună stare, iar garnizoana formată din trupe arabe și sudaneze era puternică. La vestea apropierii francilor, guvernatorul a avut prevederea să blocheze sau să otrăvească fântânile din afara orașului și să mâne turmele de oi și de vite de pe pajiștile din jur în locuri sigure. Apoi a poruncit ca întreaga populație creștină, ortodocși și eretici deopotrivă, să se retragă în afara zidurilor orașului. Evreilor li s-a permis, totuși, să rămână. A fost o mișcare înțeleaptă. În secolul al X-lea creștinii îi depășeau numeric pe musulmani la Ierusalim. Cu toate că persecuțiile califului Hakim le reduseseră efectivele și deși mulți alții, inclusiv majoritatea clerului ortodox, plecaseră împreună cu patriarhul în vremurile tulburi ce urmaseră morții lui Ortoq, rămăseseră încă mii, inutili ca luptători, întrucât le era interzis portul armelor, și de o loialitate incertă într-o luptă împotriva semenilor creștini. Mai mult decât atât, alungarea lor însemna mai puține guri de hrănit în orașul asediat. În același timp, Iftikhar a trimis spre Egipt cereri de ajutor.[1]

Chiar în situația în care configurația terenului ar fi permis-o, cruciații nu aveau forțe suficiente pentru a împresura întregul oraș. Și-au concentrat forțele în sectoarele în care s-au putut apropia de ziduri. Robert de Normandia s-a așezat de-a lungul zidului nordic, în partea opusă Porții Florilor (Poarta lui Irod), cu Robert de Flandra la dreapta sa, în partea opusă Porții Columnei (Poarta Sf. Ștefan sau Poarta Damascului). Godefroy de Lorena a ocupat aria ce acoperea colțul de nord-vest al orașului până la Poarta Jaffei. I s-a alăturat acolo Tancred, care a apărut când oastea se așezase deja pe poziții, aducând turme pe care le capturase pe drumul

[1] Foucher de Chartres (I, XXVII, 12, p. 300) menționează trupe „etiopiene". Raymond d'Aguilers (XX, pp. 293-294) și *Gesta Francorum* (X, 37, p. 198) amintesc otrăvirea fântânilor. Catolicosul armean Vahram se afla în Ierusalim la acel moment, dar se pare că a reușit să scape (Matei din Edessa, II, CLVII, p. 225).

de la Betleem. La sud de aceştia se afla Raymond de Toulouse care, văzând că valea îl ţinea prea departe de ziduri, s-a mutat după două-trei zile petrecute acolo pe Muntele Sion. Sectoarele de răsărit şi de sud-est au fost lăsate nepăzite.[2]

Asediul a început pe 7 iunie, exact în ziua în care Cruciada a ajuns lângă zidurile oraşului. Curând a devenit limpede că timpul era de partea asediaţilor. Iftikhar era bine aprovizionat cu hrană şi apă. Era mai bine înarmat decât francii şi a întărit turnurile cu saci umpluţi cu bumbac şi fân, care le permiteau să reziste şocului bombardamentului mangonelelor frânce. Dacă reuşea să reziste până când oastea salvatoare din Egipt ar fi apărut, totul s-ar fi sfârşit pentru Cruciadă. Însă, deşi garnizoana sa era numeroasă, abia dacă putea apăra toate zidurile. În privinţa cruciaţilor, aceştia au avut curând dificultăţi în aprovizionarea cu apă. Măsurile lui Iftikhar se dovediseră eficiente. Singura sursă de apă curată la îndemâna asediatorilor era balta Siloam, aflată la sud de ziduri, care era expusă în mod periculos tirului din oraş. Pentru a suplimenta rezerva de apă, erau nevoiţi să călătorească mai mult de şase mile. Ştiind aceasta, garnizoana putea trimite mici grupuri pentru a organiza ambuscade în drumul spre izvoare. Mulţi ostaşi şi pelerini au pierit în urma unor asemenea atacuri prin surprindere. Hrana, la rândul ei, se împuţina, întrucât puţine lucruri se puteau găsi în apropierea oraşului. Căldura, praful şi lipsa umbrei s-au adăugat disconfortului cruciaţilor, care veneau din zone cu o climă mai rece şi care purtau, cei mai mulţi, armuri puţin potrivite verii din Iudeea. Era clar pentru fiecare dintre ei că nu îşi putea permite un asediu îndelungat, ci trebuia să cucerească rapid oraşul printr-un asalt.[3]

La 12 iunie, prinţii au făcut un pelerinaj la Muntele Măslinilor. Acolo, un pustnic bătrân li s-a adresat, poruncindu-le să atace zidurile a doua zi. Au protestat, afirmând că le lipsesc maşinile

---

[2] Raymond d'Aguilers, XX, p. 293; *Gesta Francorum*, X, 37, p. 194; Albert d'Aix, V, 46, pp. 463-464.

[3] Raymond d'Aguilers, XX, pp. 293-294; *Gesta Francorum*, X, 37, pp. 194-198.

pentru un asalt reușit, dar pustnicul nu a acceptat scuza. Dacă aveau credință, le-a spus el, Dumnezeu le va da victoria. Încurajați de cuvintele sale, au ordonat ca a doua zi de dimineață să fi pornit un atac general. Pustnicul însă se înșelase sau poate credința lor era prea slabă. Cruciații au pornit la atac cu mare entuziasm și au ocupat curând fortificațiile exterioare ale zidului nordic. Aveau însă puține scări pentru a reuși să escaladeze simultan zidurile într-un număr suficient de locuri. După câteva ore de luptă disperată, au văzut că încercările erau fără folos și s-au retras.[4]

Eșecul atacului a provocat o dezamăgire amară, dar i-a făcut pe principi să înțeleagă că aveau nevoie de mai multe mașini de asediu. La un sfat din 15 iulie s-a decis renunțarea la alte atacuri până când aveau să fie mai bine echipați cu mangonele și scări. Le lipsea însă materialul pentru a le construi. Ca și la Antiohia, și acum au fost salvați de apariția la timp a ajutorului de pe mare. La 17 iunie, șase corăbii creștine au aruncat ancora în portul Jaffa, pe care l-au găsit părăsit de musulmani. Escadra era compusă din două galere genoveze, conduse de frații Embriaco, și patru nave probabil din flota engleză. Aduceau provizii și arme, inclusiv frânghii, cuie și piroane necesare pentru meșterirea mașinilor de asediu. Auzind de sosirea lor, cruciații au trimis imediat un mic detașament pentru a stabili legătura. În apropiere de Ramla, aceste trupe au fost atacate de un grup de musulmani cu baza la Ascalon și au fost salvate doar de sosirea pe urmele lor a lui Raymond Pilet și a oamenilor săi. În acest timp, o flotă egipteană a apărut în apropierea țărmului și a izolat Jaffa. Una dintre corăbiile engleze s-a strecurat prin blocadă și a navigat înapoi la Latakia. Celelalte corăbii au fost abandonate de echipajele lor imediat ce încărcătura a fost descărcată. Marinarii au pornit sub escorta lui Raymond Pilet în tabăra de lângă Ierusalim. Ei și bunurile pe care le aduceau erau bine-veniți. Era încă nevoie să se găsească lemn din care să fie construite mașinile. Prea puțin putea fi obținut de pe dealurile golașe din jurul Ierusalimului. Cruciații au fost obligați

[4] Raymond d'Aguilers, XX, p. 293; *Gesta Francorum*, X, 37, p. 196.

să trimită expediții la distanțe mari pentru a strânge ceea ce era necesar. Munca de construire a mașinilor a putut începe doar după ce Tancred și Robert de Flandra au pătruns cu oamenii lor până la pădurile din jurul Samariei și au venit îndărăt cu bârne și scânduri, încărcate pe cămile sau pe umerii prizonierilor musulmani. Au fost construite scări de asediu, iar Raymond și Godefroy au început să ridice fiecare un turn de asediu pe roți, dotat cu catapulte. Gaston de Béarn era răspunzător de construirea turnului lui Godefroy, iar Guillaume Ricou, de cel al lui Raymond.[5]

Munca se derula însă încet. În acest timp, francii sufereau teribil din cauza căldurii. Vreme de multe zile a suflat sirocoul, cu efect devastator asupra nervilor oamenilor, neobișnuiți cu el. Aprovizionarea cu apă a devenit tot mai dificilă. Animale de povară din turmele strânse de oștire mureau zilnic din cauza deshidratării. Detașamente erau trimise până la Iordan pentru a găsi apă. Creștinii localnici erau binevoitori și acționau drept călăuze pentru izvoare și pentru pădurile din vecinătate, dar era imposibil să preîntâmpini incursiunile și ambuscadele ostașilor musulmani, fie ai garnizoanei, fie ai unităților care cutreierau liber prin ținut. Certurile au izbucnit din nou între prinți, mai întâi în privința stăpânirii Betleemului. Tancred eliberase orașul și își lăsase baniera fluturând pe biserica Nașterii Domnului. Clerul și prinții rivali considerau însă că ar fi greșit ca un loc atât de sacru să fie în stăpânirea unui senior laic. Tancred și-a apărat drepturile în privința Betleemului și, cu toate că părerea generală era împotriva sa, problema a fost amânată. Apoi au început discuțiile în privința viitorului statut al Ierusalimului. Unii cavaleri au sugerat că ar trebui desemnat un rege, dar clerul s-a opus în unanimitate, susținând că niciun creștin nu ar trebui să se numească rege într-un oraș în care Hristos a fost încoronat și a pătimit. Și în acest caz, părerea generală a fost de partea clerului, iar luarea unei decizii a fost amânată. Suferințele fizice combinate cu eșecul tentativei de asalt și reizbucnirea certurilor dintre prinți i-au determinat, chiar și în acel moment, pe unii cruciați

[5] Raymond d'Aguilers, XX, pp. 294-297; *Gesta Francorum*, X, 37, pp. 196-200.

să abandoneze Cruciada. Unii dintre ei au mers la Iordan pentru a se boteza din nou în apa râului sfânt. Apoi, după ce au adunat frunze de palmieri de pe malul râului, au călătorit direct spre Jaffa în speranța de a găsi corăbii care să îi ducă înapoi spre Europa.[6]

La început de iulie s-a aflat în tabără că o mare oaste a pornit din Egipt pentru a despresura Ierusalimul. Prinții au înțeles că nu mai era timp de pierdut. Dar moralul oamenilor lor era scăzut. Încă o dată, o viziune le-a venit în ajutor. În dimineața zilei de 6 iulie, preotul Petru Desiderius, care deja depusese mărturie că îl văzuse pe Adhémar după moartea acestuia, a mers la fratele lui Adhémar, Guillaume Hugues de Monteil, și la seniorul său, Isoard de Gap, pentru a le spune că episcopul i s-a arătat din nou. După ce le-a cerut cruciaților să lase la o parte planurile egoiste, Adhémar a poruncit să fie ținut post și să se facă o procesiune în picioarele goale în jurul zidurilor Ierusalimului. Dacă făceau asta cu inimile pline de căință, în răstimp de nouă zile ar fi cucerit Ierusalimul. Atunci când Petru Desiderius a pretins că l-a văzut pe Adhémar îndurând flăcările iadului pentru faptul de a se fi îndoit de Sfânta Lance, nu a fost crezut de cei mai mulți. Acum, poate pentru că iubitul episcop era pus într-o lumină mai favorabilă și pentru că familia de Monteil l-a sprijinit, viziunea a fost de îndată acceptată de întreaga oaste drept autentică. Instrucțiunile lui Adhémar au fost în mare măsură ascultate. A fost decretată o perioadă de post, respectată cu strictețe în următoarele trei zile. Vineri, 8 iulie, o procesiune solemnă s-a derulat de-a lungul drumului ce înconjura orașul. Episcopii și preoții Cruciadei au fost cei dintâi, purtând cruci și relicve sfinte. Au urmat prinții și cavalerii, apoi pedestrașii și pelerinii. Toți erau desculți. Musulmanii s-au strâns pe ziduri pentru a-i batjocori, dar ei au luat batjocura drept o cinste și, după ce au încheiat circuitul, au urcat pe Muntele Măslinilor. Acolo, Petru Eremitul le-a ținut o predică și, după el, Raymond d'Aguilers, capelanul lui Raymond, apoi, capelanul lui Robert de Normandia, Arnulf de Rohes, care în acel moment era considerat

[6] Raymond d'Aguilers, XX, pp. 295-296.

cel mai bun predicator din întreaga oaste. Elocința a mișcat și a înflăcărat oștirea. Chiar și Raymond și Tancred au uitat de disputele lor și au jurat să lupte împreună pentru Cruce.[7]

Entuazismul a continuat. În următoarele două zile, în ciuda suferințelor pricinuite de sete, ostașii au muncit din greu pentru a isprăvi marile turnuri de asediu. Îndemânarea genovezilor, conduși de Guglielmo Embriaco, a fost de mare folos și chiar și bătrânii și femeile și-au adus contribuția în coaserea pieilor de bivol și de cămilă și în prinderea acestora de părțile vulnerabile ale tâmplăriei, ca protecție împotriva focului grecesc folosit de sarazini. Pe data de 10, construcțiile din lemn erau gata și au fost dirijate spre amplasamentele lor, una în fața zidului nordic, cealaltă pe Muntele Sion. Un al treilea turn, ceva mai mic, a fost construit pentru a fi îndreptat împotriva colțului de nord-vest al fortificațiilor. Munca de construcție a fost cu grijă derulată în afara razei de vizibilitate a soldaților din garnizoană, care au fost uluiți și alarmați să vadă asemenea turnuri venind împotriva lor. Guvernatorul Iftikhar s-a grăbit să întărească sectoarele mai slabe din apărare, iar turnurile de asediu au fost bombardate constant cu pietre și cu foc lichid pentru a le împiedica să se apropie de ziduri.[8]

S-a decis ca asaltul să înceapă în noaptea de 13-14 iulie. Atacul principal trebuia lansat simultan dinspre Muntele Sion și asupra sectorului răsăritean al zidului nordic, împreună cu un atac simulat asupra colțului nord-vestic. Potrivit lui Raymond d'Aguilers, ale cărui cifre nu trebuie puse la îndoială, forța militară efectivă a oștirii număra 12 000 de pedestrași și 1 200-1 300 cavaleri. În plus, existau mulți pelerini, al căror număr nu îl precizează, oameni prea bătrâni sau prea bolnavi pentru a lupta, alături de femei și copii. Prima misiune a atacatorilor a fost să ducă turnurile chiar lângă ziduri, ceea ce presupunea umplerea șanțului

---

[7] Raymond d'Aguilers, XX, pp. 296-297; scrisoarea lui Daimbert către papă în Hagenmeyer, *op. cit.*, pp. 170-171; *Gesta Francorum*, X, 38, pp. 200-202.

[8] Raymond d'Aguilers, XX, p. 298; *Gesta Francorum*, X, 38, p. 200.

din fața acestora. Întreaga noapte și toată ziua de 14, cruciații s-au concentrat asupra misiunii lor, suferind din plin loviturile pietrelor și focului lichid aruncate de apărători și răspunzând cu un bombardament susținut de mangonele. Până în seara zilei de 14, oamenii lui Raymond reușiseră să își împingă turnul peste șanțul de lângă zid. Apărarea era însă feroce, căci se pare că însuși Iftikhar comanda sectorul respectiv. Raymond nu a putut să stabilească un punct de sprijin pe ziduri. În dimineața următoare, turnul lui Godefroy s-a apropiat de zidul nordic, în apropiere de Poarta Florilor de astăzi. Godefroy și fratele său, Eustace de Boulogne, comandau atacul de pe platforma superioară. Pe la prânz au reușit să creeze un pod între turn și vârful zidului. Doi dintre cavalerii flamanzi, Litold și Gilbert de Tournai, au condus peste acesta elita oștii lorene, urmați curând de însuși Godefroy. Odată ce un sector de zid fusese capturat, scările de asediu le-au permis multor altor atacatori să se cațere pe ziduri. În timp ce Godefroy a rămas pe ziduri, încurajându-i pe nou-veniți și trimițând oameni să deschidă Poarta Columnei pentru forța principală a cruciaților, Tancred și oamenii săi, care fuseseră imediat în spatele lorenilor, au pătruns adânc în oraș. Musulmanii, văzându-și apărarea străpunsă, au fugit spre Haram es-Sherif, zona Templului, unde se aflau Domul Stâncii și Moscheea al Aqsa, cu intenția de a o folosi pe cea din urmă drept ultimă fortăreață. Nu au avut însă vreme să o pregătească pentru apărare. În timp ce se îmbulzeau înăuntru și pe acoperiș, Tancred era pe urmele lor. În grabă i s-au predat, promițându-i o răscumpărare bogată și i-au așezat baniera pentru a flutura pe moschee. Tancred pângărise și jefuise deja Domul Stâncii. În această vreme, locuitorii orașului, cuprinși de panică, fugeau spre cartierele sudice, unde Iftikhar rezista încă în fața lui Raymond. La începutul după-amiezii a înțeles că totul era pierdut. S-a retras în turnul lui David, pe care s-a oferit să îl predea lui Raymond împreună cu o mare sumă de bani, în schimbul vieții sale și a gărzilor sale. Raymond a acceptat condițiile și a ocupat turnul. Iftikhar și oamenii săi au fost conduși în siguranță în afara

orașului și li s-a permis să se alăture garnizoanei musulmane de la Ascalon.[9]

Au fost singurii musulmani din Ierusalim care și-au salvat viața. Cruciații, scoși din minți de o victorie așa de mare după atâta suferință, s-au năpustit pe străzi, în case și în moschei, ucigând tot ce le-a ieșit în cale, bărbați, femei și copii laolaltă. Masacrul a continuat toată după-amiaza și întreaga noapte. Baniera lui Tancred nu le-a oferit nicio protecție refugiaților din moscheea al-Aqsa. La începutul dimineții următoare, un grup de cruciați a forțat intrarea în moschee și a ucis pe toată lumea. Atunci când Raymond d'Aguilers a mers, dimineața târziu, să viziteze zona Templului, a trebuit să-și croiască drum printre leșuri, iar sângele îi ajungea până la genunchi.[10]

Evreii din Ierusalim au fugit într-un suflet spre sinagoga principală. S-a considerat însă că i-au ajutat pe musulmani și nu li s-a arătat nicio îndurare. Clădirii i s-a dat foc și au ars cu toții înăuntru.[11]

Masacrul de la Ierusalim a impresionat profund întreaga lume. Nimeni nu poate spune numărul victimelor, dar Ierusalimul a fost golit de locuitorii săi musulmani și evrei. Chiar și mulți dintre creștini au fost terifiați de ce s-a întâmplat, iar printre musulmani, care până atunci erau pregătiți să-i accepte pe frânci ca pe un alt factor în disputa politică a vremii, va exista de acum înainte o convingere clară că frâncii trebuiau alungați. Dovada setei de

---

[9] Raymond d'Aguilers, XX, pp. 293-300; *Gesta Francorum*, X, 38, pp. 202-204. Relatările acestor doi martori oculari se susțin reciproc. Foucher de Chartres, I, XXVII, 5-13, pp. 295-301. Foucher și Raymond converg în a susține că intrarea în oraș s-a produs la amiază. *Gesta* susține că a avut loc la ora morții lui Hristos. Albert d'Aix (VI, 19-28, pp. 477-483) oferă o relatare lungă, dar mai puțin demnă de încredere.

[10] Raymond d'Aguilers, XX, p. 300; *Gesta Francorum*, X, 38, pp. 204-206; scrisoarea lui Daimbert în Hagenmeyer, *op. cit.*, p. 171; Abu'l Feda, *op. cit.*, p. 4 și Ibn al-Athir, *op. cit.*, pp. 198-199, descriu masacrele. Ultimul îl apreciază pe Raymond pentru faptul de a-și fi ținut cuvântul. Vezi și Ibn al-Qalānisī, *Damascus Chronicle*, p. 48.

[11] Ibn al-Qalānisī, *loc. cit.*

sânge a creștinismului fanatic a resuscitat fanatismul islamului. Când, mai târziu, latini mai înțelepți din Orient au căutat să găsească o bază pe care creștinii și musulmanii să coabiteze, amintirea masacrului s-a interpus în permanență.

Când nu au mai rămas musulmani care să fie masacrați, prinții Cruciadei au defilat în mod solemn prin cartierul creștin părăsit, lăsat pustiu de când Iftikhar îi alungase pe locuitori, pentru a-i mulțumi lui Dumnezeu în biserica Sfântului Mormânt. Apoi, la 17 iulie, s-au reunit pentru a alege un conducător pentru orașul cucerit.[12]

Conducătorul pe care l-ar fi dorit cu toții era mort. Întreaga oaste s-a întristat că episcopul Adhémar du Puy nu a apucat să trăiască pentru a vedea triumful cauzei pe care o servise. Nu se putea însă crede că el nu a văzut cu adevărat triumful. Ostaș după ostaș au mărturisit că existase un războinic care luptase în fruntea asaltului și în care recunoscuseră trăsăturile episcopului.[13] Nici alții care s-ar fi bucurat de victorie nu au trăit pentru a afla de ea. Simeon, patriarhul Ierusalimului, murise cu câteva zile mai devreme, în exil în Cipru.[14] Departe, în Italia, întemeietorul Cruciadei zăcea bolnav. La 29 iulie 1099, la două săptămâni după ce ostașii săi intraseră în Orașul Sfânt, dar înainte ca veștile să îi parvină, papa Urban al II-lea murea la Roma.[15]

---

[12] Raymond d'Aguilers, XX, p. 300; *Gesta Francorum*, X, 38, p. 206; Foucher de Chartres, I, XXIX, 1-4, pp. 304-306.

[13] Raymond d'Aguilers, *loc. cit.*

[14] Albert d'Aix, VI, 39, p. 489.

[15] *Vita Urbani II*, în *Liber Pontificalis*, II, p. 293.

3

ADVOCATUS SANCTI SEPULCHRI[1]

„În zilele acelea nu era rege în Israel."
Judecătorii, 18:1

Obiectivul fusese atins. Ierusalimul era recâștigat pentru creștinătate. Dar cum putea fi păstrat? Care trebuia să îi fie forma de conducere? Întrebarea la care fiecare cruciat trebuie să fi cugetat în sinea lui nu mai putea fi amânată. Părerea generală era, se pare, că autoritatea supremă trebuia să revină Bisericii, de vreme ce Cruciada fusese plănuită de Biserică pentru gloria lui Hristos. Dacă Adhémar du Puy ar mai fi fost în viață, neîndoielnic că de la el s-ar fi așteptat gândirea organizării și numirea conducătorilor. Era iubit și respectat și cunoștea dorințele papei Urban al II-lea. Probabil că avea în vedere un stat ecleziastic sub conducerea patriarhului Simeon, cu el însuși, în calitate de legat papal, acționând ca sfetnic, și cu Raymond de Toulouse ca protector laic și comandant al oștirii. Nu putem pretinde însă să-i cunoaștem intențiile, întrucât acestea au pierit odată cu el. Papa Urban, fără să anunțe, numise un legat care să îi succeadă, în persoana lui Daimbert de

[1] „Apărătorul Sfântului Mormânt" (n. tr.).

Pisa.[2] Daimbert însă s-a dovedit a fi atât de ambițios și, în același timp, atât de ușor de influențat, încât nu poate fi considerat ca interpret al politicii papale. Nu exista nimeni în rândurile Cruciadei al cărui sfat să fie ascultat fără crâcnire.

La 17 iulie, conducătorii s-au reunit pentru a rezolva chestiunile imediate de organizare. Străzile și casele trebuiau curățate de leșuri, a căror evacuare trebuia rânduită. Era nevoie să fie alocate locuințe în interiorul orașului pentru soldați și pelerini. Trebuiau făcute pregătiri pentru a întâmpina așteptatul contraatac egiptean. S-a discutat, totodată, dacă i se permitea lui Tancred să păstreze toată comoara, care includea opt uriașe candelabre de argint, pe care le capturase din Domul Stâncii.[3] Apoi cineva a pus problema alegerii unui rege. Clerul a protestat imediat. Nevoile spirituale aveau prioritate. Înainte de alegerea unui rege trebuia numit un patriarh care ar fi prezidat alegerea. Guillaume de Tyr, care scrie cu aproape un secol mai târziu, într-un moment în care monarhia era pe deplin acceptată, privește episodul, deși era arhiepiscop, drept o încercare revoltătoare a Bisericii de a-și depăși drepturile. Aceasta însă numai pentru că promotorii ideii erau oameni nedemni ai Bisericii.

Era nevoie de un patriarh. Dacă Simeon ar mai fi trăit, drepturile sale ar fi fost respectate. Adhémar îl încuviințase, iar cruciații și-au amintit cu recunoștință de darurile pe care le trimisese la Antiohia. Însă niciun cleric grec sau sirian nu ar fi fost acceptabil. Niciunul nu se afla acolo pentru a pretinde ceva, pentru că înaltul cler ortodox din Ierusalim îl urmase pe patriarh în exil. Pe tron trebuia pus un latin, dar în rândurile clerului latin nu exista o persoană remarcabilă. După moartea lui Adhémar, Guillaume d'Orange era cel mai respectat dintre episcopi. Murise însă la Maarat an-Numan. Cel mai activ cleric era acum un normand din Italia, Arnulf, episcop de Marturana. Acesta a propus ca prietenul

---

[2] Daimbert a ajuns la Latakia în septembrie 1099. El trebuie să fi părăsit Italia cu mult timp înainte de cucerirea Ierusalimului.

[3] Raymond d'Aguilers, XX, pp. 300-301; *Gesta Francorum*, X, 39, p. 206; Foucher de Chartres, I, XXVIII, pp. 301-303.

său, Arnulf Malecorne de Rohes, capelanul lui Robert de Normandia, să devină patriarh, iar lui să îi fie încredințată arhiepiscopia Betleemului. Arnulf de Rohes nu era lipsit de merite. Fusese tutore al fiicei lui Wilhelm Cuceritorul, maica Cecilia, iar aceasta își convinsese fratele, Robert, să îl ia în serviciul său și să îi promită un episcopat. Era un excelent predicator și un om de litere, dar era considerat foarte înclinat spre cele lumești și era amintit drept dușman al lui Pierre Barthélemy. Mai mult decât atât, întreaga chestiune arăta ca un complot normand. Clerul din sudul Franței, sprijinit, fără îndoială, de Raymond de Toulouse, nu ar fi cooperat și astfel propunerea de a alege un patriarh înaintea unui rege a fost abandonată. Episodul nu a fost atât de important pe cât a crezut Guillaume de Tyr. Așa cum o arată continuarea, părerea mulțimii sprijinea încă Biserica împotriva puterii seculare.[4]

Următoarele zile au fost petrecute în intrigi legate de alegerea unui rege. Dintre marii prinți care plecaseră din Constantinopol, doar patru mai rămăseseră în Cruciadă: Raymond de Toulouse, Godefroy de Lorena, Robert de Flandra și Robert de Normandia. Eustace de Boulogne jucase întotdeauna un rol secundar în spatele fratelui său, Godefroy, iar Tancred, cu toată bravura lui, avea puțini susținători și era considerat ceva mai mult decât ruda săracă a lui Bohemund. Dintre toți aceștia, doar Raymond era candidatul cel mai redutabil. Vârsta, bogăția, experiența și îndelungata asociere cu Adhémar erau însușiri pe care nimeni altcineva nu le mai deținea. Era însă impopular în rândurile camarazilor. Arătase de prea multe ori și cu prea multă aroganță că se privea drept conducătorul secular al Cruciadei. Politica sa de prietenie cu împăratul era puternic dezavuată, chiar și de mulți dintre supușii săi.

---

[4] Raymond d'Aguilers, XX-XXI, pp. 301-302; Guillaume de Tyr, IX, I, vol. I, pt. I, pp. 364-366. Foucher de Chartres (I, XXX, 2, p. 308) spune că niciun patriarh nu putea fi ales până când nu era obținută aprobarea papei. Probabil că face aluzie la această primă dezbatere. Pentru cariera timpurie a lui Arnulf vezi David, *Robert Curthose,* pp. 217-220. David îl numește Arnulf de Choques și consideră că numele de „Rohes" este incorect.

Cele câteva luni de conducere nedisputată nu fuseseră un succes. Eșecul de la Arqa și tăgăduirea autenticității Sfintei Lănci îi știrbiseră prestigiul. În plus, deși curajul și vigoarea nu îi erau puse la îndoială, nu obținuse nicio mare victorie ca ostaș. Ca rege ar fi fost poruncitor și autocratic, dar nu ar fi inspirat încredere în conducerea sa militară sau politică. Dintre ceilalți, Robert de Flandra era cel mai abil. Se știa însă că dorea să se întoarcă acasă odată ce Ierusalimul se afla în siguranță. Robert de Normandia era iubit și dispunea de prestigiu ca șef al normanzilor. Nu era însă un personaj excepțional și era la rândul său înclinat să revină în Europa. Rămânea Godefroy. Ca duce al Lorenei Inferioare deținuse în trecut un rang mai înalt decât cel al tovarășilor săi. Nu fusese un duce foarte eficient, iar comportarea sa la Constantinopol arătase că avea încăpățânarea suspicioasă a unui om slab și lipsit de inteligență. Eșecurile sale ca om de stat și ca administrator erau necunoscute însă cruciaților, care îl vedeau drept un om curtenitor și pios și un slujitor devotat al cauzei lor. Se spune că atunci când electorii au pus întrebări despre viața personală a fiecărui conducător, anturajul lui Godefroy nu a avut să-i reproșeze decât o înclinare excesivă pentru practicile pioase.[5]

Nu se știe cine au fost electorii. Probabil că făceau parte din rândurile clerului și dintre principalii cavaleri vasali ai prinților Cruciadei. Coroana i-a fost mai întâi oferită lui Raymond, dar acesta a refuzat-o. Refuzul său i-a surprins pe cronicari, atât de evidentă îi era ambiția de a conduce Cruciada. A înțeles însă că oferta nu a avut sprijinul sincer al majorității cruciaților și că egalii săi nu s-ar fi supus niciodată autorității sale. Chiar și propriii ostași, dornici să se întoarcă în Europa, s-au declarat împotrivă. În consecință, a anunțat că nu dorește să fie rege în Orașul Sfânt al lui Hristos, sperând că în felul acesta va face imposibil pentru oricine altcineva să devină rege. Electorii s-au îndreptat atunci ușurați spre Godefroy, despre care se știa că e preferat de Robert de Flandra și de Robert de Normandia. După ce inițial a refuzat,

[5] Guillaume de Tyr, IX, I, vol. I, pt. I, pp. 365-366.

Godefroy a acceptat puterea, dar a cerut să i se îngăduie să nu poarte titlul de rege. Urma să fie numit *Advocatus Sancti Sepulchri*, apărătorul devotat al Sfântului Mormânt.[6]

Raymond a considerat că fusese înşelat. Dar Godefroy a fost cu siguranţă sincer când a refuzat să poarte o coroană în oraşul în care Hristos purtase o cunună de spini. Principala sa calitate era că propria pietate corespundea pietăţii cruciatului de rând. Nu a renunţat niciodată la convingerea că Biserica lui Hristos trebuia să fie ultima stăpânitoare a Ţării Sfinte. Doar după moartea sa şi după ce grosul pelerinilor a plecat spre casă, lăsând în urmă o colonie constituită în principal din aventurieri şi negustori, a putut fi încoronat un rege la Ierusalim.[7]

Raymond a digerat foarte greu victoria lui Godefroy. Stăpânea Turnul lui David şi a refuzat să îl predea noului conducător, afirmând că intenţionează să rămână la Ierusalim pentru a sărbători aici noul Paşte şi că, în tot acest timp, Turnul îi va fi reşedinţă. După ce atât Robert de Flandra, cât şi Robert de Normandia i s-au opus, a acceptat să îl cedeze episcopului de Albara, până la momentul în care un consiliu general al Cruciadei ar fi rezolvat disputa. Curând însă după ce s-a mutat, episcopul, fără să mai aştepte o decizie judiciară, i-a predat turnul lui Godefroy. Episcopul s-a scuzat în faţa lui Raymond, spunând că era lipsit de apărare şi că a fost obligat să renunţe. Însă Raymond d'Aguilers însuşi a văzut marea stivă de arme pe care prelatul fără credinţă a luat-o cu sine atunci când s-a mutat într-o casă lângă Sfântul Mormânt. Poate că a fost încurajat în acţiunea sa de acei oameni ai lui Raymond care erau dornici să-şi convingă stăpânul să se întoarcă în Franţa. Cuprins de furie,

---

[6] Raymond d'Aguilers, XX, p. 301, aminteşte refuzul lui Raymond de a primi coroana; *Gesta Francorum*, X, 39, pp. 206-208, spune că Godefroy a fost ales *princeps civitatis* spre a lupta împotriva sarazinilor; Foucher de Chartres, I, XXX, I, foloseşte titlul de *princeps;* Albert d'Aix, VI, 33, pp. 485-486, menţionează, la rândul său, refuzul lui Raymond; Guillaume de Tyr, IX, 2, vol. I, pt. I, pp. 366-367. Pentru titlul lui Godefroy vezi Moeller, „Godefroid de Bouillon et l'Avouerie du Saint-Sépulchre", *passim.*

[7] Vezi Chalandon, *Histoire de la première Croisade*, pp. 290-292.

Raymond a anunțat mai întâi că va pleca imediat spre casă. A părăsit Ierusalimul, dar a pornit în jos cu trupele în valea Iordanului. Ascultând de instrucțiunile ce îi fuseseră date de Pierre Barthélemy la Antiohia, și-a condus oamenii, fiecare ducând o frunză de palmier, de la Ierihon până la râu. La înapoiere, întreaga suită, recitând rugăciuni și psalmi, s-a scăldat în apa sfântă și s-a îmbrăcat în veșminte curate. „De ce sfântul om ne-a spus să facem toate acestea", remarca Raymond d'Aguilers, „nu avem încă de unde știi." Nedorind să revină la scena umilirii sale la Ierusalim, Raymond și-a stabilit tabăra la Ierihon.[8]

Eșecul lui Raymond de a dobândi coroana i-a slăbit pe însoțitorii săi. Când clerul s-a reunit la 1 august pentru a alege un patriarh, opoziția provensalilor împotriva lui Arnulf de Rohes a fost ineficientă. Asigurat de sprijinul lorenilor și normanzilor din Franța și Italia, episcopul de Marturano a fost în măsură să convingă majoritatea adunării să-l numească pe Arnulf. În zadar Raymond d'Aguilers și prietenii săi au subliniat că alegerea era necanonică, întrucât Arnulf nu era nici măcar subdiacon, și că în oaste circulau versuri despre comportamentul său. Majoritatea adunării i-a încuviințat alegerea.[9] Ca politician, Arnulf era un moderat. Dacă clericii se așteptau să îi dicteze lui Godefroy, atunci au fost foarte dezamăgiți. Conștient, probabil, că nu avea influența necesară pentru a fi conducătorul Ierusalimului, și-a rezumat activitatea la chestiunile ecleziastice. În această privință, scopul său a fost latinizarea. Cu aprobarea lui Godefroy a instalat douăzeci de canonici să țină zilnic slujbe la Sfântul Mormânt și a dăruit bisericii clopote pentru a chema poporul la slujbă, după ce musulmanii nu le îngăduiseră niciodată creștinilor să le folosească. Apoi i-a alungat pe preoții confesiunilor răsăritene care țineau

---

[8] Raymond d'Aguilers, XX, pp. 301-302; Guillaume de Tyr, IX, 3, vol. I, pt. I, pp. 367-368.

[9] Raymond d'Aguilers, XXI, p. 30; *Gesta Francorum*, X, 39, p. 208, îl numește pe Arnulf bărbat foarte înțelept și onorabil (*sapientissimum et honorabilem virum*); Guillaume de Tyr, IX, 44, vol. I, pt. I, p. 369.

slujbe în biserică. Căci pe atunci, ca și acum, existau altare ce aparțineau fiecărei confesiuni orientale, nu numai grecilor ortodocși și georgienilor, dar și armenilor, iacobiților și copților.

Populația creștină locală s-a întors grăbită la Ierusalim a doua zi după cucerirea latină. Au început însă să regrete schimbarea de stăpân. Atunci când fuseseră alungați din oraș de Iftikhar, unii dintre preoții ortodocși luaseră cu ei cea mai sfântă relicvă a Bisericii Ierusalimului, un fragment masiv din Adevărata Cruce. Nu erau dornici să o cedeze acum unui pontif care le ignora drepturile. Doar prin folosirea torturii Arnulf i-a obligat pe păstrătorii acesteia să dezvăluie locul în care o ascunseseră. Deși resentimentul lor era în creștere, creștinii ortodocși nu au avut de ales decât să accepte ierarhia latină. Propriul lor cler superior era împrăștiat și nu li se întâmplase niciodată să își numească propriii episcopi și patriarhul în opoziție cu latinii. Nu exista încă o schismă între răsăriteni și apuseni în Palestina, deși Arnulf luase primele măsuri spre a o face inevitabilă. Bisericile eretice, care se bucuraseră de toleranță sub musulmani, au constatat că ocupația latină însemna pentru ei începutul unei perioade întunecate.[10]

Relațiile lui Godefroy cu camarazii săi, care până atunci îl sprijiniseră, s-au deteriorat după alegerea sa. Dintr-un motiv oarecare l-a ofensat curând pe Robert de Normandia, iar Robert de Flandra a devenit distant. Tancred plecase în acest timp la Nablus, ai cărui locuitori au trimis la Ierusalim soli prin care se predau în mâinile cruciaților. Probabil spre a împiedica practica obișnuită de a-și însuși întreaga pradă, Tancred a fost însoțit de fratele lui Godefroy, Eustace de Boulogne. Au fost bine primiți acolo, dar se pare că nu au obținut niciun fel de pradă.[11]

Curând după plecarea lor, o ambasadă egipteană a ajuns la Ierusalim pentru a le reproșa francilor lipsa de credință și pentru a le cere să părăsească Palestina. A fost urmată de știrea că oastea

---

[10] Raymond d'Aguilers, *loc. cit.*; Foucher de Chartres, I, XXX, 4, pp. 309-310; Guillaume de Tyr, *loc. cit.*

[11] *Gesta Francorum*, X, 39, pp. 208-210.

egipteană, condusă personal de vizirul al-Afdal, a pătruns în Palestina, înaintând către Ascalon. Drept urmare, Godefroy a trimis emisari la Tancred și Eustace, cerându-le să coboare spre litoral și să se informeze despre mișcările dușmanului. Ei s-au grăbit către Cezareea și apoi s-au îndreptat spre sud către Ramla. Pe drum au capturat câteva iscoade trimise înainte de egipteni, de la care au stors informații despre numărul și dispunerea forțelor vizirului. Aflând că al-Afdal își aștepta flota pentru a-i aduce provizii suplimentare și că nu lua în calcul un atac al francilor, Tancred și Eustace au trimis mesageri la Godefroy, cerându-i să-i convingă pe cruciați să atace prin surprindere. Godefroy și-a strâns imediat oastea și și-a invitat tovarășii să i se alăture. Robert de Flandra a răspuns chemării, dar Robert de Normandia și Raymond, care se afla încă în valea Iordanului, au răspuns că vor aștepta până ce vestea era confirmată. Doar după ce și-au trimis propriile lor iscoade ca să afle ce se întâmplă au consimțit să se pună în mișcare.[12]

La 9 august, Godefroy a pornit din Ierusalim cu Robert de Flandra și cu toți oamenii lor. Patriarhul Arnulf îi însoțea. Când au ajuns la Ramla și s-au întâlnit cu Tancred și Eustace, episcopul de Marturano a fost trimis în grabă înapoi spre Ierusalim ca să anunțe cât de gravă era situația și să le ceară tuturor celor ce purtau arme să se alăture oștirii. Robert de Normandia și Raymond erau de acum convinși și au plecat din Ierusalim pe 10. A rămas o minusculă garnizoană în orașul în care Petru Eremitul era împuternicit să țină slujbe și procesiuni de intercesiune și în care deopotrivă greci și latini trebuiau să se roage pentru victoria creștinătății. În dimineața zilei de 11, întreaga oaste a cruciaților s-a reunit la Ibelin, la câteva mile de Ramla. Au înaintat imediat spre câmpia Ashdod unde, în amurg, au descoperit și înconjurat turmele pe care egiptenii le aduseseră pentru a-și hrăni trupele. După o noapte scurtă de odihnă, au pătruns în câmpia verde și fertilă al-Majdal, imediat la nord de Ascalon, unde se afla tabăra vizirului. Și-au format ordinea de luptă în lumina slabă a zorilor, cu Raymond la dreapta, lângă

[12] *Ibidem*, pp. 209-210.

mare, cu cei doi Robert și cu Tancred în centru și cu Godefroy la stânga. Odată ce s-au așezat în formație, au șarjat oastea egipteană. Al-Afdal a fost luat cu totul prin surprindere. Recunoașterea fusese defectuoasă și nu se așteptase ca francii să se afle atât de aproape. Oamenii săi abia dacă au opus rezistență. În câteva minute fugeau cuprinși de panică. Un grup mare și-a găsit refugiu într-o pădure de sicomori, în care au fost arși de vii. Pe flancul stâng, Raymond i-a aruncat pe mulți în mare. În centru, Robert de Normandia și Tancred au pătruns până în inima taberei, iar gărzile lui Robert au capturat stindardul vizirului și multe dintre bunurile acestuia. Vizirul însuși, cu o mână de ofițeri, a reușit să scape la Ascalon și, de acolo, s-a întors în Egipt pe o corabie. În câteva ore victoria era deplină, iar stăpânirea Ierusalimului de către cruciați era asigurată.[13]

Prada luată de învingători a fost imensă. Robert de Normandia a cumpărat stindardul vizirului pentru douăzeci de mărci de argint de la normandul care îl capturase și l-a înmânat patriarhului Arnulf. Sabia vizirului a fost vândută altui prinț pentru șaizeci de besanți. Lingouri și pietre prețioase au fost găsite în cantități mari printre bagajele egiptene și o mare cantitate de arme și de animale au căzut în mâinile cruciaților. Sâmbătă, 13 august, o procesiune triumfală s-a întors în Ierusalim încărcată cu pradă de război. Tot ceea ce nu a putut fi transportat a fost ars.[14]

Însemnătatea victoriei a fost înțeleasă pe de-a-ntregul. Dar, deși ea garanta că egiptenii nu puteau recuceri teritoriul pierdut, nu însemna și că întreaga Palestină va fi ocupată imediat de franci. Flota egipteană controla încă țărmurile și oferea protecție porturilor. Godefroy sperase să continue bătălia prin capturarea Ascalonului, a cărui garnizoană își dădea seama că nu putea rezista

---

[13] *Ibidem*, pp. 210-216; Raymond d'Aguilers, XXI, pp. 302-304; Foucher de Chartres, I, XXXI, 1-11, pp. 311-318; Albert d'Aix, VI, 44-50, pp. 493-497; Ibn al-Athir, *op. cit.*, p. 202.

[14] *Gesta Francorum*, X, 39, pp. 216-218; Raymond d'Aguilers XXI, pp. 304-305; Albert d'Aix, VI, 47, p. 495; Foucher de Chartres, I, XXXI, 10, pp. 316-317. Atât Raymond d'Aguilers, cât și *Gesta* își încheie istoriile cu bătălia de la Ascalon.

în faţa forţelor unite ale Cruciadei. Însă masacrul de la Ierusalim nu fusese uitat. Musulmanii din Ascalon nu doreau să sufere o soartă asemănătoare. Ei ştiau că singurii supravieţuitori din Ierusalim fuseseră cei care i se predaseră lui Raymond de Toulouse, a cărui reputaţie cavalerească rămăsese de atunci la cote înalte. Au anunţat taberei cruciate că vor preda oraşul doar acestuia. Godefroy, extrem de bănuitor la adresa lui Raymond de la disputa pentru Turnul lui David, a refuzat să accepte orice condiţie de predare către altcineva decât el însuşi. Raymond a fost furios şi umilit şi a pornit imediat spre nord cu oamenii săi. Robert de Normandia şi Robert de Flandra au fost atât de şocaţi de josnicia lui Godefroy, încât l-au părăsit la rândul lor. Fără ajutorul lor, Godefroy nu se putea aventura să atace Ascalonul, care a fost astfel pierdut pentru frânci pentru mai bine de jumătate de secol.[15]

Micul oraş Arsuf s-a oferit apoi să i se predea lui Raymond. Din nou, Godefroy a refuzat să onoreze orice fel de înţelegere de acest fel şi, din nou, Raymond a plecat furios mai departe. Prietenii lui Godefroy au declarat chiar că Raymond a încurajat garnizoana din Arsuf să-i reziste ducelui loren, a cărui slăbiciune a avut grijă să le-o sublinieze.[16]

Către sfârşitul lui august, Raymond şi cei doi Robert au decis să părăsească Palestina. Atât ducele Normandiei, cât şi contele de Flandra erau dornici să se întoarcă acasă. Îşi făcuseră datoria creştinească şi puteau considera că jurămintele lor fuseseră îndeplinite. În ciuda recentelor dispute, moralul lui Godefroy s-a prăbuşit atunci când i-a văzut plecând. La întâlnirea de la plecare i-a implorat ca, la întoarcerea în Europa, să facă tot posibilul pentru a-i convinge pe războinici să vină în Orient spre a lupta pentru Cruce, amintindu-le cât de precară era situaţia celor care rămâneau în Ţara Sfântă. La începutul lui septembrie au pornit spre nord, către ţărm.[17]

---

[15] Raoul de Caen, CXXXVIII, p. 703; Albert d'Aix, VI, 51, pp. 497-498.

[16] Albert d'Aix, *loc. cit.*

[17] Albert d'Aix, VI, 53, p. 499; Foucher de Chartres, I, XXXII, I, pp. 38-320; Orderic Vitalis, X, 11, vol. IV, p. 69.

Raymond i-a însoțit. Însă, în cazul său, plecarea nu era la fel de clară, căci jurase să rămână în Orient. Pierduse Ierusalimul, dar nu exista niciun motiv să nu urmeze acum exemplele lui Bohemund și Balduin și să nu își întemeieze propriul principat. Teritoriul care îi putea oferi cea mai mare libertate de acțiune era Siria Centrală, aflată în siguranță, la distanță deopotrivă față de turci și de egipteni și stăpânită de pașnicul Banū' Ammār. Putea spera, de asemenea, să beneficieze de sprijinul Bizanțului.[18]

Împreună cu Raymond și cei doi Robert mărșăluiau cei mai mulți dintre supușii lor. Câțiva oameni din fiecare oaste se stabiliseră în Palestina. Dar pentru a echilibra situația, câțiva dintre oamenii lui Godefroy, inclusiv Balduin du Bourg, s-au întors spre nord sub baniera contelui de Flandra. Tancred și micul său grup au rămas în Palestina.[19]

Călătoria spre nord s-a desfășurat fără dificultate. Conducătorii musulmani ai orașelor de pe țărm s-au grăbit să aprovizioneze oastea ce trecea. La mijlocul lui septembrie s-a ajuns la Tortosa, care era încă păzită de o garnizoană compusă din supuși de-ai lui Raymond și, de acolo, s-a pornit spre Jabala. În acel loc, conducătorii au aflat vești care i-au șocat și i-au neliniștit.[20]

Cu puțin timp înainte de a muri, papa Urban numise un legat care să îl înlocuiască pe Adhémar în Palestina. Alegerea s-a oprit asupra lui Daimbert, arhiepiscopul Pisei. Urban își cunoștea bine semenii francezi, dar cu italienii a făcut greșeli. Daimbert fusese un episcop energic și era cunoscut ca interesat de războiul sfânt. Papa l-a trimis, drept urmare, să fie legat al său la Curtea regelui Alfonso al VI-lea al Castiliei. Acolo, Daimbert s-a arătat plin de zel și competent în eforturile de a organiza Biserica în ținuturile cucerite de la musulmani. Au existat însă zvonuri că administrarea lui nu a fost lipsită de corupție și că, în special, păstrase pentru

---

[18] Albert d'Aix, *loc. cit.* Nu se știe sigur când Raymond s-a decis să întemeieze un principat în centrul Siriei.

[19] *Ibidem*, VI, 54, pp. 499-500.

[20] *Ibidem, loc. cit.*

sine o mare parte din tezaurul trimis de regele Alfons papei. În ciuda vigorii sale, era clar că era înfumurat, ambițios și necinstit. Numindu-l legat în Orient, Urban și-a ruinat în bună măsură propria politică.[21]

Daimbert a plecat din Italia înainte de sfârșitul lui 1098. A fost însoțit de o flotă pisană armată a municipalității Pisei. A sperat, fără îndoială, ca prin influența pe care o avea asupra pisanilor, să-i folosească în propriile scopuri, în timp ce aceștia, la rândul lor, au sesizat cât de folositor putea fi ajutorul lui pentru a obține privilegii. Au strâns o oaste de nelegiuiți. Pe drum, aceștia s-au dedat la jafuri profitabile în insulele Heptanezului, Corfu, Leucas, Cefalonia și Zante. Vești despre atrocitățile lor au ajuns curând la Constantinopol. Împăratul a trimis împotriva lor o flotă condusă de Tatikios, care nu revenise de mult timp de la Antiohia, și de marinarul de origine italiană Landulf. Bizantinii au încercat să-i intercepteze pe pisani pe când aceștia treceau pe lângă Samos, dar au sosit prea târziu și au eșuat în a-i prinde și la Cos. În cele din urmă, cele două flote au ajuns să se zărească în largul Rhodosului. Bizantinii au încercat să forțeze lupta și au capturat o navă pisană ce avea la bord o rudă a lui Bohemund. A izbucnit însă brusc o furtună, care le-a permis pisanilor să fugă. Aceștia au încercat apoi să debarce pe coasta Ciprului, dar au fost respinși cu ceva pierderi de guvernatorul bizantin, Philocales. După aceea, au navigat de-a lungul coastei siriene, în timp ce flota bizantină s-a îndreptat spre Cipru.[22]

De la plecarea tovarășilor săi spre Ierusalim, Bohemund fusese ocupat cu consolidarea poziției sale la Antiohia. În momentul respectiv avea puține motive să se teamă de turci. Principala sa

---

[21] Albert d'Aix, VII, 7, pp. 51-52, oferă o relatare ostilă vieții din trecut a lui Daimbert. Vezi și *Annales Pisani* (ed. Tronci), vol. I, p. 178 și urm. Este posibil să fi plecat înainte ca Urban să afle de moartea lui Adhémar și că fie a fost numit legat când se afla pe drum, fie și-a asumat autoritatea în calitate de cel mai înalt ierarh prezent în Orient.

[22] Ana Comnena, XI, X, 1-6, vol. III, pp. 41-44.

problemă erau bizantinii. Știa că împăratul nu-l va ierta niciodată. Cât timp împăratul deținea cea mai bună flotă din apele răsăritene și portul Latakia, exact la sud de teritoriul său, nu se putea simți în siguranță. Către sfârșitul lui august, s-a decis să rezolve chestiunea și a pornit să atace Latakia. Fără ajutor maritim nu putea face însă nimic. Fortificațiile erau puternice, iar garnizoana putea fi aprovizionată și întărită din Cipru. Sosirea în largul coastei a flotei pisane, care nu avea niciun motiv să-i placă pe bizantini, a fost, drept urmare, bine-venită. Bohemund s-a grăbit să încheie un acord cu Daimbert și cu căpitanii pisani, care au promis să-l ajute.[23]

Împăratul i-a poruncit amiralului său să pedepsească acțiunile piratерești comise de latini, dar dorea să evite o ruptură deschisă. Tatikios era nesigur despre felul în care trebuia să trateze noile evoluții. După ce s-a consultat cu guvernatorul Ciprului, i-a cerut generalului bizantin Butumites, care se găsea în Cipru, probabil pentru a acționa ca ambasador pentru întregul Orient, să traverseze marea la Antiohia și să stea de vorbă cu Bohemund. Bohemund a fost însă intransigent și ambasada nu a obținut nimic. Butumites s-a întors în Cipru și a navigat cu Tatikios și cu flota principală spre Constantinopol pentru a raporta situația și pentru a primi instrucțiuni suplimentare. În larg de Syce, pe coasta vestică a Ciliciei, multe corăbii bizantine au naufragiat în urma unei furtuni puternice. Escadra amiralului a putut însă să își continue călătoria. Navele pisane s-au deplasat într-o poziție din care izolau de pe mare Latakia.[24]

În acel moment, Raymond și cei doi Robert au ajuns la Jabala. Era firesc ca Raymond să fi fost îngrozit de evenimentele de la Latakia. Avea aversiune față de tot ceea ce Bohemund putea să facă, iar politica lui era de alianță cu Bizanțul. Colegii săi erau, la rândul lor, abătuți. Oricât de mult ar fi deplâns unele acțiuni ale împăratului, au înțeles necesitatea unei colaborări între creștinii orientali și cei occidentali. În plus, erau confruntați cu problema

---

[23] Albert d'Aix, VI, 45, pp. 500-501.

[24] Anna Comnena, XI, X, 7-8, vol. III, p. 45; Albert d'Aix, *loc. cit.*

conducerii oștilor lor înapoi în Europa, sarcină cu totul imposibilă fără ajutor bizantin. În special, era nepotrivit ca un nou legat papal în Orient să-și înceapă misiunea printr-o acțiune ce ar fi fost resimțită cu amărăciune de grosul creștinilor din Răsărit. Daimbert a fost chemat în tabăra de la Jabala. Confruntat cu reproșurile furioase ale conducătorilor, a sesizat greșeala și a rechemat flota pisană. Fără ajutorul său și cu cei trei principi mâniați, Bohemund a fost nevoit să abandoneze asediul. Raymond a intrat apoi în Latakia, însoțit de cei doi Robert, cu deplina încuviințare a locuitorilor, și și-a arborat steagul pe citadelă, alături de cel al împăratului. Guvernatorul Ciprului, informat de aceste evoluții, și-a anunțat încuviințarea și s-a oferit să-și pună la dispoziție gratuit flota pentru a-i duce pe Robert de Flandra și Robert de Normandia la Constantinopol, ca primă etapă a călătoriei spre casă. Oferta a fost acceptată cu recunoștință. Cei doi Robert au navigat în siguranță la Constantinopol, unde au fost bine primiți de împărat. Au refuzat sugestia acestuia de a rămâne în Răsărit în serviciul său și, după o ședere scurtă, și-au continuat călătoria spre vest. Nu știm câți dintre oamenii lor i-au însoțit. Unii au putut să pornească pe corăbii genoveze direct spre Italia. Raymond a rămas la Latakia.[25]

În acest timp, Daimbert i s-a alăturat lui Bohemund la Antiohia. Bohemund își cunoștea omul și curând și-a recâștigat influența asupra lui. Legatul era nerăbdător să pornească spre Ierusalim, iar Bohemund s-a decis să-l însoțească. Împreună cu alți cruciați, Bohemund jurase să se închine la Sfântul Mormânt, iar eșecul de a duce jurământul la îndeplinire îi afecta prestigiul. Ocazia de a face pelerinajul alături de Daimbert și de a-și asigura astfel alianța acestuia era prea bună pentru a fi ratată. Era de luat în calcul și viitorul Ierusalimului. Godefroy nu avea un moștenitor, iar sănătatea îi era precară. Legatul papal putea foarte bine să controleze succesiunea și era, în orice caz, înțelept să aibă o oarecare cunoaștere a situației de la fața locului. S-a anunțat că Daimbert și Bohemund

[25] Albert d'Aix, VI, 56-60, pp. 501-505; Orderic Vitalis, vol. IV, pp. 70-72; Guibert de Nogent, p. 232.

vor părăsi Antiohia la sfârşitul toamnei, pentru a fi în Oraşul Sfânt la Crăciun.[26]

La auzul veştii, Balduin a anunţat de la Edessa că ar însoţi pelerinajul. Şi el avea nevoie să-şi ducă la îndeplinire jurământul. Simţea că putea părăsi Edessa pentru un timp şi era evident în interesul general ca grupul să fie cât mai puternic cu putinţă. Însă şi el era interesat de succesiune. Era fratele lui Godefroy şi cea mai apropiată rudă a acestuia din Orient – deoarece Eustace de Boulogne părăsise probabil Palestina, urmându-l pe Robert de Flandra – şi era la fel de ambiţios ca Bohemund. Mai târziu, Bohemund trebuie să-i fi regretat compania. Cu Bohemund şi Balduin au venit toţi oamenii de care se putea dispensa apărarea teritoriilor lor şi un număr mare de femei. Potrivit lui Foucher de Chartres, erau cu totul douăzeci şi cinci de mii.[27]

Pelerinii au plecat la începutul lui noiembrie. Bohemund şi Daimbert au urmat drumul de pe ţărm, cu flota pisană păzindu-le flancul. Atunci când au trecut pe lângă Latakia, Raymond a refuzat să-i ajute cu provizii. La Bulunyas, puţin mai la sud, s-au oprit spre a-i permite lui Balduin să-i prindă din urmă. Acesta ajunsese la Antiohia după plecarea lui Bohemund, dar a fost mai bine primit de Raymond la Latakia. Locuitorii din Bulunyas, creştini greci care, după câte se pare, recunoşteau autoritatea împăratului, n-au privit cu ochi buni sosirea pelerinilor şi au fost foarte puţin cooperanţi în privinţa proviziilor. După ce pelerinii au pornit mai departe, au suferit în curând de foame. Tortosa, pe lângă care au trecut la sfârşitul lunii, revenise în mâini musulmane, iar garnizoana i-a atacat şi masacrat pe cei rămaşi la coada pelerinajului. Nu era de obţinut niciun fel de hrană aici şi nici la Tripoli nu a fost cu mult mai bine. Pâinea era vândută la un preţ

---

[26] Foucher de Chartres, I, XXXIII, 1-6, pp. 322-326; Albert d'Aix, VII, 6, p. 511.

[27] Foucher de Chartres, *loc. cit.*, spune că Bohemund l-a invitat pe Balduin să îl însoţească, pentru că un număr mai mare însemna o mai mare siguranţă. Foucher dă numărul pelerinilor care este, fără îndoială, exagerat (*ibidem*, 8, p. 328).

atât de ridicat, încât doar cei bogaţi şi-o puteau permite. Ceva hrană a putut fi extrasă din trestia-de-zahăr ce creştea în vecinătatea oraşului Tripoli, dar, cu toate că a trezit interesul pelerinilor ca o noutate, era pe de-a-ntregul insuficientă pentru nevoile acestora. Luna decembrie a fost neaşteptat de rece, iar ploaia a căzut fără încetare. Mortalitatea a fost ridicată în rândul celor bătrâni şi al celor mai firavi, iar cele mai multe animale de povară au pierit. Dar pelerinii au continuat să meargă fără a se opri nicăieri mai mult decât era nevoie. La mijloc de decembrie au ajuns la Cezareea, unde au reuşit să cumpere hrană, iar la 21 decembrie au sosit la Ierusalim.[28]

Godefroy a fost bucuros să-i vadă sosind. Nevoia sa de oameni de arme era presantă. A sperat să-i convingă pe cei mai mulţi să rămână în Palestina şi să ocupe domenii pe care acum era în măsură să le ofere. În această privinţă a avut un oarecare succes. Când Bohemund şi Balduin s-au întors către nord, câţiva dintre cavalerii şi oamenii lor au rămas. În urma înfrângerii egiptenilor la Ascalon, deşi oraşele de pe litoral, cu excepţia Jaffei, erau încă în mâinile fatimizilor, protejate de flota egipteană, ţinuturile muntoase ale Iudeei şi Samariei ieşiseră de sub controlul lor. Satele erau ocupate în principal de creştini, o populaţie pasivă de mici cultivatori. Timp de generaţii, acestora li se interzisese portul armelor şi fuseseră exploataţi de stăpânii lor musulmani atunci când autoritatea centrală era slabă. La început au întâmpinat cu bine schimbarea de stăpâni, iar către sfârşitul verii, autoritatea lui Godefroy se întindea de la câmpia Jezreel, în nord şi dincolo de Hebron, până la Negeb, spre sud. Totuşi, acolo, în sudul Iudeei, controlul său era incomplet, întrucât localnicii erau musulmani şi avea loc o continuă infiltrare a beduinilor dinspre deşert. Hebron, pe care cruciaţii îl numeau Sf. Abraham, era puternic fortificat spre a asigura controlul regiunii.[29]

---

[28] Foucher de Chartres, *ibidem*, 7-18, pp. 326-332.

[29] Potrivit lui Guillaume de Tyr, Godefroy avea doar 300 de cavaleri şi 2 000 de pedestraşi (IX, 19, vol. 1, pt. 1, p. 393).

În acest timp, Tancred, cu un mic grup de douăzeci și patru de cavaleri și oamenii acestora, a pătruns în Galileea. Galileea fusese recent disputată între fatimizi și Duqaq din Damasc. Însă Duqaq nu avusese timp să ocupe provincia de la înfrângerea fatimizilor la Ascalon. Musulmanii din partea locului nu i-au opus rezistență lui Tancred. Pe măsură ce mica oaste s-a apropiat de capitala lor, Tiberiada, locuitorii au fugit în teritoriul Damascului. Creștinii, care în oraș erau o minoritate, i-au întâmpinat cu bucurie. Evreii, care aveau aici o colonie numeroasă, au fost mult mai rezervați, amintindu-și de soarta fraților lor de la Ierusalim. Tancred a fortificat Tiberiada, apoi s-a mutat în orașul creștin Nazaret și spre Muntele Tabor și și-a desăvârșit cucerirea prin capturarea fortăreței Beisan (Scythopolis), care controla trecerea din câmpia Jezreel spre Iordan. Musulmanii din Galileea s-au grăbit să părăsească provincia, iar Tancred a continuat după plecarea lor o serie de incursiuni strălucite și rapide, în maniera arabilor, în ținuturile musulmane înconjurătoare. Aceasta nu numai că le-a adus lui și supușilor săi o pradă bogată, dar i-au consolidat stăpânirea în Galileea. Statul creștin a fost astfel lărgit într-un teritoriu compact ce izola cu totul orașele fatimide de pe coastă de hinterlandul Transiordaniei și Hauranului. Godefroy nu avea de înfruntat un pericol imediat cât timp fatimizii nu erau pregătiți să-și ia revanșa pentru Ascalon, iar Duqaq din Damasc era adânc implicat în certuri familiale pentru a risca un război agresiv. A fost cu atât mai bine, căci, cu o forță militară pe care Guillaume de Tyr, folosind surse din epocă, o estima la trei sute de cavaleri și două mii de pedestrași, Godefroy nu ar fi putut face față unui contraatac. Dezbinarea arabilor a fost, înainte de toate, cea care a permis micului stat intrus să se stabilească în interiorul teritoriilor lor.[30]

În timp ce călătoreau spre sud împreună, Daimbert și Bohemund au plănuit viitoarea lor politică. Lui Godefroy îi era necesar ajutorul lor. Avea nevoie de o putere navală oferită de corăbiile pisane,

---

[30] Raoul de Caen, CXXXIX, pp. 703-704; Guillaume de Tyr, IX, 13, vol. I, pt. I, p. 394.

care ascultau de Daimbert, şi avea nevoie de toţi cavalerii pe care i-ar fi putut pune la dispoziţie Bohemund. Pelerinii au petrecut Crăciunul la Betleem. Odată sărbătorile încheiate, nou-veniţii şi-au arătat adevăratele intenţii. Patriarhul Arnulf, care avea mulţi duşmani şi al cărui patron, Robert de Normandia, era acum departe, a fost depus pe motiv că alegerea sa nu fusese canonică. Apoi, la intervenţia lui Bohemund, Daimbert a fost ales în locul acestuia patriarh al Ierusalimului. Au existat zvonuri că le-au fost făcute daruri, care au uşurat tranzacţia, atât lui Bohemund, cât şi lui Godefroy. Imediat după înscăunare, Godefroy şi Bohemund i s-au închinat deopotrivă şi au primit învestitura pentru teritoriile Ierusalimului şi Antiohiei.[31]

Ceremonia a fost semnificativă, iar înţelesul ei, clar. Părerea generală în rândul pelerinilor fusese întotdeauna că Ţara Sfântă trebuia să fie patrimoniul Bisericii. Arnulf nu avusese însă autoritatea şi nici tăria de caracter pentru a institui vreun fel de supremaţie asupra puterii seculare. Daimbert sosise în calitate de legat papal, cu un prestigiu întemeiat pe numirea sa de către papa Urban. Adusese cu el argumentul practic al unei escadre navale şi sprijinul energic al lui Bohemund. Cruciatul de rând nu i-ar fi respins pretenţiile, iar Godefroy care, în ciuda încăpăţânării, era un om slab şi se simţea nesigur, a împărtăşit acest respect sincer pentru Biserică. A sperat că, prin recunoaşterea suzeranităţii Bisericii, îşi va întemeia propria autoritate pe un temei moral sigur şi va beneficia de întregul sprijin în conducerea laică a teritoriului. Nu îl cunoştea încă pe Daimbert.

Motivele lui Bohemund erau mai subtile. Recunoaşterea suzeranităţii lui Daimbert nu îl costa nimic, deoarece acesta s-ar fi aflat prea departe pentru a se amesteca în problemele de la Antiohia. Bohemund era bucuros să ignore drepturile patriarhului Antiohiei, un grec, pe care îl suspecta a fi agent al Bizanţului. Recunoscând în chip formal că autoritatea sa provenea de la cel

[31] Albert d'Aix, VII, 7, pp. 511-512; Guillaume de Tyr, IX, 15, vol. I, pt. I, p. 387.

mai înalt ierarh ecleziastic latin din Orient, răspundea pretenţiilor formulate de împărat într-un mod în care toţi latinii l-ar fi încuviinţat. Putea spera, totodată, că va beneficia de sprijinul deplin al tuturor dacă împăratul se decidea să îl atace. Probabil că, profitând de ocazie, a luat titlul de prinţ al Antiohiei. Titlul de principe (*princeps*) ataşat unui teritoriu era puţin cunoscut în Occident, cu excepţia sudului Italiei, unde era folosit de unii şefi normanzi care ocupaseră pământuri ale longobarzilor şi care nu recunoşteau niciun stăpân laic, ci doar autoritatea scaunului Sfântului Petru. Drept urmare, i se potrivea perfect lui Bohemund. În acelaşi timp, nepotul său, Tancred, a luat titlul de principe al Galileei, probabil pentru a arăta că suzeranul său nu era Godefroy, ci patriarhul. Daimbert a fost încântat de omagiul ce îi fusese adus.[32] Urban al II-lea intenţionase probabil ca Ţara Sfântă să devină un patrimoniu ecleziastic, deşi nu ar fi vrut să deranjeze ordinea bisericească existentă. Fără îndoială că ar fi binecuvântat succesiunea unui latin la fiecare dintre patriarhiile răsăritene, dacă aceasta s-ar fi petrecut în mod legal şi paşnic. Putem să ne întrebăm dacă ar fi încuviinţat o acţiune în care patriarhul Ierusalimului şi-ar fi arogat de unul singur autoritatea asupra scaunului patriarhal al Antiohiei, mai vechi şi cu însemnătate istorică. Daimbert a solicitat pentru patriarhat o autoritate asupra chestiunilor spirituale şi temporale la fel de înaltă precum cea pretinsă de Grigore al VII-lea pentru papalitate în Occident. Momentul era bine ales. Urban al II-lea murise. Ştirile despre urcarea pe tron a lui Pascal al II-lea, la 13 august, trebuie să fi ajuns la Ierusalim în iarnă. Daimbert îl cunoştea probabil pe Pascal, care îl precedase ca legat papal în Spania, şi ştia că era un om mediocru şi cu un caracter slab. Era îndoielnic că ar fi creat probleme cât timp supremaţia nominală îi era recunoscută.[33]

Balduin de Edessa nu a depus omagiu patriarhului. Nu se ştie dacă i s-a cerut să o facă şi a refuzat sau dacă măcar s-a ridicat

---

[32] Vezi Grousset, *Histoire des Croisades*, vol I, pp. 194-196, şi Moeller, *op. cit.*

[33] Pentru Pascal al II-lea vezi articolul „Pascal al II-lea", semnat de Amann în Vacant şi Mangenot, *Dictionnaire de Théologie Catholique.*

această problemă. Se pare totuși că relațiile sale cu Daimbert nu erau cordiale.[34]

Când ceremonia a luat sfârșit, Bohemund și Balduin au plecat împreună în prima zi a anului 1100 spre teritoriile lor. Majoritatea însoțitorilor s-au înapoiat cu ei. Unii au rămas și au primit din partea lui Godefroy domenii în Palestina. Godefroy și Daimbert au însoțit pelerinii la Ierihon și la Iordan, unde au petrecut Boboteaza. Apoi, Bohemund și Balduin s-au îndreptat spre nord, către valea Beisan și Tiberiada. Acolo au decis să nu urmeze drumul către casă de pe țărm, ci să meargă tot înainte spre Coele-Siria, trecând pe lângă Baniyas și valea Litani. Nu au întâlnit nicio rezistență cât au fost în Coele-Siria, până când au ajuns la ruinele Baalbekului. Regiunea îi era supusă lui Duqaq din Damasc, care plănuise să îi întâmpine în acel loc. Coloana se deplasa cu Bohemund în frunte și cu Balduin în coadă, atunci când forțele Damascului au atacat. Duqaq era însă mai preocupat să-i gonească din teritoriul său decât să îi distrugă, iar atacul nu a fost foarte viguros. A fost respins cu ușurință și francii și-au continuat înaintarea către mare, traversând Buqaia și, de acolo, urmând drumul de pe țărm pe lângă Tortosa și Latakia spre Antiohia. Înainte de sfârșitul lui februarie, Balduin se afla înapoi la Edessa.[35]

Sporirea oștirii sale i-a permis lui Godefroy să-și extindă stăpânirea asupra câmpiilor litorale ale Palestinei. Teritoriul său fusese separat de mare cu excepția unui coridor ce ducea la Jaffa. Pe timpul toamnei a încercat lărgirea coridorului prin capturarea micului port Arsuf de la nord de Jaffa. Oamenii din Arsuf, după ce oferta lor de supunere față de Raymond de Toulouse fusese respinsă în urma intervenției lui Godefroy, au considerat înțelept ca, atunci când Raymond a părăsit Palestina, să ajungă la o înțelegere cu Godefroy, căruia i-au trimis ostatici. În schimb, l-au

[34] Nu există dovezi că Balduin ar fi depus vreodată omagiu lui Daimbert pentru Edessa. Este clar din evenimente ulterioare că Daimbert nu avea încredere în el.

[35] Foucher de Chartres, I, XXXIII, 19-21, pp. 332-334.

acceptat în oraşul lor, parţial ca rezident şi parţial ca ostatic, pe un cavaler din Hainault, Gerard d'Avesnes. Godefroy dorea însă un control mai direct, iar la sfârşitul toamnei a pornit cu o mică oaste să atace oraşul. Prima victimă a fost prietenul său, Gerard d'Avesnes, care a fost legat şi atârnat de ziduri, complet expus săgeţilor atacatorilor. În zadar Gerard a strigat la Godefroy, rugându-l să îl cruţe. Godefroy i-a replicat că dacă propriul său frate, Eustace, ar fi fost atârnat acolo, tot ar fi continuat atacul. Gerard a fost curând tras înapoi, străpuns fiind de douăsprezece dintre săgeţile compatrioţilor săi. Martiriul său a fost inutil. Oamenii lui Godefroy nu au putut face nimic împotriva zidurilor oraşului, iar cele două turnuri pe roţi construite au fost, unul după celălalt, distruse de focul grecesc al garnizoanei. La 15 decembrie, asediul a fost ridicat. Jumătate din oaste a fost lăsată la Ramla, cu porunca să devasteze ţinutul din jurul Arsufului şi să facă imposibilă pentru locuitori cultivarea pământului.[36]

Odată cu sosirea întăririlor, Godefroy şi-a continuat politica pe o scară mai largă. Oamenii săi au început să devasteze ţinuturile dimprejurul tuturor oraşelor fatimide de pe ţărm, Ascalon, Cezareea şi Acra, precum şi Arsuf, până când niciunul dintre acestea nu a mai putut obţine provizii. În acelaşi timp, cu ajutorul marinarilor pisani, a refortificat Jaffa şi i-a îmbunătăţit portul. Corăbii din toate porturile italiene şi provensale, atrase de posibilitatea comerţului cu noul stat, au sosit pentru a se alătura pisanilor şi pentru a profita împreună cu aceştia de oportunităţi. Cu ajutorul lor, a fost în măsură să realizeze o blocadă asupra coastei Palestinei. A devenit tot mai greu pentru corăbiile fatimide să aducă provizii pe mare către porturile musulmane. De ambele părţi se practica pirateria, însă cel mai mult au avut de suferit locuitorii acestor porturi.[37]

La mijlocul lui martie, egiptenii, drept răspuns la o solicitare urgentă, au trimis pe calea mării un mic detaşament care să suplimenteze garnizoana de la Arsuf. Astfel încurajaţi, oamenii din Arsuf

---

[36] Albert d'Aix, VII, 1-6, pp. 507-511.

[37] *Ibidem*, VII, 12, 14, pp. 515-516.

au organizat un contraatac asupra francilor, care a avut drept rezultat căderea într-o ambuscadă, în care cea mai mare parte a oştii a fost ucisă. În disperare de cauză, oraşul a trimis o solie la Godefroy, care a sosit la Ierusalim la 25 martie, aducându-i darul simbolic al cheilor turnurilor oraşului şi oferindu-se să plătească un tribut anual. Godefroy le-a acceptat închinarea şi i-a cedat dreptul de a primi tribut unuia dintre cavalerii săi de frunte, Robert de Apulia. Câteva zile mai târziu, Godefroy a fost surprins şi încântat când Gerard d'Avesnes a apărut subit la Ierusalim. Se refăcuse de pe urma rănilor şi era trimis acum îndărăt de autorităţile din Arsuf ca un semn de bună-credinţă. Godefroy, a cărui conştiinţă era încărcată, i-a dăruit feuda Sf. Abraham sau, altfel spus, Hebronul.[38]

Ascalonul, Cezareea şi Acra nu au întârziat să urmeze exemplul Arsufului. La începutul lui aprilie, emirii acestora s-au înţeles şi i-au trimis emisari lui Godefroy, încărcaţi cu daruri din grâne, fructe, ulei şi cai arabi. Îi ofereau un tribut lunar de cinci mii de besanţi dacă li se permitea să-şi cultive pământurile în linişte. Godefroy le-a acceptat propunerile şi, curând, au fost stabilite relaţii cordiale între oraşele musulmane şi stăpânul lor creştin. Diverşi şeici musulmani de mică însemnătate din zona deluroasă se supuseră deja. Pe când Godefroy se afla în tabără la Arsuf, o delegaţie a acestora îl vizitase oferindu-i hrană, iar membrii ei fuseseră mişcaţi şi plăcut impresionaţi de simplitatea cu care trăia, o simplitate impusă deopotrivă de sărăcie, dar şi de gusturile sale. Se potrivea cu concepţia lor despre un războinic măreţ, dar modest şi a făcut astfel mai uşor de obţinut prietenia acestor şeici.[39]

Şeicii din Transiordania au fost cei care au căutat apoi o înţelegere. Erau obişnuiţi să-şi trimită surplusul de produse către oraşele de pe coastă, iar statul francilor le stătea în cale. Ei au solicitat să li se permită, o dată în plus, să-şi trimită caravanele prin Iudeea. Godefroy şi-a dat consimţământul, dar a încercat să dirijeze cât mai mult cu putinţă comerţul spre portul creştin Jaffa. În acelaşi

[38] *Ibidem*, VII, 13, 15, pp. 515-516.

[39] *Ibidem, loc. cit.;* Guillaume de Tyr, IX, 20, vol. I, pt. I, pp. 395-396.

timp, italienii au fost încurajați să intercepteze, de câte ori erau în stare, orice trafic între orașele musulmane de pe litoral și Egipt, pentru a le face să devină dependente de negoțul cu creștinii. Astfel, întreaga Palestină a început să fie integrată într-un sistem economic și, prin mijlocirea conexiunilor maritime, cu Europa. Politica francilor a dus la revenirea bogăției și prosperității pentru statul cruciat.[40]

Influența crescândă în rândul vecinilor musulmani l-a încurajat pe Godefroy să încerce să-și extindă controlul asupra pământurilor de dincolo de Iordan. În ținutul Suwat, la răsărit de Marea Galileei, trăia un emir numit de cruciați „Țăranul Gras". Tancred îi răvășise pământurile și îl convinsese să recunoască suzeranitatea francilor. Însă Țăranul Gras scuturase vasalitatea de îndată ce Tancred plecase și îi ceruse ajutor stăpânului său, Duqaq din Damasc. Tancred a făcut apel la Godefroy. Un cap de pod acolo le-ar fi permis francilor să devieze comerțul profitabil din zona Înălțimilor Golan și Hauran spre porturile Palestinei. Totodată, regiunea Suwat era renumită pentru fertilitatea ei. Godefroy era nerăbdător să o adauge cuceririlor sale. La început de mai, și-a adunat trupele pentru a i se alătura lui Tancred într-o incursiune care i-a condus prin teritoriul Țăranului Gras, în inima Platoului Golan. Pe când se întorceau încărcați de pradă, Duqaq s-a năpustit asupra ariergardei comandate de Tancred. În avangardă, Godefroy a continuat să înainteze fără să știe ce se întâmplă, iar Tancred a scăpat cu greu, pierzând mulți oameni și toată partea sa de pradă. Duqaq nu s-a simțit însă suficient de puternic pentru a-i urmări pe franci. S-a întors la Damasc, după ce s-a asigurat că aceștia i-au părăsit pământurile. Godefroy a continuat drumul spre Ierusalim cu prada sa. Tancred însă clocotea de răzbunare. Îndată ce și-a odihnit oastea la Tiberiada și a adunat întăriri, a condus un nou atac în teritoriul Damascului, atât de cumplit încât Duqaq a propus un armistițiu. În replică, Tancred a trimis șase cavaleri la Damasc, cerându-i fie să devină creștin, fie să părăsească Damascul. Furios din cauza

[40] Albert d'Aix, VII, 14, p. 516.

insultei, Duqaq le-a răspuns trimișilor că ei sunt cei care trebuie să devină musulmani sau să moară. Doar unul a renunțat la credință, ceilalți cinci au fost măcelăriți. Tancred i-a cerut imediat lui Godefroy să-l ajute să răzbune martiriul, iar Godefroy i s-a alăturat din nou într-o expediție și mai puternică decât cea dintâi. Timp de două săptămâni au devastat Golanul, în vreme ce musulmanii s-au adăpostit în spatele zidurilor orașelor. Duqaq, mai temător ca oricând să pornească în campanie, nu a încercat să li se opună. Țăranul Gras, văzându-se părăsit de suzeranul său și sărăcit de frânci, a fost de acord, încă o dată, să-l accepte pe Tancred ca senior și să-i plătească un tribut periodic.[41]

Deși Godefroy se impunea în rândul vecinilor săi musulmani, puterea îi era în declin în interiorul propriului domeniu. Cu Tancred, cel mai important vasal al său, relațiile erau cordiale. Se pare însă că Tancred, prin toate cererile de ajutor adresate lui Godefroy, își modelase politica potrivit propriilor scopuri. Însă, în timp ce principele Galileei acționa ca un monarh independent, Godefroy a constatat că propria lui independență era din ce în ce mai restrânsă de patriarhul Daimbert, suzeranul pe care îl acceptase în grabă. Daimbert nu era mulțumit ca autoritatea sa să fie doar nominală și teoretică. Dorea să fie bazată pe o putere reală. Godefroy, întotdeauna deferent față de Biserică și temându-se să nu piardă sprijinul pisanilor, nu a dorit să-i refuze cererile. La Stretenie, la 2 februarie 1100, a cedat scaunului patriarhal al Ierusalimului un sfert din orașul Jaffa. Apoi Daimbert a cerut să i se cedeze controlul nu numai asupra întregului oraș Jaffa, dar și asupra Ierusalimului și citadelei acestuia, Turnul lui David. Godefroy a cedat din nou, dar, îndemnat probabil de cavalerii săi revoltați, a insistat pentru o amânare. Într-o ceremonie solemnă din ziua de Paște, 1 aprilie, a donat patriarhului cele două orașe, însă a anunțat că va rămâne în stăpânirea lor până la moarte sau până ce ar fi cucerit două orașe mari de la necredincioși. Era o soluție nesatisfăcătoare, căci nu era ușor să construiești un regat organizat în jurul unei capitale temporare.

[41] *Ibidem*, VII, 16-17, pp. 517-518.

Cu excepția propriei sale suite, Godefroy nu pare să fi avut vreo elită administrativă și nici nu putea spera să creeze acum una la Ierusalim. Dacă Daimbert ar fi fost un mare administrator sau, precum Adhémar, un om înțelept, este posibil ca stăpânirea ierarhică pe care o avea în vedere să fi rezistat. Însă încercarea hazardată de a-i alunga din capitală pe apărătorii laici de care depindea siguranța statului creștin ar fi fost dezastruoasă. Chiar și răgazul câștigat de Godefroy nu a făcut decât să sporească nesiguranța viitorului. Providența s-a îndurat însă de Ierusalim.[42]

Când, în jurul datei de 18 iunie, a revenit în Galileea dintr-o incursiune în Platoul Golan, Godefroy a aflat că o puternică flotă venețiană a ajuns la Jaffa. Știind cât de folositoare ar fi aceasta pentru controlul țărmurilor, s-a grăbit să îi iasă în întâmpinare. De la Tiberiada a călătorit trecând pe lângă Acra și Haiffa spre Cezareea. Emirul, dornic să-și arate respectul față de suzeran, l-a invitat la un banchet unde a fost tratat cu toată onoarea. De la banchet, Godefroy a mers direct la Jaffa. Se simțea rău când a ajuns și s-a prăbușit când a ajuns la reședința pe care el însuși o construise pentru oaspeți de seamă. Apropiații și-au amintit de fructele pe care le mâncase la masa emirului și au bănuit că a fost otrăvit. Adevărul e că boala sa a fost mai degrabă febra tifoidă. În ziua următoare, își revenise suficient în puteri cât să-i primească pe comandantul flotei venețiene și pe episcopul care îl însoțea și să discute condițiile în care i-ar fi ajutat pe cruciați. Efortul a fost însă prea mare și a cerut suitei să-l conducă la Ierusalim. În aerul mai rece al capitalei și-a mai revenit, dar era prea slăbit pentru a mai purta negocieri.[43]

În jurul patului său de suferință, cei puternici se sfădeau. Daimbert aștepta cu nerăbdare momentul în care ar fi preluat controlul orașului. Venețienii erau nerăbdători să-și pună la punct negocierile. Sosiseră în două grupuri la Ierusalim ca să se închine

---

[42] Guilaume de Tyr, IX, 16-17, vol. I, pt. 1, pp. 388-390.

[43] Albert d'Aix, VII, 18, p. 519. Matei din Edessa, care se bazează probabil pe zvonurile locale ale creștinilor, afirmă răspicat că Godefroy a fost otrăvit de emir (II, CLXV, p. 229)

la Locurile Sfinte, cel dintâi la 21 iunie, al doilea la 24 iunie, dar comandantul și episcopul lor au rămas probabil mai mult pentru a purta negocieri. Tancred, auzind de sosirea lor și de boala lui Godefroy, a pornit în grabă din Galileea către sud. Din camera de suferință, Godefroy l-a desemnat pe vărul său, contele burgund Warner de Gray, să acționeze în numele său și și-a dat încuviințarea pentru condițiile înaintate de venețieni. Li se permitea să facă negoț liber în teritoriile statului frânc; urma să primească o biserică și o piață în fiecare oraș; aveau, totodată, să primească o treime din fiecare oraș care ar fi fost cucerit cu sprijinul lor și întregul oraș Tripoli, pentru care i-ar fi plătit lui Godefroy un tribut. În schimb, aveau să se pună la dispoziția cruciaților până la 15 august.[44] S-au purtat apoi discuții cu privire la orașele care trebuiau să fie atacate în acea vară. S-a convenit ca, în ciuda tratatului emirului cu Godefroy, Acra să fie principalul obiectiv, iar Haifa să fie, de asemenea, cucerită. Tancred spera să obțină Acra pentru principatul său, iar Godefroy i-a promis personal Haifa prietenului său, Geldemar Carpenel.[45]

În primele două săptămâni din iulie, Godefroy a părut ceva mai întremat și a existat speranța că își va reveni. Au fost întocmite planuri pentru expediția împotriva Acrei. Trupele lui Tancred i s-au alăturat în capitală, iar Warner de Gray a fost pus în fruntea trupelor lui Godefroy. Patriarhul Daimbert a decis apoi să însoțească expediția spre a se prezenta drept autoritatea supremă și a avea un cuvânt de spus în orice acordare de teritoriu. Nu avea încredere în Warner și a considerat că era sigur să plece din Ierusalim când Godefroy era prea bolnav ca să întreprindă vreo acțiune și când oamenii săi erau plecați în campanie. Niciodată nu a făcut un calcul mai greșit.

Patriarhul, Tancred și Warner, împreună cu toți oamenii lor, au părăsit Ierusalimul la 13 iulie și au mărșăluit spre Jaffa pentru

---

[44] *Translatio Sancti Nicolai in Venetiam*, în *R.H.C.Occ.*, vol. V, pt. I, pp. 272-273: Albert d'Aix, VII, 19, p. 519.

[45] *Translatio Sancti Nicolai, loc. cit.*; Albert d'Aix, VII, 20, p. 520.

a stabili contactul cu veneţienii. Pe măsură ce se apropiau de Jaffa, Warner s-a îmbolnăvit subit. Era limpede că nu era în măsură să continue campania, astfel că a rămas pentru patru zile la Jaffa şi apoi a fost transportat înapoi la Ierusalim într-o lectică. În acest timp, oastea se îndrepta rapid spre nord de-a lungul coastei, iar corăbiile veneţiene se pregăteau să navigheze în flancul ei. Vântul de nord le ţinea însă în loc şi au înaintat prea puţin.[46]

Abia ajunsese Warner la Ierusalim, când Godefroy şi-a dat sfârşitul. Miercuri, 18 iulie, după ce a primit împărtăşania, Godefroy, duce de Lorena şi apărător al Sfântului Mormânt, a trecut în linişte la cele veşnice. Fusese un conducător slab şi fără înţelepciune, însă oameni de toate seminţiile îl respectaseră pentru curajul, modestia şi credinţa sa. La Ierusalim, vestea morţii sale a fost întâmpinată cu amărăciune. Timp de cinci zile, trupul i-a fost expus pe catafalc, apoi a fost îngropat în biserica Sfântului Mormânt.[47]

---

[46] *Translatio Sancti Nicolai, loc. cit.*

[47] Albert d'Aix, VII, 21, pp. 520-1; Guillaume de Tyr, IX, 23, vol I, pt I, p. 399.

4

REGATUL IERUSALIMULUI

„Nu, lasă să fie rege peste noi."

I Regi, 8:19

Pe când zăcea bolnav, Godefroy de Lorena făcuse un testament prin care, credincios promisiunii de la Paște, lăsase patriarhului orașul Ierusalim. Când a murit, în Ierusalim nu exista nimeni care să aibă vreo autoritate, cu excepția lui Warner de Gray. Patriarhul și cavalerii de frunte erau cu toții departe, în campania împotriva Acrei. Warner însuși era pe moarte, dar a văzut ce trebuia făcut. Ridicându-se de pe patul de suferință, a ocupat imediat Turnul lui David și l-a pus în grija gărzii personale a lui Godefroy. Apoi, după ce s-a consultat cu curtenii din Casa lui Godefroy, seneșalul Mathieu și șambelanul Godefroy, cu episcopul Robert de Ramla și cu fostul patriarh Arnulf, l-a trimis pe episcopul de Ramla cu doi cavaleri în mare grabă spre Edessa, pentru a-l anunța pe Balduin de moartea fratelui său și pentru a-l chema să preia moștenirea, căci ei ar fi ascultat doar de cineva din familie. Acțiunea a fost ticluită dinainte, întrucât invitația adresată lui Balduin era făcută și în numele unor cavaleri ce se aflau la oaste, precum Geldemar Carpenel și Wicher Alamanul. Grupul era format din

loreni și din francezi din nord, care porniseră în Cruciadă alături de Godefroy sau care i se alăturaseră și care se opuneau cu înverșunare normanzilor și italienilor, sub a căror influență Godefroy căzuse. Secretul lor a fost bine păstrat și ei au considerat înțelept să rămână așa. Vestea morții ducelui nu a fost trimisă oștirii.[1] Însă în vreme ce corăbiile venețiene erau încă în apropiere de Jaffa, așteptând ca vântul dinspre nord să se domolească, a sosit un mesager de la Ierusalim care le-a spus că Godefroy a murit. Comandantul lor, întrebându-se în ce fel aceasta va afecta campania, a trimis imediat trei dintre cele mai rapide galere pentru a-i ajunge din urmă pe Tancred și pe patriarh, ca să-i întrebe care aveau să fie acum planurile lor. Vestea a constituit un șoc pentru oștire, de care Godefroy era foarte iubit. Daimbert pare să fi șovăit. Era nerăbdător cu privire la moștenire, dar avea încredere în testamentul lui Godefroy și îi socotea pe loreni ca fiind lipsiți de conducători. A fost de acord atunci când Tancred, hotărât să nu irosească șansa ajutorului venețian, a sugerat ca măcar Haifa să fie cucerită, chiar dacă atacul asupra Acrei putea fi amânat. Totuși, a trimis un mesager la Ierusalim pentru a lua în stăpânire, în numele său, Turnul lui David.[2]

Oastea s-a îndreptat spre Haifa și a așezat tabăra pe versanții Muntelui Carmel. Curând după aceea, escadra venețiană a intrat în golf. Haifa era locuită în majoritate de evrei și de o mică garnizoană egipteană. Evreii, amintindu-și ce au pățit comunitățile lor din Ierusalim și Galileea, erau pregătiți să se apere până la capăt. Musulmanii le-au dat arme și au luptat cu o rară tenacitate. Venețienii, după ce au pierdut o corabie într-o luptă din port, s-au retras descurajați spre golf, în timp ce Tancred, furios în clipa în care a aflat că Godefroy îi promisese Haifa lui Geldemar Carpenel, și-a rechemat oamenii și s-a retras în cort îmbufnat. Daimbert a făcut

---

[1] Albert d'Aix, VII, 30, p. 526; Guillaume de Tyr, X, 3, vol. I, pt. I, pp. 403-404. Este limpede că șefii oștirii au fost informați de moartea lui Godefroy de către venețieni.

[2] *Translatio Sancti Nicolai in Venetiam*, pp. 275-276; Guillaume de Tyr, *loc. cit.*

uz de abilităţile sale de diplomat pentru a-l convinge să reia atacul. A subliniat că veneţienii erau gata să plece şi a promis că va avea grijă ca Haifa să fie dată celui mai merituos. Tancred a acceptat, în aceste condiţii, să coopereze încă o dată şi a fost iniţiat un nou asalt. După o luptă disperată, turnul principal a fost ocupat şi a fost forţată intrarea. Acei musulmani şi evrei care au putut scăpa au fugit la Acra şi Cezareea, dar cei mai mulţi au fost masacraţi.[3]

Haifa a căzut la 25 iulie. Imediat după aceea, conducătorii oştirii au ţinut sfat pentru a decide cui urma să-i revină. Tancred avea forţe mai numeroase şi sprijinul lui Daimbert. Geldemar Carpenel nu a putut face nimic împotriva lui şi a fost alungat din oraş. S-a retras însoţit de lorenii din oaste şi şi-a croit drum spre sudul Palestinei, stabilindu-se la Hebron, al cărui stăpân, Gerard d'Avesnes, se afla probabil încă la Haifa alături de Tancred.[4] Apoi, Daimbert şi Tancred s-au întâlnit pentru a discuta chestiunea mai importantă a viitorului conducerii Ierusalimului. Daimbert primise de acum veşti din Ierusalim. Trimisul său îl găsise pe Warner de Gray în stăpânirea Turnului lui David, pe care refuzase să-l predea reprezentantului patriarhului. Aflase şi că Balduin fusese chemat în sud. Warner însuşi a murit la 23 iulie, vlăguit de ultimele eforturi. Însă, deşi prietenii patriarhului au văzut în moartea sa mâna lui Dumnezeu, care l-a pedepsit pentru impietate, evenimentul nu le-a fost de folos, căci turnul se afla în stăpânirea sigură a lorenilor.[5] Daimbert nu putea spera să-şi împlinească pretenţiile fără ajutor. Alianţa lui Tancred era esenţială, căci principatul acestuia se întindea în acel moment de la răsărit de Marea Galileei până la Mediterană, separând Ierusalimul de zona de nord. În ceea ce îl priveşte pe Tancred, acesta îl detesta pe Balduin încă din momentul certurilor lor în Cilicia, petrecute cu trei ani mai devreme. Daimbert, cu deplina încuviinţare a lui Tancred, a decis ca stăpânirea Palestinei să-i fie oferită lui

---

[3] Albert d'Aix, VII, 22-5, pp. 521-523; *Translatio Sancti Nicolai*, pp. 276-278.

[4] Albert d'Aix, VII, 6, pp. 523-524. Nu există niciun indiciu că Gerard ar fi protestat la adresa acţiunii lui Geldemar.

[5] Guillaume de Tyr, *loc. cit.*

Bohemund. Propriul său secretar, Morellus, a primit poruncă să pornească imediat la Antiohia cu o scrisoare către prinţ.

Daimbert nu intenţiona să-i dea lui Bohemund false iluzii cu privire la natura viitoarei sale suveranităţi. Îşi începea scrisoarea amintind că Bohemund îl ajutase să fie ales ca patriarh al unui scaun pe care îl descria, cu o trufaşă desconsiderare faţă de pretenţiile Romei, drept Biserica-mamă a tuturor bisericilor, stăpâna popoarelor. Apoi vorbea de concesiile pe care le obţinuse de la Godefroy şi se plângea de încercările anturajului ducelui de a le împiedica. Daimbert a şi repetat termenii donaţiei făcute în ziua de Paşte şi a subliniat că, în virtutea acesteia, Ierusalimul trebuia să îi revină la moartea lui Godefroy. Însă Warner de Gray ocupase în chip nedrept Turnul lui David şi îi oferise moştenirea lui Balduin. Drept urmare, Daimbert îl chema în ajutor pe Bohemund, aşa cum tatăl acestuia din urmă sosise în sprijinul lui Grigore al VII-lea atunci când fusese persecutat de împăraţii germani – o amintire care nu era atât de favorabilă Bisericii pe cât era înclinat să creadă Daimbert. Bohemund trebuia să îi scrie lui Balduin pentru a-l împiedica să vină în Palestina fără permisiunea patriarhului, iar dacă Balduin nu ar fi ascultat, atunci Bohemund trebuia să folosească forţa pentru a-l opri. Altfel spus, pentru ca patriarhul să poată domni peste Palestina, în ciuda dorinţei cavalerilor cărora le revenea apărarea ţării, prinţul creştin al Antiohiei trebuia să declare război contelui creştin al Edessei.[6]

Nu se poate şti ce răspuns ar fi dat Bohemund scrisorii. Este puţin probabil să se fi grăbit într-atât încât să rişte un conflict cu Balduin şi nici ca, odată venit în Palestina, să fi rămas mult timp supus patriarhului. Scrisoarea nu i-a parvenit niciodată. Norocul lui Daimbert se isprăvise.

Pe parcursul ultimelor luni interveniseră schimbări în situaţia din nordul Siriei. Raymond de Toulouse petrecuse lunile de iarnă la Latakia, pe care a condus-o împreună cu reprezentanţii

---

[6] Albert d'Aix, VII; 27, p. 524. Textul scrisorii lui Daimbert este redat în Guillaume de Tyr, X, 4, 1, pp. 405-406.

împăratului. Era în relații excelente cu guvernatorul Ciprului, de la care putea primi provizii. Cândva, în primăvară, a primit o scrisoare de la Alexie, care îi mulțumea pentru ajutor și îi cerea să predea Latakia autorităților bizantine. Era inclusă invitația de a vizita curtea imperială. Este probabil ca scrisoarea să fi fost adusă de la Constantinopol de eunucul Eustathios, promovat recent la rangul de amiral al flotei imperiale, care a sosit cu o puternică escadră. Acesta a pornit imediat să recucerească porturile din vestul Ciliciei, Seleucia și Corycus, apoi și-a extins dominația asupra teritoriului cilician al lui Bohemund mai departe spre răsărit, ocupând Tarsus, Adana și Mamistra. Raymond a acceptat invitația și a navigat spre Constantinopol la început de iunie. În Cipru, a întâlnit escadra venețiană care era în drum spre Jaffa și a sosit în capitala imperială cam pe la sfârșitul lunii. Contesa sa, Elvira de Aragon, care i-a fost alături pe toată durata călătoriilor sale, a rămas la Latakia sub protecția autorităților bizantine, împreună cu ceea ce mai rămăsese din oștile din Toulouse și Provența.[7]

Secretarul lui Daimbert, Morellus, a ajuns la Latakia la sfârșit de iulie, în drum spre Antiohia. Autoritățile l-au reținut pentru a-i examina hârtiile și au descoperit scrisoarea către Bohemund. Oamenii lui Raymond, cărora le fusese trimisă pentru traducere, au fost atât de șocați, încât au distrus-o și l-au arestat pe Morellus.[8]

Dacă Bohemund ar fi primit scrisoarea, întreg viitorul său ar fi fost mai fericit. La început de august, necunoscând încă evenimentele din Palestina, a plecat de la Antiohia în sus pe Eufrat, pentru a răspunde unui apel al armenilor din Melitene. La începutul verii fusese în măsură să-și consolideze hotarul dincolo de Orontes, respingând un contraatac al lui Ridwan din Alep, care

---

[7] Anna Comnena, XI, VII, 4, X, 9-10, vol. III, pp. 345-346; Foucher de Chartres, I, XXXII, I, pp. 320-321; *Translatio sancti Nicolai*, p. 271. Succesiunea cronologică a Anei nu este clară, dar data este confirmată de sursele occidentale.

[8] Albert d'Aix, *loc. cit.*

a fost împins să ceară ajutorul emirului din Homs.[9] Relațiile dintre Homs și Alep erau prea incerte pentru a-i provoca teamă lui Bohemund, chiar dacă musulmanii fuseseră capabili să recucerească Tel-Mannas, localitate lăsată fără o garnizoană corespunzătoare de când Raymond Pilet o părăsise pentru a merge spre sud cu contele de Toulouse. Bohemund s-a simțit în măsură să-și extindă stăpânirea către nord. Lipsa unei flote îl făcuse incapabil să împiedice recucerirea bizantină a Ciliciei, dar era nerăbdător să controleze trecătorile din Anti-Taurus, prin care ar fi trecut probabil expediția bizantină împotriva Antiohiei. În consecință, Bohemund a răspuns prompt atunci când Gabriel din Melitene, ce se aștepta la un atac al lui Malik Ghazi Gümüștekin, emirul danișmend al Sebasteei, a solicitat ajutor. Timp de trei veri, emirul danișmend răvășise teritoriul lui Gabriel și exista teama că acum se va îndrepta chiar asupra orașului. După experiența ginerelui său, Thoros din Edessa, Gabriel nu dorea să facă apel la Balduin, deși era mai la îndemână. Bohemund însă arătase respect față de armeni. Printre prietenii acestuia se numărau Ciprian, episcopul armean al Antiohiei, și Grigore, episcop de Maraș. Prin medierea acestora, Gabriel s-a oferit să-și închine orașul lui Bohemund dacă amenințarea turcă lua sfârșit.[10]

Înainte de a părăsi Antiohia pentru a răspunde chemării, Bohemund a luat o măsură care a marcat o dată pentru totdeauna ruptura sa cu grecii și care, prin consecințele sale, a provocat prima schismă ireparabilă dintre Bisericile Greacă și Latină. Ioan al IV-lea, care fusese reinstalat de Adhémar ca patriarh al Antiohiei, rămăsese în scaun până în acel moment. Era însă grec, iar Bohemund îl suspecta de simpatii bizantine și că întreține în rândurile ortodocșilor din patriarhat speranța de a fi eliberați de împărat. Bohemund l-a expulzat din oraș și l-a pus în locul său pe un latin, Bernard de Valence, care fusese capelan

[9] Kemal ad-Din, *Cronica din Alep*, pp. 588-589.

[10] Albert d'Aix, *loc. cit.;* Matei din Edessa, II, CLXVII, pp. 230-231; Mihail Sirianul (ed. Chabot), III, III, p. 187; Ibn al-Athir, *op. cit.*, pp. 203-204.

al lui Adhémar şi pe care Bohemund îl numise recent episcop de Artah, luându-l la Ierusalim pentru a fi hirotonit. Mai târziu, latini precum Guillaume de Tyr, dornici să evidenţieze legitimitatea patriarhatului latin al Antiohiei, au declarat că Ioan abdicase deja din funcţie. În fapt, Ioan a abdicat abia după ce a ajuns la Constantinopol, pentru a deschide calea unui succesor grec. S-a retras într-o mănăstire de la Oxia, unde a scris un tratat ce denunţa practicile latinilor şi în care vorbeşte cu amărăciune de oprimarea latină. Drepturile i-au fost preluate de patriarhul ales de clerul său aflat în exil. Astfel au fost instituite două patriarhate rivale, grec şi latin, şi niciunul nu a recunoscut supremaţia celuilalt. Datorită lui Bohemund, schisma dintre cele două Biserici era acum definitivă la Antiohia, iar împăratul a adăugat ambiţiilor sale de realipire a Antiohiei la Imperiu, hotărârea de a-l restaura pe tron pe patriarhul legitim.[11]

După ce a eliminat astfel principala sursă de trădare din Antiohia, Bohemund s-a îndreptat spre Melitene. Nedorind să-şi lase capitala insuficient apărată, şi-a luat cu el doar vărul, pe Richard de Salerno, trei sute de cavaleri şi o trupă de infanterie. A fost însoţit de episcopii armeni ai Antiohiei şi Maraşului. De asemenea, e posibil ca unii dintre cavalerii săi să fi fost armeni. Încrezător că îi poate învinge pe turci chiar şi cu o forţă atât de puţin numeroasă, s-a avântat fără grijă spre înălţimile care separă Melitene de valea Aksu. Acolo, emirul danişmend îi pregătise o ambuscadă în care a căzut brusc. Francii au fost luaţi prin surprindere şi înconjuraţi. După o luptă scurtă şi înverşunată, oastea lor a fost nimicită. Episcopii armeni au fost ucişi şi, împreună cu

[11] Guillaume de Tyr, VI, 23, vol. I, pt. I, pp. 273-275; Orderic Vitalis, vol. IV, p. 141, care, în chip ilogic, susţine că schimbarea s-a produs pe durata captivităţii lui Bohemund, deşi Bohemund fusese cel care a desemnat succesorul. Raoul de Caen, CXL, p. 704. Vezi Leib, *Deux Inédits Byzantins*, pp. 59-69. Actul de abdicare a lui Ioan, datat octombrie 1100, există în manuscris la Sinai, v. Benechewitch, *Catalogus Codicum Manuscriptorum Graecorum*, p. 279. Vezi Grumel, „Les Patriarches d'Antioche du nom du Jean" în *Echos d'Orient*, vol. XXXII, pp. 286-298.

Richard de Salerno, Bohemund, vreme îndelungată spaima necredincioşilor, a fost târât într-o ruşinoasă captivitate.[12]

Balduin a fost cel care a salvat Siria de nord pentru creştinătate. Când a văzut că este capturat, Bohemund şi-a tăiat o şuviţă din părul său blond şi i-a încredinţat-o unui ostaş, care a reuşit să se strecoare din încercuirea turcească şi a fugit spre Edessa. Acolo a transmis mesajul lui Bohemund pentru Balduin, arătând şuviţa pentru a-şi proba spusele. Bohemund implora să fie salvat înainte ca turcii să aibă timp să-l ducă departe în inima Anatoliei. Balduin era însă mai îngrijorat de siguranţa statelor frânce decât de persoana vechiului său prieten şi rival. A pornit imediat cu o mică forţă de o sută patruzeci de cavaleri. Recunoaşterea pe care a făcut-o a fost însă excelentă, iar zvonurile l-au precedat cu mare repeziciune, umflând mărimea oştirii sale. Malik Ghazi Gümüştekin a mers a doua zi după victorie sub zidurile Melitenei pentru a etala capetele victimelor frânce şi armene. Când a auzit însă de apropierea lui Balduin, a socotit că era mai bine să se retragă cu prada şi captivii în propriul teritoriu. Balduin l-a urmat în munţi, dar s-a temut să înainteze adânc într-un ţinut în care putea fi uşor prins în cursă şi în ai cărui locuitori nu avea încredere. După trei zile s-a întors la Melitene. Bohemund şi Richard de Salerno au călătorit împovăraţi de lanţuri spre un lung prizonierat în sumbra fortăreaţă Niksar (Neocezareea), departe în munţii Pontului.[13]

Gabriel de Melitene l-a întâmpinat pe Balduin drept eliberator al său şi s-a grăbit să-l recunoască drept suzeran. În schimb, Balduin i-a lăsat cincizeci de cavaleri pentru a asigura apărarea oraşului. Datorită lor, Gabriel a reuşit să respingă un atac danişmend câteva

---

[12] Albert d'Aix, VII, 27-8, pp. 524-525; Foucher de Chartres, I, XXXV, 1-4, pp. 343-347; Raoul de Caen, CXLI, pp. 704-705; Matei din Edessa, *loc. cit.*, Mihail Sirianul (ed. Chabot), III, III, pp. 188-189 (vorbeşte despre o trădare a armenilor); Ibn al Qalânisî, *Damascus Chronicle*, pp. 49-50; Ibn al-Athir, *op. cit.*, p. 203; Kemal ad-Din, *op. cit.*, p. 589.

[13] Albert d'Aix, VII, 29, pp. 525-526, şi referinţele din notele precedente.

luni mai târziu, când turcii au aflat că Balduin părăsise zona de nord.[14]

Doar către sfârșitul lui august, după ce s-a întors la Edessa la revenirea din campanie, Balduin i-a primit pe mesagerii de la Ierusalim care veniseră să-i anunțe moartea fratelui. A petrecut luna septembrie pregătindu-și călătoria și cele necesare cârmuirii Edessei. Vărul său, Balduin du Bourg, se afla la Antiohia, unde pare să fi acționat ca reprezentant al lui Bohemund și probabil ca intermediar între cei doi conducători de frunte. A fost chemat la Edessa, unde Balduin l-a investit cu comitatul ce urma să fie sub suzeranitatea sa. La 2 octombrie, Balduin a pornit spre Ierusalim cu suita sa și cu o gardă compusă din două sute de cavaleri și șapte sute de pedestrași, suferind puțin, așa cum ne spune capelanul său Foucher, pentru moartea fratelui, dar bucurându-se de moștenirea acestuia.[15]

Speranțele lui Daimbert că Bohemund l-ar putea opri au fost zadarnice. Bohemund era în captivitate, iar francii din Antiohia erau încântați să-l întâmpine pe omul a cărui intervenție îi salvase de la consecințele dezastrului. De la Antiohia, unde a rămas trei zile, și-a trimis soția și doamnele din suita acesteia să călătorească pe mare spre Jaffa, căci se temea de incidente pe durata călătoriei. În Latakia, unde a fost bine primit de autorități și a petrecut două nopți, i s-au alăturat mulți alți ostași. Entuziasmul acestora a fost de scurtă durată. Curând s-a aflat că turcii din Damasc erau hotărâți să-l distrugă în timp ce mărșăluia de-a lungul coastei. La momentul în care a ajuns la Jabala, oastea sa se redusese la o sută șaizeci de cavaleri și cinci sute de pedestrași. Marșurile forțate l-au dus în siguranță la Tripoli. Noul emir de Tripoli, Fakhr al-Mulk, era în cele mai proaste relații cu putință cu Duqaq din Damasc, care încerca să pună mâna pe litoralul libanez. A fost încântat, drept urmare, să îl aprovizioneze pe Balduin nu numai cu merindele de care avea nevoie, dar și cu vești despre mișcările și planurile lui Duqaq.

---

[14] Albert d'Aix, *loc. cit.*

[15] Foucher de Chartres, II, I, I, pp. 352-354; Albert d'Aix, VII; 31, p. 527.

Pe măsură ce drumul de la Tripoli, de-a lungul țărmului, se apropia de Beirut, Râul Câinelui curgea, la pasul de la Nahr el-Kelb, pe lângă o fâșie de teren îngustă între munți și mare. Trecătoarea era faimoasă încă din zilele Antichității și orice cuceritor care o străbătuse, începând cu faraonul Ramses, și-a celebrat victoria printr-o inscripție pe fața muntelui. În acel loc damaschinii îl așteptau pe Balduin. Avertizat de emirul din Tripoli, Balduin a înaintat cu multă precauție, pentru a se găsi față în față cu întreaga oaste a lui Duqaq, împreună cu oastea emirului din Homs și cu o escadră arabă din Beirut ce stătea lângă țărm, gata să-i taie retragerea. Încercarea de a traversa râul în fața unei forțe atât de mari a fost un eșec, iar Balduin a fost recunoscător când s-a lăsat noaptea și a putut să se retragă. Emirul din Homs a insistat pe lângă cei din Damasc să-l atace în timpul nopții, dar generalii lui Duqaq au preferat să aștepte răsăritul, atunci când flota musulmană ar fi putut colabora cu ei. Pe timpul nopții s-au mulțumit să tragă săgeți către liniile francilor. „Cât aș fi vrut să mă fi aflat înapoi acasă la Chartres sau la Orléans", scrie Foucher atunci când relatează bătălia, adăugând: „și alții au simțit același lucru." Balduin nu era însă descurajat. La începutul dimineții a simulat o nouă retragere, dar a avut grijă să își așeze cei mai bine înarmați oameni în ariergardă. Cei din Damasc au pornit într-o urmărire rapidă. Însă, acolo unde drumurile se îngustau din nou, dincolo de Juniye, la circa cinci mile spre nord, Balduin s-a întors dintr-odată și a năpustit întreaga forță a cavalerilor în armuri împotriva urmăritorilor. Aceștia au fost luați prin suprindere și au dat înapoi peste trupele care se înghesuiau în spatele lor. Curând, pe drumul îngust, totul s-a transformat în confuzie, iar Balduin a continuat atacul. Corăbiile arabe nu erau în măsură să se apropie de țărm pentru a-și ajuta aliații, cuprinși de panică. La căderea nopții, întreaga oaste musulmană fugise în munți sau în spatele zidurilor Beirutului. Balduin și-a așezat tabăra la Juniye, iar în dimineața următoare, încărcată de pradă, oastea a trecut Râul Câinelui fără a întâmpina rezistență. De atunci încolo călătoria nu a mai fost întreruptă de musulmani. Balduin a trecut în siguranță pe lângă

Beirut şi Sidon, iar la Tyr guvernatorul egiptean i-a trimis de bunăvoie provizii. În ultima zi a lui octombrie a ajuns la portul creştin Haifa. Haifa îi aparţinea lui Tancred, dar acesta era la Ierusalim, unde îl ajuta pe Daimbert într-o tentativă zadarnică de a lua în stăpânire Turnul lui David de la loreni înainte de sosirea lui Balduin. În absenţa lui Tancred, francii din Haifa s-au oferit să-i deschidă porţile lui Balduin. Dar acesta a fost suspicios şi a preferat să se aşeze în afara zidurilor. Când, după câteva zile, trupele sale au fost odihnite, şi-a continuat drumul spre Jaffa. La vestea apropierii sale, Tancred s-a grăbit spre Jaffa pentru a încerca să îi reziste. Orăşenii însă l-au alungat. Balduin a intrat în Jaffa în entuziasmul mulţimii, dar nu a întârziat aici. La 9 noiembrie a pornit spre înălţimi şi a intrat în Ierusalim.[16]

Pe măsură ce se apropia de oraş, locuitorii au ieşit să-l întâmpine cu uimitoare manifestări de bucurie. Nu numai francii, ci şi greci, sirieni şi armeni erau în mulţimea care i-a ieşit înainte în afara zidurilor şi l-a însoţit cu mare pompă la Sfântul Mormânt. Duşmanii săi erau împrăştiaţi. Daimbert se retrăsese din palatul patriarhal la o mănăstire pe Muntele Sion, unde a petrecut timpul în rugăciune şi gesturi pioase. Tancred se îndreptase spre nord, în ţinuturile sale din Galileea. Anarhia care bântuise Palestina de la moartea lui Godefroy luase sfârşit. În ziua Sf. Martin, duminică 11 noiembrie, cu aprobarea şi spre bucuria generală, Balduin şi-a asumat titlul de rege al Ierusalimului.[17]

Balduin era prea înţelept pentru a fi răzbunător. Duşmanii lui Daimbert, precum fostul patriarh Arnulf, speraseră să vadă imediata dizgraţie a acestuia. Balduin i-a lăsat toate drepturile, cât timp el a pornit într-o campanie împotriva arabilor, iar Daimbert a înţeles că ar face bine să-şi accepte înfrângerea şi să obţină tot ce se mai putea de pe urma ei. Când Balduin a revenit la Ierusalim

---

[16] Foucher de Chartres, II, I, 2-III, 9, pp. 354-366, oferă o relatare a călătoriei extrem de vie; Albert d'Aix VII, 32-35, pp. 527-531.

[17] Foucher de Chartres, II, III; 13-14, pp. 368-369; Albert d'Aix, VII, 36, pp. 531-532; Guillaume de Tyr, X, 7, I, pp. 410-411.

la mijlocul lui decembrie, Daimbert era pregătit să facă pace. Speranțele sale de a pune bazele unei teocrații luaseră sfârșit, dar încă deținea suzeranitatea nominală și o mare influență în regat. Balduin, care nu a pierdut din vedere că Daimbert comanda flota pisană, l-a iertat bucuros și l-a confirmat în scaun.[18]

Tancred a fost mai agresiv. Balduin l-a chemat la Ierusalim spre a da socoteală de ignorarea dorinței recunoscute a lui Godefroy în privința stăpânirii Haifei. În două rânduri Tancred nu a dat ascultare chemării, înainte de a accepta să-l întâlnească pe Balduin pe malurile micului râu Auja, între Jaffa și Arsuf. Dar nu a apărut la soroc, ci a solicitat, în schimb, o întrevedere la Haifa. S-a găsit o soluție mai simplă. Francii din Antiohia erau fără stăpân de la căderea în captivitate a lui Bohemund și de la plecarea lui Balduin du Bourg pentru a conduce Edessa. Au sugerat ca Tancred să vină ca regent în locul unchiului său. Pentru Tancred, propunerea oferea un teritoriu nou și vast, în care Balduin nu îl putea pune în umbră, în timp ce Balduin a fost fericit să scape cu atât de puțin efort de un vasal în care nu avea încredere și pe care nu-l plăcea. Întrevederea de la Haifa a avut loc la începutul lui martie 1101, într-o atmosferă cordială. Tancred a predat fieful Galileei lui Balduin și a plecat cu urările de bine ale acestuia spre Antiohia.[19]

Deja în ziua de Crăciun a anului 1100, în biserica Nașterii Domnului din Betleem, Balduin i se închinase patriarhului Daimbert și fusese încoronat rege de către acesta.[20] Astfel a fost întemeiat regatul Ierusalimului, la mai bine de patru ani după ce prinții din Europa Occidentală își părăsiseră casele pentru a pleca în Cruciadă. Dintre toți marii conducători, tocmai Balduin, fiul mezin și fără bani al contelui de Boulogne, a fost cel care a triumfat. Unul după celălalt, rivalii săi au fost eliminați. Mulți dintre ei s-au

---

[18] Foucher de Chartres, II, III; 15, pp. 369-70; Guillaume de Tyr, X, 9, I, p. 413.

[19] Foucher de Chartres, II, VII, I, pp. 390-393; Albert d'Aix, VII, 44-45, pp. 537-538.

[20] Foucher de Chartres, II, VI, I, pp. 384-385; Albert d'Aix, VII, 43, pp. 536-537; Guillaume de Tyr, *loc. cit.*

întors în Occident: Robert de Normandia, Robert de Flandra, Hugues de Vermandois şi Ştefan de Blois. Propriul său frate, Eustace de Boulogne, care ar fi putut spera la moştenirea lui Godefroy, a preferat pământurile sale din vecinătatea Canalului Mânecii. Dintre principalii săi competitori în Orient, Bohemund se afla neajutorat în temniţa turcească, iar Raymond, încă lipsit de pământuri, era departe la Constantinopol, ca un simplu client al împăratului. Balduin însă îşi aşteptase momentul şi profitase de ocaziile ivite. Dintre toţi, se dovedise cel mai abil, cel mai răbdător şi cel mai clarvăzător. Îşi câştigase răsplata, iar viitorul avea să arate că o meritase. Încoronarea sa a fost una glorioasă şi un sfârşit de poveste dătător de speranţe pentru Prima Cruciadă.

ANEXE

Anexa I

PRINCIPALELE SURSE ALE ISTORIEI PRIMEI CRUCIADE

Istoria Primei Cruciade este aproape în întregime acoperită de surse contemporane sau aproape contemporane. În note voi discuta problemele ridicate de sursele minore și secundare. Însă principalele surse de care suntem permanent dependenți și care nu se confirmă întotdeauna unele pe altele au nevoie de o apreciere critică generală în scopul de a le stabili valoarea relativă.

1. Sursele grecești

Singura sursă bizantină de primă importanță este *Alexiada* Anei Comnena. Este o viață a împăratului Alexie redactată de fiica sa favorită. Ana și-a scris cartea cu aproape patruzeci de ani după evenimentele Primei Cruciade, la o vârstă înaintată. Memoria poate să-i fi jucat feste îndeosebi în privința cronologiei, care este oarecum amestecată. Mai mult decât atât, a scris din perspectiva unor evoluții ulterioare. Totodată, a fost o fiică devotată și a dorit să arate că Alexie a fost în permanență înțelept, cinstit și blând. Așadar, s-a îngrijit să suprime

orice îl putea discredita, în opinia sa, pe el sau pe prietenii săi. Cu siguranță, nu este o sursă de încredere atunci când tratează evenimente ce s-au petrecut în afara hotarelor Imperiului, în privința cărora își dă frâu liber prejudecăților, precum în relatarea carierei papei Grigore al VII-lea. Istoricii moderni sunt însă prea grăbiți să-i diminueze importanța. A fost o femeie inteligentă, foarte bine instruită și un istoric conștiincios, care a încercat să își verifice sursele. Deși a scris la o vârstă înaintată, intenționase de mult timp să fie biograful tatălui său și trebuie să fi adunat mare parte a materialului în timpul vieții acestuia, într-o perioadă când avea acces la documente oficiale. Și-a ținut sub control prejudecățile acolo unde s-a bazat pe o sursă credibilă, ca în cazul marșului cruciaților de-a lungul Anatoliei, pentru care a folosit cu siguranță rapoartele lui Tatikios. Cu toate că a păcătuit, cu siguranță, prin omisiune, nu se poate dovedi că a distorsionat evenimente desfășurate la Constantinopol sau în interiorul granițelor imperiului. S-a bucurat de încrederea tatălui său și a avut cunoștințe directe despre personaje și incidente pe care le-a descris. Este ușor să deosebim pietatea și prejudecățile sale; odată ce sunt luate în calcul aceste aspecte, mărturia sa despre chestiunile legate direct de Bizanț trebuie preferată înaintea tuturor celorlalte.[1]

Cronicile lui Zonaras și Glykas[2] și scurta lucrare populară cunoscută sub numele de *Synopsis Sathas*[3] adaugă foarte puțin cunoștințelor noastre. Nu a supraviețuit niciun document bizantin referitor la cruciade, cu excepția scrisorilor lui Alexie către prinți și ierarhi occidentali, păstrate doar în traduceri în latină, care nu sunt, cu siguranță, foarte corecte. Scrisorile lui Teofilact, arhiepiscopul Bulgariei, needitate deocamdată corespunzător, adaugă câteva informații[4].

---

[1] Ultima ediție din Ana Comnena este publicată în *Collection Budé* și a fost editată de Leib, cu introducere și note. *Anna Comnena* de Buckler oferă un studiu critic detaliat al *Alexiadei*. Există o traducere engleză a *Alexiadei* aparținându-i lui E.A.S. Dawes (Londra, 1928).

[2] Ambii autori sunt editați în *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*.

[3] Ed. de Sathas, *Bibliotheca Graeca Medii Aevi*, vol. VII.

[4] Scrisorile lui Teofilact sunt publicate în *M.P.G.*, vol. CXXVI.

2. Sursele latine

Sursele latine sunt mai numeroase și ne oferă cea mai mare parte a informației.

Raymond d'Aguilers (sau Aighuile, în departamentul Haute-Loire) s-a alăturat Cruciadei împreună cu Adhémar du Puy și a devenit, curând după aceea, capelan al lui Raymond de Toulouse. A început să-și scrie cronica - *Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem* - pe timpul asediului Antiohiei și a încheiat lucrul la sfârșitul lui 1099. S-a concentrat pe istoria expediției contelui Raymond, dar, cu toate că a fost un francez meridional loial, asta nu l-a scutit să fie critic cu stăpânul său. A dezaprobat întârzierea cu care, de la Antiohia, contele a continuat marșul, și a arătat puțină simpatie față de politica pro-bizantină a lui Raymond. Doar într-o singură ocazie îi menționează pe greci fără comentarii neprietenoase. Contribuția sa la episodul Sfintei Lănci a născut critici care i-au pus la îndoială veridicitatea. Însă, în anumite limite, a fost cu siguranță sincer și bine informat. Opera sa a cunoscut foarte repede o largă circulație; dar, deși câteva dintre manuscrisele timpurii conțin interpolări, nu a fost niciodată reeditată.[5]

Foucher de Chartres a participat la Conciliul de la Clermont, apoi a plecat spre Răsărit însoțindu-și stăpânul, pe Ștefan de Blois. În iunie 1097 a devenit capelan al lui Balduin de Boulogne, în al cărui anturaj a rămas. Lucrarea sa, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium*, a fost scrisă în trei etape: în 1101, în 1106 și între 1124-1127. A fost cel mai învățat dintre cronicarii latini și cel mai credibil. Cu toate că i-a fost devotat lui Balduin, perspectiva sa este remarcabil de obiectivă. Doar în a treia perioadă a redactării apare o oarecare animozitate împotriva bizantinilor, iar în linii generale, punctul său de vedere asupra creștinilor orientali este corect și prietenos. Opera sa a fost îndelung utilizată de cronicarii ulteriori.[6] O ediție a primelor capitole, cu puține adaosuri, majoritatea topografice, a fost redactată în jurul anului 1108 de Bartolf de Nangis, care a scris probabil în Siria.[7] Totodată, i se atribuie lui Lisiard de Tours un scurt

---

[5] Ed. în *Recueil des Historiens des Croisades*. Este loc pentru o bună ediție critică.

[6] Ediția în întregime adnotată a lui Hagenmeyer a depășit-o pe cea din *Recueil*.

[7] Ed. în *Recueil*. Vezi Cahen, *La Syrie du Nord*, p. 11, n. 1.

rezumat al ultimelor capitole.[8] WILLIAM DE MALMESBURY, RICHARD DE POITIERS și SICARD DE CREMONA au folosit cu toții cronica drept principală sursă atunci când au scris despre cruciade.[9]

Cea mai populară relatare contemporană a Cruciadei a fost lucrarea anonimă cunoscută sub numele de *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitorum.* A fost scrisă, probabil sub forma unui jurnal, de unul dintre însoțitorii lui Bohemund care, apoi, a mers spre Ierusalim alături de Tancred. Lucrarea se încheie cu povestirea bătăliei de la Ascalon din 1099 și a fost finisată în 1100 sau 1101. Ekkehard a citit-o la Ierusalim în 1101. Dar cel mai vechi manuscris extins conține deja interpolări, precum o descriere „literară" a Antiohiei, un pasaj, inspirat în jurul lui 1105 de Bohemund însuși, care falsifică relatarea negocierilor lui Bohemund la Constantinopol, precum și un fragment împrumutat de la Raymond d'Aguilers. Autorul a fost un simplu soldat, sincer în privința opiniilor sale, dar credul, cu prejudecăți și mare admirator al lui Bohemund. Marele succes al cronicii s-a datorat în principal tocmai eforturilor lui Bohemund însuși. A privit lucrarea ca pe propria apologie și a distribuit-o în nordul Franței în timpul vizitei sale acolo în 1106.[10] La o dată timpurie a fost recopiată, aproape cuvânt cu cuvânt, de un preot din Poitou, numit TUDEBODE. Versiunea acestuia, *De Hierosolymitano Itinere,* conține câteva amintiri personale.[11] În jurul anului 1130 a apărut o *Historia Belli Sacri,* o compilație grosolană elaborată de un călugăr de la Monte Cassino ce a folosit *Gesta* cu câteva fragmente din Raoul de Caen, din câteva izvoare astăzi pierdute și din tradițiile legendare ale epocii.[12] *Gesta* a fost rescrisă în câteva rânduri: în jurul anului 1109 de GUIBERT de NOGENT, care i-a adăugat informații personale sau împrumutate de la Foucher și care a folosit un ton mai critic și mai moral[13]; în jur de 1110 de BAUDRI DE BOURGUEIL, arhiepiscop de

---

[8] Ed. în *Recueil.*

[9] Vezi Cahen, *loc. cit.* Cronica lui Sicard nu s-a mai păstrat.

[10] Ultima ediție aparține lui Brehier sub titlul *Histoire Anonyme de la Première Croisade.* Notele din ediția Hagenmeyer, *Anonymi Gesta Francorum* (Heidelberg, 1890) sunt încă folositoare.

[11] Ed. în *Recueil.* Vezi Cahen, *op. cit.*, pp. 8-9.

[12] Ed. în *Recueil.* Vezi Cahen, *loc. cit.*

[13] Ed. în *Recueil.* Vezi Cahen, *loc. cit.*

Dol, care a căutat să-i îmbunătățească stilul literar[14]; și de ROBERT de REIMS a cărui versiune populară și întru câtva romantică – *Historia Hierosolymitana* – a apărut în jurul anului 1122.[15] *Gesta* a inspirat o scurtă relatare anonimă, *Expeditio contra Turcos*, precum și capitolele despre cruciade din cronicile lui HUGUES DE FLEURY și HENRY DE HUNTINGDON.[16]

Trei cronicari importanți ai Primei Cruciade nu au luat parte la expediție. EKKEHARD, abate de Aura, a ajuns în Palestina împreună cu cruciați germani în 1101. La întoarcerea în Germania, în jurul anului 1115, a compus o lucrare numită *Hierosolymita*, ce a intenționat să fie o parte a unei cronici universale pe care avea de gând să o scrie. Este alcătuită din câteva amintiri personale și din întâmplări povestite lui sau prietenului său, Frutholf de Sankt Michelsberg, de participanți la Cruciadă. A adăugat informații culese din cronici deja scrise. Adeseori își precizează sursele, însă a fost o persoană credulă.[17]

RAOUL de CAEN a ajuns în Siria în 1108. Îl slujise deja pe Bohemund în timpul campaniei din Epir din 1107, iar apoi s-a alăturat lui Tancred. După moartea acestuia, în jur de 1113, a scris *Gesta Tancredi Siciliae Regis in Expeditione Hierosolymitana.* Cartea există într-un singur manuscris și este neterminată. Stilul este al unui om ignorant, dar foarte pompos. Conține câteva frânturi unice de informație despre eroul său, dar altminteri urmează lucrări deja cunoscute. Cu toate acestea, autorul nu pare să fi citit *Gesta Francorum.*[18]

Cea mai cuprinzătoare relatare contemporană a Primei Cruciade este dată de *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione, Emundatione et Restitutione Sanctae Hierolymitanae Ecclesiae*, scrisă de ALBERT D'AIX (ALBERT DE AACHEN) cândva pe la 1130. Nu știm nimic despre Albert, decât că nu a fost niciodată în Orient. Până la mijlocul secolului al XIX-lea, a fost considerat sursa cea mai importantă pentru istoria cruciadelor, iar

---

[14] Ed. în *Recueil.* Vezi Cahen, *loc. cit.*

[15] Ed. în *Recueil.* Vezi Cahen, *loc. cit.*

[16] Extrase din Hugues și Henry sunt publicate în volumul al cincilea din *Recueil. The Expeditio Contra Turcos* este publicat în volumul al treilea, ca și Tudebode.

[17] Ediția cuprinsă în al cincilea volum din *Recueil* este mult mai bună decât cea a lui Hagenmeyer (*Ekkehard von Aura*, Leipzig, 1888).

[18] Ed. în *Recueil.*

istorici precum Gibbon i-au acordat încredere absolută. Însă, de la critica distructivă făcută de von Sybel, a fost o modă să fie discreditat mai mult decât a fost cazul. Lucrarea este o compilație de legende și relatări ale unor martori oculari, puse laolaltă cu foarte puțin spirit critic și fără a se preciza sursele. Relatarea despre prima parte a vieții lui Petru Eremitul nu este, evident, credibilă, dar narațiunea Cruciadei lui Petru a fost, cu siguranță, spusă de cineva care a luat parte la ea. Detalii precum timpul necesar parcurgerii diferitelor etape ale marșului sunt pe deplin convingătoare în acest sens. Pentru povestirea expediției lui Godefroy la Constantinopol și a marșului de-a lungul Anatoliei, s-a întemeiat pe relatarea unui soldat din oastea lui Godefroy. A avut probabil obiceiul de a nota informații oferite de ostași și pelerini ce se întorceau acasă, cu mult înainte de a începe să-și scrie opera. Este destul de ușor să identificăm materialul legendar, dar istorisirea evenimentelor Cruciadei propriu-zise ar trebui tratată cu respect.[19]

GUILLAUME DE TYR, cel mai mare istoric al cruciadelor, a scris cam la șaptezeci de ani după prima expediție. Pentru versiunea sa până la stabilirea cruciaților în Palestina l-a folosit aproape în exclusivitate pe Albert d'Aix. Dar, după cucerirea Ierusalimului, narațiunea se bazează pe documente și tradiții care au supraviețuit în regatul cruciat. Extraordinara sa operă *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum* devine cu adevărat o sursă importantă după încoronarea lui Balduin I. Sper să o analizez mai pe larg într-un volum viitor.[20]

Un punct de vedere ușor diferit îi aparține genovezului CAFFARO, autor al unor Anale ale Genovei ce acoperă perioada 1100-1163 și al lucrării *De Liberatione Civitatum Orientis,* scrisă în 1155, dar descoperită printre hârtii mai vechi abia un secol mai târziu și probabil ușor modificată. Caffaro a aparținut unei familii genoveze care a ajuns în Palestina în 1100. Relatarea sa este patriotică, dar sobră și credibilă.[21]

---

[19] Ed. în *Recueil.* Există o vastă literatură despre Albert, din care cele mai importante lucrări le aparțin lui Krebs, Kügler, Kühne și Beaumont (vezi BIBLIOGRAFIA). Vezi, de asemenea, von Sybel, *Geschichte des ersten Kreuzzuges,* ed. a 2-a (prefața) și Hagenmeyer, *Le Vrai et le faux sur Pierre l'Hermite,* în special p. 9 și urm.

[20] Ed. în *Recueil.* Vezi Prutz, Wilhelm von Tyrus și Cahen, *op. cit.,* pp. 17-18.

[21] Ed. în al cincilea volum din *Recueil.*

Cronicarii contemporani din vestul Europei menționează cu toții Cruciada, dar depind în întregime de una sau de alta dintre sursele pe care le-am menționat, cu excepția Cronicii din ZIMMERN, care dă informații despre cruciații germani.[22]

Cruciada și-a avut producțiile epice deopotrivă în latină și în limbi vernaculare (*langue d'oil* și *langue d'oc*). Ele sunt însă mai importante din punct de vedere literar decât pentru conținutul lor istoric. Poeții latini GEOFFROY LOMBARDUL, JOSEPH DE EXETER și GAUTHIER DE BASLE nu au valoare din punct de vedere istoric. *Chanson d'Antioche,* scris în provensală și atribuit lui GREGOIRE BECHADA, este mai interesant și merită o cercetare viitoare. În *langue d'oil* există, în afara unei versiuni în versuri a lui Baudri, un *Chanson d'Antioche* scris de GRAINDOR DE DOUAI ce se inspiră, în parte, din Robert Călugărul și, în parte, dintr-o versiune mai veche a lucrării scrise de RICHARD PELERINUL, care pare să fi participat la Cruciadă în oastea lui Robert de Flandra. A fost un om simplu, mai degrabă ignorant, dar având un punct de vedere propriu. Astfel, deși ar fi dorit ca oastea cruciată să cucerească Constantinopolul, îi este favorabil lui Tatikios. Mai există și un poem francez scris de GILON, cu interpolări ale unui oarecare Foucher, bazat pe același material, și o operă spaniolă *Gran Conquista d'Ultramar,* de dată mai târzie, care se folosește de lucrările lui Bechada, Graindor și Guillaume de Tyr. Ciclul ce îl are drept erou pe Godefroy de Lorena, precum *Chevalier au Cygne,* conține doar povestiri legendare.[23]

S-au păstrat puține scrisori din epocă, dar cele rămase sunt de mare importanță. Există câteva scrisori către sau de la papii Urban al II-lea și Pascal al II-lea; două apeluri ai unor oameni ai Bisericii din Orient; două misive interesante, deși nu în întregime sincere, ale conducătorilor Cruciadei, și, cel mai important, câte două scrisori de la doi cruciați proeminenți, ȘTEFAN DE BLOIS și ANSELM, episcop de Ribemont. Ștefan a trimis trei scrisori acasă, soției sale. Prima, redactată la sosirea la Constantinopol, s-a pierdut. A doua a fost trimisă din tabăra de la Niceea, iar a treia, din tabăra

---

[22] Extrase sunt publicate de Hagenmeyer în vol. al II-lea din *Archives de l'Orient Latin.*

[23] Pentru poemele epice vezi Hatem, *Les Poèmes Epiques des Croisades,* care susține o origine siriană a poemelor; sumarul în Cahen, *op. cit.,* pp. 12-16.

de la Antiohia. Deşi era un om slab, Ştefan a fost sincer şi entuziast, iar scrisorile sale sunt cele mai umane documente referitoare la cruciade. Ambele epistole ale lui Anselm au fost scrise la Antiohia şi au fost adresate superiorului său, Manasses, arhiepiscop de Reims. Ele oferă informaţii preţioase, dar sunt lipsite de calităţile celor scrise de Ştefan.[24]

Cele câteva decrete papale ce reglementează Cruciada şi actele referitoare la întemeierea regatului cruciat sunt, în chip evident, importante. Arhivele din Genova şi Veneţia conţin material valoros, întrucât oraşele italiene au avut un interes în continuă creştere faţă de problemele cruciaţilor.

3. Surse arabe

Deşi sunt numeroase şi foarte importante pentru cruciadele târzii, sursele arabe ne oferă prea puţine informaţii cu privire la cea dintâi. Nu au supravieţuit diplome sau documente oficiale ale perioadei. Marile enciclopedii şi geografii, atât de populare în rândul arabilor, se referă, cu o singură excepţie, prea puţin la aceşti ani. Operele cronicarilor care au trăit în epocă ne-au parvenit în citări scurte şi împrăştiate în lucrări târzii. Există doar trei lucrări de reală valoare.

Ibn al-Qalānisī din Damasc a scris, în anii 1140-1160, o istorie a oraşului natal din epoca invaziilor turceşti până în zilele sale. Titlul lucrării, *Mudhayyal Tarikh Diashq* („Continuarea Cronicii Damascului"), arată că trebuia să fie o continuare a cronicii istoricului Hilal. Dar, în timp ce Hilal îşi propusese să scrie o istorie universală, Ibn al-Qalānisī a fost interesat doar de Damasc şi de conducătorii acestuia. Şi-a petrecut viaţa în cancelaria Curţii Damascului, ajungând să fie conducătorul ei. Prin urmare, a fost bine informat şi, cu excepţia situaţiilor în care prestigiul stăpânilor săi a fost în joc, pare să fi fost precis şi obiectiv.[25]

---

[24] Cea mai bună ediţie la Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe.* Colecţia completă este de găsit la Riant, *Inventaire des Lettres historiques.*

[25] Pentru Ibn al-Qalānisī, vezi prefaţa lui Gibb la traducerea pasajelor din *Cronica Damascului* referitoare la Cruciade (vezi Bibliografia). Textul arab integral a fost publicat de Amedroz (Leyden, 1908).

IBN AL-ATHIR din Mosul a scris *Kamil at-Tawarikh* („Suma Istoriei Universale") la începutul secolului al XIII-lea. Folosirea atentă și critică a surselor mai vechi l-a transformat însă într-o autoritate de primă importanță, deși adnotările sale sunt, de regulă, foarte scurte.[26]

KEMAL AD-DIN din Alep a scris o cronică neterminată a Alepului și o enciclopedie, o jumătate de secol mai târziu. Și el a folosit în mare măsură surse anterioare, pe care le citează explicit în Enciclopedie. Dintre aceste surse pierdute, cea care trebuie cel mai mult regretată este istoria invaziei francilor scrisă de HAMDĀN IBN ABD AR RAHĪM din Maaratha, din care pe timpul lui Kemal ad-Din mai supraviețuiau doar câteva pagini. IBN ZURAIQ din Maarat an-Numan, care s-a născut în 1051 și a jucat un rol în evenimentele Cruciadei, a lăsat o istorie a vremii sale cunoscută, de asemenea, prin câteva extrase. AL-AZIMI din Alep, născut în 1190, a lăsat o povestire a istoriei Siriei de nord în epoca cruciadelor, din care s-a păstrat un număr ceva mai mare de fragmente.[27]

4. SURSE ARMENE

Există o sursă armeană neprețuită ce acoperă perioada Primei Cruciade, anume cronica lui MATEI DIN EDESSA. Lucrarea tratează istoria Siriei între 952 și 1136 și trebuie să fi fost scrisă înainte de 1140. Matei a fost un om naiv care îi ura pe greci și nu avea dragoste prea mare față de compatrioții săi de religie ortodoxă. Mare parte din informația despre cruciade trebuie să fi fost preluată de la vreun ostaș francez ignorant, însă despre evenimentele din orașul său natal și din împrejurimi a fost pe deplin informat.[28]

---

[26] Textul arab integral al lui Ibn-al Athir este publicat în 14 volume de Tornberg (Leyden 1851 și 1876). Pasajele relevante sunt publicate în *R.H.C.Occ.*

[27] Nu există o ediție bună a lui Kemal ad-Din. Fragmente referitoare la cruciade între 1097 și 1146 sunt date în întregime în *Recueil.*

[28] O traducere franceză a fost publicată după manuscris de Dulaurier în 1858, iar fragmente din textul armean cu traducere franceză în *R.H.C.Arm.* Textul armean integral a fost publicat la Ierusalim în 1868. Nu am fost în măsură

Cronicarii armeni târzii precum SAMUEL DIN ANI și MEKHITAR DIN AIRAVANQ, care au scris la sfârșitul secolului al XII-lea, precum și KIRAKOS DIN GANTZAG și VARTAN CEL MARE, în secolul al XIII-lea, au tratat doar pe scurt Prima Cruciadă. Ei par să se fi folosit de textul lui Matei și de o istorie scrisă de un oarecare IOAN DIACONUL, pe care Samuel îl prețuiește foarte mult și care a manifestat o animozitate aparte nu numai împotriva împăratului Alexie, dar și contra mamei acestuia, Ana Dalassena.[29]

5. SURSE SIRIACE

Singura sursă siriacă în care se relatează despre Prima Cruciadă este cronica lui MIHAIL SIRIANUL, patriarh iacobit al Antiohiei între 1166 și 1199, care trece foarte repede peste perioada anterioară anului 1107. A folosit cronici siriace mai vechi, care astăzi sunt pierdute asemenea surselor arabe. Informațiile despre perioada anterioară epocii sale sunt de mică însemnătate.[30]

Deși câteva dintre istoriile importante ale Cruciadei au fost editate individual, singura culegere de surse este *Recueil des Historiens des Croisades*, publicată la Paris începând cu 1844. Aceasta include texte latine, în franceza medievală, arabe, grecești și armenești, cu traduceri în franceză ale autorilor greci și armeni. Din păcate, cu excepția ultimului (al cincilea) volum de texte latine publicat câțiva ani după restul colecției, editarea manuscriselor a fost neîngrijită. Există de asemenea multe lacune arbitrare, iar traducerile nu sunt întotdeauna exacte. Cu toate acestea, colecția rămâne indispensabilă pentru cercetătorul cruciadelor.

---

să îl obțin și, drept urmare, am folosit traducerea lui Dulaurier, controlând-o, acolo unde a fost posibil, cu extrasele în armeană din *Recueil*.

[29] Extrase din acești istorici sunt publicate în *Recueil*.

[30] Publicat și tradus de Chabot.

Anexa II

EFECTIVELE NUMERICE ALE OŞTILOR CRUCIATE

Orice istoric medieval, de orice naţionalitate, sfârşeşte invariabil în exagerări luxuriante şi pitoreşti atunci când trebuie să estimeze numere care nu pot fi uşor socotite. Prin urmare, este imposibil pentru noi astăzi să stabilim mărimea oştilor cruciate. Când Foucher de Chartres şi Albert d'Aix ne spun că Prima Cruciadă a numărat 600 000 de combatanţi, în timp ce Ekkehard vorbeşte de 300 000, iar Raymond d'Aigulers de modesta cifră de 100 000, sau când Ana Comnena declară că Godefroy de Lorena a adus cu sine 10 000 de cavaleri şi 70 000 de pedestraşi, este clar că cifrele sunt menite doar să indice un număr cu adevărat foarte mare de oameni.[1] Când însă operează cu numere mici, cronicarii nu trebuie cu totul desconsideraţi, deşi au dorit să dea doar o cifră rotundă care să poată fi aproximată. Din mărturiile lor putem face câteva deducţii.

Proporţia necombatanţilor nu poate fi estimată, dar a fost cu siguranţă una ridicată. Un număr mare de cavaleri şi-au adus soţiile cu ei. Raymond de Toulouse a fost însoţit de nevastă, iar Balduin de Boulogne

---

[1] Anna Comnena, X, IX, I, vol. II, p. 220; Foucher de Chartres, I, X, 4, p. 183; Ekkehard, *Hierosolymita*, XIII, p. 21; Raymond d'Aiguilers, V, p. 242. *Cronica lui Zimmern*, p. 27, estimează oastea lui Godefroy la 300 000.

de soție și de copil. Bohemund a avut cu el cel puțin o soră. Cunoaștem, de asemenea, numele câtorva doamne care au luat parte la expediția lui Robert de Normandia, iar alte personaje feminine apar în povestire ocazional. Toate aceste femei au adus cu ele servitori și a existat cu siguranță în oaste un număr mare de femei de origine modestă, mai mult sau mai puțin respectabile. Se vorbește mai mereu de bărbați necombatanți precum Pierre Barthélemy și stăpânul său. Clerul din armată a fost, la rândul său, numeros, dar probabil că majoritatea bărbaților necombatanți au luat armele în momentele de pericol. Proporția necombatanților permanenți, femei, bătrâni și copii, nu poate să fi depășit un sfert din întregul efectiv.

Este probabil ca rata mortalității să fi fost deosebit de ridicată în rândul acestor necombatanți, în special în rândurile bătrânilor și copiilor. Printre luptători, infanteria trebuie să fi suferit de boli și greutăți în mai mare măsură decât cavalerii și doamnele, care erau mai bine îngrijiți și erau în stare să cumpere hrană. În luptă, cavaleria a fost mai expusă decât infanteria și, drept urmare, a suferit pe măsură.

Raportul între cavalerie și infanterie pare să fi fost în jur de 1 la 7, atunci când fiecare luptător potențial a fost înrolat în rândurile celei din urmă. Estimarea Anei Comnena cu privire la tăria forțelor lui Godefroy este probabil corectă, deși cifrele ei trebuie împărțite la cel puțin10. În bătălia de la Ascalon, în care fiecare bărbat apt de luptă din Palestina a fost folosit, au participat 1 200 de cavaleri și 9 000 de infanteriști, ceea ce înseamnă un raport de 1 la 7 și jumătate.[2] La asediul Ierusalimului au luat parte, potrivit lui Raymond d'Aguilers, 1 200-1 300 de cavaleri dintr-o oaste de 12 000 de oameni, care includea constructori de mașini de asediu și marinari genovezi și englezi.[3] Termenul „cavaleri" nu are legătură cu ordinul cavaleresc, ci îi desemnează pe luptătorii călare, în timp ce mulți dintre pedestrași nu erau echipați complet. Arcașii și sulițașii reprezentau probabil doar o mică parte a întregului.

Dintre contingentele oștirii, este aproape sigur că cel mai numeros a fost al lui Raymond, dar avem doar o singură mențiune a mărimii sale.

---

[2] Guillaume de Tyr, IX, 12, vol. I, pt. I, p. 380.

[3] Raymond d'Aguilers, XIX, p. 292.

Atunci când a auzit la Coxon vestea falsă că turcii au evacuat Antiohia, a trimis un grup de 500 de călăreţi, incluzând o parte dintre cavalerii săi de frunte, pentru a ocupa oraşul. Cifra de 500 apare cu o frecvenţă suspectă, dar poate că a fost considerată mărimea potrivită pentru un atac sau o expediţie de acest fel. Este puţin probabil ca Raymond să se fi lipsit la acel moment de jumătate din forţa cavaleriei sale. Dacă acceptăm cifra de 500 ca aproximativ corectă, întreaga sa cavalerie trebuie să fi numărat 1 200 de oameni sau mai mult, dintr-un efectiv total de 10 000, fără a-i mai socoti pe bătrâni, femei şi copii.[4]

Cronica din Lucca ne spune că Bohemund a plecat în Orient cu 500 de cavaleri.[5] Ana Comnena notează că Bohemund nu a avut o oaste deosebit de numeroasă, astfel că estimarea poate fi corectă.[6] I-a acordat lui Tancred 100 de cavaleri şi 200 de pedestraşi pentru expediţia în Cilicia, deşi a mai trimis apoi alţi 300 de pedestraşi în urma lui. Aceste cifre se află într-o oarecare concordanţă.

Singura indicaţie pe care o avem despre mărimea proporţională a celorlalte contingente este dată de acţiunea lui Raymond de la Rugia, când a încercat să-şi mituiască rivalii pentru a-l accepta drept conducător. El le-a oferit lui Godefroy şi lui Robert de Normandia câte 10 000 de scuzi, lui Robert de Flandra 6 000, lui Tancred 5 000 şi sume mai mici comandaţilor de rang inferior. Sumele trebuie să fi fost corelate cu forţa pe care fiecare prinţ o avea la dispoziţie, cu toate că lui Tancred i s-a oferit probabil o sumă disproporţionat de mare, pentru a-i desprinde pe el şi cât mai mulţi normanzi de Bohemund.

Singura dovadă cu privire la mărimea oştirii lui Godefroy, în afară de cifra fantastică a Anei, este sugerată de dorinţa de a detaşa 500 de cavaleri şi 2 000 de pedestraşi pentru expediţia ciliciană a fratelui său, Balduin. Este improbabil să se fi despărţit de mai mult de jumătate din numărul

---

[4] Oastea lui Raymond era încă de dimensiuni apreciabile atunci când a părăsit Palestina, aşa cum o arată campaniile ce au urmat.

[5] Citată de Chalandon, *Histoire de la première Croisade*, p. 133. Nu am fost în măsură să descopăr la ce cronică se referă.

[6] Anna Comnena, X, IX, I, vol. II, p. 230: „Bohemund... nu a avut forţe numeroase pentru că nu avea suficienţi bani."

cavalerilor săi, chiar dacă a intenționat ca această forță să i se alăture din nou înainte de a ajunge la Antiohia. Este tentant să presupunem că oferta lui Raymond la Rugia a pornit de la o bază de calcul de 10 scuzi pentru fiecare cavaler. Dacă, în același timp, împărțim la 10 cifrele date de Ana Comnena, îl putem credita pe Godefroy cu circa 1 000 de cavaleri și 7 000 de pedestrași la momentul sosirii la Constantinopol. Trebuie să fi suferit pierderi considerabile înainte de data adunării de la Rugia, în afara cavalerilor care l-au însoțit pe Balduin la Edessa. Lui i se alăturară însă supraviețuitorii Cruciadei lui Petru Eremitul și ai Cruciadei germane eșuate, precum și câțiva dintre marinarii lui Guynemer. Ultimii, atâta timp cât stăpânul lor era originar din Boulogne, s-au asociat în chip natural contelui de Boulogne și fraților acestuia.

Numărul oștenilor lui Robert de Normandia a fost, la Rugia, egal cu al lui Godefroy. Dacă Godefroy conducea 1 000 de cavaleri, Robert trebuie să fi avut o forță egală. Un secol mai târziu, Normandia era obligată să pună la dispoziția ducelui său o cifră puțin sub 600 de cavaleri.[7] Pentru Cruciadă, Robert trebuie să fi fost în măsură să recruteze un număr mai mare de călăreți, probabil 650. Lui i s-au alăturat războinici din Bretania și de peste Canalul Mânecii, ceea ce i-ar fi pus la dispoziție alți 100-150 de călăreți. Mai mult decât atât, după întoarcerea lui Ștefan de Blois și a lui Hugues de Vermandois în Europa, a preluat comanda forțelor rămase ale acestora. Ștefan, ale cărui domenii nu erau întinse, dar erau, în schimb, bogate, trebuie să fi avut 250-300 de călăreți. Hugues trebuie să fi adus cu el puțin peste 100. Cu totul, Robert trebuie să fi avut la Rugia sub comanda sa o cifră apropiată de 1 000 de cavaleri.

Pe același principiu, Robert de Flandra trebuie creditat cu 600 de călăreți, unii dintre ei provenind din teritoriul învecinat al contelui de Hainault. De drept, Robert datora seniorului său, regele Franței, doar 20 de cavaleri complet echipați. Însă, în 1103, se oferea într-un tratat cu

---

[7] *Milites Regni Franciae* în Bouquet, *R.H.F.*, vol. XXII, pp. 684-685. Aceasta dă cifra de 60 *trupe purtătoare de stindard* pentru Normandia în timpul lui Filip August. Fiecare trupă avea aproximativ 10 călăreți. Vezi de asemenea lista, *ibidem*, vol. XXIII, p. 698, care dă pentru ducatul Normandiei cifra de 581 de cavaleri.

Henric I al Angliei să pună la dispoziția acestuia 1 000 de călăreți.[8] Drept urmare, putea cu ușurință mobiliza 600 pentru Cruciadă.

Forța de 500 de călăreți a lui Bohemund, menționată de *Cronica din Lucca*, se potrivește acestor cifre. Dacă presupunem că oștile seniorilor de rang inferior trebuie socotite la un loc cu oștile importante și că sumele oferite de Raymond la Rugia au fost cu totul personale, ajungem la un total de 4 200–4 500 de călăreți și 30 000 de pedestrași pentru toată expediția, incluzându-i și pe civilii care puteau fi constrânși să ia armele. Scrisoarea trimisă de Daimbert papei estimează oastea cruciată la 5 000 de călăreți și 15 000 de pedestrași. Ultima cifră îi include probabil doar pe luptători. Prima cifră este o exagerare acceptabilă a celei de 4 000.[9]

Pare a fi o oaste destul de mică. Cu toate acestea, când ajungem la estimările date de cronicari pentru fiecare bătălie, cifrele sunt și mai mici. La bătălia de la lacul Antiohiei, când, după cum se spune, au fost folosiți toți cavalerii, ar fi luat parte doar 700. La vremea respectivă, mulți cavaleri erau însă bolnavi și, după cum reiese dintr-o scrisoare a lui Anselm de Ribemont, ceea ce lipsea cu adevărat erau caii. Anselm estimează că doar 700 erau disponibili pe timpul asediului Antiohiei, pentru că mulți pieriseră de foame și de frig; în schimb, oamenii de arme nu ar fi lipsit. Mai mult, în ocazia respectivă, Raymond a rămas probabil cu cavaleria să apere tabăra. În luna următoare, expediția de jaf condusă de Bohemund și de Robert de Flandra ar fi numărat 2 000 de călăreți și 15 000 de pedestrași, efective ce nu au inclus oastea lui Raymond. La asediul Ierusalimului au participat, din nou, doar 1 200–1 300 de călăreți și ceva mai mult de 10 000 de pedestrași. Forța oștii de la Ascalon trebuie să fi fost una similară. Deși mulți ostași au murit sau au fost uciși, iar mulți alții s-au întors acasă, este imposibil ca puterea oștirii să se fi redus cu două treimi în perioada cuprinsă între adunarea de la Rugia și asediul Ierusalimului.

E necesar, prin urmare, să repetăm că orice estimare trebuie privită cu rezerve. Cred că întreaga oștire la momentul părăsirii Constantinopolului a atins, în linii mari, totalul sugerat mai sus. În decursul următorilor doi

---

[8] *Actes des Comtes de Flandres*, ed. by Vercauteren, nr. 30, 41, citate și comentate de Lot, *L'Art Militaire et les Armées du Moyen Age*, vol. I, p. 130, n. 2.

[9] Scrisoare în Hagenmeyer, *Die Kreuzugsbriefe*, p. 172.

ani, cifra s-a redus foarte mult, iar la Rugia, Raymond a utilizat o estimare depășită și optimistă ca reper pentru oferta sa. Cifrele mici prin comparație oferite de cronici pentru isprăvile lui Balduin pot fi, cred, acceptate ca destul de corecte.

Mărimea efectivelor inițiale ale expediției lui Petru Eremitul este imposibil de calculat. Cifra de 40 000 de oameni dată de Albert d'Aix este evident exagerată, dar cei care l-au urmat ar fi putut număra 20 000. Dintre aceștia, marea majoritate o alcătuiau necombatanții.[10]

Ca termen de comparație, se poate aminti că întreaga oaste bizantină din secolul al IX-lea este estimată la 120 000 de oameni. Pierderea provinciilor anatoliene trebuie să fi condus la o diminuare a forțelor disponibile la sfârșitul secolului al XI-lea. Alexie însă dispunea de circa 70 000 de oameni, dintre care mulți erau necesari pentru paza întinselor frontiere, în timp ce alții erau lăsați la vatră în fiecare iarnă din motive de economie. Este improbabil ca cea mai însemnată oaste bizantină a perioadei să fi numărat mai mult de 20 000 de oameni bine echipați și bine antrenați. Este imposibil să apreciem mărimea oștilor musulmane. Oastea lui Kerbogha număra probabil în jur de 30 000, dar nu există niciun fel de indiciu în acest sens. Respectiva oaste a fost în măsură să exercite o blocadă mai eficientă asupra Antiohiei decât o putea susține cea cruciată. La Ascalon, oastea egipteană a fost cu siguranță mai mare decât cea cruciată, dar mărimea sa reală poate doar să fie presupusă. Este îndoielnic că oastea turcească de la Dorylaeum a fost la fel de mare cu cea a cruciaților. Turcii s-au bazat pe atacul lor surpriză și pe mobilitate pentru a compensa dezavantajul numeric.

---

[10] Chalandon, *op. cit.*, p. 59 apreciază că 15 000 de oameni au plecat din Franța cu Petru. Este imposibil să verificăm cifra, care pare plauzibilă. *Cronica din Zimmern*, pp. 27-28, afirmă ca Petru a avut 29 000 de oameni cu el la Kybotos, după ce 3 200 de germani au fost uciși la Xerigordon.

BIBLIOGRAFIE[1]

I. SURSE ORIGINALE

1. Colecții de documente

[*Notă:* Prescurtările de la sfârșitul unor titluri se referă la mențiunile acestor titluri în note și din secțiunea următoare a bibliografiei]

ACHÉRY, L.D', *Spicilegium sive Collectio veterum aliquot Scriptorum*, 13 vol., Paris, 1655–1677, ed. a II-a, (ed. L.F.J. de la Barre), 3 vol., Paris, 1723.

Acta Sanctorum (Bollandiana), Antwerp–Paris–Roma–Brussels, 1643– (în curs de apariție) [*Aa. Ss.*].

Acta Sanctorum Ordinis Sancti Benedicti (ed. J. Mabillon și L. d'Achéry), 9 vol., Paris, 1668–1701.

AMEDROZ, H.F. și D.S. MARRGOLIOUTH, *The Eclipse of Abbasid Caliphate: Original Chronicles of the Fourth Islamic Century*, 6 vol. și index, Oxford, 1920–1921.

Archives de l'Orient Latin, pub. Société de l'Orient Latin, 2 vol., Paris, 1881–1884.

ASSEMANI, J.S., *Bibliotheca Orientalis*, 3 vol., Roma, 1719–1728.

BENECHEWITCH, V. *Catalogus Codicum Manuscriptorum Graecorum qui in Monasterio Sanctae Catharinae in Monte Sinai Asservantur*, St. Petersburg, 1911.

---

[1] Am păstrat bibliografia în forma ediției originale; din acest motiv unele colecții de izvoare apar trecute drept în curs de apariție (n. tr.).

BOUQUET, M et alii, *Recueil des Historiens des Gaules et de la France,* 23 vol., Paris, 1738–1876; serie nouă, Paris, 1899– (în curs de apariție) [*R.H.F.*].

BROSSET, M.F., *Collection d'Historiens Arméniens,* 2 vol., St. Petersburg, 1874–1876.

Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium (ed. J.B. Chabot et alii), Paris 1903– (în curs de apariție) [*C.S.C.O.*].

Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Viena, 1866– (în curs de apariție).

Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn 1828–1897 [*C.S.H.B.*].

DÖLGER, F., *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches,* 3 vol., München–Berlin, 1924–1932.

Fonti per la Storia d'Italia, Istituto Storico Italiano, Roma, 1887– (în curs de apariție).

HAGENMEYER, H., *Die Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088–1100,* Innsbruck, 1902.

JAFFÉ, P. *Bibliotheca Rerum Germanicarum,* 6 vol., Berlin, 1864–1873.

JAFFÉ, P. *Regesta Pontificum Romanorum,* ed. a 2-a, (ed. W. Wattenbach, S. Loewenfeld et alii), 2 vol., Leipzig, 1885–1888.

LEIB, B., *Deux Inédits Byzantins sur les Azymites au Début du XIIe Siècle,* Roma, f.d. (1924).

Liber Pontificalis (ed. L. Duchesne), 2 vol., Paris, 1884–1892.

MABILLON, J., *Annales Ordini Sancti Benedicti,* 6 vol. Paris, 1703–1739.

MABILLON, J., *De Re Diplomata Libri VI,* Paris, 1681.

MANSI, J.D., *Sacrorum Conciliorum Amplissima Collecttio,* 31 vol., Florența, Veneția 1759–1798. *Continuation* (ed. J.B. Martin și L. Petit), Paris, 1900– (în curs de apariție).

MIGNE, J.P., *Patrologiae Cursus Completus.*

I. *Patrologia Latina,* 221 vol., Paris, 1844–1855 [*M.P.L.*].

II. *Patrologia Greaco-Latina,* 161 vol., in 166. Paris, 1857–1866 [*M.P.G.*].

MONTFAUCON, B. DE, *Bibliotheca Coisliniana,* Paris, 1715.

Monumenta Germaniae Historica (ed. G.H. Pertz, T. Mommsen et alii). Hannovra, 1826– (în curs de apariție) [*M.G.H.*].

MURATORI, L.A., *Rerum Italicarum Scriptores,* 25 vol., Milano, 1723–1751 [*R.I.Ss.*].

NEUBAUER, A. și M. STERN, *Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland,* 2 vol., Berlin, 1892.

Palestine Pilgrims' Text Society, 13 vol. și indice, Londra, 1896–1897 [*P.P.T.S.*].

Patrologia Orientalis (ed. R. Graffin și F. Nau), Paris, 1907– (în curs de apariție) [*P.O.*].

Recueil des Historiens des Croisades, Académie des Inscriptions et Belles Lettres, Paris, 1841–1906.

Documents Arméniens, 2 vol., 1869–1906 [*R.H.C.Arm.*].

Historiens Grecs, 2 vol., 1875–1881 [*R.H.C.G.*].

Historiens Occidentaux, 5 vol., 1844–1895 [*R.H.C.Occ.*].

Historiens Orientaux, 5 vol., 1872–1906 [*R.H.C.Or.*].

RIANT, P. *Inventaire critique des Lettres historiques des Croisades, Archives de l'Orient latin,* vol. 1, Paris, 1881.

RÖHRICHT, R., *Regesta Regni Hierosolymitani,* 2 vol., Innsbrück, 1893–1904.

ROZIÈRE, E. de, *Recueil général des Formules usitées dans l'Empire des Francs du Veme au Xeme Siècle,* 2 vol., Paris, 1859.

SATHAS, K.N., „Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη", *Bibliotheca Graeca Medii Aevi,* 7 vol., Veneţia–Paris, 1872–1879.

TOBLER, T. şi A. MOLINIER, *Itinera Hierosolymitana et Descriptiones Terrae Sanctae,* 2 vol., Geneva, 1879.

UGHELLI, F., *Italia Sacra,* 9 vol., Roma, 1644–1662.

2. *Surse occidentale, latine, germane şi în franceza veche*

Adamann, *Arculf's Narrative about the Holy Places* (trad. J.R. Macpherson), *P.P.T.S.*, vol. III.

Aetheria, vezi *Pilgrimage of Saint Silvia.*

Aimé of Monte Cassino, *Chronicon, l'Ystoire de li Normant* (ed. O. Delarcq), Rouen, 1892.

Albert d'Aix (Albertus Aquensis), *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione, Emundatione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae,* în *R.H.C.Occ.*, vol. IV.

Alexie I Comnenul, scrisorile nr. I, V şi XI, în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe.*

Ambrozie, Sf., Arhiepiscopul Milanului, *Epistolae,* în *M.P.L.*, vol. XVI.

Annales Altahenses Majores, în *M.G.H. Scriptores,* vol. XX.

Annales Pisani (ed. P. Tronci), 4 vol., Pisa, 1828–1829.

Anonymi Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitorum (ed. L. Bréhier cu titlul *Histoire Anonyme de la Première Croisade*), Paris, 1924 (vezi şi ed. H. Hagenmeyer, Heidelberg, 1890.)

Anselm de Ribemont, scrisorile nr. VIII şi XV, în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe.*

Augustin de Hippo, *Contra Faustum,* în *M.P.L.,* vol. XLII.

Augustin de Hippo, *De Civitate Dei,* în *M.P.L.,* vol. XLI.

Augustin de Hippo, *Epistolae,* în *M.P.L.,* vol. XXXIII.

Bartolf de Nangis, *Gesta Francorum Iherusalem Expugnantium,* în *R.H.C.Occ.,* vol. III.

Baudri de Dol, *Historia Jerosolimitana,* în *R.H.C.Occ.,* vol. IV.

Baudri de Dol, *Vita di Roberti de Arbrisello,* în *Aa. Ss.* (23 februarie), vol. III.

Bechada, Gregoire, *Chanson d'Antioche en provençal,* (ed. P. Meyer) în „Fragment d'une Chanson d'Antioche en provençal" în *Archives de l'Orient Latin,* vol. II.

Benedict de Accolti, *Historia Gotefridi,* în *R.H.C.Occ.,* vol. V, pt. II.

Berno, *Libello de Officio Missae,* în *M.P.L.,* vol. CXLII.

Bernold de Constance (Saint-Blaise), *Chronicon,* în *M.G.H. Scriptores,* vol. V.

Bohemund, documentul nr. X şi scrisori (adresate altor prinţi) nr. XII şi XVI, în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe.*

Caffaro de Caschifelone, *Annales Ianuenses,* în *Fonti per la Storia d'Italia,* vol. I şi II.

Caffaro de Caschifelone, *De Liberatione Civitatum Orientis Liber,* în *R.H.C.Occ.,* vol. V, pt. I.

Cartulaire de Saint-Chaffre (ed. U. Chevalier), Paris, 1881.

Chanson du Chevalier au Cygne (ed. Hippeau), 2 vol., Paris, 1874–1877.

Chronicon Barense, în Muratori, *Rerum Italicarum Scriptores,* vol. V.

Chronique de Zimmern (text german cu trad. franceză, ed. Hagenmeyer) în *Archives de l'Orient Latin,* vol. II.

Clementia, contesă de Flandra, documentul nr. VII, în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe.*

Clerul din Lucca, scrisoarea nr. XVII, în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe.*

Commemoratiorum de Casis Dei vel Monasteriis, în Tobler şi Molinier, *Itinera Hierosolymitana.*

Cosmas de Praga, *Chronicon,* în *M.G.H. Scriptores,* vol. VII.

Daimbert (Dagobert), arhiepiscopul Pisei şi patriarhul Ierusalimului, scrisorile nr. XVIII şi XXI, în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe.*

De Sancto Wlphlagio, în *Aa. Ss.* (7 iunie), iunie, vol. II.

Ekkehard de Aura, *Hierosolymita,* în *R.H.C.Occ.,* vol. V, pt. I.

Ekkehard de Aura, *Libellum pro Sinodo*, în *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, vol. VI, Vienna, 1882.

Expeditio Contra Turcos (ed. bazată pe Tudebode), în *R.H.C.Occ.*, vol. III.

Fulbert de Chartres, *Epistolae*, în *R.H.F.*, Vol. X.

Fulcher de Chartres, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium* (ed. H. Hagenmeyer), Heidelberg, 1913.

Pactul genovez cu Bohemund nr. XIV, în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe.*

Gesta Adhemari Episcopi Podiensis Hierosolymitana, în *R.H.C.Occ.*, vol. V, pt. II.

Gesta Francorum. Vezi *Anonymi Gesta Francorum.*

Gilon, *De Via Hierosolymitana*, în *R.H.C.Occ.*, vol. V, pt. II.

Glaber. Vezi Raoul.

Graindor de Douai. Vezi Richard Pelerinul.

Grigore al VII-lea, papă, *Epistolae*, în *Monumenta Gregoriana*, vol. II din Jaffé, *Bibliotheca Rerum Germanicarum.*

Grigore al VII-lea, papă, *Registra* (ed. E. Caspar), în *M.G.H. Epistolae*, vol. II.

Gregoire de Tours, *De Gloria Martyrum*, în *M.P.L.*, vol. LXXI.

Guibert de Nogent, *Historia Hierosolymitana*, în *R.H.C.Occ.*, vol. IV.

Guillaume de Tyr, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, în *R.H.C.Occ.*, vol. I, pt. I şi II. Versiunea franceză veche *L'Estoire de Eracles Empereur et la Conquete de la Terre d'Outremer, ibidem.*

Gunther de Basle, *Solymarius*, în *Archives de l'Orient Latin*, vol. I.

Henry of Huntingdon, *De Captione Antiochiae*, în *R.H.C.Occ.*, vol. V., pt. II.

Historia Belli Sacri (Tudebodus Continuatus), în *R.H.C.Occ.*, vol. III.

Historia et Gesta Ducis Gotfridi, în *R.H.C.Occ.*, vol. V, pt. II.

Hugues de Fleury, *Itineris Hierosolymitani Compendium*, în *R.H.C.Occ.*, vol. V, pt. II.

Hugues de Lerchenfeld, *Breviarium Passagii in Terram Sanctam*, în *R.H.C.Occ.*, vol. V, pt. II.

Ieronim, Sf., *De Viris Illustribus*, în *M.P.L.*, vol. XXIII.

Ieronim, Sf., *Epistolae*, în *M.P.L.*, vol. XXII.

Ieronim, Sf., *Liber Paralipumenon*, în *M.P.L.*, vol. XXVIII.

Ioan al VIII-lea, papă, *Epistolae*, în *M.P.L.*, vol. CXXVI.

Itinerary of Bernard the Wise (trad. J.H. Bernard), în *P.P.T.S.*, vol. III.

Itinerary of the Bordeaux Pilgrim (trad. A. Stewart), în *P.P.T.S.*, vol. I.

Joseph of Exeter, *Poemata* (ed. J. Jusserand), *De Josepho Exoniensi*, Paris, 1877.

Joseph Istoriograful, *Tractatus de Exordio Sacrae Domus Hospitalis Jerosolimitani,* în *R.H.C.Occ.,* vol. V, pt. II.

Lambert of Arras, „Canons of the Council of Clermont", în Mansi, *Concilia,* vol. XX.

Leon al IX-lea, papă, *Epistolae,* în *M.P.L.,* vol. CXLIII.

Leo of Ostia, *Chronicon Monasterii Casinensis,* în *M.G.H. Scriptores,* vol. VII.

Lisiard of Tours, *Historiae Hierosolimitanae Secunda Pars,* în *R.H.C.Occ.,* vol. III.

Liudprand of Cremona, *Opera* (ed. J. Becker), Hanover–Leipzig, 1925.

Malaterra, Gaufredus, *Historia Sicula,* în *M.P.L.,* vol. CXLIX.

Martin I, papă, *Epistolae,* în *M.P.L.,* vol. LXXXVII.

Milites Regni Franciae, în *R.H.F.,* vol. XXII.

Miracles de Saint-Benoît (ed. E. de Certain), Paris, 1856.

Miracula Sancti Wolframni Senonensis, în *Acta Sanctorum Ordinis Sancti Benedicti,* ser. III, pt. II.

Monitum in Balduini III Historiae Nicenae vel Antiochenae Prologum, în *R.H.C.Occ.,* vol. V, pt. I.

Nicolae I, papă, *Epistolae,* în *M.G.H. Epistolae,* vol. VI.

Notitiae Duae Lemovicenses de Predicatione Crucis in Aquitania, în *R.H.C.Occ.,* vol. V, pt. II.

Orderic Vitalis, *Historia Ecclesiastica* (ed. A. Le Prevost, L. Delisle), în Société de l'Histoire de France, 5 vol., Paris, 1838–1855.

Pascal al II-lea, papă, scrisorile nr. XIX şi XXII, în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe.*

Peregrinatio Frotmundi, în *Aa. Ss.* (24 octombrie), octombrie, vol. X.

Pilgrimage of Saint Silvia of Aquitaine (trad. A. Stewart), în *P.P.T.S.,* vol. I.

Prudentius, *Carmina* (ed. J. Bergman) în *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum,* vol. LXI.

Raoul of Caen, *Gesta Tancredi Siciliae Regis in Expeditione Hierosolymitana,* în *R.H.C.Occ.,* vol. III.

Raoul Glaber, *Historiarum Suis Temporis Libri V,* în *R.H.F.,* vol. X.

Raymond d'Aguilers, *Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem,* în *R.H.C.Occ.,* vol. III.

Richard Pelerinul, *La Chanson d'Antioche,* în *Roman des Douze Pairs: La Chanson d'Antioche composée au Commencement du XIIeme siècle par le Pélérin Richard, renouvelée sous le Règne de Philippe Auguste par Graindor de Douai et publiée pour la première fois par Paulin Paris,* 2 vol., Paris, 1848.

Robert Călugărul, *Historia Hierosolymitana*, în *R.H.C.Occ.*, vol. III.

Sigebert de Gembloux, *Chronicon*, în *M.G.H. Scriptores*, vol. VI.

Ştefan de Blois, scrisorile nr. IV şi X în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe.*

Simeon, patriarhul Ierusalimului, scrisorile nr. VI şi IX, în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe.*

Tolomeo, *Annales Lucchenses*, în *M.G.H. Scriptores* (s.n.), vol. VIII.

Translatio Sancti Nicolai in Venetiam, în *R.H.C.Occ.*, vol. V, pt. I.

Tudebodus, *De Hierosolymitano Itinere*, în *R.H.C.Occ.*, vol. III.

Urban al II-lea, papă, scrisorile nr. II şi III, în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe.*

Victor al II-lea, papă, scrisoarea nr. 1 (atribuită greşit lui Victor al III-lea), în *M.P.L.*, vol. CXLIX.

Victricius, Sf. *Liber de Laude Sanctorum*, în *M.P.L.*, vol. XX.

Vita Genovefae Virginis Parisiensis, în *M.G.H. Scriptores Rerum Merovingicarum*, vol. III.

Vita Lietberti, în d'Achéry, *Spicilegium*, vol. IX.

Vita Urbani II, în *Liber Pontificalis*, vol. II.

William of Malmesbury, *Gesta Regum* (ed. W. Stubbs), Rolls Series, 2 vol., Londra, 1887–1889.

Willibald, *Hodoeporicon* (trad. W.R. Brownlow), în *P.P.T.S.*, vol. III.

3. Surse greceşti

Anna Comnena, *Alexiad* (ed. B. Leib), în *Collection byzantine de l'Association Guillaume Budé*, 3 vol., Paris, 1937–1945. (De asemenea, ed. Ducange, în *R.H.C.G.*, vol. I.)

Attaliates, Mihail, *Historia*, (ed. I. Bekker), în *C.S.H.B.*, Bonn, 1853.

Bryennios, Nikephoros, *Historia* (ed. A. Meineke), în *C.S.H.B.*, Bonn, 1836.

Chronicon Paschale (ed. L. Dindorf), în *C.S.H.B.*, 2 vol., Bonn, 1832.

Constantin Porphyrogenetul, *De Ceremoniis Aulae Byzantinae* (ed. J.J. Rieske), în *C.S.H.B.*, 2 vol., Bonn, 1829–1830 (*cf.* ed. A. Vogt, în *Collection byzantine de l'Association Guillaume Budé*, 4 vol., Paris, 1935–1940).

Doctrina Jacobi nuper Baptizati (ed. N. Bonwetsch), în *Abhandlungen der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaft zu Göttingen, Phil.- Hist. Klasse*, Neue Folge, vol. XII, nr. 3, Berlin, 1910.

Eusebiu din Cezareea, *Ecclesiastical History* (trad. H.J. Lawlor, J.E.L. Oughton), 2 vol., Londra, 1928.

Glykas, Mihail, *Chronicon* (ed. I. Bekker), în *C.S.H.B.*, Bonn, 1836.

Grigore din Nazianz, Sf. *Epistolae*, în *M.P.G.*, vol. XLVI.

Ioan al VI-lea Cantacuzino, *Historia* (ed. L. Schopen), în *C.S.H.B.* 3 vol., Bonn, 1828–1832.

Ioan Chrysostomul, Sf., *Opera*, în *M.P.G.*, vol. XLVII–LXIV.

Ioan Oxites, patriarhul Antiohiei, *Peri ton Azymon*, în Leib, *Deux Inédits Byzantins.*

Kedrenos, Georgios, *Synopsis Historiarum*, (ed. I. Bekker), în *C.S.H.B.* 2 vol. Bonn 1839.

Kerularios, Mihail, patriarh, *Epistolae*, în *M.P.G.* vol. CXX.

Nikephoros Kallistos, *Historia Ecclesiastica*, în *M.P.G.* vol. CXLVI.

Nikephoros, patriarh, *Opuscula Historica* (ed. C. De Boor), în Bibliotheca Teubneriana, Leipzig, 1880.

Origene, *In Ioannem*, în *M.P.G.*, vol. XIV.

Passyo LX Martyrum et Legenda Sancti Floriani (ed. H. Delehaye) în *Analecta Bollandiana*, vol. XXIII, Bruxelles, 1903.

Patriarhii Răsăriteni, Scrisoare către Theophil, în *M.P.G.*, vol. XCV.

Petru, patriarhul Antiohiei, Scrisoare către Mihail Kerularios, în *M.P.G.*, vol. CXX.

Synopsis Chronicon, în Sathas, *Mesaionike Bibliotheke*, vol. VII

Theodosius, patriarhul Ierusalimului, Scrisoare către Ignatie de Constantinopol, în Mansi, *Concilia*, vol. XVI.

Theophanes Confessor, *Chronographia* (ed. C. De Boor), 2 vol., Leipzig, 1883–1885.

Teofilact, arhiepiscopul Bulgariei, *Epistolae*, în *M.P.G.*, vol. CXXVI.

Vasile, Sf., *Opera*, în *M.P.G.*, vol.XXIX–XXXII.

Zonaras, Ioan, *Epitome Historiarum*, vol. III (ed. T. Büttner-Wörst) în *C.S.H.B.*, Bonn, 1897.

4. Surse arabe și persane

Abu'l Feda, *Analele musulmanilor* (selecție și trad. franceză), în *R.H.C.Or.*, vol. I; text integral cu trad. în lat., ed. J. Reiske, Copenhaga, 1789–1794.

Abu'l Mahāsin, pasaje citate cu o traducere în limba rusă în Rosen, *Împăratul Vasile Bulgaroctonul.*

Agapius de Maboug, *Cronica universală* (ed. cu trad. fr. de A.A. Vasiliev), în *P.O.*, vol. V, VII şi VIII.

Antiochos Strategul, *Cucerirea Ierusalimului de către perşi*, vers. arabă cu trad. franceză de A. Couret, în *Revue de l'Orient Chrétien*, Paris, 1897.

Balādhurī, *Cucerirea popoarelor*, text arab, Cairo, A.H. 1319 (trad. engleză de P.K. Hitti, F.C. Murgotten, 2 vol., New York, 1916–1924).

Cronica din Seert (ed. cu trad. fr. de A. Scher), în *P.O.*, vol. IV, V, VII şi XIII.

Eutychius, patriarhul Alexandriei, *Anale* (trad. latină în *M.P.G.*, vol. CXI).

Ibn al-Athir, *Istoria atabegilor din Mosul* (selecţie şi trad. franceză), în *R.H.C.Or.*, vol. II, pt. II.

Ibn al-Athir, *Istoria completă a lumii* (selecţie şi trad. franceză), în *R.H.C.Or.*, vol. I; (text arab integral, ed. C.J. Tornberg, 14 vol., Leyden–Upsala, 1851–1876).

Ibn Khaldūn, *Istoria universală*, text arab, 7 vol. Bulaq, A.H. 1287 (trad. latină parţială de C.J. Tornberg, Upsala, 1840).

Ibn al-Qalānisī, *Continuarea Cronicii din Damasc: Cronica din Damasc a Cruciadelor* (selecţie şi trad. engleză de H.A.R. Gibb), Londra, 1932 (text arab integral, ed. H.F. Amedroz, Leyden, 1908).

Al-Jahiz, *Trei eseuri* (ed. J. Finkel), Cairo, 1926.

Kemal ad-Din, *Cronica din Alep* (selecţie şi trad. franceză), în *R.H.C.Or.*, vol. III.

Miskawaihi, *Practicile popoarelor* (fragmente finale cu trad. engleză de D.S. Margoliouth), în Amedroz şi Margoliouth, *Eclipse of the Abbasid Caliphate*, vol. I şi II (text arab); vol. IV şi V (text englez).

Mukadassi, *Descrierea Siriei* (trad. engleză de G. Le Strange), în *P.P.T.S.*, vol. III.

Nasir i-Khusrau, *Jurnal de călătorie în Siria şi Palestina* (trad. engleză din persană de G. Le Strange), în *P.P.T.S.*, vol. IV.

Severus din Aschmounein, *Istoria patriarhilor din Alexandria* (ed. şi trad. engleză de B. Evetts), în *P.O.*, vol. I şi V.

5. Surse armene

Aristakes din Lastivert, *Istoria* (text armean), Venezia, 1844.

Kirakos din Gantzag (Guiragos din Kantzak), *Istoria* (fragmente şi trad. franceză), în *R.H.C.Arm.*, vol. I.

Matei din Edessa, *Cronica* (trad. franceză de E. Dulaurier), Paris, 1858 (fragmente și trad. franceză în *R.H.C.Arm.*, vol. I).

Mekhitar din Airavanq, *History* (text armean), St. Petersburg, 1867.

Samuel din Ani, *Tabele cronologice* (trad. franceză), în Brosset, *Collection d'Historiens Arméniens*, vol. II.

Sebeos, *Istoria lui Heraclius* (text armean), Constantinopol, 1851.

Sembat, conetabilul Armeniei, *Cronica* (text armean), Paris, 1859.

Vahram Rabuni, *Istoria dinastiei rupenide* (cronică rimată; text armean cu trad. franceză în *R.H.C.Arm.*, vol. I).

Vartan cel Mare, *Istoria* (fragmente și trad. franceză), în *R.H.C.Arm.*, vol. I.

6. Surse siriace

Bar Hebraeus, Gregorios, zis Abu'l Faraj, *Chronography*, part. I *Political History* (ed. și trad. engleză E.A.W. Budge), 2 vol., Oxford, 1932; part. II și III *Ecclesiastical History* (ed. și trad. latină de J.B. Abeloos, T.J. Lamy), 2 vol., Louvain 1872–1877 (fragmente în Assemani, *Bibliotheca Orientalis*, vol. II).

Cronică anonimă (ed. și trad. engleză A.S. Tritton) în „First and Second Crusades from an anonymous Syriac chronicle", în *Journal of Royal Asiatic Society*, London, 1933.

Cronică anonimă (ed. și trad. latină de I. Guidi), în *C.S.C.O. Scriptores Syri*, ser. III, vol. IV. (citat ca *Anon. Guidi*).

Elias din Nisibin, *Cronica* (ed. și trad. franceză de E.W. Brooks, J.B. Chabot), în *C.S.C.O. Scriptores Syri*, ser. III, vol. VII și VIII.

Mihail Sirianul, *Cronica* (ed. și trad. franceză de J.B. Chabot), 4 vol., 1899–1910.

„Thomas the Priest", *Book of the Caliphs* (ed. drept *Chronicon Miscellaneum ad annum Domini 724 pertinens* cu trad. latină de E.W. Brooks) în *C.S.C.O. Scriptores Syri*, ser. III, vol. IV.

7. Surse ebraice

Anonimul din Mainz-Darmstadt, *Memorial* (ed. și trad. germană), în Neubauer și Stern, *Quellen zur Geschichte der Juden*, vol. II.

Eliezer bar Nathan, *Relation* (ed. şi trad. germană), în Neubauer şi Stern, *Quellen zur Geschichte der Juden*, vol. II.

Ephraim bar Jacob, *Relation* (ed. şi trad. germană), în Neubauer şi Stern, *Quellen zur Geschichte der Juden*, vol. II.

Das Martyrologium des Nürnberger Memorbuches (ed. şi trad. germană), în Safeld, *Quellen zur Geschichte der Juden*, vol. III, Berlin, 1898.

Salomon bar Simeon, *Relation* (ed. şi trad. germană), în Neubauer şi Stern, *Quellen zur Geschichte der Juden*, vol. II.

8. Surse diverse

Antiochos Strategul, *Cucerirea Ierusalimului de către perşi*, în georgiană (ed. şi trad. rusă de A. Marr) în *Textes et Recherches rélatifs à la Philologie Arménienne*, vol. IX, St. Petersburg, 1909. (Originalul acestei lucrări a fost probabil scris în greacă; versiunea georgiană derivă dintr-una arabă pierdută a cărei formă prescurtată este menţionată în BIBLIOGRAFIE. De atunci au fost descoperite o a doua versiune în georgiană şi o variantă în arabă puţin mai extinsă. Vezi P. Peeters în *Analecta Bollandiana*, vol. XXXI şi XXXVIII.)

Ioan din Nikiu, *Chronicle* (trad. din etiopiană de R.H. Charles), Londra, 1916. (Lucrarea a fost scrisă iniţial în greacă şi tradusă apoi în arabă, iar din arabă în etiopiană. Variantele greacă şi arabă nu s-au păstrat.)

II. LUCRĂRI MODERNE

AMANN, E. şi A. DUMAS, *L'Eglisee au pouvoir des Laïques*, vol. II din A. Fliche, V. Martin, *Histoire de l'Eglise*, Paris, 1940.

AMANTOS, K., *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, 2 vol., Atena, 1939–1948.

AMARI, M., *Storia dei Musulmani di Sicilia*, 9 vol., Florenţa, 1854–1872.

AMÉLINEAU, E., „La Conquête de l'Egypte par les Arabes", în *Revue Historique*, vol. CXIX, Paris, 1915.

ANDERSON, J.G.C., „The Road-System of Eastern Asia Minor", în *Journal of Hellenic Studies,* vol. XVII, Londra, 1897.

ARCHER, T.A. şi C.L. KINGSFORD, *The Crusades,* Londra, 1894.

ARNOLD, T. şi A. GUILLAUME, *The Legacy of Islam,* Oxford, 1931.

BALLESTEROS Y BERETTA, A., *Historia de España,* vol. II, Barcelona, 1908.

BARKER, E., articolul „The Crusades", în *Encyclopaedia Britannica,* ed. a XI-a.

BARTHOLD, W., articolul „Turks" în *Encyclopaedia of Islam.*

BARTHOLD, W., *Turkestan down to the Mongol Invasion,* Gibb Memorial Series, Oxford, 1928.

BAUDRILLART, A., A. VOGT. şi M. ROUZIÈS, *Dictionnaire de l'Histoire et de Géographie Ecclésiastique,* Paris, 1912-

BEAUMONT, A.A., „Albert of Aachen and the County of Edessa", în *The Crusades and other essays presented to D.C.Munro,* New York, 1928.

BECKER, C.H., articolul „Djizya", în *Encyclopaedia of Islam.*

BERCHEM, M. VAN, „The Mosaic of the Dome of the Rock at Jerusalem and of the Great Mosque at Damascus", cap. V din Creswell, *Early Muslim Architecture.*

BLEYE, A., *Manual de Historia de España,* 2 vol., Bilbao, 1927-1928.

BOGIATZIDES, I., *Historikai Meletai,* Thessalonic, 1932.

BOISSONNADE, P., „Cluny, la Papauté et la première grande Croisade internationale contre les Sarrasins d'Espagne", în *Revue des Questions Historiques,* vol. CXVII, Paris, 1932.

BRÉHIER, L., *L'Eglise et l'Orient au Moyen Age. Les Croisades,* Paris, 1928.

BRÉHIER, L. şi A. AIGRAN, *Grégoire le Grand les Etats barbares et la Conquête Arabe,* vol. V din Fliche şi Martin, *Histoire de l'Eglise.*

BREYSIG, T., „Gottfried von Bouillon vor dem Kreuzzuge" în *Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte,* vol. XVII, Trier, 1898.

BROWNE, L.E., *The Eclipse of Christianity in Asia,* Cambridge, 1933.

BUCKLER, G., *Anna Comnena,* Oxford, 1929.

BUHL, F., articolele „Al Kuda" şi „Muhammed" în *Encyclopaedia of Islam.*

BURKITT, F.C., *Early Eastern Christianity,* Londra, 1904.

BURY, J.B., *Selected Essays* (ed. Temperley), Cambridge, 1930.

BURY, J.B., „The Ceremonial Book of Constantine Porphyrogennetos", în *English Historical Review,* vol. XXII, Londra, 1907.

BUTLER, A.J., *The Arab Conquest of Egypt,* Oxford, 1902.

BYRNE, E.H., „Genoese Colonies in Syria", în *The Crusades and other essays presented to D.C.Munro,* New York, 1928.

CABROL, F. şi H. LECLERCQ, *Dictionnaire de l'Archéologie chrétienne et de Liturgie,* Paris, 1907–

CAETANI, L.C., *Annali dell'Islam,* 7 vol., Milano, 1905–1914.

CAHEN, C., „Diyar Bakr au temps des premiers Artuqides" în *Journal Asiatique,* vol. CCXXVII, Paris, 1935.

CAHEN, C., „La Campagne de Mantzikert d'après les Sources Musulmanes", în *Byzantion,* vol. IX, Bruxelles, 1934.

CAHEN, C., „La Première Pénétration turque en Asie Mineure", în *Byzantion,* vol. XVIII, Bruxelles, 1948.

CAHEN, C., *La Syrie du Nord à l'époque des Croisades,* Paris, 1940.

CAHEN, C., „La Tughra Seldjucide", în *Journal Asiatique,* vol. CCXXXIV, Paris, 1943–1945.

Cambridge Medieval History (planned by J. B. Bury), 8 vol., Cambridge, 1911–1936.

CAUWENBERGH, E. VAN, *Les Pelerinages expiatoires et judiciares dans le droit communal de la Belgique au Moyen Age,* Louvain, 1922.

CAVAIGNAC, E., *Histoire du Monde,* vezi Gaudefroy-Demombynes.

CHALANDON, F., *Essai sur le règne d'Alexis Comnène Ier,* Paris, 1900.

CHALANDON, F., *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile,* 2 vol., Paris, 1907.

CHALANDON, F., *Histoire de la première Croisade,* Paris, 1925.

CHALANDON, F., *Les Comnènes,* t. II, *Jean II Comnène et Manuel Comnène,* Paris, 1913.

CHAMICH, M., *History of Armenia* (trad. J. Avdall), 2 vol., Calcutta, 1827.

CHRISTENSEN, A., *L'Iran sous les Sassanides,* Paris–Copenhaga, 1936.

COGNASSO, F., *La Genesi delle Crociate,* Torino, 1934.

COURET, A., *La Palestine sous les Empereurs grecs,* Grenoble, 1869.

COURET, A., *La Prise de Jérusalem par les Perses en 614,* Orléans, 1896.

CRESWELL, K.A.C., *Early Muslim Architecture,* 2 vol., Oxford, 1932–1940.

CROZET, R. „Le Voyege d'Urban II et ses arrangements avec le Clergé de France", în *Revue Historique,* vol. CLXXIX, Paris, 1937.

DAVID, C.W., *Robert Curthose,* Cambridge Mass., 1920.

DELBRÜCK, H., *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte,* 3 vol., 1907.

DELEHAYE, H., *Les Origines du Culte des Martyres,* în *Analecta Bollandiana,* vol. XLIV, Bruxelles, 1925.

DELEHAYE, H., *Sanctus: Essai sur le Culte des Saints,* Bruxelles, 1927.

DER NERSESSIAN, S., *Armenia and the Byzantine Empire,* Cambridge Mass., 1945.

DESCHAMPS, P., *Les Châteaux des Croisés en Terre Sainte,* vol. I *Le Crac des Chevaliers,* Paris, 1934; vol. II *La Défense du Royaume de Jérusalem,* Paris, 1939.

DEVREESE, R., *Le Patriarchat d'Antioche,* Paris, 1945.

DIEHL, C. şi G. MARÇAIS, *Le Monde Oriental de 395 à 1081,* vol. III din *Histoire Générale,* bazat pe G. Gloetz, *Histoire du Moyen Age,* Paris, 1936.

DIEHL, C., G. MARÇAIS, L. OECONOMOS, R. GUILLAUD şi R. GROUSSET, *L'Europe Orientale de 1081 à 1453, ibid.,* vol. IX, Paris, 1945.

DODU, G., *Histoire des Institutions Monarchiques dans le Royaume Latin de Jérusalem,* Paris, 1894.

DÖLGER, F., *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches,* vol. II, München–Berlin, 1925.

DOZY, R., *Histoire des Musulmans d'Espagne,* (ed. n.), 3 vol., Leiden, 1932.

DUCANGE, C. Du FRESNE, *Les familles d'Outremer* (ed. E.G. Rey), Paris, 1932.

DUCHESNE, L., *Les Premiers Temps de l'Etat Pontifical,* Paris, 1898.

DUNCALF, F., „The Pope's Plan for the First Crusade" în *The Crusades and other essays presented to D.C. Munro,* New York, 1928.

DUVAL, R., *Histoire politique, religieuse et littéraire d'Edesse,* Paris, 1892.

DUSSAND, R., *Topographie historique de la Syrie antique et médiévale,* Paris, 1927.

DVORNIK, F., *The Photian Schism,* Cambridge, 1948.

EBERSOLT, J., *Les Sanctuaires de Byzance,* Paris, 1921.

EBERSOLT, J., *Orient et Occident,* 2 vol. Paris, 1928–1929.

Encyclopaedia of Islam, 4 vol., Leiden–Londra, 1908–1934.

ENLART, C., *Les Monuments des Croisés,* 2 vol., Paris, 1925–1928.

ERDMANN, C., *Die Enstehung des Kreuzzugsgedankens,* Stuttgart, 1935.

EVERY, G., *The Byzantine Patriarchate,* Londra, 1947.

FLICHE, A., *Le Règne de Philippe Ier, Roi de France,* Paris, 1912.

FLICHE, A., *L'Europe Occidentale de 888 à 1125,* vol. II din *Histoire Générale,* bazat pe G. Gloetz, *Histoire du Moyen Age,* Paris, 1930.

FLICHE, A., „Urban II et la Croisade", în *Revue de l'Histoire de l'Eglise de France,* vol. XIII, Paris, 1927.

FLICHE, A. şi E.V. MARTIN, *Histoire de l'Eglise,* vezi Amann şi Bréhier.

FRITSCHE, E., *Islam und Christentum im Mittelalter,* Breslau, 1930.

FRYE, R. şi A. SAYILI, „Selcuklardan evvel Ontasarkta Türkler", în *Belleten,* vol. VII, Istanbul, 1946.

GAUDEFROY-DEMOMBYNES, J. şi S.F. PLATONOV, *Le Monde Musulman et Byzantin jusqu'aux Croisades,* în E. Cavaignac, *Histoire du Monde,* vol. VII[1], Paris, 1931.

GAY, J., *L'Italie Méridionale et l'Empire Byzantin,* Paris, 1904.

GAY, J., *Les Papes du XIe siècle et la Chrétienté,* Paris, 1926.

GIBBON, E., *Decline and Fall of the Roman Empire* (ed. J.B. Bury), 7 vol., Londra, 1896.

GINDLER, P., *Graf Balduin I von Edessa,* Halle, 1901.

GOEJE, M.J. De, *Mémoires sur la Conquête de la Syrie par les Arabes,* Leyden, 1900.

GORDLEVSKY, A., *Seldjuk Empire in Asia Minor* (în rusă), Moscova, 1941.

GRAEFE, E., articolul „Hakim", în *Encyclopaedia of Islam.*

GRAETZ, H., *Geschichte der Juden,* 11 vol., Leipzig, 1866–1878.

GRAF, G., *Geschichte der Christlichen Arabischen Litteratur,* 2 vol., Citta del Vaticano, 1944–1947.

GRANDCLAUDE, M., *Etudes Critique sur les Livres des Assises de Jérusalem,* Paris, 1930.

GRÉGOIRE, H., „Mahomet et le Monophysisme", în *Mélanges Charles Diehl,* vol. I, Paris, 1930.

GRÉGOIRE, H., „Notes sur Anne Comnène", în *Byzantion,* vol. III, Bruxelles, 1926.

GROUSSET, R., *Histoire de l'Arménie des Origines à 1071,* Paris,1947.

GROUSSET, R., *Histoire des Croisades et du Royaume Franc de Jérusalem,* 3 vol. Paris, 1934–1936.

GROUSSET, R., *L'Empire du Levant,* Paris, 1946.

GRUMEL, V., „Jérusalem entre Rome et Byzance", în *Echos d'Orient,* vol. XXXVIII, Paris, 1939.

GRUMEL, V., „Les Patriarches d'Antioche du nom de Jean", în *Echos d'Orient,* vol. XXXII, Paris, 1933.

GRUNEBAUM, G.E.V., *Medieval Islam* (ed. a II-a), Chicago, 1947.

GÜTERBOCK, C., *Der Islam im Lichte der byzantinischen Polemik,* Berlin, 1912.

HAGENMEYER, H., *Chronologie de la Première Croisade,* Paris, 1902.

HAGENMEYER, H., *Die Kreuzzugsbriefe,* vezi BIBLIOGRAFIA.

HAGENMEYER, H., *Peter der Eremite,* Leipzig, 1879; trad. franceză fără anexă de Furcy Raynaud, *Le Vrai et le Faux sur Pierre L'Hermite,* Paris, 1883.

HALPHEN, L., *L'Essor de l'Europe,* vol. VI din *Peuples et Civilisations* (ed. L. Halphen, P. Sagnac), ed. a II-a, Paris, 1940.

HANSEN, W., *Das Problem des Kirchenstaates in Jerusalem,* Freiburg, 1928.

HATEM, A., *Les Poèmes Epiques des Croisades,* Paris, 1932.

HEERMANN, O., *Die Gefechtsführung der abendländischen Heere im Orient in der Epoche des ersten Kreuzzuges,* Marburg, 1887.

HEFELE, C.J., *Histoire des Conciles* (trad. şi ed. H. Leclercq), Paris,1907–

HERGENRÖTHER, J., *Photius, Patriarch von Konstantinopel,* 3 vol. Regensburg, 1887–1889.

HEYD, W., *Histoire du Commerce du Levant* (trad. Furcy Reynaud), 2 vol., Leipzig, 1936.

HILL, G., *A History of Cyprus,* vol. I, Cambridge, 1940.

HOGARTH, D.G. şi J.A.R. MUNRO, *Modern and Ancient Roads in Eastern Asia Minor. Royal Geographical Society, Supplementary Papers* (serie nouă), vol. III, Londra, 1893.

HOLTZMANN, W., „Die Unionsverhandlungen zwischen Kaiser Alexios I und Papst Urban II im Jahre 1089", în *Byzantinische Zeitschrift,* vol. XXVIII, Leipzig, 1928.

HONIGMANN, E., *Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches von 363 bis 1071,* în *Corpus Bruxellense Historiae Byzantinae,* vol. III, Bruxelles, 1935.

HONIGMANN, E., articolele „al Lâdhiqiya", „Izniq", „Macarrat al Numan", „Malatya", „Marash", „Missis", „Orfa", „Ortoqids" şi „Shaizar" în *Encyclopaedia of Islam.*

HOUTSMA, M.T., articolul „Seljuks", în *Encyclopaedia Britannica,* ed. a XI-a; articolele „Menguchek" şi „Tutuş", în *Encyclopaedia of Islam.*

HUART, C., *Histoire des Arabes,* 2 vol., Paris, 1911–1912.

HUBERTI, L., *Studien zur Rechtsgeschichte der Gottesfrieden und Landfrieden,* Ansbach, 1892.

HUSSEY, J.M., *Church and Learning in the Byzantine Empire,* Oxford, 1937.

IORGA, N., *Histoire de la Vie Byzantine,* 3 vol., Paris, 1934.

IORGA, N., *Histoire des Croisades,* Paris, 1924.

IORGA, N., *Les Narrateurs de la Première Croisade,* Paris, 1928.

Islam Ansiklopedisi, Istanbul, 1940–

JIREČEK, C., *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe,* Praga, 1877.

JORANSON, E., „The Great German Pilgrimage of 1064–1065", în *The Crusades and other essays presented to D.C. Munro,* New York, 1928.

JUGIE, M., *Le Schisme Byzantin,* Paris, 1941.

JUGIE, M., „Le Schisme de Michel Cérulaire", în *Echos d'Orient,* vol. XXXV, Paris, 1937.

JUYNBOLL, T.W., articolul „Kharadj", în *Encyclopaedia of Islam.*

KLEIN, C., *Raymund von Aguilers: Quellenstudie zur Geschichte des ersten Kreuzzuges,* Berlin, 1892.

KNAPPEN, M.M., „Robert II of Flanders in the First Crusade", în *The Crusades and other essays presented to D.C. Munro,* New York, 1928.

KÖPRÜLÜ, M.F., „Anadolun Selcuklarî Tarihi'nin Yerli Kaynaklari", în *Belleten,* vol. VII, Istanbul, 1943.

KÖPRÜLÜ, M.F., *Les Origines de l'Empire Ottoman,* Paris, 1935.

KRAUSS, S., *Studien zur byzantinisch-Jüdischen Geschichten,* Leipzig, 1914.

KREBS, F., *Zur Kritik Alberts von Aachen,* Münster, 1881.

KREY, A.C., „A Neglected Passage in the *Gesta*", în *The Crusades and other essays presented to D.C. Munro,* New York, 1928.

KREY, A.C., „Urban's Crusade, Success or Failure?", în *American Historical Review,* vol. LIII, New York, 1918.

KRUMBACHER, K., *Geschichte der byzantinischen Litteratur,* Müchen, 1897.

KÜGLER, B., *Albert von Aachen,* Stuttgart, 1885.

KÜGLER, B., *Bohemund und Tankred,* Tübingen, 1862.

KÜGLER, B., *Geschichte der Kreuzzüge,* Berlin, 1891.

KÜGLER, B., „Peter der Eremite und Albert von Aachen", în *Historische Zeitschrift,* vol. XLIV, Berlin–München, 1880.

KÜHNE, E., *Zur Geschichte des Fürstentums Antiochien, 1098–1130,* Berlin, 1897.

KULAKOVSKY, Y., „Critica dovezilor la Theophanes" (în rusă), în *Vizantiiski Vremennik,* vol. XXI, St. Petersburg, 1915.

KULAKOVSKY, Y., *Istoria Bizanţului* (în rusă), 3 vol., Kiev, 1913–1915.

KURAT, A.N., *Peçenek Tarihi,* Istanbul, 1937.

Kuseir Amra, publ. de Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 2 vol., Wien, 1907.

LABOURT, J., *De Timotheo I Nestorianorum Patriarcha,* Paris, 1904.

LABOURT, J., *Le Christianisme dans l'Empire Perse,* Paris, 1904.

LAMMENS, H., *Etude sur le Siècle des Ommayades,* Beirut, 1930.

LAMMENS, H., *L'Arabie Occidentale avant l'Hegire,* Beirut, 1928.

LAMMENS, H., *La Syrie: Précis Historique,* 2 vol., Beirut, 1921.

LA MONTE, J.L., *Feudal Monarchy in the Latin Kingdom of Jerusalem,* Cambridge Mass., 1932.

LANE POOLE, S., *A History of Egypt in the Middle Ages,* Londra, 1925.

LANE POOLE, S., *The Mohammedan Dynasties,* Paris, 1925.

LANGLOIS, V., *Numismatique de l'Arménie au Moyen Age,* Paris, 1855.

LAURENT, J., *Byzance et les Turcs Seldjoucides jusqu'en 1081,* Nancy, 1913.

LAURENT, J., „Byzance et les Origines du Sultanat du Roum", în *Mélanges Charles Diehl,* vol. I, Paris, 1930.

LAURENT, J., „Des Grecs aux Croisés: Etude sur l'histoire d'Edesse", în *Byzantion,* vol. I, Bruxelles, 1924.

LAURENT, J., *L'Arménie entre Byzance et l'Islam,* Paris, 1919.

LAURENT, J., „Le Duc d'Antioche Katchatour", în *Byzantinische Zeitschrift,* vol. XXX, Leipzig, 1929-1930.

LAURENT, J., „Les Arméniens de Cilicie" în *Mélanges Schlumberger,* vol. I, Paris, 1924.

LEIB, B., *Deux Inédits Byzantins sur les Azymites,* vezi BIBLIOGRAFIA.

LEIB, B., *Rome, Kiev et Byzance à la fin du XIème siècle,* Paris, 1924.

LE STRANGE, G., *Lands of the Eastern Caliphate,* Cambridge, 1905.

LE STRANGE, G., *Palestine under the Moslems,* Londra, 1890.

LOEWE, H.M.J., „The Seljuks", în *Cambridge Medieval History,* vol. IV, Cambridge, 1923.

LONGNON, J., *Les Français d'Outremer au Moyen Age,* Paris, 1929.

LOT, F., *L'Art Militaire et les Armées du Moyen Age,* 2 vol., Paris, 1946.

LUCHAIRE, A., „Les prémiers Capétiens", în E. Lavisse, *Histoire de France,* vol. II, 2, Paris, 1901.

MANSELLI, R., „Normanni d'Italia alla Prima Crociada: Boemondo d'Altavilla", în *Japigia,* vol. IX, Napoli, 1940.

MANTEYER, G. DE, *La Provence de Ier au XIIe Siècle,* Paris, 1908.

MARICQ, A., „Un Comte de Brabant et des Brabançons dans deux textes byzantins", în *Academie Royale de Belgique. Bulletin de la Classe des Lettres,* ser. 5, vol. XXXIV, Bruxelles, 1948.

MÉLY, F. DE, „La Croix des Prémiers Croisés", în vol. supliment din Riant, *Exuviae Sacrae Constantinopolitanae,* Paris, 1904.

MICHAUD, J.F., *Histoire des Croisades,* 5 vol., Paris, 1817–1822.

MICHEL, A., *Amalfi und Jerusalem im griechischen Kirchenstreit, Orientalia Christiana Analecta,* nr. 121, Roma, 1939.

MICHEL, A., *Humbert und Kerularios,* 2 vol., Paderborn, 1924–1930.

MOELLER, C., „Godefroid de Bouillon et l'Avouerie du Saint-Sépulcre", în *Mélanges Gottfried Kurth,* vol. I, Liège, 1908.

MORAVCSIK, G., *Byzantinoturcica,* 2 vol., Budapesta, 1942–1943.

MORDTMANN, J. H., articolele „Izmir" şi „Eskişehir", în *Encyclopaedia of Islam.*

MUIR, W., *The Caliphate, its Rise, Decline and Fall* (ed. rev.), Edinburgh, 1915.

MUKRIMIN HALIL (YINANÇ), articolul „Danishmend", în *Islam Ansiklopedisi.*

MUKRIMIN HALIL (YINANÇ), *Türkiye Tarihi, Selcuklu Dairi,* vol. I, *Anadolun Fethi,* Istanbul, 1934.

MUNRO, D.C., „Did the Emperor Alexius I ask for aid at the Council of Piacenza?", în *American Historical Review,* vol. XXVII, New York, 1922.

MUNRO, D.C., *The Kingdom of the Crusaders,* New York, 1936.

MUNRO, D.C., „The Speech of Pope Urban II at Clermont", în *American Historical Review,* vol. XI, New York, 1906.

NAU, F., *Les Arabes Chrétiens de Mésopotamie et de Syrie du VII*ème *au VIII*ème *siècle,* Paris, 1933.

NICHOLSON, R.H., *Tancred,* Chicago, 1940.

NORDEN, W., *Das Papstum und Byzanz,* Berlin, 1903.

OECONOMOS, I., *La Vie réligieuse dans l'Empire Byzantin,* Paris, 1918.

O'LEARY DE L., *Arabia before Mohammed,* Londra, 1927.

O'LEARY DE L., *A short History of the Fatimid Khalifate,* Londra, 1923.

O'LEARY DE L., *How Greek Science passed to the Arabs,* Londra, 1948.

OMAN, C.W.C., *A History of the Art of War in the Middle Ages* (ed. a II-a), 2 vol., Londra, 1924.

ORMANIAN, M., *L'Eglise Arménienne,* Paris, 1910.

OSTROGORSKY, G., „Agrarian Conditions in the Byzantine Empire", în *Cambridge Economic History of Europe,* vol. I, Cambridge, 1942.

OSTROGORSKY, G., *Geschichte des byzantinischen Staates,* München, 1940.

PARIS, G., „La Chanson d'Antioche provençale et la Grande Conquista de Ultramar", în *Romania,* vol. XVII, XIX şi XXII, Paris, 1888, 1890, 1893.

PAULOT, L., *Un Pape Français: Urban II,* Paris, 1903.

PERNICE, A., *L'Imperatore Eraclio,* Firenze, 1905.

PFISTER, C., *Etudes sur le régne de Robert le Pieux,* Paris, 1885.

PIGEONNEAU, H., *Le Cycle de la Croisade et la famille de Bouillon,* Saint-Cloud, 1877.

PIGNOT, J.H., *Histoire de l'Ordre de Cluny,* 3 vol., Autun, 1868.

PIGULEVSKAYA, N.V., *Bizanțul și Iranul în secolele al VI-lea și al VII-lea* (în rusă), Moscow, 1946.

PONTIERI, E., *Tra I Normanni dell'Italia meridionale,* Napoli, 1948.

POUPARDIN, R., *Le Royaume de Borgogne,* Paris, 1907.

PRUTZ, H.G., *Wilhelm von Tyrus,* München, 1883.

RAMSAY, W.M., „The Historical Geography of Asia Minor", în *Royal Geography Society, Supplementary Papers,* vol. IV., Londra, 1890.

RAMSAY, W.M., „The Intermixture of Races in Asia Minor", în *Proceedings of the British Academy,* vol. VII, Londra, 1917.

RASOVSKY, D., „Cumanii" (în rusă), în *Seminarium Kondakovianum,* vol. VI–X, Praga–Belgrad, 1935–1939.

REY, E.G., *Les Colonies Franques de Syrie,* Paris, 1883.

REY, E.G., „Les Dignitaires de la Principauté d'Antioche", în *Revue de l'Orient Latin,* vol. VIII, Paris, 1900–1901.

RIANT, P., „Donation de Hugues, Marquis de Toscane", în *Academie d'Inscriptions et de Lettres, Histoires et Mémoires,* vol. XXXI, Paris, 1884.

RIANT, P., *Expéditions et Pèlerinages des Scandinaves en Terre Sainte,* Paris, 1865.

RIANT, P., *Exuviae Sacrae Constantinopolitanae,* 2 vol., Geneve, 1877–1878.

RIANT, P., *Inventaire critique des Lettres historiques des Croisades,* vezi BIBLIOGRAFIA.

RICHMOND, E.T., *The Dome of the Rock in Jerusalem,* Oxford, 1924.

RÖHRICHT, R., „Die Pilgerfahrten nach dem Heiligen Land vor den Kreuzzügen", în Raumer, *Historisches Taschenbuch,* vol. V, Folge 5, Leipzig, 1875.

RÖHRICHT, R., *Geschichte des ersten Kreuzzuges,* Innsbruck, 1901.

RÖHRICHT, R., *Geschichte des Königreichs Jerusalem,* Innsbruck, 1908.

RÖHRICHT, R., *Regesta Regni Hierosolymitani,* vezi BIBLIOGRAFIA.

ROSEN, V.R., *Împăratul Vasile Bulgaroctonul* (în rusă), St. Petersburg, 1883.

ROUSSET, P., *Les Origines et les Caractères de la Première Croisade,* Neuchâtel, 1945.

RUNCIMAN, S., „Charlemagne et Palestine" în *English Historical Review,* vol. L, Londra, 1935.

RUNCIMAN, S., „The Byzantine Protectorate in the Holy Land", în *Byzantion*, vol. XVIII, Bruxelles, 1948.

RUNCIMAN, S., *The Emperor Romanus Lecapenus*, Cambridge, 1929.

RUNCIMAN, S., „The Holy Lance found at Antioch", în *Analecta Bollandiana*, vol. LXVIII, Bruxelles, 1950.

SACKUR, E., *Die Cluniacenser*, 2 vol., Halle, 1892–1894.

SCHLUMBERGER, G., „Deux Chefs Normans des Armées byzantines", în *Revue historique*, vol. XVI, Paris, 1881.

SCHLUMBERGER, G., *L'Epopée byzantine*, 3 vol., Paris, 1896–1905.

SCHLUMBERGER, G., *Numismatique de l'Orient Latin*, 2 vol., Paris, 1878–1882.

SCHLUMBERGER, G., *Récits de Byzance et des Croisades*, 2 vol., Paris, 1917–1922.

SCHLUMBERGER, G., *Sigillographie de l'Empire Byzantin*, Paris, 1884.

SCHLUMBERGER, G., *Sigillographie de l'Orient Latin* (continuată de F. Chalandon şi completată de A. Blanchard), Paris, 1943.

SCHLUMBERGER, G., *Un Empereur Byzantin, Nicéphore Phocas*, Paris, 1890.

SIMON, G., *Der Islam und die Christliche Verkündigung*, Gütersloh, 1920.

SOBERNHEIM, M., articolul „Ibn Ammar", în *Encyclopaedia of Islam.*

STARR, J., „Byzantine Jewry on the Eve of the Arab Conquest", în *Journal of the Palestine Oriental Society*, vol. XV, Jerusalem,1935.

STARR, J., *The Jews in the Byzantine Empire, 641–1204*, Atena, 1939.

STEVENSON, W.B., „Islam in Syria and Egypt" şi „The First Crusade", în *Cambridge Medieval History*, vol. V, cap. VI–VII, Cambridge, 1926.

STEVENSON, W.B., *The Crusaders in the East*, Cambridge, 1907.

SYBEL, H. VON, *Geschichte des ersten Kreuzzuges* (ed. a II-a), Leipzig, 1881.

TER MIKELIAN, A., *Die Armenische Kirche in ihren Beziehungen zur Byzantinischen Kirche*, Leipzig, 1892.

TER MINASSIANTZ, A., *Die Armenische Kirche in ihren Beziehungen zu den Syrischen Kirchen*, Leipzig, 1904.

THIBAUDET, A., *Cluny*, Paris, 1928.

THUROT, C., „Etudes Critiques sur les Historiens de la Première Croisade", în *Revue historique*, vol. I, Paris, 1876.

TOMASCHEK, W., *Zur Historischen Topographie von Kleinasien im Mittelalter, Sitzungsberichte der Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Phil.- Hist. Classe*, vol. CXXIV, Wien, 1891.

TOURNEBIZE, F., *Histoire politique et religieuse de l'Arménie*, Paris, 1910.

TRITTON, A.S., *The Caliphs and their non-Muslim Subjects*, Oxford, 1930.

USENER, H., *Der Heilige Tychon, Sonderbare Heilige*, nr. 1, Leipzig-Berlin, 1907.

USPENSKY, F.I., *Istoria cruciadelor* (în rusă), St. Petersburg, 1900.

VACANT, A. și E. MANGENOT, *Dictionnaire de Théologie Catholique*, Paris, 1899–

VAILHÉ, S., „La Prise de Jérusalem par les Perses en 614", în *Revue de l'Orient Chrétien*, vol. VI, Paris, 1901.

VAILHÉ, S., „Les Juifs et la Prise de Jérusalem en 614", în *Echos d'Orient*, vol. XII, Paris, 1907.

VAISSÈTE, Dom, *Histoire de Languedoc* (ed. A. Molinier), 10 vol., Toulouse, 1874.

VASILIEV, A.A., *Bizanțul și arabii* (în rusă), 2 vol., St. Petersburg, 1900–1902; vol. I, trad. de H. Grégoire și, E.M. Canard cu titlul *Byzance et les Arabes*, în *Corpus Bruxellense Historiae Byzantinae*, vol. I, Bruxelles, 1935.

VASILIEV, A.A., *Histoire de l'Empire Byzantin*, 2 vol., Paris, 1932.

VASILIEV, A.A., „The Opening Stages of the Anglo-Saxon Immigration to Byzantium in the Eleventh Century", în *Seminarium Kondakovianum*, vol. IX, Praga-Belgrad,1937.

VASILIEVSKY, V.G., *Opere* (în rusă); vol. I cuprinde *Bizanțul și pecenegii* și *The Varango-Russians and the Varango-English Company in Constantinople*, St. Petersburg, 1908.

VERLINDEN, C., „Robert Ier, Le Frison, Comte de Flandre", în *Werken mitgegeven door de Faculteit der Wijsbegeerde en Letteren te Gent*, Ghent, 1935.

VILLEY, M., *La Croisade: Essai sur la Formation d'une Théorie juridique*, vol. VI din H.X. Aquillière, *L'Eglise et l'Etat au Moyen Age*, Paris, 1942.

VINCENT, H., ABEL, R. *Jérusalem*, vol. II *Jérusalem Nouvelle* (2 fasc.), Paris, 1914–1926.

WELLHAUSEN, J., *Die Arabische Reich und sein Sturz*, Berlin, 1902.

WIET, G., *L'Egypte Arabe*, vol. IV din C. Hanataux, *Histoire de la Nation Egyptienne*, Paris, 1937.

WILKEN, F., *Geschichte der Kreuzzüge*, 7 vol., Leipzig, 1807–1832.

WITTEK, P., „Byzantinisch-seldschukische Beziehungen", în *Osterscbe Genootschap in Nederland, Verlag van het achste Congress*, Leiden, 1936.

WITTEK, P., „Deux Chapitres de l'Histoire des Turcs de Roum", în *Byzantion*, vol. XI, Bruxelles, 1936.

WITTEK, P., „Le Sultan de Rum", în *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves,* vol. VI, Bruxelles, 1938.

WITTEK, P., *The Rise of the Ottoman Empire,* Londra, 1938.

WOLFF, T., *Die Bauernkreuzzüge des Jahres 1096: ein Beitrag zur Geschichte des ersten Kreuzzuges,* Tubingen, 1891.

YAKUBOVSKY, A., „Invazia selgiucidă și turcomanii în secolul al XI-lea" (în rusă), în *Doklady Akademii Nauk SSSR,* Moscova, 1936.

YEWDALE, R.B., *Bohemund the First,* New York, 1917.

YINANÇ, vezi Mukrimin Halil.

ZETTERSTEEN, K.V., articolele „Sukman ibn Ortok" și „Suleiman ben Qutulmush" în *Encyclopaedia of Islam.*

ZLATARSKY, V.N., *Istoria Imperiului Bulgar* (în bulgară), 3 vol., Sofia, 1918–1940.

Cuprins

Cuvânt introductiv de Ovidiu Cristea 5

Prefață 13

CARTEA I - LOCURILE SFINTE ALE CREȘTINĂTĂȚII 17
1. Urâciunea pustiirii 19
2. Domnia Antihristului 36
3. Pelerinii lui Hristos 54
4. Către dezastru 68
5. Confuzie în Orient 81

CARTEA A II-A - PROPOVĂDUIREA CRUCIADEI 97
1. Pacea sfântă și războiul sfânt 99
2. Piatra Sfântului Petru 110
3. Chemarea 124

CARTEA A III-A - DRUMUL SPRE RĂZBOI 139
1. Cruciada populară 141
2. Cruciada germană 154
3. Principii și împăratul 163

CARTEA A IV-A - RĂZBOIUL ÎMPOTRIVA TURCILOR... 197
1. Campania în Asia Mică ... 199
2. Interludiu armean ... 220
3. În fața zidurilor Antiohiei ... 238
4. Stăpânirea Antiohiei ... 261

CARTEA A V-A - ȚARA FĂGĂDUINȚEI ... 289
1. Drumul spre Ierusalim ... 291
2. Triumful crucii ... 305
3. *Advocatus Sancti Sepulchri* ... 315
4. Regatul Ierusalimului ... 342

ANEXE ... 355
Anexa I - Principalele surse ale istoriei Primei Cruciade ... 357
1. Sursele grecești ... 357
2. Sursele latine ... 359
3. Sursele arabe ... 364
4. Surse armene ... 365
5. Surse siriace ... 366
Anexa II - Efectivele numerice ale oștilor cruciate ... 367
Bibliografie ... 373
I. Surse originale ... 373
1. Colecții de documente ... 373
2. Surse occidentale, latine, germane și în franceza veche ... 375
3. Surse grecești ... 379
4. Surse arabe și persane ... 380
5. Surse armene ... 381
6. Surse siriace ... 382
7. Surse ebraice ... 382
8. Surse diverse ... 383
II. Lucrări moderne ... 383

BYZANTIVM

STEVEN RUNCIMAN

ISTORIA CRUCIADELOR

vol. I – Cruciada I și întemeierea Regatului Ierusalimului

„Elaborată cu mai bine de o jumătate de secol în urmă, lucrarea savantului britanic rămâne astăzi un reper fundamental pentru orice lucrare care își propune să trateze unul sau mai multe aspecte ale istoriei cruciadelor. Asemenea fortărețelor cruciate din Țara Sfântă pe care le-a descris admirabil, lucrarea lui Steven Runciman este un monument. Cu greu ar mai îndrăzni astăzi un medievist, chiar și unul care cunoaște foarte bine sursele și bibliografia istoriei cruciadelor, să mai elaboreze, de unul singur, o astfel de sinteză. Erudiția autorului este copleșitoare, neexistând nici măcar un singur aspect, fie el minor, care să fie lăsat la o parte. Istoria politică și militară, preponderent prezentă în paginile cărții, se împletește cu capitole consistente despre viața economică, socială, culturală a Orientului Latin. Deopotrivă surprinde și rămâne foarte greu de egalat abilitatea istoricului de a prezenta, într-o viziune echilibrată, felul în care contemporanii occidentali, bizantini, armeni, evrei, sirieni, musulmani au judecat și au reacționat la mutațiile politice aflate în plină desfășurare. Steven Runciman a încercat să-i înțeleagă pe oamenii epocii cruciadelor și să le explice opțiunile. Chiar dacă a emis în unele cazuri judecăți de valoare, a făcut-o nu din postura unui judecător care condamnă, ci a unui istoric care a înțeles că oamenii au deopotrivă calități și defecte."

OVIDIU CRISTEA

ISBN 978-606-579-866-3

nemira.ro